

STUDIA THEOLOGICA
ET HISTORICA ARADENSIA
anul II nr. 2, 2020

CERINȚE / REQUIREMENTS

Autorii își asuma responsabilitatea pentru conținutul articolelor.
Studiile nepublicate nu sunt returnate.

The authors assume responsibility for the contents of the articles.
The unpublished studies are not returned.

STUDIA THEOLOGICA
ET HISTORICA ARADENSIA

Orice corespondență se va adresa:

FACULTATEA DE TEOLOGIE
310096 ARAD, Strada Academiei
Teologice Nr. 9,
Tel/Fax: 0040-257-285855

STUDIA THEOLOGICA
ET HISTORICA ARADENSIA

Any correspondence will be sent
to the following address:

FACULTATEA DE TEOLOGIE
310096 ARAD, Strada Academiei
Teologice Nr. 9,
Tel/Fax: 0040-257-285855

Universitatea „Aurel Vlaicu” din Arad
Centrul de Studii Teologice-Istorice și de Prognoză
Pastoral-Misionară al Facultății de Teologie Ortodoxă din Arad

STUDIA THEOLOGICA ET HISTORICA ARADENSIA

Editura Universității „Aurel Vlaicu”
ARAD

an II nr. 2, 2020

Președinte de onoare

IPS Dr. Timotei Seviciu, Arhiepiscopul Aradului

Vice-Președinte

PS Conf. Dr. Emilian Crișanul, Episcop-vicar al Arhiepiscopiei Aradului

Redactor șef

Pr. Prof. Dr. Cristinel Ioja

Colegiul Academic

Acad. Prof. Dr. Ioan-Aurel Pop (Academia Română), Pr. Acad. Dr. Mircea Păcurariu (Academia Română); Prof. Dr. Ioan Bolovan (Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca, Membru corespondent al Academiei Române); Pr. Prof. Dr. Mihai Sășăujan (Facultatea de Teologie Ortodoxă „Justinian Patriarhul”, București); Pr. Prof. Dr. Ion Vicovan (Facultatea de Teologie Ortodoxă „Dumitru Stăniloae”, Iași); Pr. Prof. Dr. Florin Dobrei (Facultatea de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea”, Arad); Pr. Prof. Dr. Ioan Tulcan (Facultatea de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea”, Arad); Pr. Prof. Dr. Constantin Rus (Facultatea de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea”, Arad); Pr. Prof. Dr. Vasile Vlad (Facultatea de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea”, Arad)

Redactori

Pr. Lect. Dr. Filip Albu

Pr. Conf. Dr. Caius Cuțaru

Pr. Conf. Dr. Lucian Farcașiu

Pr. Lect. Dr. Adrian Murg

Pr. Lect. Dr. Ștefan Negreanu

Secretari de redacție

Protos. Lect. Dr. Nicolae Tang

DTP Toma S.Muntean

Editura Universității „Aurel Vlaicu” Arad

ISSN 2668-8387

ISSN-L 2668-8387

CUPRINS

EDITORIAL	7
Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja Aradul – vechi centru teologic românesc	7
STUDII	13
Pr. Prof. Univ. Dr. Mihail Simion Săsăujan Organizarea învățământului teologic românesc din perioada interbelică în fața unei dileme istorice: sub conducere bisericească sau de stat?	13
Conf. Univ. Dr. Paul Brusanowski Contribuții la dezvoltarea învățământului teologic în perioada interbelică	34
Pr. Prof. Univ. Dr. Florin Dobrei Legislație școlară și învățământ confesional ortodox în Transilvania perioadei dualiste	48
Pr. Lect. Univ. Dr. Radu-Ștefăniță Tascovici Un cărturar bănățean, arhimandritul Ghenadie Popescu (1808-1876), profesor la seminariile din Moldova și Țara Românească	68
Pr. Lect. Univ. Dr. Gabriel Valeriu Basa Profesorii Facultății de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea” – Universi- tatea „Aurel Vlaicu” Arad	77
Arhim. Conf. Univ. Dr. Teofan Mada Contribuția Preparandiei și a Institutului Teologic la emanciparea prin cultură a românilor	89
Pr. Prof. Univ. Dr. Ioan Tulcan Contextul cultural, bisericesc și misionar al înființării Școlii teologice din Arad (1822) și relevanța acesteia pentru teologia arădeană de astăzi	101
Pr. Conf. Univ. Dr. Caius Cuțaru Instituții iudaice de învățământ. Specificul învățământului evreiesc arădean	113

Pr. Conf. Univ. Dr. Lucian Farcașiu Preotul Ilarion V. Felea – teologul liturghisitor și martir, după jurnalul său autobiografic _____	128
Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja Preotul Profesor Ilarion V. Felea (1903-1961) – relevanța creștinismului în cultura modernă _____	147
Pr. Lect. Univ. Dr. Ștefan-Barbu Negreanu Părintele Benedict Ghiuș – prietenul înțelepciunii și casnicul lui Dumnezeu _____	161
Masterand Alin-Florin Ciotea Preotul Teodor Mornăilă. Slujitor, misionar și intelectual de marcă al comunității ortodoxe românești din Șimand, în prima jumătate a sec. XX _____	181
Protos. Lect. Univ. Dr. Nicolae M. Tang Alegerea și instalarea episcopului Andrei Magieru al Aradului. O evaluare și prezentare istorică după presa vremii _____	194
ARTICOLE _____	219
Protos. Lect. Univ. Dr. Nicolae M. Tang Turnurile Catedralei Vechi din Arad – simbol, parcurs istoric și actualitate _____	219
RECENZII _____	225
Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja, Protos. Lect. Univ. Dr. Nicolae M. Tang, <i>Învățământul teologic ortodox din Arad. Itinerar. Forme. Perspective</i> (Protos. Lect. Univ. Dr. Iustin Popovici) _____	225
Pr. Prof. Acad. Dr. Mircea Păcurariu, <i>Istoria Bisericii Ortodoxe Române</i> (Pr. Lect. Univ. Dr. Gabriel Valeriu Basa) _____	227
Ion Alexandru Mizgan, <i>Cruciada a patra (1202-1204). Urmări în lumea Bizanțului și în lumea românească (secolul al XIII-lea)</i> (Pr. Lect. Univ. Dr. Ștefan Negreanu) _____	230
ANEXĂ FOTOGRAFICĂ _____	233

EDITORIAL

ARADUL – VECHI CENTRU TEOLOGIC ROMÂNESC

Facultatea de Teologie Ortodoxă din cadrul Universității „Aurel Vlaicu” din Arad este continuatoarea Tradiției învățământului teologic ortodox din vestul României. Rădăcinile acestei instituții de învățământ teologic superior sunt fixate, la începutul secolului al XIX-lea, prin înființarea Preparandiei (1812) – care conținea în structură discipline teologice și o bună parte din absolvenții ei deveneau preoți – a Institutului Teologic (1822) și mai târziu, a Academiei Teologice (1927), formă de învățământ desființată, în mod abuziv, de regimul comunist în 1948.

Dacă Sfântul Mitropolit Andrei Șaguna înființează Institutul teologic-pedagogic în 1850, până atunci Sibiu având doar un curs de șase luni de zile pentru pregătirea preoților, Aradul avea deja Institut Teologic din 1822 și Preparandia ortodoxă română din 1812, absolvenții acestora fiind hirotoniți și în treapta preoției. Fără tăgadă, Institutul Teologic de la Arad este prima școală teologică ortodoxă superioară din Transilvania.

„În concordanță cu structura învățământului din Arad, simpla enumerare a disciplinelor de studii pe care era axat programul zilnic și semestrial de la școala clericală, sugerează o cultură teologică de factură europeană. Auditorii asistau la cursuri de Istoria Vechiului și a Noului Testament, Tâlcuirea Sfintei Scripturi (înlocuită în 1867 cu Ermeneutica biblică), Istoria ecleziastică, Teologia dogmatică și morală, Pastorală, Retorica bisericească, Pedagogia și Metodica, Gramatica limbii române, Epistolografia. Planul de învățământ reflectă pregătirea completă care se dădea în prima jumătate a secolului al XIX-lea tinerilor aspiranți la preoție. Oglindește cultura clerului din

aceste părți într-o epocă în care învățământul teologic era, în general, la începuturile sale”¹.

La Arad, pe de o parte, avem icoane vii de episcopi, preoți și profesori de teologie care au ilustrat catedrele de specialitate conturând o tradiție teologică riguroasă și seculară, iar pe de altă parte, avem mărturisitori și chiar martiri în vremea comunismului care au temeluit cu jertfa vieții lor idealul sfânt al Evangheliei lui Hristos, al teologiei ortodoxe și al iubirii de neam. Prin urmare, Aradul are o Tradiție teologică viguroasă, recunoscută de istorici și teologi, vădită în numeroasele contribuții publicistice și teologic-culturale care stau mărturie vie în ceea ce privește vocația și continuitatea acesteia. La Arad nu au fost făurite și apărute doar ideile naționale, ci au fost apărute și valorile Ortodoxiei românești în contextul confesional și multicultural specific acestei părți de țară.

În cadrul Institutului Teologic se editează lucrări, se scriu articole și studii cu conținut teologic, misionar, apologetic și cultural. Profesorii Institutului Teologic din Arad erau prezenți în mișcarea ideilor teologice, culturale și bisericesti-naționale din secolul al XIX-lea. Să nu uităm că în 1869 apare la Arad revista literară și socială *Speranța*, în 1872 revista *Lumina*, iar în 1877 revista *Biserica și Școala*. Să ne reamintim de ideile naționale ale lui Moise Nicoară și de contribuția decisivă a lui Vasile Goldiș, Ioan Suciș și Ștefan Cicio Pop la Marea Unire din 1918, precum și de lupta pentru afirmare națională exprimată în publicațiile *Tribuna* și *Românul*. Dintre profesorii de teologie arădeni care au marcat învățământul teologic în secolul al XIX-lea amintim pe Gherasim Raț, cu studii la Viena, devenit episcop în 1835, militant pentru drepturile românilor, Patrachie Popescu cu studii la Seghedin, Pesta și Arad, Ghenadie Popescu cu studii la Pesta și Arad, Vasile Mangra, devenit mitropolit și membru al Academiei Române, face parte din delegația care a dus Memorandum-ul la Viena și are contribuții la istoriografia românească din Transilvania, la descoperirea manuscriselor românești, Iosif Goldiș, cu studii la Debretin, Pesta, Arad, devine episcop și membru al Academiei Române. Toate aceste aspecte conturează imaginea unei elite teologice și culturale pe care Aradul a avut-o în secolul al XIX-lea.

¹ Pr. Dr. Pavel VESA, *Episcopia Aradului. Istorie. Cultură. Mentalități. (1706-1918)*, p. 243; Pr. Prof. Dr. Mircea PĂCURARIU, „Învățământul teologic la Arad”, în vol. *Episcopia Aradului. Istorie, viață culturală, monumente de artă*, Editura Episcopiei ortodoxe române a Aradului, Arad, 1989, p. 154.

Dintre personalitățile care au marcat viața bisericească, teologică și culturală a României și au absolvit cursurile teologice la Arad amintim: Ghenadie Popescu (absolvent 1832, profesor la Institut), Patrachie Popescu (absolvent 1837, profesor la Institut), Nifon Bălășescu (absolvent 1834, primul profesor și director al Seminarului din București), Iosif Beleș (absolvent 1844, profesor și vicar la Oradea), Vicențiu Babeș (absolvent 1844, întemeietorul foii *Albina* din Viena și Pesta, membru fondator al Academiei Române, luptător pentru drepturile românilor, tatăl lui Victor Babeș, savantul care a pus bazele bacteriologiei în medicina modernă), Miron Romanul (absolvent 1848, profesor la Institut și episcop la Arad și mitropolit al Ardealului), Iosif Goldiș (episcop al Aradului, membru corespondent al Academiei Române), Vasile Mangra (absolvent 1872, profesor la Institut, mitropolit al Ardealului și membru al Academiei Române), Roman Ciorogariu (absolvent 1877, profesor la Institutul din Arad și episcop al Oradei, membru de onoare al Academiei Române), Vasile Lăzăreascu (absolvent 1915, profesor la Academiiile din Sibiu și Oradea și mitropolit al Banatului), Aurel Crăciunescu (absolvent 1899, profesor la Institutul Teologic de la Sibiu), Lazăr Iacob (absolvent 1905, profesor la Institutul din Arad, la Academia din Oradea, la Facultatea de Drept din Cluj, profesor la Facultatea de Teologie din București, decan al acesteia 1940-1941), Andrei Moldovan (absolvent 1910, viitorul episcop al Americii), Cornel Givulescu (absolvent 1915, profesor la Academia Teologică din Oradea), Emil Petrovici (absolvent 1919, profesor și rector al Universității din Cluj, membru al Academiei Române, membru corespondent al Academiei Bulgare de Științe, membru al Comitetului Internațional al Slaviștilor), Ioan Ignatie Papp (absolvent 1871, episcop al Aradului, locțiitor de mitropolit al Ardealului (1918-1920), copreședinte al Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia), Gheorghe Cotoșman (absolvent 1927, profesor la Academia Teologică din Caransebeș), Gheorghe Ciuhandu (absolvent 1896, profesor la Institutul din Arad, istoric, membru de onoare al Academiei Române), Ștefan Meteș (istoric, director al Arhivelor Statului din Cluj, membru corespondent al Academiei Române). Existența atâtor personalități care au absolvit studiile la Institutul Teologic din Arad în secolul al XIX-lea ilustrează calitatea și rolul acestei instituții teologice în contextul învățământului teologic românesc. Dintre teologii arădeni care au marcat teologia

ortodoxă din prima jumătate a secolului al XX-lea amintim: Teodor Botiș, episcop Grigorie Comșa, episcop Roman Ciorogariu, Lazăr Iacob, Gheorghe Ciuhandu, Trifon Lugojan, Atanasie Lipovan, Nicolae Popoviciu, Iustin Suci, Ilarion V. Felea, Pentru Deheleanu.

În contextul învățământului teologic ortodox românesc din prima jumătate a secolului al XX-lea, Aradul a excelat în cel puțin șapte discipline teologice: 1) Omiletică – Episcopul Dr. Grigorie Comșa scrie *Istoria prediciei la români*, lucrare inedită și unică în teologia ortodoxă română, urmată de o serie de volume cu caracter omiletic dintre care amintim: *Predici la sărbătorile bisericești* (1925); *Veniți la Hristos* (1926), *De la leagăn până la moarte* (1927); *Brazde în ogorul Ortodoxiei* (1932), *Spre zările veșniciei* (1933), *Darurile Duhului Sfânt* (1934), *Flori din grădina sufletului* (1934) s.a.; Pr. Prof. Dr. Ilarion V. Felea scrie *Duhul adevărului* (1942) lucrare de predici premiată de Academia Română; 2) Misiologie- Pr. Prof. Dr. Petru Deheleanu scrie *Manual de Sectologie* (1948) unic și nedepășit în teologia ortodoxă română; 3) Apologetică - Pr. Prof. Dr. Ilarion V. Felea scrie *Religia culturii* (1944) și *Religia iubirii* (1946), lucrări de certă valoare apologetică în care încearcă o viziune unitară asupra teologiei în contrapondere cu diferitele provocări ale filosofiei și științei moderne; 4) Ascetică și Mistică – Pr. Prof. Dr. Ilarion V. Felea realizează prima sinteză extinsă pe marginea primelor 4 volume ale *Filocaliei* traduse de părintele Dumitru Stăniloae la Sibiu și a altor surse patristice și teologic-duhovnicești, în lucrarea editată postum *Spre Tabor* (4 vol.); 5) Drept bisericesc – Pr. Prof. Dr. Nicolae Popoviciu scrie *Manual de drept bisericesc ortodox* (1926) și *Canoanele Bisericii ortodoxe Române însoțite de comentarii* (1930, vol. I; 1931, vol. II); Aici amintim și contribuția profesorului Lazăr Iacob care predă la Arad și în cele din urmă ajunge profesor la Facultatea de Teologie Ortodoxă din București: *Regimul cultelor din România* (1931), *Concordatul cu Vaticanul* (1933), *Politica scaunului papal* (1936), *Biserica dominantă și egala îndreptățire a cultelor* (1936), *Statul și Biserica* (1942); 6) Teologie biblică - Arhim. Prof. Dr. Iustin Suci scrie *Ermeneutica biblică sau știința interpretării Sf. Scripturi pentru Institutele teologice și pentru uzul particular* (1933); 7) Muzica bisericească prin Trifon Lugojan și Atanasie Lipovan este ridicată la un nivel superior recunoscut până astăzi în teologia românească. Contribuțiile de excepție ale teologilor arădeni au fost premiate de Academia Română. Dintre acestea amintim: P.S. Dr. Grigorie Comșa, *Tineretul României*, Pr. Prof. Dr. Teodor Botiș, *Monografia familiei Mocioni și Istoria Școlii Normale și a Institutului*

Teologic din Arad, Pr. Prof. Dr. Ilarion V. Felea, *Duhul Adevărului*, Pr. Dr. Gheorghe Ciuhandu, *Românii din câmpia Aradului și Episcopii Samuil Vulcan și Gherasim Raț*².

Facultatea de Teologie Ortodoxă reprezintă împlinirea idealurilor seculare cu privire la învățământul teologic ortodox, a celor care au slujit catedrele de teologie înainte de instaurarea comunismului. Facultatea de Teologie este rodul intrării Teologiei ortodoxe în Universitate, dar și rodul efortului înaintașilor noștri, care ne-au integrat mai întâi într-o Tradiție teologică și eclezială. Facultatea de Teologie Ortodoxă din cadrul Universității „Aurel Vlaicu” din Arad, reprezintă expresia Tradiției în actualitate, identitatea idealurilor teologic-culturale și social-naționale ale arădenilor și una din veritabilele surse ale istoriei locale³.

Studiile reunite în acest număr din revista *Studia Theologica et Historica Aradensia*, ilustrează, din perspective diverse, itinerarul teologic al Aradului, în conexiune cu dinamica teologiei ortodoxe românești. O parte din aceste studii marchează evenimentul înființării Preparandiei arădene, centru de cultură pedagogică și teologică la nivel național. Organizarea acestor texte, precum și adăugarea altora în prezentul volum, reprezintă încununarea eforturilor teologice depuse în cadrul Centrului de Studii Teologice-Istorice și de Prognoză pastoral-misionară al Facultății noastre. Studiile din acest volum evidențiază rolul teologic, misionar și cultural al instituțiilor de învățământ ortodox din Arad, precum și profilul exemplar al unor personalități teologice arădene și a altor personalități din cadrul învățământului teologic românesc. Un asemenea demers este nu doar științific, ci și formativ, în vederea unei mărturii teologice și mai adânci a ethosului Ortodoxiei în partea de vest a României.

Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja
Decanul Facultății de Teologie Ortodoxă
„Ilarion V. Felea”, Arad

² A se vedea Cristinel IOJA, „Învățământul teologic ortodox din Arad. Forme. Itinerar. Perspective”, în vol. *Învățământul teologic ortodox din Arad. Itinerar. Forme. Perspective*, Editura Arhiepiscopiei Aradului, 2016, pp. 11-14.

³ C. IOJA, „Învățământul teologic ortodox din Arad. Forme. Itinerar. Perspective”, p. 27.

STUDII

SThHA

An II (2020)/2/ pp. 13 - 33

ORGANIZAREA ÎNVĂȚĂMÂNTULUI TEOLOGIC ROMÂNESC DIN PERIOADA INTERBELICĂ ÎN FAȚA UNEI DILEME ISTORICE: SUB CONDUCERE BISERICESCĂ SAU DE STAT?

Pr. Prof. Univ. Dr. Mihail Simion SĂSĂUJAN

Facultatea de Teologie Ortodoxă „Justinian Patriarhul”, București

Abstract

The common organization of the theological learning system in Romania represented a priority both for the Romanian Orthodox Church and for the Romanian state after 1918. The discussions regarding this subject referred especially to the type of theological school which was meant to exist in the whole country: theological academy within the church or faculty of theology within the university. The confrontation between the two different conceptions regarding the relation between state and church was crucial. The intervention of the state power in the internal organization of the church made the solving of the approached matter even more difficult.

Keywords

Romanian Orthodox Church, Theological Learning System, Romanian State, Theological School, University.

La 4 mai 1925 era ratificată, prin decret regal, Legea de organizare a Bisericii Ortodoxe Române, care stabilea bazele organizării bisericești românești și relația dintre Stat și Biserică.

Una din obiecțiile esențiale imputată din partea transilvănenilor era aceea că noua organizare bisericească acorda prea mult loc intervenției statului în problemele interne bisericești. În imperiul austriac, Biserica ortodoxă era o Biserică a minorităților. Ea nu s-a bucurat de privilegii deosebite, dar, pe de altă parte, nu a fost îngrădită în autonomia ei, de puterea de stat, după ce a reușit să-și contureze un statut de organizare propriu și o ierarhie recunoscută de stat. În noua situație de după anul 1918, Biserica Ortodoxă Română a trebuit să plătească poziția ei privilegiată de Biserică dominantă, acordată de statul român, printr-o legare strânsă la acesta¹.

Diferențierile de opinie exprimate de teologii din Transilvania și din vechiul Regat, privitoare la tipul de școală teologică (academie sau facultate de teologie), care să fie generalizat în întreaga Românie, au produs numeroase frământări în cercurile bisericești și teologice interbelice².

1. Autonomia Bisericii față de stat. Propuneri de menținere a academiilor teologice

Față de cei care concepeau o Biserică subordonată statului, teologii ardeleni susțineau un alt concept:

„Biserica și statul trebuie să stea întreolaltă într-un raport de colaborare armonică. Statul dă sprijin Bisericii, iar Biserica dă suflet Statului. Așa-i normal! Așa-i logic! Așa-i ortodox! Biserica trebuie să fie stăpână pe destinele sale, trebuie să fie autonomă. Statul nu poate uzurpa acest drept sfânt al ei. Amestecându-se în chestiunile de ordin spiritual și administrativ ale Bisericii, Statul ar provoca un conflict de competențe sau, mai precis, incompetența statului în materie bisericească s-ar ciocni cu competența Bisericii. Consecințele ar fi dezastruoase”, se afirma în paginile unei publicații bisericești din Transilvania³.

¹ Ernst Chr. SUTTNER, *Beiträge zur Kirchengeschichte der Rumänen*, Verlag Herold, Wien, München, 1978, p. 25.

² „Ne certăm într-una pe chestia facultăților și academiilor teologice. Fiecare se teme de existența lor, fiecare se luptă pentru sine - se afirma într-o publicație bisericească din vechiul regat”. Informația era preluată în articolul: „Învățământul teologic. Glas din vechiul regat”, în *Telegraful român*, 1929, nr. 12-13, p. 4.

³ „Reorganizarea învățământului teologic”, în *Telegraful român*, 1938, nr. 16, p. 1.

1.1. Poziția profesorilor de teologie de la academiile teologice din Transilvania

Pe baza raportului corpului profesoral al Institutului teologic, episcopul Ioan Papp al Aradului trimitea, la 29 septembrie 1922, Ministerului Cultelor, propunerile în chestiunea reorganizării învățământului teologic. Profesorii de teologie arădeni se pronunțau pentru organizarea unui învățământ teologic solid, sub controlul direct al Bisericii, care să fie oferit tinerilor cu o solidă pregătire culturală laică obținută în cadrul gimnaziilor de stat. Susțineau astfel, menținerea academiilor teologice de 3 sau 4 ani, organizate în cadrul Bisericii. Invocau necesitatea stringentă a pregătirii unui cler ortodox cult, care să ajungă, cel puțin, la nivelul cultural al clerului minorităților etnice din țară, într-un context politic și istoric nou, în care situația Bisericii Ortodoxe Române se schimbase prin înfăptuirea României Mari, devenind Biserica dominantă. Se aducea în discuție chestiunea minorităților, cu un cler bine pregătit și bine situat din punct de vedere material, asigurat în existența sa, prin averile și fondurile mari de care dispuneau Bisericile eterodoxe. În cazul rămânerii clerului ortodox în inferioritate, apărea pericolul „pierderii terenului de sub picioare”, pentru că Bisericile minorităților, cu un cler cult și bine organizat și cu un popor avansat în cultură, „prea ușor ar fi putut sparge unitatea sufletească a poporului român, care a făcut România Mare”.

În gândirea teologilor arădeni, preotul nu trebuia să fie doar săvârșitorul Sfințelor Taine, ci și „conducătorul natural al poporului spre toate”. Trebuia, mai înainte de toate, să-și câștige cultura și cunoștințele generale necesare fiecărui om de cultură. De aceea se impunea frecventarea cursurilor liceale complete cu bacalaureat/examen de maturitate, sau cel puțin 6 clase liceale (pentru parohii mai slabe). Institutele teologice de 3 ani, care trebuiau ridicate în scurt timp, la 4 ani de studii, veneau în întâmpinarea tinerilor cu o pregătire culturală solidă din liceu, oferindu-le, de asemenea, o cultură teologică profundă, preotul devenind, astfel, nu doar un liturghisitor, ci și un apologet desăvârșit. Facultățile de teologie se rezervau pentru clerul superior și pentru profesorii institutelor teologice, pentru protopopi și preoți la orașe⁴. Discuțiile lungi au avut darul să justifice, în decursul timpului, necesitatea academiilor de teologie din Ardeal, organizate sub directă protecție a episcopilor locali, care corespundeau mai bine „atât instrucției superioare cât și educației temeinice a viitorilor preoți”⁵.

⁴ Arhiva Arhiepiscopiei Aradului (A.A.A.), Dosar III - 97 - 1917, Act nr. 2678/1922.

⁵ „Reorganizarea învățământului teologic”, în *Legea românească*, 1932, nr. 1, p. 2.

Un an mai târziu, la 24 decembrie 1923, același corp profesoral își însușea referatul profesorului Dr. Nicolae Popoviciu, cu privire la Proiectul de lege pentru organizarea seminariilor teologice, întocmit la 21 decembrie 1923, de Comisiunea Sf. Sinod în colaborare cu Ministerul Cultelor. În excursul său, canonistul arădean arăta că Biserica, în toate timpurile și în toate părțile, a considerat învățământul teologic, ca o parte integrantă a vieții interne bisericești. Era natural deci, ca și Biserica românească să tindă a avea în mână sa, atât direcționarea și supravegherea cultivării clericilor, cât și conducerea nemijlocită a așezămintelor, care serveau spre acest scop, fiindcă numai așa putea avea garanția sigură, că preoții vor corespunde menirii lor.

Acest punct de vedere era recunoscut și prin noua constituție a țării, art. 22 asigurând Bisericii Ortodoxe Române dreptul de a-și reglementa, conduce și administra prin organele proprii - sub controlul statului - toate chestiunile sale religioase și culturale. Era evident așadar, că și problema reorganizării seminariilor, ca una dintre cele mai importante chestiuni religioase și culturale interne, se lăsa, chiar și prin constituție, în competența Bisericii și a organelor sale proprii. Tot art. 22 al constituției stabilea că principiile fundamentale ale modalității de organizare bisericească urmau a fi fixate printr-o lege specială - legea de organizare unitară a Bisericii Ortodoxe Române, „care lege, dacă va ține seama de constituție, va trebui să statueze că seminariile vor sta sub conducerea supremă și sub controlul autorităților supreme bisericești (Sfântul Sinod)”. Ideea luării din competența Bisericii, a instrucției și educației viitorilor clerici și trecerea acestora în responsabilitatea altor organe, care stăteau afară de organismul său, era respinsă. Prin aceasta s-ar fi făcut prima spărtură în autonomia bisericească asigurată prin constituția țării. Statul trebuia să se îngrijească numai de apărarea intereselor sale supreme. Cu privire la pregătirea clerului statul își putea asigura interesele, dacă prin legea de organizare bisericească își rezerva dreptul suprem de supraveghere și controlul ca viitorilor preoți să li se dea o educație corespunzătoare din punct de vedere național, fără să se amestece în creșterea religioasă și morală, ceea ce ar fi însemnat un amestec în gospodăria internă a Bisericii.

Având în vedere cele expuse mai sus, canonistul arădean considera că stabilirea normelor pentru reorganizarea seminariilor trebuia lăsată în grija organelor supreme bisericești, care urmau să ia ființă prin legea organizării bisericești. Organul suprem urma să fie Sf. Sinod. Acesta era chemat să hotărască - ținând seama de reorganizarea învățământului secundar - cel mai

potrivit tip de școală, normele de organizare ale școlii, planul de învățământ, programa analitică, normele pentru pregătirea și pentru numirea profesorilor, aprobarea manualelor de științe teologice și laice, pentru cele din urmă cearându-se și aprobarea organelor statului. Rolul organului suprem (Sf. Sinod) urma să conștă în legiferarea normelor uniforme de conducere și de direcție, fiind, totodată, și forul suprem de control al instrucției și educației. Conducerea directă a școlilor teologice trebuia să fie dată în mâna organelor locale bisericești din eparhii. Acestea urmau să se îngrijească, în mod nemijlocit, de bunul mers al școlilor, prin supravegherea și controlul educației, instrucției și administrației gospodărești - după cum urma să se stabilească prin regulamentele făcute de Sf. Sinod. Autorității eparhiale locale îi revenea și dreptul numirii directorului și ale profesorilor de științe teologice și laice, fiind și forul prim în chestiunile disciplinare ale profesorilor.

Dreptul de control al Ministerului de resort urma să se mărginească doar asupra instrucțiunii din studiile laice. La numirea profesorilor pentru acele științe, autoritățile bisericești erau obligate să ceară și să țină seamă de asentimentul Ministerului de resort. Proiectul de lege privitor la regimul general al cultelor prevedea confesiunilor minoritare, dreptul conducerii școlilor pentru pregătirea clerului. Statul își rezerva numai dreptul de supraveghere supremă, mărginindu-se la controlul dacă educația tinerilor va fi corespunzătoare din punct de vedere național. Canonistul Popovici solicita ca statul român să acorde această încredere, în măsură și mai mare, Bisericii Ortodoxe Române, care în trecutul neamului, „de multe ori și în multe părți a fost singura ocrotitoare a individualității noastre naționale”.

Proiectul de lege era criticat tocmai în acest punct. Se dădea impresia că statul român, tocmai în Biserica română nu ar avea încredere deplină, ori că nu considera autoritățile bisericești românești capabile pentru conducerea institutelor de formare a preoțimii. Prin proiectul de lege se perpetua, în concepția lui Popovici, situația de absolută dependență a Bisericii față de organele statului, situație creată prin așa numita Lege a clerului mirean și a seminariilor, care se afla în contradicție cu principiul de autoconducere bisericească adoptat de constituție⁶.

Același profesor, Dr. Nicolae Popovici, propunea, în luna martie 1927, o analiză canonică a Proiectului de reorganizare a învățământului teologic (oct. 1926), din perspectiva principiului de autonomie, introdus în Biserica

⁶ A.A.A., Dosar III - 97 - 1917, Act nr. 4304/1923.

românească prin noua lege pentru unificarea organizației bisericești. Privitor la relația Stat-Biserică exprimată în proiect, el arăta faptul că ar fi fost mai bine, dacă art. 7, care prevedea controlul pe care statul, prin Ministerul Cultelor, urma să-l exercite asupra școlilor teologice ar fi fost nuanțat mai clar. Considera în acest sens, potrivit adausul că

„acest control se va mărgini la supravegherea, dacă sumele acordate de stat au fost întrebuințate potrivit destinației lor și cu respectarea contabilității publice privitoare la instituțiile cu caracter autonom, iar nicidecum nu se va referi și la chestiunile de alt ordin de conducere, de control și de administrare internă etc., ale școlilor teologice”⁷.

În cadrul Congresului Asociației Clerului „Andrei Șaguna”, ținut în Brașov, în perioada 11-12 noiembrie 1930, rectorii și profesorii celor cinci Academii de teologie din Ardeal au alcătuit un memoriu, care a fost publicat la Sibiu, intitulat „Reorganizarea învățământului teologic. Academii de teologie din Ardeal” (Sibiu, 1930, 18 p.), prin care cereau din nou, trecerea învățământului teologic sub conducerea directă a Bisericii⁸.

Memoriul era semnat de Dr. Teodor Botiș, Dr. Vintilă Popescu, Dr. Gheorghe Popoviciu, Dr. Nicolae Popoviciu, Dr. Simeon Șiclovan, Dr. Iustin Suciuc - Academia de Teologie din Arad; Dr. Petru Barbu, Dr. Dimitrie Cioloca, Ioan David, Zeno Muntean, Dr. Ștefan Pop - Academia de Teologie din Caransebeș; Dr. Ioan Vașca, Dr. Orest Bucevschi, Dr. Andrei Buzdug, Dr. Galaction Muntean, Dr. Ioan Pasca, Dr. Ioan Stănescu - Academia de Teologie din Cluj; Arhiepiscop Dr. Andrei Crișanul, Dr. Laurențiu Busuioc, Dr. Ștefan Muntean, Dr. Vasile Lăzărescu, Dr. Ștefan Lupșa, Dr. Petru Popoviciu - Academia de Teologie din Oradea; Nicolae Colan, Ilie Beleuță, Dr. Iosif Hradil, Nicolae Neaga, Dr. Dumitru Stăniloae, Dr. Nicolae Terchilă, Iosif Vințan - Academia de Teologie din Sibiu.

Memoriul viza reorganizarea învățământului teologic din România. Proiectul de lege, redactat în octombrie 1926, și care suportase, pe parcursul a patru ani, mai multe modificări, era votat în unanimitate, de Senatul României, în luna iunie 1930. Ajuns în Camera Deputaților, Proiectul a întâmpinat

⁷ Nicolae POPOVICIU, „În jurul proiectului de reorganizare a învățământului teologic. Apărarea școlii noastre teologice”, în *Biserica și Școala*, 1927, nr. 10, pp. 2-3.

⁸ Mircea PĂCURARIU, *Două sute de ani de învățământ teologic la Sibiu 1786-1986*, Sibiu, 1987, p. 151.

greutăți, mai multe obiecții determinând retragerea lui de pe ordinea de zi a lucrărilor deputaților⁹.

Unele din obiecții vizau statutul academiilor teologice din Transilvania. Împotriva acestora se obiecta faptul că ar fi școli de caracter străin, „moșteniri ale trecutului vitreg care trebuie să dispară”¹⁰. În opinia unor teologi din vechiul Regat, academiile de teologie trebuiau desființate, pentru pregătirea clerului fiind suficiente seminariile și facultățile de teologie. Din perspectiva acelorași teologi, menținerea academiilor de teologie ar fi dus la desființarea facultăților de teologie, iar proiectul de lege, în forma în care era înaintat spre legiferare în Camera deputaților, ar tinde la separarea Bisericii de Stat.

În memoriul lor, profesorii celor cinci academii teologice din Transilvania, luau în dezbateră un scurt istoric al școlilor teologice, statutul academiilor teologice, o comparație între școlile teologice existente, în acel moment, în România, raportul ce se stabilea între acestea și stat, chestiunea finanțării lor, insistând, în final, pentru menținerea tuturor celor cinci academii, pe mai departe, în sistemul de învățământ teologic din țară.

Din perspectivă istorică, era menționat congresul național bisericesc transilvănean care, încă în a doua jumătate a secolului al XIX-lea (1873), lua în discuție ideea organizării unei Academii teologice în Sibiu, iar mai apoi, ridicarea și a celorlalte institute teologice la rangul de academii¹¹. O comisie a congresului întocmise, în anul 1914, un plan pentru reorganizarea institutelor teologice din Ardeal și ridicarea lor la 4 ani, cu numirea de academii, fapt ce s-a și întâmplat în perioada 1923-27.

Teologii ardeleni, reveneau, în memoriul lor, asupra proiectului de lege în discuție, în care Sf. Sinod definea statutul academiilor teologice. Ele erau declarate institute de învățământ cu caracter academic, stând sub conducerea Sf. Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, exercitată canonic prin chiriarhul și consiliul eparhial al locului. Scopul academiilor teologice era formarea clerului și personalului didactic și administrativ bisericesc: preoți, profesori secundari de religie, funcționari bisericești de toate gradele. Durata învățământului teologic în cadrul academiilor teologice era de patru ani, frecvența cursurilor fiind obligatorie. Proiectul stipula și dreptul academiilor de acordare a titlului de licență. Candidații la catedrele de studii teologice și filosofice trebuiau să

⁹ *Reorganizarea învățământului teologic. Academii de teologie din Ardeal*, Sibiu, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, 1930, p. 3.

¹⁰ *Reorganizarea învățământului teologic. Academii de teologie din Ardeal*, p. 3.

¹¹ *Reorganizarea învățământului teologic. Academii de teologie din Ardeal*, p. 7.

aibă doctoratul în cadrul unei facultăți de teologie ortodoxă. Erau stabilite și condițiile de înscriere la academii, numărul de locuri¹².

Făcând o raportare a academiilor de teologie la seminarii, profesorii ardeleni arătau scăderile seminariilor, recunoscute de înșiși conducătorii acestora și de comisia Sf. Sinod, care invoca factorul psihologic, potrivit căruia la vârsta de 10 ani a unui elev, după încheierea celor patru clase primare, când urmau înscrierea și studiile la seminar, nu se poate vorbi despre vocație preoțească. De asemenea, în timpul celor 8 ani de studii la seminar, nu puteau fi asimilate, în același timp și în mod aprofundat, atât cunoștințele laice, cât și cele teologice necesare. Academiiile aveau, în acest sens, avantajul că primeau ca studenți, absolvenți de liceu cu o pregătire culturală solidă. Crescuți în internat și sub ochii supraveghetori ai episcopului locului, tinerii studenți de la academii puteau să-și însușească și o formație duhovnicească profundă.

Raportând academiile de teologie la facultățile de teologie existente în România, profesorii ardeleni arătau rolul distinct al fiecăreia din instituțiile amintite, neputând exista antagonism între ele: facultățile de teologie trebuiau să devină institute de înalte studii și cercetări științifice în domeniul teologiei, academiile de teologie urmând să rămână „școli superioare care profesează teologia, îmbinând instrucția cu educația teologică”¹³.

În legătură cu obiecția potrivit căreia proiectul amintit ar duce, prin aplicarea lui, la separația dintre Biserică și stat, teologii ardeleni arătau că „sunt oameni chiar în rândul clerului, care nu pot concepe ideea de autonomie canonică a Bisericii, ca instituție divină și raportul de reciprocitate între Biserică și stat”¹⁴. Erau vizați unii profesorii de teologie de la seminariile și facultățile din țară care voiau menținerea statutului de dependență a instituțiilor teologice față de stat.

La obiecția că academiile teologice ar fi prea multe, câteva putând fi desființate, profesorii ardeleni arătau că fiecare eparhie este un organism viu în trupul Bisericii, având dreptul la toate instituțiile ce-i asigură bunul mers și în primul rând la cel puțin o școală pentru pregătirea clerului.

Accentuând încă o dată, principiul canonic potrivit căruia școlile teologice din România trebuiau să fie coordonate și supravegheate de Biserică, fiind, alături de Legea pentru organizarea Bisericii, cei doi pilăstri pe care se întemeiază organizația Bisericii Ortodoxe Române, profesorii de teologie din

¹² *Reorganizarea învățământului teologic. Academiiile de teologie din Ardeal*, pp. 8-9.

¹³ *Reorganizarea învățământului teologic. Academiiile de teologie din Ardeal*, p. 10.

¹⁴ *Reorganizarea învățământului teologic. Academiiile de teologie din Ardeal*, p. 13.

Transilvania se pronunțau pentru „înscrierea în noua lege, a principiilor bune ce s-au dovedit viabile prin experiență”, și nicidecum, prin desființarea lor de dragul unei unificări forțate, „turnând toate după un calapod învechit”¹⁵.

În luna martie 1931, profesorul Petru Deheleanu, de la Academia Teologică din Arad, lua atitudine față de un articol apărut în publicația *Graiul Vremii*, intitulat ironic: „Fă-mă Doamne absolvent de Academie”. Profesorul arădean arăta poziția „fraților din vechiul regat”, disprețuitoare la adresa academiilor de teologie din Transilvania, care cereau, cu insistență, înlocuirea academiilor de la vremea aceea cu seminariile existente în vechiul regat, concepând doar în acest mod, unificarea învățământului teologic¹⁶. Încearca să convingă opinia publică despre importanța studiilor superioare din cadrul academiilor teologice pentru un viitor preot, în contextul spiritului anticlerical al timpului, și cu raportare la preoții culți ai celorlalte confesiuni etnice.

În anul 1935, părintele Dumitru Stăniloae, profesor la Academia teologică din Sibiu, își exprima punctul de vedere în legătură cu necesitatea trecerii învățământului teologic sub protecția și controlul Bisericii. Intervenția sa apărea în contextul luării de poziție față de profesorul Popescu-Mălăești, de la Facultatea de teologie din București, care continua, pe mai departe, să critice dur sistemul academiilor din Ardeal. Punctul de vedere al profesorului Stăniloae este foarte pertinent și ancorat într-o profundă concepție creștină despre viață¹⁷. Vom prezenta câteva din liniile forță ale discursului părintelui Stăniloae, nu atât pentru a ilustra confruntarea cu profesorul Popescu-Mălăești, cât pentru a oglindi gândirea sa teologică în această privință.

Teologul sibian arăta faptul că în jurul organizării și unificării învățământului teologic se purta, de mai mulți ani, „o discuție ce pare să nu mai aibă sfârșit”. Cea mai mare parte din cercurile bisericești, în frunte cu Sf. Sinod, era pentru aducerea acestui învățământ, cum era firesc, sub conducerea Bisericii, după modelul academiilor teologice din Ardeal. Ideea aceasta nu era, însă, acceptată de unii din profesorii facultăților și seminariilor teologice, care voiau ca învățământul teologic să rămână, și pe mai departe, sub conducerea statului și să constea pe viitor doar din facultăți și seminarii, cu excluderea academiilor¹⁸.

¹⁵ *Reorganizarea învățământului teologic. Academiile de teologie din Ardeal*, p. 16.

¹⁶ Petru DEHELEANU, „Învățământul teologic”, în *Biserica și Școala*, 1931, nr. 12, p. 2

¹⁷ Dumitru STĂNILOAE, „Reorganizarea Facultăților de teologie”, în *Telegraful român*, 1933, nr. 53, p. 2.

¹⁸ Dumitru STĂNILOAE, „Problema învățământului teologic”, în *Telegraful român*, 1935, nr. 10, p. 2.

Dumitru Stăniloae venea în sprijinul trecerii învățământului teologic sub controlul Bisericii, invocând următoarele motive: Biserica, ca organism social, formează un întreg în care toate funcțiunile ce se exercită în ea, toți slujitorii ei și toți membrii ei, în ce privește viața lor religioasă, depind de centrul ei, de organul ei conducător. Această convingere presupunea și trecerea profesorilor și a școlilor de teologie sub dependența Bisericii din care făceau parte.

Problematica formării studentului teolog, în timpul anilor de studii, într-un cadru eclezial propice, este abordată cu cea mai mare seriozitate de profesorul sibian:

„Studentul teolog, aflându-se în stadiul de pregătire pentru preoție, trebuie să-și întărească zi de zi, conștiința de slujitor al Bisericii. Tot ce i se predă în școală, toate îndrumările teoretice și practice, care i se dau, trebuie să aibă conștiința că i se predau pentru a le folosi în slujba Bisericii. El trebuie să crească în cultul Bisericii, al cărui slujitor devotat până la supremul sacrificiu trebuie să fie. El trebuie să trăiască în timpul acestei pregătiri în atmosfera vieții concrete și actuale a Bisericii, să se frământa în fața problemelor actuale ale Bisericii, să participe simpatetic la viața ei. Un student teolog nu poate să privească la Biserică ca la ceva vis-a-vis și nici nu poate să se simtă ca un ins suspendat în cadrul individualității și al preocupărilor sale separate. În plin centrul vieții bisericești, nu la periferia sau în afara ei trebuie să stea școala teologică”¹⁹.

Părintele Stăniloae făcea, apoi, referire la Legea învățământului superior din anul 1932, în care „niciodată nu e menționată ierarhia sau Biserica în legătură cu Facultatea de teologie”²⁰. Numirea profesorilor, conduita acestora, examenele, stăteau în funcție doar de Ministerul Instrucțiunii. Era criticată, de asemenea, opinia profesorului Popescu-Mălăești, după care academiile teologice, conduse de Biserică, ar fi izolate de viața socială. În finalul intervenției sale, era dezvăluit motivul principal, care determina, de fapt, atitudinea respectivului profesor de la Facultatea de teologie din București: teama de despotismul ierarhilor. Lipsa unei dependențe de ierarhi, facilita unui profesor de teologie posibilitatea să critice, fără riscuri, aspectele negative ale activității unui ierarh. Profesorul Stăniloae amintea, însă, de faptul că și

¹⁹ D. STĂNILOAE, „Problema învățământului teologic”, p. 2.

²⁰ D. STĂNILOAE, „Problema învățământului teologic”, p. 3.

ierarhul este încadrat, la rândul lui, de unele corporații bisericești, care trebuie să-și exercite autoritatea, ce le-o acordă legile bisericești²¹.

În anii 1935-1937, Congresele Asociației clerului „Andrei Șaguna”, întrunite la Caransebeș, Turda și Târgu Mureș au cerut, de asemenea, trecerea învățământului teologic sub conducerea statului și acordarea dreptului academiilor teologice de a conferi licența²².

1.2. Mitropolitul Nicolae Bălan susținător al menținerii învățământului teologic sub conducerea Bisericii

La 18 iunie 1940, mitropolitul Nicolae Bălan se adresa episcopului Magieru informându-l că Adunarea eparhială reunită, a Arhiepiscopiei Sibiului, a luat decizii importante în chestiunea academiilor teologice, pe care le comunicase la timp și Eparhiei Aradului, pentru a lua decizii similare pentru apărarea drepturilor Bisericii de a-și crește viitorii preoți în Academia Eparhiei. Mitropolitul Bălan înaintase aceste decizii, Ministerului Educației Naționale, consilierului regal Gheorghe Tătărescu - președinte al Consiliului de Miniștri și lui Ștefan Ciobanu – ministrul Cultelor și Artelor. Mitropolitul propunea o procedură asemănătoare „fără întârziere” și din partea celorlalți ierarhi ardeleni, „pentru apărarea Academiilor teologice din Mitropolia Ardealului”²³.

La 20 martie 1941, Direcțiunea Cultelor din cadrul Ministerului Instrucțiunii, Educațiunii, Cultelor și Artelor, trimitea ierarhilor Bisericii Ortodoxe Române, un proiect de lege privitor la funcționarea academiilor și seminariilor teologice ortodoxe, solicitându-le observațiile de cuviință²⁴. Reacția mitropolitului față de un proiect de lege pentru organizarea învățământului teologic, conceput de autoritățile de stat, a fost una absolut energică, care arăta conducerii de stat, că Biserica se dorește a fi un real partener de discuție, neacceptând pierderea nici unui drept constituțional în favoarea intereselor de stat educaționale de la acea vreme.

La 31 martie 1941, Nicolae Bălan scria următoarea scrisoare ministrului Radu Rosetti:

„Domnule Ministru, Referitor la proiectul de lege pentru
Academiile și Seminariile teologice ortodoxe ce ni l-ați trimis

²¹ D. STĂNILOAE, „Problema învățământului teologic”, p. 3.

²² M. PĂCURARIU, *Două sute de ani de învățământ teologic*, p. 153.

²³ A.A.A., Dosar III - 947 - 1938, Act nr. 629 bis /1940, fila 1.

²⁴ A.A.A., Dosar III - 70 - 1931, Act nr. 16684/1941.

prin adresa cu nr.16.684/1941 din 20 martie a.c., pentru a ne face observațiile noastre, avem onoarea a Vă comunica următoarele: Opinia Noastră nezdruincată este că nu stă în competența Onor. Minister să reglementeze modul de funcționare al școlilor pentru formarea slujitorilor altarului. Acesta este un drept inalienabil al Bisericii, dat ei de Domnul și Mântuitorul nostru Iisus Hristos, ea singură fiind în măsură să cunoască și să stabilească normele cele mai potrivite pentru educarea celor trimiși să propovăduiască Evanghelia mântuirii. Dacă nici dreptul de a-și crește apostolii nu i se recunoaște Bisericii, atunci nu putem vedea ce alt drept i s-ar mai recunoaște.

Vă rugăm, Domnule Ministru, să aveți toată încrederea în Biserica strămoșească, în înțelepciunea și iubirea ei de neam și să fiți asigurat că va norma mai bine decât oricine modalitățile de lucrare ale acestor școli. Ne mirăm și am avea dreptul să fim îndurerați, că se acordă această încredere cultelor minoritare și nu se acordă Bisericii ortodoxe, ocrotitoarea de totdeauna a neamului. În art. 16 din nenorocitul Concordat e stabilit că școlile pentru formarea clerului catolic stau sub dependența exclusivă a episcopului și programul de studii se va fixa de către autoritatea bisericească competentă. Ba mai mult, Statul român recunoaște prin Concordat și alte feluri de școli ca atârând exclusiv de autoritatea bisericească a cultului catolic.

În schimb, Statul român a tratat cu o totală neîncredere Biserica ortodoxă a neamului, luând nu numai școlile primare confesionale de sub conducerea ei - ceea ce are azi, urmări catastrofale pentru românii din teritoriile cedate, - dar pretinzând să se erijeze și în conducător al școlilor de formare a preoților, prin legea de raționalizare a învățământului superior din 4 noiembrie 1938. Academiiile teologice ortodoxe sunt de la acea dată, în grea suferință, cu profesorii ținuți la nesfârșit în starea precară de suplinitori, deoarece Biserica nu poate admite să fie titularizată de Minister, iar Ministerul pretinde să-i titularizeze el.

Situația aceasta nu mai poate dăinui. Ea înseamnă o jignire și o nedreptate prelungită pentru Biserică și pentru slujbașii acestor Academii. Proiectul ce ni s-a trimis nu constituie o în-lăturare sinceră și integrală a acestei stări; controlul Statului, de

care e vorba în Art. 1 al proiectului este asigurat prin însăși Legea de organizare a Bisericii din 1925 Art. IV, alin.2. Biserica nu poate accepta să fixeze Statul normele pentru funcționarea acestor școli, așa cum pretinde prin Art. 2-6. În tot trecutul acestor școli, a celei de la Sibiu începând cu anul 1810, ele au existat sub conducerea exclusivă a Bisericii și, deși erau ajutate de stat sub stăpânirea maghiară, guvernul de la Budapesta nu s-a amestecat niciodată în viața lor. Numai prin legea de raționalizare a învățământului din 4 noiembrie 1938, datorită ministrului Armand Călinescu și arbitrarilor sale guvernări, pentru prima dată, statul s-a amestecat, în mod nefast, în buna lor funcționare. Nu putem accepta apoi, legarea sortii Academiei teologice care sunt școli de grad superior, de Seminarii, care sunt școli de grad secundar, prin cuprinderea lor în aceeași lege.

Cerem stăruitor de doi ani și mai bine din partea Statului un singur lucru: să-și abroge dispozițiile legii din 4 noiembrie 1938 în ce privește Academiiile teologice, dându-le bună pace să funcționeze după normele anterioare fixate în Regulamentele ce li le-a dat Biserica în baza unor experiențe îndelungate, cu rectificări pe care tot ea le va face atunci când, luând în considerare împrejurările noi, va socoti de cuviință.

Rugăm Onor. Minister să înțeleagă cu bunăvoință față de Biserică, dreptatea punctului Nostru de vedere și să dea o lege conștătoare dintr-un singur articol de conținutul următor: 'Prin derogare de la dispozițiile legii de raționalizare a învățământului superior din 4 noiembrie 1938, Academiiile teologice ortodoxe revin la modul de organizare și funcționare al lor dinainte de acea lege, mod fixat de autoritatea bisericească, cu toate drepturile, echivalente cu ale agregărilor universitare, ce le-aveau profesorii, cu catedrele lor, iar titlul absolvenților fiind echivalent cu al licențiatilor de la facultăți'. Toate detaliile în ce privește organizarea și funcționarea rămân să fie fixate în Regulamente speciale de autoritatea bisericească. Adăugăm că nu vom ceda sub nici o împrejurare de la acest punct de vedere al Nostru.

Nu mai văd în Europa și în toată lumea un guvern al oricărui alt stat, care să revendice pe seama sa, dreptul de a legifera, dar mai ales în vremuri grele ca cele de astăzi, felul de funcționare

și materiile teologice de predat în școlile de formare a clerului Bisericii lui Hristos. Când în domeniul instrucției și educației prin tot felul de școli e atâta de făcut și în România! Avem ferma nădejde că, On. Minister nu va continua să creeze dificultăți pentru limpezirea situației acestor instituții atât de importante în viața Bisericii și Neamului. Odată cu arhieresti binecuvântări, rog primiți Domnule Ministru, espresiunea distinsei Noastre stime și considerațiuni”²⁵.

La 2 aprilie 1941, mitropolitul Bălan aducea la cunoștința episcopului Andrei Magieru al Aradului, acest răspuns trimis ministrului Radu Rosetti, rugându-l pe Magieru să binevoiască să-și însușească „același punct de vedere în chestiune”²⁶. Răspunsul episcopului Magieru trimis ministrului Cultelor, deja, la 1 aprilie 1941, era identic cu poziția mitropolitului Bălan²⁷. Înainte, așadar, de a fi primit scrisoarea mitropolitului său, ierarhul Aradului își exprima protestul împotriva încercării de scoatere a școlilor teologice de sub protecția Bisericii și de trecere a lor sub controlul statului.

Aceeași poziție fermă a mitropolitului Nicolae Bălan, de apărare a autonomiei învățământului teologic superior în cadrul Bisericii vis a vis de tendința trecerii acestuia sub controlul statului, a fost înregistrată și la începutul anului 1945, în contextul discuțiilor pe marginea oportunității înființării unei facultăți de teologie în cadrul Universității de stat din Timișoara.

Decretul Lege nr. 660²⁸, din 31 decembrie 1944, decreta înființarea Universității de Vest, cu sediul în Timișoara. Articolul 2 al acestui decret prevedea ridicarea Academiei de teologie din Oradea - refugiată la Timișoara, în urma ocupării Ardealului de Nord din 30 august 1940, (a început activitatea didactică la Timișoara în anul școlar 1941/42) - la rangul de Facultate de teologie pentru Banat și Arad, în cadrul nou înființatei Universități. La 11 ianuarie 1945 întregul corp profesoral al Academiei teologice din Arad protesta împotriva transformării Academiei de Teologie din Oradea - Timișoara

²⁵ A.A.A., Dosar III - 70 - 1931, Act nr. 4529/1941.

²⁶ A.A.A., Dosar III - 70 - 1931, Act nr. 4529/1941. Aceeași poziție fermă în favoarea unui învățământ teologic sub protecția exclusivă a Bisericii, a avut-o mitropolitul Nicolae Bălan și în anul 1931, când într-o scrisoare trimisă episcopului Andrei Magieru, îl îndemna pe acesta și pe profesorii de la Academia teologică din Arad, să fie „luptători pentru păstrarea intactă și integrală a drepturilor Bisericii asupra învățământului teologic”; vezi A.A.A., Dosar III - 70 - 1931, Act nr. 62/1931.

²⁷ A.A.A., Dosar III - 70 - 1931, Act nr. 1653/ 1941.

²⁸ Decretul Lege a fost publicat în Monitorul Oficial nr. 302 din 31 decembrie 1944.

la rangul de Facultate, propunând modificarea articolului 2 din Decretul Lege nr. 660, în sensul

„ca cea mai veche și mai îndreptățită Academie de Teologie (cea din Arad – n.n.) din regiunea Banatului și Aradului să se transforme în Facultate de Teologie, iar profesorii ei să se recruteze după normele învățământului universitar”²⁹.

Este foarte sugestivă scrisoarea mitropolitului Nicolae Bălan de la Sibiu, adresată profesorilor Academiei teologice arădene, la 21 februarie 1945, care, aflând despre înființarea unei Facultăți de Teologie în cadrul Universității de Vest din Timișoara, din datoria de arhipăstor al Bisericii Ortodoxe din Ardeal, Banat, Crișana și Maramureș, pune

„la inima onoratului corp profesoral al acelei Academii să rămână neclintit pe lângă principiile șaguniene ale autonomiei bisericești și de astă dată, nesacrificându-le pentru speranța de a vedea, eventual, acea Academie transformată în o Facultate de teologie, asupra căreia Biserica să nu aibă exclusivă jurisdicție care i se cuvine, fapt care ar aduce cu sine, incalculabile urmări pentru viața noastră bisericească, ce se dezvoltă până acum în alvia celor mai scumpe și mai sănătoase tradiții”³⁰.

Alături de această adresă, Nicolae Bălan trimitea în copie profesorilor arădeni și memoriul personal trimis ministrului de atunci al Ministerului Educației Naționale, Ștefan Voitec, în legătură cu înființarea noii facultăți de teologie în cadrul Universității din Timișoara. Mitropolitul își exprima, în primul rând, nedumerirea că la înființarea unei instituții cu menirea de a forma preoți pe seama Bisericii, în primul rând, a celei din Mitropolia Ardealului, Banatului, Crișanei și Maramureșului, ierarhii acestei Mitropolii n-au fost consultați. O nouă instituție de cultură teologică și de formare a clerului era un lucru atât de important și cu atâtea urmări pentru viața Bisericii, încât nu concepea luarea unei decizii de stat în acest sens, fără o consultare prealabilă a Bisericii.

În al doilea rând, mitropolitul Nicolae accentua, din nou, conceptul de autonomie a Bisericii, ce prevedea dreptul de a-și crește, ea însăși, preoții în instituțiile de pregătire, ce trebuiau să stea sub jurisdicția ei exclusivă. Nu statul, ci Biserica s-a îngrijit de-a lungul timpului și trebuia să se îngrijească

²⁹ A.A.A., Fond Academia teologică, Act. nr. 15/1945.

³⁰ A.A.A., Fond Academia teologică, Act. nr. 43/1945. M.

și pe viitor de pregătirea clerului. Toate instituțiile ei care serveau acestui scop, au stat, de la începuturile lor, sub jurisdicția exclusivă a Bisericii. Faptul ca statul să confiște Bisericii dreptul de a-și forma ea însăși preoțimea, era considerată ca o situație anormală.

Mitropolitul Transilvaniei își exprima bucuria că statul român, apreciind aportul pe care îl aducea Biserica românească ortodoxă în opera de întărire sufletească a poporului și înțelegând nevoile ei de a-și forma preoți cât mai înzestrați cu armele culturii spirituale, se angaja la susținerea materială și financiară a instituțiilor ei de învățământ teologic, recunoscând preoților pregătiți în ele, toate titlurile academice care să le dea prestigiu în fața celorlalți intelectuali ai vremii de atunci. Această ajutorare pe care statul o acorda Bisericii nu trebuia să fie făcută, însă, cu desființarea drepturilor acesteia, pentru că o Biserică, desființată în drepturile ei, nu mai putea avea răspundere pentru înfăptuirea scopurilor sale sfinte în lume și nu poate fi de folos nici statului, nici neamului.

Era menționată, apoi, hotărârea fermă de a nu renunța, cu nici un preț, la principiul că opera de formare a preoților aparține Bisericii, ca un drept și o datorie esențială a ei. Statul român recunoaștea cultelor minoritare dreptul de a-și conduce ele înșile, în chip exclusiv, instituțiile de formare a preoților, fără să le lipsească prin aceasta de ajutorul său, cum se putea vedea, spre exemplu, din Concordatul cu Scaunul papal al Romei, în art. XVI, pct. 1. Cu atât mai mult se cuvenea să aibă în Biserica românească încrederea, de a lăsa în seama ei educația viitorilor preoți, putând fi sigur că precum în trecut așa și în viitor, îi va crește potrivit celor mai autentice necesități și interese ale neamului românesc. Dacă în Apus universități întregi, având caracter de publicitate recunoscut de stat, stăteau sub jurisdicția Bisericii papale, va putea statul român consimți, și el, ca o facultate de teologie să rămână sub conducerea Bisericii Ortodoxe Române, ca singură competentă să-și formeze preoții.

În finalul intervenției sale, mitropolitul Nicolae Bălan își exprima convingerea că ministrul va acorda toată atenția considerațiilor menționate în legătură cu problema noii facultăți de teologie proiectată în cadrul Universității din Timișoara.

2. Pretenția generalizării seminariilor și a facultăților de teologie în toată țara

Discuțiile începute pe marginea întocmirii unui Proiect de lege pentru unificarea învățământului teologic au vizat, majoritatea, tipul de școală teologică, care să rămână în vigoare în tot spațiul eclesial românesc ortodox. Teologii din vechiul regat se pronunțaseră, în mod exclusiv, doar pentru existența seminariilor și a facultăților de teologie, eliminând din calcul academiile de teologie.

Profesorul de limba ebraică de la Facultatea de Teologie din București, I. Popescu-Mălăiești, redactase o broșură intitulată „Reorganizarea învățământului teologic”, scoasă în mii de exemplare și trimisă gratuit la toate școlile de teologie, poate chiar și la preoți³¹. Acesta aducea cuvinte de dispreț academiilor teologice din Transilvania. Considera că superioritatea seminariilor și a facultăților de teologie consta în cultura clasică ce o dădeau, prin predarea limbilor clasice. Se pronunța categoric, împotriva Proiectului de lege pentru reorganizarea învățământului, aprobat deja, de Sf. Sinod, în luna iunie 1927, cu privire la caracterul confesional al școlilor teologice. Considera că Biserica Ortodoxă Română nu mai putea vorbi la acea vreme de școli confesionale:

„O închidere și despărțire a școlilor bisericești de cele de stat ar suna ca o frică de a veni față în față cu felurile curente potrivnice ale vremii, ca o dezertare de la datoria ce avem - potrivit poruncii Mântuitorului - de a cerceta, a întâmpina și a înfrunta cu bărbăție toate ideile potrivnice primejdioase de azi și de mâine”³².

Școlile aparte pentru pregătirea clerului vor duce la izolarea preotului de societate, la îndepărtarea și înstrăinarea Bisericii de cârmuirea statului, de părtare ce va avea rezultate grozave pentru Biserica Ortodoxă Română din toate punctele de vedere³³. Academiile teologice - care, în gândirea profesorului I. Popescu-Mălăiești, primeau calificativul de „burete părăsit pe trupul trunchiului învățământului religios” - știrbeau caracterul unitar al învățământului superior, care se putea da doar în mediul universitar³⁴.

Teologii ardeleni răspundeau acestor poziții ale profesorului bucureștean Mălăiești, considerând starea existentă în facultățile de teologie, înglobate

³¹ „Reorganizarea învățământului teologic”, în *Legea românească*, 1928, nr. 19, pp. 1-5.

³² „Reorganizarea învățământului teologic”, p. 1.

³³ „Reorganizarea învățământului teologic”, p. 2.

³⁴ „Reorganizarea învățământului teologic”, p. 4.

în universitate și „ascunse după paravanul autonomiei universitare”, ca o urmare a laicizării învățământului teologic, de care Biserica, pe drept cuvânt, dorea să scape, revenind la canonicitate³⁵.

Nichifor Crainic, scriitor, ziarist și profesor la acea vreme, la Facultatea de Teologie din Chișinău, își exprima temerea, că prin generalizarea academiilor teologice sub controlul excesiv al Bisericii, mai curând sau mai târziu, s-ar desființa facultățile de teologie, care funcționau în cadrul universităților, aceasta fiind un rău, în primul rând, pentru prestigiul Bisericii. Profesorul Crainic arăta faptul că, pe fondul tendinței de laicizare a sistemului universitar, facultățile de teologie erau chemate să

„stânjenească această tendință păgubitoare pentru biserică și stat deopotrivă. Biserica nu trebuie să se izoleze - afirma Crainic - ci dimpotrivă, să caute toate căile posibile pentru o cât mai adâncă infiltrare a ei în toate instituțiile statului, pentru a duce acolo duhul ortodoxiei izbăvitoare și al naționalismului creștin”³⁶.

Același profesor atenționa, de asemenea, în paginile ziarelor *Cuvântul* și *Curentul* din București, asupra „lipsei de cultură teologică a vlădicilor din Ardeal”³⁷, fiind foarte critic la adresa sistemului de învățământ teologic ardelean.

„Prelații ardeleni trecuți dincoace (în vechiul Regat) - scria profesorul Crainic - veneau cu prestigiul de oameni noi, dar fără cultură teologică, trei clase de seminar. (...) Însuși șeful suprem al Bisericii și inițiatorul acestor reforme are, ca pregătire teologică, trei clase de seminar. (...) În aceste trei clase de seminar e izvorul reformelor funeste”³⁸.

Același teolog acuza Biserica ardeleană de influențe apusene protestante, mai ales cu privire la noua organizare bisericească, „ai cărei autori ar fi prelații ardeleni, în primul rând I.P.Sa Patriarhul Miron”, și care ar fi „de sursă protestantă, dând rezultate anarhice și laicizante, adică o covârșitoare dominație a politicianismului profan asupra vieții bisericești”³⁹.

Teologii ardeleni din Sibiu răspundeau în paginile „Telegrafului român” profesorului Crainic. Erau de acord cu rolul facultăților de teologie în cadrul universităților de stat și nu doreau desființarea acestora. Constatau însă, că

³⁵ „Reorganizarea învățământului teologic”, p. 2.

³⁶ „Reorganizarea învățământului teologic”, în *Telegraful român*, 1929, nr. 50-51, p. 1.

³⁷ Ștefan MUNTEANU, „Spiritul ardelean și reformele bisericești”, în *Legea românească*, nr. 20, p. 1.

³⁸ Șt. MUNTEANU, „Spiritul ardelean și reformele bisericești”, p. 1.

³⁹ Șt. MUNTEANU, „Spiritul ardelean și reformele bisericești”, p. 3.

Facultatea de teologie din București „nu și-a prea împlinit chemarea” în acest sens. Se pronunțau pentru necesitatea unui „mai efectiv control al ierarhiei, prin devotamentul înțelept al profesorilor și al studenților”, pe planul învățământului teologic⁴⁰.

Profesorul Ștefan Munteanu de la Academia teologică din Oradea, care analiza, și el, acest punct de vedere al lui Nichifor Crainic, susținea sistemul academiilor teologice, criticând, la rândul său, sistemul teologic seminarial din vechiul Regat, punându-l în comparație cu nivelul superior al academiilor teologice din Ardeal. Îi dă însă, dreptate, profesorului din Chișinău, care critica dominația covârșitoare a politicianismului profan asupra vieții bisericești⁴¹.

În perioada 23-24 octombrie 1928, a avut loc, la București, al patrulea congres general al Asociației clerului ortodox din întreaga țară. Pe ordinea de zi figurau două chestiuni importante: învățământul religios în școli și în popor, și salarizarea clerului. Privitor la unificarea învățământului religios în România, unii profesori de teologie de la Facultatea de teologie din vechiul Regat, propuneau generalizarea, în întreaga țară, doar a seminariilor și a facultăților de teologie și desființarea academiilor de teologie transilvănene.

Profesorul P. Partenie, director al Seminarului „Central” din București și inspector al seminariilor, se pronunța pentru înființarea de seminarii nu numai în vechiul Regat, ci și în Ardeal. Din punctul lui de vedere, academiile teologice din Transilvania nu-și mai aveau rostul de a exista, înființarea lor pe eparhii ducând la „fărâmițarea învățământului teologic superior”⁴².

Profesorul I. G. Savin propunea, spre exemplu, înființarea de seminarii teologice în Ardeal și a unei facultăți de teologie în Cluj, pe lângă universitatea de acolo.

Profesorul V. G. Ispir se pronunța pentru înlăturarea oricărui regionalism cu privire la problema pregătirii clerului în școlile teologice. Analizând sistemul seminariilor, academiilor și facultăților de teologie, ajungea la concluzia că seminariile și facultățile teologice sunt singurele care corespund noilor cerințe din Biserică și, ca atare, „trebuie adoptate și în noile provincii”⁴³.

⁴⁰ „Reorganizarea învățământului teologic”, în *Telegraful român*, 1929, nr. 50-51, p. 1.

⁴¹ Șt. MUNTEANU, „Spiritul ardelean și reformele bisericești”, p. 3.

⁴² „Congresul Asociației Clerului ortodox. Discuțiunile și Dezideratele”, în *Biserica Ortodoxă Română*, 1928, nr. 12, p. 1112.

⁴³ „Congresul Asociației Clerului ortodox. Discuțiunile și Dezideratele”, p. 1113.

Profesorul V. Iordăchescu susținea același lucru, în sensul în care facultățile de teologie trebuiau păstrate și menținute pe lângă universități, căci altfel s-ar cobori învățământul teologic de la nivelul la care se găsea atunci.

Profesorul I. Popescu-Mălăești, scrisese deja, o broșură asupra învățământului religios, reacționând la propunerea introducerii în vechiul regat a sistemului teologic din Ardeal, stipulat în unul din proiectele de reorganizare a învățământului teologic în România.

Pe de altă parte, reprezentanții transilvăneni la acest congres, profesorul Nicolae Colan de la Facultatea de Teologie din Sibiu și consilierul cultural Gh. Ciuhandu din Arad au susținut cu tărie, necesitatea funcționării academiilor din Ardeal, ca forme ale învățământului teologic superior în Transilvania, aici neexistând facultăți de teologie.

Episcopul Tit Simedrea, singurul dintre membrii Sf. Sinod la congres, cerea mai multă autoritate episcopală în seminariile și facultățile de teologie din vechiul regat și mai multă conlucrare între membrii clerului și ai Sf. Sinod.

În anul 1931, în urma intervenției mitropolitului Nicolae Bălan, prin care se cerea dreptul absolvenților academiilor teologice din Transilvania, de a fi admiși la examenul de capacitate, necesar pentru predarea religiei în învățământul de stat secundar, decanatul Facultății de teologie din București punea condiții foarte aspre. Considera că, în pofida trecerii academiilor teologice în bugetul Ministerului Cultelor, acestea nu aveau totuși, o existență legală, întrucât nu se conduceau după legile învățământului superior de stat, ci doar după statutele și regulamentele alcătuite de eparhii. Erau prin urmare, școli confesionale, înființate și conduse de Biserică. Decanatul din București considera că diplomele acelor academii nu puteau fi echivalate cu cele universitare, absolvenții lor neavând astfel, dreptul de a se prezenta la examenele de stat menționate. Se impunea, doar pentru absolvenții academiilor, care aveau și diploma de bacalaureat, frecventarea cursurilor teologice de la Facultatea din București, timp de încă doi ani, după care, pe baza unor examene, se putea obține licența în teologie. Având în vedere că pregătirea teologică a studenților de la academii era aceeași cu cea a studenților de la facultăți, teologii ardeleni, considerau acest punct de vedere al Facultății de teologie din București, cu totul nedrept⁴⁴.

⁴⁴ „Diplomele academiilor teologice. Hotărâre pripită”, în *Telegraful român*, 1931, nr. 21, p. 2.

Profesorul Vasile Radu de la Facultatea de teologie din Chișinău folosea, în anul 1933, epitete negative la adresa academiilor teologice transilvănene. Luând atitudine, profesorul Dumitru Stăniloae de la Academia de teologie din Sibiu, arăta faptul că academiile teologice din Ardeal

„sunt rezultanta unei evoluții istorice îndelungate, nu numai a învățământului teologic, ci a întregii vieți ardelen. Ele se integrează perfect în spiritul Ardealului, și un alt sistem de școală teologică în Ardeal ar produce perturbări incalculabile”⁴⁵.

3. Concluzii

Organizarea unitară a învățământului teologic din România a constituit o prioritate aflată pe agenda de lucru a Sf. Sinod și a ministerelor de resort din țară, după anul 1918. Discuțiile pe marginea acestei teme au vizat, mai ales, tipul de școală teologică, care să rămână în vigoare în întreg spațiul eclesial românesc ortodox.

Teologii din vechiul Regat s-au pronunțat, în mod exclusiv, doar pentru existența seminariilor și a facultăților de teologie, eliminând din calcul, academiile de teologie.

Accentuând principiul canonic, potrivit căruia școlile teologice din România trebuiau să fie coordonate și supravegheate, în mod exclusiv, de Biserică, ierarhii și profesorii de teologie din Transilvania s-au pronunțat, dimpotrivă, pentru păstrarea principiilor șaguniene ale autonomiei bisericesti.

Cele unsprezece proiecte de lege, elaborate între anii 1926-1943, n-au putut fi validate prin lege de stat. Confruntarea dintre cele două concepții diferite privitoare la relația dintre Stat și Biserică, existente în Transilvania și în vechiul Regat, a rămas, în cele din urmă, determinantă în această chestiune. Amestecul direct al puterii de stat în organizarea internă a Bisericii a îngreunat, și mai mult, rezolvarea problematicii abordate.

⁴⁵ Dumitru STĂNILOAE, „Reorganizarea Facultăților de teologie”, în *Telegraful român*, 1933, nr. 53, p. 2.

CONTRIBUȚII LA DEZVOLTAREA ÎNVĂȚĂMÂNTULUI TEOLOGIC ÎN PERIOADA INTERBELICĂ

Conf. Univ. Dr. Paul BRUSANOWSKI

Facultatea de Teologie „Sfântul Andrei Șaguna”, Sibiu

Abstract

In this study, the author offers a historical radiography of the development of theological education during the interwar period. The Theological Academies of Transylvania, especially the Theological Academy of Sibiu are distinguished from this radiography and analysis. There are presented the efforts of the hierarchs and theology teachers for a quality theological education in the difficult and challenging context of the Romanian interwar.

Keywords

Theological education, interwar period, Theological Academies of Transylvania, Theological Academy of Sibiu

După Marea Unire, învățământul teologic ortodox a fost organizat în trei categorii de școli: a) Facultăți de Teologie, în cadrul unor universități, care acordau Diplomă de Licență universitară (București, Cernăuți și Chișinău, aceasta din urmă înființată în anul 1926 în cadrul Universității din Iași); b) Academii teologice în Mitropolia Ardealului, în locul vechilor Institute teologico-pedagogice (la Sibiu, Cluj, Arad, Oradea și Caransebeș, toate aflate sub supravegherea și conducerea ierarhului locului);

c) Seminariile teologice (de grad preuniversitar, în Basarabia și eparhiile Vechii României), organizate de autoritatea guvernamentală. Până în anul 1931 au existat 16 Seminariile (trei în Eparhia Bucureștilor, două în Episcopia Buzăului, două în Arhiepiscopia Iași și câte unul în celelalte eparhii). Prin bugetul anului 1931, numărul Seminarilor a fost redus: Seminariile bugetare au rămas Seminarul Central București, Seminarul monahal de la Cernica, apoi Seminariile din Curtea de Argeș, Râmnicul Vâlcea, Buzău, Ismail, Iași, Galați, Roman și Chișinău. A rămas ca seminar extrabugetar cel de la Dorohoi, precum și *Seminarul Nifon* din București¹.

Se poate așadar constata că doar în Transilvania învățământul teologic s-a aflat în grija și sub supravegherea Bisericii, deși art. 34 din Legea pentru organizarea și funcționarea Bisericii Ortodoxe Române (din 6 mai 1925) specifica faptul că instituțiile de învățământ pentru formarea clerului din întreaga Românie trebuiau să se afle sub conducerea Bisericii². Tocmai de aceea, membrii forului legislativ al Bisericii (Congresul Național Bisericesc) au cerut în mai multe rânduri uniformizarea învățământului teologic ortodox din România³.

1. Măsurile întreprinse de Mitropolia Ardealului pentru ridicarea Academiiilor teologice la rang de facultate. Cazul Academiei teologice de la Sibiu

Înainte de anul 1918, în fiecare din cele trei eparhii ale Mitropoliei Transilvaniei a existat câte un Institut teologic-pedagogic (anume la Sibiu, Arad și Caransebeș), cu câte două secții – Teologie (trei ani de studiu) și Pedagogie (patru ani de studiu). După intrarea Regatului României în primul război mondial de partea Antantei, autoritățile maghiare au cerut „refugierea” Institutului de la Sibiu în comitate din centrul Ungariei. Astfel, Secția teologică a fost mutată la Oradea, iar cea pedagogică la Arad. Un an mai târziu, ambele secții s-au reîntors în Sibiu, cursurile fiind reluate aici la 1/14 octombrie 1917. Dar întrucât clădirea Seminarului fusese transformată în spital militar, cursurile Secției teologice s-au desfășurat în clădirea Școlii primare centrale a

¹ *Congresul Național Bisericesc. Sesiunea ordinară. Octombrie 1935*, București, 1936, p. 159.

² În privința profesorilor de la Facultățile de Teologie, până în anul 1932 aceștia nu puteau fi numiți în post fără avizul Sfântului Sinod, prevedere care a fost abrogată printr-o lege din 1932 (*Congresul Național Bisericesc*, p. 55).

³ *Desbaterile Congresului Național Bisericesc. Sesiunea ordinară din 18-21 noiembrie 1929*, Anexa 5, p. 71.

parohiei Sibiu-Cetate, iar cursurile Secției pedagogice în clădirea Orfelinatului Arhiepiscopiei. În acel an școlar, conform unui ordin guvernamental maghiar, pe lângă fiecare secție a fost numit câte un „comisar ministerial”, menit să vegheze asupra desfășurării procesului de învățământ, datorită „spiritului nepatriotic în care sunt educați viitorii învățători ai poporului român”⁴.

La numai câteva zile de la semnarea actului Marii Uniri de la 1 Decembrie 1918, printr-un ordin consistorial din 7 decembrie 1918 a fost revizuit Planul de învățământ al Institutului, fiind eliminate din Programa de studii orele de Limbă germană și maghiară la Secția pedagogică și a noțiunilor de drept (maghiar) la Secția teologică; de asemenea au fost înlocuite orele de Istorie, Geografie și de Constituție a Ungariei cu disciplinele analoge, dar specifice învățământului românesc.

Pe de altă parte, noua administrație românească din Transilvania a întreprins și unele măsuri cu privire la învățământul confesional și teologic ortodox. Astfel, s-a dispus „statificarea” (practic naționalizarea sau etatizarea școlilor confesionale ortodoxe, spre deosebire de unitățile școlare confesionale ale celorlalte confesiuni), precum și modificarea organizării Seminarului Andreian. Prin Ordinul nr. 12903/2 septembrie 1919, emis de Resortul Cultelor și Instrucțiunii Publice din cadrul Consiliului Dirigent, cele două secții ale acestuia au fost separate, astfel că *Secția pedagogică* a fost transformată în „școală normală” cu două „cursuri”, unul superior și unul inferior, fiecare cuprinzând câte patru ani de studii. Consistoriul arhidiecezan a aprobat această transformare înființând „Școala normală Andrei Șaguna”, cu sediul în clădirea Seminarului teologic-pedagogic, în timp ce *Secția teologică*, cu noua denumire de „Seminarul teologic ortodox arhidiecezan Andreian din Transilvania” a avut sălile de curs și dormitoare în clădirea de azi a internatului Facultății de Teologie, din str. Centumvirilor. Abia în anul 1920, Școala normală a fost mutată în cazarma de lângă Podul Căminului, cu noul nume de „Școala normală confesională Andrei Șaguna”, rămasă sub îndrumarea Arhiepiscopiei Sibiului până în anul 1948.⁵

Seminarul teologic, după separarea de Secția pedagogică și plecarea multor cadre didactice în alte posturi, a rămas numai cu trei profesori titulari, anume Eusebiu Roșca, Aurel Crăciunescu și Nicolae Bălan. Acesta din urmă,

⁴ Pavel ROȘCA, „Rolul școlii în pregătirea Unirii”, în vol. *Factorii transilvăni ai Unirii*, Brașov, 1943, pp. 39-41, apud Mircea PĂCURARIU, *Două sute de ani de învățământ teologic la Sibiu, 1786 -1986*, Sibiu, 1987, p. 117.

⁵ M. PĂCURARIU, *Două sute de ani...*, pp. 118-119.

fiind ales mitropolit al Ardealului, a depus eforturi deosebite și în multiple direcții pentru ridicarea și recunoașterea calității învățământului teologic sibiian. Acesta a pus un practică un mai vechi deziderat, din anul 1917, anume de ridicare la patru a anilor de studiu la Secția teologică, începând cu 1 septembrie 1921, după hotărârea Adunării eparhiale a Arhiepiscopiei Sibiului.

În această nouă situație a fost nevoie de elaborarea unui *nou Regulament de organizare* a vechii Secțiuni teologice a Seminarului Andreian, proiectul acestuia fiind aprobat de Senatul strâns bisericesc al Consistoriului arhidiecezan (Consiliului eparhial) la 5/18 aprilie 1924. Prin urmare, începând din anul școlar 1924/25, fosta Secțiune teologică a Seminarului a purtat numele de „Academia Teologică Andreiană”, situație rămasă neschimbată până în anul 1948⁶.

Procesul de învățământ avea să se desfășoare pe parcursul a patru ani de studii (fiecare împărțit în două semestre: 15 septembrie-1 februarie și 1 februarie-30 iunie – art. 32). În ceea ce privește formele de verificare a cunoștințelor, regulamentul a stipulat examene anuale (iunie, cu restanță în septembrie) și fundamentale (la sfârșitul anului II și IV, cu verificarea cunoștințelor la fiecare disciplină din cele două cicluri de studii). Studentul care promova examenul al doilea fundamental primea „absolutorul teologic” și purta titlul de „absolvent în Teologie”. Înainte de a fi admis în rândul clerului, trebuia să depună examen de „candidat la preoție”.

Studentii Academiei urmau să fie recrutați doar dintre absolvenți de liceu cu diplomă de bacalaureat sau absolvenți de seminarii teologice. Absolvenții de liceu fără examenul de bacalaureat sau absolvenții de școli normale (pedagogice) erau admiși, în mod provizoriu, numai în calitate de „ascultători extraordinari”, urmând a-și intra în drepturi doar după depunerea examenului de bacalaureat.

Prin acest regulament ponderea disciplinelor teologice studiate a crescut. Împărțirea materiilor pe ani și ore săptămânale de studii a fost următoarea: *Anul I*: Arheologie biblică, 2 ore; Introducerea în cărțile Vechiului Testament, 3 ore; Exegeza Vechiului Testament, 4 ore; Hermeneutică biblică, 1 oră; Istoria Bisericii Universale, până la 1054, 4 ore; Psihologia, 2 ore; Introducerea în Filosofie, 2 ore; Istoria Limbii și Literaturii române, 2 ore; Cântări bisericești, 2 ore; Tipic, 1 oră; Muzică vocală, 1 oră; Seminar biblic, 1 oră; *Anul II*: Introducere în cărțile Noului Testament, 3 ore; Exegeza

⁶ M. PĂCURARIU, *Două sute de ani...*, p. 139.

Noului Testament; 3 ore; Exegeza Vechiului Testament, 2 ore; Istoria Bisericii Universale, după 1054, 4 ore; Istoria Bisericii Române, 3 ore; Patrologia și Patristica, 2 ore; Didactica și Metodica, 2 ore; Cântări bisericești, 2 ore; Tipic, 1 oră; Muzică vocală, 1 oră; Seminar istoric, 1 oră; *Anul III*: Exegeza Noului Testament, 3 ore; Teologie Fundamentală, 5 ore; Teologie Dogmatică, 4 ore; Teologie Morală, 6 ore; Catehetică teoretică, 2 ore; Omiletică teoretică, 2 ore; Pedagogia și Istoria pedagogiei, 2 ore; Cântări bisericești, 2 ore; Tipic, 1 oră; Muzică vocală, 1 oră; Seminar dogmatic, 1 oră; *Anul IV*: Exegeza Noului Testament, 2 ore; Teologie dogmatică, 3 ore; Drept bisericesc, 4 ore; Teologie Pastorală, 2 ore; Liturgică, 3 ore; Omiletică practică, 1 oră; Catehetica practică, 2 ore; Sectele, 2 ore; Sociologia, 2 ore; Cântări bisericești, 2 ore; Tipic, 1 oră; Igienă pastorală, 1 oră; Muzică vocală, 1 oră; Seminar practic, 1 oră; Seminar biblic, 1 oră.

Totodată, conducerea Mitropoliei Ardealului a revendicat dreptul Academiei teologice de a elabora Diplomă de Licență, fapt aprobat de Adunarea eparhială a Arhiepiscopiei Sibiului la 24 mai 1927, care a însărcinat Consiliul arhiepiscopesc să modifice în acest sens Regulamentul din 1924⁷, ceea ce s-a realizat și aprobat de către Adunarea eparhială a Arhiepiscopiei Sibiului la 14 mai 1928⁸.

Regulamentul din 1928 a fost mult mai detaliat, conținând 106 articole, tocmai pentru a putea face posibilă obținerea calificativului de Licență în Teologie.

În introducere a fost specificat atât scopul Academiei („pentru a cultiva științele teologice și îndeosebi pentru a da candidaților la preoție calificarea reclamată de necesitățile timpului și de trebuințele religioase, morale și culturale ale fiilor Bisericii” – art. 1), cât și jurisdicția sub care funcționa („Academia stă sub jurisdicția Consiliului Arhiepiscopiei ortodoxe române de Alba Iulia și Sibiu” – art. 2).

Primul capitol a stabilit norme privind corpul profesoral, acesta fiind alcătuit (la fel ca și în Facultățile de Teologie) din profesori titulari definitivi, agregați și auxiliari, cei din primele două categorii formând Consiliul profesoral (care urma să se întrunească pentru chestiuni administrative în fiecare lună și care mai avea dreptul de a alege, din trei în trei ani, rectorul Academiei).

⁷ *Protocolul Adunării Eparhiale a Arhiepiscopiei Ortodoxe române de Alba-Iulia și Sibiu*, Sibiu, 1927, conclud 52, pp. 33-34.

⁸ „Procesul verbal al Adunării eparhiale”, Sibiu, 1928, conclud 24. Regulamentul publicat, *Protocolul Adunării Eparhiale a Arhiepiscopiei Ortodoxe române de Alba-Iulia și Sibiu*, Sibiu, 1928, Anexa E, pp. 79-107.

În calitate de „profesori auxiliari” funcționau cei pentru disciplinele Limba română, Cântări bisericești și Igienă. Atât instituirea, cât și salarizarea profesorilor urma să fie realizată de către Consiliul arhiepiscopesc; pentru studiile teologice puteau fi numiți doar absolvenți ai unei Facultăți de Teologie. Candidații (în cazul în care nu proveneau de la o altă Academie teologică) urmau să depună un examen de specialitate în fața unei comisii alcătuită din reprezentantul Consiliului arhiepiscopesc (în calitate de președinte), a rectorului Academiei și a altor profesori de specialitate de la alte Academii teologice din țară. În cazul unui rezultat pozitiv, candidații dobândeau statutul de profesori agregati, iar după trei ani puteau obține statutul de profesori definitivi (art. 11-22).

În privința disciplinelor de studiu, au fost introduse unele noi, pentru a se realiza o apropiere de Curriculum-ul Facultăților de Teologie, anume: Istoria Filosofiei (an. I) și Filosofie creștină (an. II), ambele menținute până în 1948; Istoria religiilor (an. II), până în 1930; Arheologie creștină (an. III), menținută până în 1933 și Organizația bisericească (an. IV), menținută până în 1930. Totodată au fost scoase alte discipline, precum: Psihologia, Didactica și Metodica, iar din 1930 Limba și Literatura română.

În ceea ce privește formele de verificare a cunoștințelor, regulamentul a menținut examenele anuale și fundamentale, introducând însă și un *examen de licență*. Cel din urmă reprezenta practic examenul final, în urma căruia absolvenții erau îndreptățiți să fie hirotoniți pe seama unei parohii din Arhiepiscopie. El consta dintr-un examen scris (redactarea unei teze de licență), cât și a unui examen oral (susținerea publică a tezei și „din răspunsul la patru întrebări, câte una din fiecare ram al teologiei” (art. 70-77). Candidații care au trecut cu succes examenul de licență primeau o *Diplomă de Licență în Teologie*, semnată mitropolitul Ardealului, rectorul Academiei și membrii comisiei de examinare (art. 78).

Acest Regulament însă nu a obținut aprobarea Ministerului Cultelor. De altfel, se remarcă faptul că Diploma de Licență nu era semnată de nici o autoritate guvernamentală. Deși numeroși absolvenți ai Academiei au depus Examenul de Licență, totuși acesta nu a fost recunoscut, cei în cauză fiind nevoiți să se înscrie la examenele de licență din cele trei Facultăți de teologie existente.⁹

Totodată, acei absolvenți ai Academiiilor teologice din Ardeal care doreau să ocupe posturi de profesori de religie în școlile publice nu erau admiși la

⁹ M. PĂCURARIU, *Două sute de ani...*, pp. 144-145.

examele pedagogice, pe motiv că nu absolviseră o Facultate de teologie (din universitate), tratament care totuși nu era aplicat și absolvenților Academiiilor teologice greco-catolice din Ardeal¹⁰.

2. Dezbateri privind învățământul teologic în alte foruri de conducere bisericești

Tocmai de aceea, în ședințele forului legislativ suprem al Bisericii (Congresul Național Bisericesc de la București), mai mulți deputați (printre care și Ioan Lupaș) au fost nemulțumiți de integrarea Facultăților de Teologie în cadrul Universităților, considerând mai bună experiența Academiiilor teologice din Ardeal, aflate sub jurisdicția Bisericii. Drept urmare, CNB din 1935 a stăruit pentru aplicarea art. 34 din Legea pentru Organizarea Bisericii, din 1925 (anume ca școlile teologice să fie sub supravegherea Bisericii) și ca noua lege a învățământului religios să cuprindă norme unitare pentru întreaga Biserică, atât în ceea ce privește programa de studiu, cât și în numirea profesorilor¹¹.

Dat fiind regimul deosebit al Academiiilor teologice din Transilvania (socotit inferior facultăților), dar totodată și performanțele deosebite ale Academiei din Sibiu, mitropolitul Nicolae Bălan a intensificat demersurile la Ministerul Cultelor pentru recunoașterea dreptului Academiei din Sibiu de a acorda Diplome de Licență. Astfel, la 19-20 aprilie 1935 a fost organizat, sub conducerea mitropolitului Bălan, primul *Congres al profesorilor de la Academiiile teologice ortodoxe din Transilvania*, for care a revendicat recunoașterea dreptului acestor Academii de a elibera Diplome de licență în Teologie. Dar, în pofida tuturor încercărilor întreprinse chiar și în anii următori, rezultatul nu a fost cel dorit, mai ales că încă din anul 1932 Academia teologică unită din Blaj obținuse acest drept, deși nu era superioară sub aspect calitativ învățământului de la Sibiu¹².

Abia în ședința Sfântului Sinod din 18 martie 1938, comisia sinodală pentru reorganizarea învățământului teologic a prezentat un proiect de lege, care în noul context politic (Dictatura regală, cu Guvern condus de patriarhul Miron Cristea și cu ministru al Educației Naționale în persoana episcopului de la Cluj, Nicolae Colan) a devenit *Decret-lege la 18 mai 1938* (cuprinzând 17 articole)¹³.

¹⁰ *Congresul Național Bisericesc. Sesiunea ordinară. Octombrie 1935, București, 1936*, pp. 198-199.

¹¹ *Congresul Național Bisericesc*, p. 63.

¹² M. PĂCURARIU, *Două sute de ani...*, p. 153.

¹³ *Patriarhia Română. Consiliul Central Bisericesc. Rapoarte generale asupra situațiunii bi-*

Prin noua Lege au fost stabilite două tipuri de școli teologice superioare¹⁴: Facultăți în cadrul Universității (București, Iași și Cernăuți) și Academii teologice, sub jurisdicția Bisericii. Pe lângă cele cinci Academii din Ardeal s-a mai dispus înființarea a câte unei Academii teologice pentru Mitropoliile Ungrovlahiei, Moldovei, Bucovinei și Basarabiei, însă în funcție de posibilitățile bugetare (ceea ce a avut ca urmare tocmai neînființarea acestora din urmă). Legea a mai prevăzut că la numirea profesorilor și conferențiarilor de la Facultățile teologice să participe și un delegat al Sfântului Sinod, dintre membrii acestuia, de preferință un chiriarh cu grad în învățământul universitar teologic. Facultățile de teologie confereau titlul de licențiat, magistrul și doctor în teologie (art. 4). Pe lângă fiecare Facultate de Teologie urma să funcționeze un internat pentru studenți, aceștia urmând să fie ulterior preferați la Hirotonie (art. 5).

Academiile teologice se aflau sub jurisdicția directă a ierarhului (art. 7). Durata studiilor la Academii era de patru ani, iar titlul conferit era de licențiat și de magistrul în Teologie (art. 8-9). Profesorii Academii erau recrutați dintre doctorii în Teologie, care aveau publicații de specialitate, definitivarea lor făcându-se tot după hirotonie (art. 10). Candidații ai Academii aveau să fie absolvenții cu diplomă ai Seminariilor și cei cu bacalaureat de la liceele seminarele și clasice (art. 11). Pe lângă fiecare Academie urma să fie organizat un internat, obligatoriu pentru toți studenții (art. 12). Academii teologice aveau să funcționeze după un regulament al Sfântului Sinod (art. 13).

Potrivit acestui Decret-Lege, Sf. Sinod a votat în ședința din 2 noiembrie 1938 un *Regulament pentru Academii teologice*. Dar după numai două zile, datorită intervențiilor negative ale unor reprezentanți ai Facultăților de

sericești din punct de vedere administrativ, cultural și economic în Patriarhia Română, în cursul anilor 1935-1938, pp. 316-317.

¹⁴ De asemenea, Decretul-Lege a prevăzut și existența unui singur tip de școli teologice inferioare, anume Liceele seminarele sau teologice. Seminariile teologice existente în diferitele eparhii urmau să fie transformate în licee confesionale, cu o programă analitică nouă. În eparhiile în care nu existau seminariile, urma ca Ministerul să cedeze câte o școală secundară, în special un liceu, pentru a fi preschimbat în liceu confesional. Totodată, a fost admis dreptul ca în fiecare eparhie, în lipsa unui liceu confesional, să poată exista o școală normală confesională, aceasta realizându-se prin cedarea către Eparhie, de către Ministerul Educației Naționale, a uneia din școlile existente, spre a fi transformată în școală normală confesională (art. 14). Recrutarea profesorilor, a corpului administrativ, programa analitică și funcționarea liceelor seminarele avea să se facă după un *regulament* întocmit de Sfântul Sinod, în acord cu Ministerul Educației Naționale (art. 15).

Teologie, a apărut o altă lege: *Lege pentru modificarea și completarea legilor privitoare la învățământul superior în vederea raționalizării*, cunoscută și sub numele de *Legea de raționalizare* a lui Armand Călinescu. Aceasta a înălăturat Academii teologice din rândul instituțiilor de grad superior, deci și dreptul de a acorda licențe¹⁵.

Autoritățile bisericești din Transilvania au protestat împotriva noii Legi de raționalizare. Astfel, Consiliul arhiepiscopesc, ca Senat bisericesc, a prezentat Adunării eparhiale din 1939 urmarea asupra Academiei Andreiane:

„Prin Decretul-Lege de raționalizare a învățământului superior, Academia noastră a pierdut o Catedră sistemizată și o a doua Catedră a fost redusă la Asistență. În baza acestui Decret-Lege, s-a făcut încadrarea profesorilor la Academia noastră. Deși s-a arătat onoratului Minister al Educației naționale neajunsurile provenite din acest Decret-Lege, reparația cuvenită nu s-a dat până azi. Unul din profesorii suplinitori a fost scos din statele de plată, iar spiritualul Academiei numit în post și căruia Ministerul de Finanțe i-a aprobat salariul, din octombrie anul trecut nici până azi nu a fost încadrat cu toate drepturile prevăzute de lege”¹⁶.

Totodată, pentru a da o și mai mare greutate dreptului Academiei de a emite Diplomă de Licență, Adunarea eparhială a votat la 19 aprilie 1939 un nou Normativ privind Examenul de Licență¹⁷.

La 10 octombrie 1939, Sinodul episcopesc al Mitropoliei Ardealului a redactat un proiect de lege privind organizarea învățământului teologic; zece zile mai târziu, toți ierarhii ardeleni au fost primiți în audiență la ministrul Educației, Petre Andrei. În pofida promisiunilor făcute de Minister, situația nu s-a modificat, astfel că la 7 mai 1940, Adunarea eparhială a protestat solemn împotriva Decretului-Lege:

„Alexandru Lucescu citește actul Consiliului arhiepiscopesc nr. 4956 din 2 mai 1940, relativ la loviturile ce s-au dat Academiei noastre teologice prin *Legea de raționalizare a învățământului*

¹⁵ M. PĂCURARIU, *Două sute de ani...*, p. 154.

¹⁶ *Procesul verbal al Adunării eparhiale a Arhiepiscopiei ortodoxe române de Alba-Iulia și Sibiu*, 1939, Sibiu, pp. 81-82.

¹⁷ *Procesul verbal al Adunării eparhiale a Arhiepiscopiei ortodoxe române de Alba-Iulia și Sibiu*, pp. 117-119.

superior din 4 noiembrie 1938. Adunarea eparhială consideră creșterea viitorilor preoți ca un drept exclusiv al Sf. noastre Biserici. Este prima încercare când un guvern se amestecă în misiunea internă a Bisericii, nesocotind dreptul ei de a-și crește viitorii preoți.

Considerând că prin legea menționată s-a încălcat în mod grav autonomia bisericească, în baza căreia, cf. art. 34 din Legea de Organizare a BOR, *școlile pentru formarea clerului stau sub conducerea Bisericii;*

Considerând că prin Legea de raționalizare din 4 noiembrie 1938 s-a încălcat dreptul Bisericii de a-și numi ea profesorii de la Academiiile teologice;

Considerând că legea aceasta coboară pe profesorii Academiei teologice de la rangul de profesori agregați la starea de conferențieri;

Considerând că prin numita lege la Academia noastră teologică se desființează catedrele de Teologie Morală și de Studii filosofice și catihetice, dându-se în locul lor catedra de Filosofie Morală, Adunarea eparhială decide cu unanimitate de voturi:

a) IPS Mitropolitul Nicolae este rugat a protesta în numele Adunării eparhiale împotriva încălcărilor drepturilor Bisericii, cerând conducerii țării să respecte drepturile Bisericii concretizate în art. 34 din Legea de Organizare a BOR, revenindu-se în ce privește Academia noastră teologică la situația dinainte de Legea din 4 noiembrie 1938;

b) Dacă acest demers al Adunării eparhiale nu va avea rezultatul cuvenit, Adunarea eparhială autorizează Consiliul arhiepiscopesc să stea în ce privește Academia noastră teologică exclusiv pe baza Regulamentului votat de Adunarea eparhială în 1928, singurul pe care Adunarea eparhială îl consideră obligatoriu pentru sine”¹⁸.

¹⁸ *Procesul verbal al Adunării eparhiale ordinare a Arhiepiscopiei ortodoxe române de Alba-Iulia și Sibiu*, Sibiu, 1940, conclud 53, pp. 51-53.

3. Acordarea dreptului de a emite Licență în Teologie Academiei teologice de la Sibiu (1943)

Abia în februarie 1941, când a ajuns în funcția de director în cadrul Ministerului Educației profesorul de drept canonic și rectorul Academiei teologice din Arad, Nicolae Popovici, s-au reconsiderat doleanțele Bisericii ardelenene. Astfel, după memorii înaintate de mitropolitul Nicolae Bălan chiar și mareșalului Ion Antonescu, a fost emisă *Legea de reorganizare a învățământului superior*, din 23 mai 1942, lege care, la art. 141 preciza că:

„Academia Teologică din Sibiu va putea elibera diplome echivalente cu cele de licență în Teologie, dacă își va organiza studiile și-și va recruta corpul didactic după modalitățile similare celor în vigoare pentru Facultățile de Teologie. În acest caz, corpul didactic al acestei Academii Teologice i se conferă aceleași drepturi de salarizare ca și celui de la Facultățile de Teologie”¹⁹.

După emiterea unui *Regulament de funcționare a Academiei teologie Andreiane*, Ministerul Culturii Naționale și al Cultelor a inițiat un nou proiect și la 11 februarie 1943 a apărut în Monitorul Oficial *Decretul-Lege pentru organizarea și funcționarea Academiei Teologice Andreiane*, care, în opt articole confirma că Academia sibiană era „școală superioară de grad universitar”, dar aflată sub jurisdicția Arhiepiscopiei române ortodoxe de Sibiu și Alba-Iulia. Diplomele de licență eliberate de această Academie erau asimilate licențelor de la Facultățile de Teologie.

Prin *noul Regulament al Academiei* au fost prevăzute zece catedre, trei conferințe și două asistențe. Catedrele au fost: Exegeza Vechiului Testament și Limba ebraică; Exegeza Noului Testament și Ermeneutica biblică; Apologetica și Sociologia; Teologia Dogmatică; Dreptul Bisericesc; Teologia Morală; Istoria Bisericii Române și Artei creștine ortodoxe; Istoria bisericească universală și Patrologia; Liturgica și Teologia Pastorală; Filozofia creștină și Pedagogia. Conferințele cuprindeau: Omiletica și Catehetica; Îndrumările misionare și Sectologia; Muzica bisericească și Ritualul²⁰.

¹⁹ În: *Revista Teologică*, 33 (1943), nr. 3-4, pp. 260-261; a se vedea și M. PĂCURARIU, *Două sute de ani...*, p. 157.

²⁰ M. PĂCURARIU, *Două sute de ani...*, p. 157.

Pentru studenții care doreau să obțină diploma de licență la sfârșitul anului școlar 1942/1943, Consiliul profesoral a stabilit în ședința din 4 martie 1943 ca, în conformitate cu Regulamentul emis recent, cei care nu frecventaseră cursurile cerute de licență, anume: Psihologie, Filozofie creștină, Pedagogie și Istoria Pedagogiei, să poată da examen de diferență la aceste discipline înainte de susținerea examenului de licență.

La 23 mai 1943, în cadru festiv, a avut loc declararea ridicării Academiei la rang universitar. În vara aceluiași an, Ministerul Culturii Naționale și al Cultelor a recunoscut drept cadre didactice titulare pe câțiva din cei mai prestigioși profesori, între care Dumitru Stăniloae, Nicolae Terchilă, Nicolae Neaga, Liviu Stan, Grigore Marcu, Teodor Bodogae ș.a.

Desigur că au fost acceptați ca studenți ai Academiei doar absolvenți de liceu cu diploma de bacalaureat, absolvenți ai Școlii normale Andrei Șaguna, dar tot cu diplomă de bacalaureat, precum și absolvenți ai Seminarilor teologice.

Noua situație de drept nu a dăinuit decât cinci ani, deoarece după instaurarea regimului comunist, s-a realizat prin Legea pentru regimul general al Cultelor din 4 august 1948 separația între Biserică și școală. Legea a mai prevăzut, la art. 49, că Biserica Ortodoxă Română urma să dețină două Institute teologice de grad universitar, precum și școli de cântăreți și seminarii teologice. Astfel, situația învățământului teologic, ca de altfel cea a Bisericii în general, a fost în România mult mai bună decât în celelalte țări ortodoxe „socialiste”, fapt datorat atitudinii patriarhului de vrednică pomenire, Iustinian Marina, ales în anul 1948.

Totuși, la început au funcționat trei Institute teologice de grad universitar, anume la București, Sibiu și Cluj²¹, fiecare având câte o Facultate și câte unul sau două „Centre de îndrumare a clerului”.

Drept urmare, la 23 august 1948 Academiei teologice Andreiane i-a fost schimbată denumirea în *Institut teologic de grad universitar*, iar prin *Decizia* din 13 noiembrie 1948 s-a stabilit că Institutul cuprindea, pe lângă facultate și două centre de îndrumare, unul la Sibiu și celălalt la Arad²².

²¹ Institutul de la Cluj a funcționat doar în perioada 1948-1952, după care s-a desființat, rămânând doar un seminar teologic.

²² „Decizia pentru pregătirea personalului deservent al cultelor religioase”, în *Monitorul Oficial*, nr. 266/15 noiembrie 1948.

Anexă. Nivelul de pregătire al preoților și diaconilor în anul 1938²³

Nr. Crt.	Eparhia	Număr Total clerici	Număr Doctori în Teologie	Număr Licențiați în Teologie	Număr absolvenți Academia Teologică	Număr absolv. Seminar de 7, 8 și 10 clase	Număr absolv. Seminar 4 clase și calif. extraordi nară
A	Mitropolia Ungrovlahiei						
I	Arhiepiscopia Bucureștilor	1249	19	537	25	668	
II	Episcopia Râmnic-Noul Severin	1091	2	204	30	855	
III	Episcopia Buzăului	448	0	164	8	276	
IV	Episcopia Argeșului	410	0	107	4	299	
V	Episcopia Constanței	422	0	78	2	342	
B	Mitropolia Moldovei și Sucevei						
VI	Arhiepiscopia Iașilor	592	1	293	3	295	
VII	Episcopia Romanului	492	2	192	6	292	
VIII	Episcopia Hușilor	297	0	103	0	194	
IX	Episcopia Dunării de Jos						

²³ Patriarhia Română. Consiliul Central Bisericesc. Rapoarte generale asupra situațiunii bisericești din punct de vedere administrativ, cultural și economic în Patriarhia Română, în cursul anilor 1935-1938, p. 187.

C	Mitropolia Ardealului, Banatului, Crișanei și Maramureșului						
X	Arhiepiscopia Albei Iulii și Sibiului	714	6	35	577	14	82
XI	Episcopia Aradului, Ienopolei și Hălmeagului	435	2	6	417	1	9
XII	Episcopia Caransebeșului	423	3	16	403	1	
XIII	Episcopia Oradiei	256	1	2	252	1	
XIV	Episcopia Vadului, Feleacului și Clujului	380	2	11	295	5	67
D	Mitropolia Bucovinei						
XV	Arhiepiscopia Cernăuților	403	5	397	0	1	
XVI	Episcopia Hotinului	485	0	83	1	401	
XVII	Episcopia Maramureșului	62	0	0	62		
E	Mitropolia Basarabiei						
XVIII	Arhiepiscopia Chișinăului	437	1	81	0	355	
XIX	Episcopia Cetății Albe- Ismail	270	0	47	2	221	

²⁴ Pe lângă cei 9.067 clerici activi au mai existat 398 de preoți pensionari, numărul total de clerici de mir fiind de 9.465.

LEGISLAȚIE ȘCOLARĂ ȘI ÎNVĂȚĂMÂNT CONFESIONAL ORTODOX ÎN TRANSILVANIA PERIOADEI DUALISTE

Pr. Prof. Univ. Dr. Florin DOBREI

Facultatea de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea”, Arad

Abstract

A determinant factor of the development of our culture, as well as a means of emancipation and national-identity expression, the elementary Romanian education is inextricably linked, in Transylvania, to the ecclesiastical environment, the Church being the one who, in the tent of its places of worship, initiated and carried out the first didactic activities. Regarding the second half of the 19th century, respectively the period before and during the First World War, the Romanian education carried, beyond, the unmistakable seal of the organizational genius of the worthy commemorative holy hierarch Andrei Șaguna (1848-1873), founder of a true Romanian school in Transylvania.

Keywords

Austro-Hungarian compromise, Transylvania, Romanian schools, confessional education, school legislation.

1. Preliminarii

Înfrângerile militare din anii 1859-1866, izolarea politică a Austriei pe plan european și înlăturarea ei din Confederația germană, acuta criză financiară și tendințele centrifuge ale naționalităților subjugate au împins Curtea Vieneză spre încheierea unui compromis cu clasele dominante maghiare, menit să mențină unitatea Imperiului, cunoscut în istorie sub numele de „Statul dualist austro-ungar”¹; prefigurat de tratativele bilaterale din 1865 (reluete la începutul anului 1867), actul a fost perfecționat prin încoronarea împăratului Francisc Iosif I (1848-1916), la 8 iunie 1867, ca „rege apostolic” al Ungariei. Pentru Austria, pactul a fost rezultatul unui aranjament de factură constituțională, menit să consolideze Imperiul; pentru Ungaria, miza acestui compromis a constituit-o Transilvania. Anexarea propriu-zisă a Ardealului la Ungaria a fost legalizată în sesiunea Dietei din Cluj, din 18 decembrie 1866, fiind perfectată în 1868, printr-o lege specială; la 19 aprilie/1 mai 1869, Guvernul ardelean a fost suprimat, iar Dieta lichidată. Legiuirile din anii 1870 și 1876 definitivau și organizarea teritorială a Ungariei, încheindu-se, prin aceasta, integrarea spațiului românesc intracarpatic în noile structuri administrative dualiste².

Ceea ce a urmat este ușor de anticipat; „statul național, unitar și indivizibil” – deși la 5 maghiari reveneau alți 11 nemaghiari – a demarat o politică de integrare totală și efectivă a Transilvaniei în Ungaria la nivel politic, economic, administrativ și cultural. Pentru români, consecințele au fost dezastruoase; printr-o serie de măsuri legislative, cu caracter discriminatoriu – *Legea uniunii* din 1868 (anularea autonomiei Transilvaniei), *Legea pentru egala îndreptățire a naționalităților* din anul 1868 (refuzul recunoașterii individualității etnice), *Legea învățământului* din 1868 (obligativitatea predării limbii maghiare ca obiect de studiu în școlile elementare, secundare și normale ale naționalităților, puse acum sub controlul strict al statului), *Legea presei* din 1872 (crearea Curților de Jurați la Târgu Mureș, Cluj și Sibiu pentru judecarea proceselor de presă), *Legea electorală* din 1874 (stabilirea arbitrară a censului pentru români, în vederea asigurării unei majorități maghiare indiscutabile în Parlamentul de la Budapesta), *legiuirile Trefort* din 1879 (introducerea limbii maghiare în școlile pedagogice și populare

¹ A se vedea, pe larg, Ioan D. SUCIU, *Antecedentele dualismului austro-ungar și lupta națională a românilor din Transilvania (1848-1867)*, Editura Albatros, București, 2000.

² *** *Istoria românilor VII/1. Constituirea României moderne. 1821-1878* (coord. Dan Berindei), Editura Academiei Române, București, 2003, pp. 748-751.

românești), 1883 (studiul obligatoriu al limbii maghiare în gimnaziile românești și interzicerea subvențiilor acordate de către statul român) și 1891 (impunerea limbii maghiare în grădinițe), *Legea Bánffy* din 1896 (maghiarizarea denumirii localităților), *legiunile Appony* din 1907 (impunerea „dării culturale”) și 1917 (crearea „zonei culturale”) etc. –, autoritățile maghiare le-au interzis românilor toate libertățile și drepturile politice, sociale și culturale cu greu obținute³.

2. Legiuri școlare antiromânești

Îndată după parafarea conjuncturalei uniunii dualiste din 1867, Guvernul maghiar a început să se amestece fățiș în chestiunile privitoare la derularea actului didactic, învățământul fiind socotit unul dintre principalele bastioane ale păstrării ființei naționale. Astfel, în anul 1868 s-a promulgat mult-dezbătuta *Lege XXXVIII* (cunoscută sub numele de *Legea Eötvös*), care reitera dreptul fiecărei Biserici de a-și înființa și întreține propriile instituții didactice; condițiile impuse erau însă păstrarea controlului din partea statului, obligativitatea frecventării cursurilor școlare de către copiii între 6 și 12 ani, a cursurilor de repetiție până la 15 ani, a absolvirii de către învățători a unor cursuri de specialitate etc.; de asemenea, se precizau condițiile pe care trebuiau să le îndeplinească edificiile școlare, prescriindu-se obiectele de studiu și fixându-se durata anului școlar⁴. Prin urmare, pe lângă școlile confesionale, legea prevedea înființarea a două noi categorii de instituții de învățământ, anume școli de stat și școli comunale, cu limba de predare maghiară. Cele comunale, depinzând tot de stat, urma să fie întreținute în totalitate de comunitățile sătești; dacă în decurs de șase ani de la promulgarea legii nu erau îndeplinite cerințele de funcționare (de altfel, mult prea restrictive), Guvernul putea ordona închiderea lor; o somație de acest fel, venită la 22 februarie

³ Ioan LUPAȘ, *Studii istorice*, vol. V, Sibiu-Cluj, 1945-1946, pp. 361-381; Mircea PĂCURARIU, *Politica statului ungar față de Biserica românească din Transilvania în perioada dualismului (1867-1918)*, Editura Mitropoliei Ardealului, Sibiu, 1986, pp. 31-44, 134-178; *** *Istoria României. Transilvania* (coord. Anton Drăgoescu), vol. II, Editura George Barițiu, Cluj-Napoca, 1997, pp. 67-86, 101-150; Alexandru MORARU, *Biserica Ortodoxă Română între anii 1885-2000. Biserică. Națiune. Cultură*, III/1, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2006, pp. 615-633; Viorel LUPU, *Școala hunedoreană și Marea Unire. Valențe educaționale în perioada 1860-1918 și contribuții ale slujitorilor școlii la realizarea Unirii Transilvaniei cu România*, Cluj-Napoca, 2008, pp. 48-117, 143-182.

⁴ *** *Istoria românilor...*, pp. 822-823.

1873 din partea ministrului Cultelor și Instrucțiunii Publice, Agoston Trefort, reclama ridicarea „standardelor” școlilor confesionale, însă fără ca statul să acorde vreun ajutor financiar⁵.

Au urmat și alte legiuri. Spre exemplificare, la 3 mai 1875, împăratul Francisc Iosif I a sancționat *Legea XXXII privind pensionarea învățătorilor și educatorilor*, prin care credincioșii și învățătorii acestora erau obligați să contribuie la fondul de pensii. La 10 iunie 1876 era promulgată o altă lege școlară (*Legea XXVIII*), prin care inspectorii regești din capitalele comitatelor primeau sarcina controlului programelor de învățământ, a manualelor și a materialului didactic folosit în toate tipurile de școli. O altă sarcină era aceea a „confiscării cărților și a mijloacelor de învățământ oprite de regim”; doar în anul 1877 s-au interzis 47 de manuale și atlase școlare⁶. Soarta învățământului confesional românesc era lăsată astfel la bunul plac al autorităților.

Cum ideea de stat unitar maghiar, consfințită prin tranzacția dualistă, nu putea fi pusă în aplicare fără maghiarizarea etniilor conlocuitoare, hotărârile adoptate prin *Proiectul de Lege XVIII* din anul 1879 au constituit începutul unui lung șir de dispoziții legislative deznaționalizatoare. Pentru început, legea amintită hotăra predarea limbii maghiare ca obiect obligatoriu de studiu în toate școlile pedagogice și populare a căror limbă de predare nu era cea maghiară; toți învățătorii necunoscători ai acestei limbi erau obligați să o învețe în răstimp de patru ani, la final susținând un examen de calificare. În pofida protestelor, proiectul a fost votat. În plus, în anul 1883, s-a adoptat o altă lege deznaționalizatoare, prin care se introducea studiul obligatoriu al limbii maghiare și în școlile românești îndrumate de Biserică, cu necesitatea cunoașterii ei de către profesori; subvențiile venite din partea României au fost sistate. Din 1891, tot arbitrar, în învățământul preșcolar s-a introdus maghiara ca limbă de conversație⁷. Abuzurile au fost numeroase.

În 1893, prin *Legea XXVI*, statul a încercat reglementarea salariilor învățătorilor; la acea dată se păstra normarea salariilor în funcție de numărul familiilor din „comunele bisericești”, decisă printr-o circulară a Consistoriului arhiepiscopalian sibiuan din anul 1884. Principiul era simplu: unde existau

⁵ Ioachim LAZĂR, *Învățământul românesc din sud-vestul Transilvaniei (1848-1883)*, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2002, pp. 41-47.

⁶ I. LAZĂR, *Învățământul românesc din sud-vestul Transilvaniei*, pp. 173-174.

⁷ Stelian MĂNDRUȚ, „Învățământul comunal elementar din Transilvania între anii 1867-1918”, în *Crisia*, Oradea, an XIX, 1989, pp. 272-273.

minim 90 de familii, remunerația dascălului era stabilită la 300 de florini⁸. Guvernul întindea însă o nouă capcană, căci, în cazul în care comunitatea sătască nu putea asigura învățătorului salariul legal, acesta era nevoit să apeleze la ajutorul statului, care putea interveni astfel în problemele școlii respective, pe linie administrativ-didactică.

Alte încercări de „reformare”, prin care se urmărea însă desființarea școlilor românești, sunt legate de numele contelui Albert Apponyi, ministrul Cultelor și al Instrucțiunii Publice. Astfel, în anul 1907 s-a stabilit ca salariul minim al unui învățător, indiferent de tipul de învățământ din care făcea parte, să urce la 1.000 de coroane, cu posibilitatea adăugării unui spor de vechime, din 5 în 5 ani. Bună în aparență, legea nu însemna altceva decât o accentuare a politicii de deznaționalizare, căci doar puține școli elementare românești se mai puteau autofinanța; din acest motiv, cele mai multe au fost înlocuite prin școli comunale sau de stat. Cea mai grea îndatorire impusă învățătorilor români era însă dezvoltarea și întărirea în elevi a spiritului de atașament la patria ungară și a conștiinței apartenenței acestora la națiunea maghiară⁹. Jurământul pe care trebuia să-l depună, în calitate de „oficanți publici”, suna astfel:

„Eu, ... [urma numele și prenumele n.n.], învățător ordinar, jur pe Dumnezeu viu că față de Maiestatea Sa, regele meu apostolic, față de patria mea maghiară și față de constituția acesteia mă voi purta cu credință tare și nestrămutată, voi păzi legile sancționate ale țării, obiceiurile legale și ordinațiunile legale ale autorităților din țară. Asemenea, datorințele împreunate cu oficiul meu învățătoresc le voi îndeplini întotdeauna conștiincios, cu credință și cu acuratețe, și tinerimea încredințată îngrijirii mele voi educa-o în dragoste față de patria maghiară. Așa să-mi ajute Dumnezeu”¹⁰.

În aceste condiții, la 27 septembrie 1907, mitropolitul Ioan Mețianu a trimis o circulară către toate oficiile protopresbiteriale ortodoxe ardelenene, în care se arăta că

⁸ Nicolae BEMBEA, *Monografia școalei elementare confesionale gr. or. române din Brănișca-Bicâu*, Tipografia Archidiecezană, Sibiu, 1912, p. 59.

⁹ S. MÂDRUT, „Învățământul comunal elementar din Transilvania între anii 1867-1918”, pp. 274-275.

¹⁰ Lazăr TRITEANU, *Școala noastră 1850-1916. „Zona culturală”*, Tipariul Tipografiei Arhidiecezane, Sibiu, 1919, pp. 21-23.

„deși prin intrarea în vigoare a articolului de *Lege XXVII* din anul curent 1907, referitor la salariile învățătoresți, comunelor noastre bisericești, ca susținătoare de școale populare confesionale, li s-a creat o situație foarte grea, mai ales cu privire la ridicarea salariilor învățătoresți, dacă vom înțelege că Școala este parte întregitoare a Bisericii, că Școala și Biserica sunt pentru noi cele mai prețioase tezaure care ne-au conservat și susținut în trecut și ne vor conserva și susținerea în viitor, dacă le vom ține și conserva și noi, atunci orice jertfă este binevenită pentru a le lăsa de scumpă moștenire urmașilor noștri. Suntem mulți și dacă vom dezvolta voință tare într-o jertfă după putință alăturarea cu poporul și fiecare din noi, începând de la arhierii și ceilalți demnitari bisericești, până la protoprezbiteri, profesori, preoți și învățători, apoi de la alți funcționari ai noștri publici și privați, de la адвоаți, comercianți, industriași, de la proprietari și alți fruntași ai noștri, salariile cerute de lege și așa, măcar în parohiile noastre mai mari, vom putea susține școalele noastre confesionale și fără ajutor de la Stat”¹¹.

Cele mai multe măsuri luate de Guvernul maghiar au lovit așadar direct în învățământul românesc. Spre exemplu, în ceea ce privește remunerarea dascălilor, *Legea Eötvös* din anul 1868 stabilea un salariu minim de 300 de florini, asigurat prin așa-numita „dare culturală” sau „arunc”, evaluată la maxim 5% din impozitul către stat al fiecărei comune. Repartiția cotei se făcea arbitrar, pe „fumuri” (case), cu sume egale, fără a se ține seama de posibilitățile materiale ale fiecărei familii. În 1873 s-au introdus „cvinconvialele”, anume sporuri salariale atribuite din 5 în 5 ani. În același an, Consistoriul sibian a cerut ca plățile să se facă de la casieriile comunelor, sub controlul direct al Mitropoliei; la 10 mai 1883 aproba următoarea grilă de salarizare: a) 150 de florini pentru învățătorii din comunele bisericești cu până la 50 de familii; b) 200 de florini unde existau între 50 și 70 de familii; c) 250 de florini unde existau între 70 și 90 de familii; d) 300 florini (minimumul impus de stat) în localitățile cu peste 90 de familii. În următoarele două decenii, salariul minim a urcat la 600 de coroane. *Legea Apponyi* din

¹¹ Serviciul Județean Hunedoara al Arhivelor Naționale, fond *Protopopiatul Ortodox Orăștie*, dos. 1/1907, f. 1-2.

anul 1907, lovind direct în școlile elementare românești, a ridicat acest plafon minim la 1.000 de coroane¹².

În aceste condiții, foarte multe școli, ortodoxe și unite deopotrivă, în urma catalogării lor ca „necorespunzătoare”, au fost fie închise, fie transformate în școli de stat. Reprezentativă în acest sens a fost activitatea distructivă a inspectorilor școlari maghiari Károly Dénes din Deva și Benkő András din Brad, care, în doar trei ani (1907-1910), au închis nu mai puțin de 135 de școli primare hunedorene; în aceeași perioadă, în protopopiatul învecinat al Devei, numărul școlilor populare ortodoxe a scăzut de la 22 la 12¹³. În fapt, în anul 1870, din cei aproximativ 2.100.000 locuitori ai Transilvaniei, peste 80% erau încă analfabeți¹⁴. Asemănătoare, rezultatele recensământului din anul 1891 indicau că numărul românilor știutori de carte nu se ridica decât la 14%¹⁵.

Izbucnirea Primului Război Mondial apoi, urmată de retragerea dezastruoasă a armatei române în toamna-iarna anului 1916, au fost considerate de autorități un bun prilej de a se rezolva definitiv problema învățământului confesional. O primă măsură a fost aceea a mobilizării pe front a 357 de învățători; alți 158 au fost declarați apti. Așadar, mai bine de două treimi dintre aceștia, anume 515 învățători din cei 763 existenți, erau trimiși să se jertfească pentru o cauză străină. Mulți dintre cei rămași acasă au fost târați prin procese „răsunătoare”, fiind apoi condamnați, în baza unor acuzații fictive de „trădare”, la ani grei de temniță sau la exil în județele Sopron, Zombor și Becicherecu Mare¹⁶. Spre exemplu, învățătorul Romul Munteanu din Glodghilești (jud. Hunedoara) a fost condamnat pentru că a răspândit printre săteni ideea că birurile mari pe care le plătesc aceștia ar fi mai ușoare dacă Transilvania s-ar uni cu România. Un alt învățător hunedorean, Nicolae Voina din Vaidei, a fost închis la Sibiu din cauză că la festivitatea de închidere a anului școlar 1915/1916 ar fi afirmat în fața elevilor: „Să dea Domnul ca la anul să nu mai aveți nevoie de ea [de limba maghiară n.n.]!"; în plus, întrucât „împărtășește sentimente daco-române”, era socotit de autorități ca fiind

¹² L. TRITEANU, *Școala noastră 1850-1916. „Zona culturală”*, pp. 19-21, 27-33, 43-46; Enea HODOȘ, *Cercetări cu privire la trecutul școalelor confesionale ortodoxe românești din Ardeal*, Tipografia Arhidiecezană, Sibiu, 1944, p. 70.

¹³ A. MICU, *Starea învățământului în comitatul Huniedoarei*, Arad, 1913, pp. 5-10.

¹⁴ *** *Istoria românilor...*, p. 822.

¹⁵ Simion RETEGAN, *Satul românesc din Transilvania, ctitor de școală (1850-1867)*, Editura Echinox, Cluj-Napoca, 1994, p. 8.

¹⁶ Ioan MATEI, *Școala noastră și războiul*, Tipariul Tipografiei Arhidiecezane, Sibiu, 1915, pp. 22-23.

„incompatibil cu calitatea de cetățean al statului ungar”. La procesul desfășurat la Deva în ianuarie 1918 a afirmat cu curaj că „nu va trece un an și vom putea vorbi românește”¹⁷.

Cea de-a doua măsură, luată în anul 1917 la inițiativa aceluiași ministru Apponyi, viza crearea unei așa-numite „zone culturale”, adică trecerea pe seama statului a școlilor românești de la fruntariile sudice și răsăritene ale Ardealului (Bistrița-Năsăud, Trei Scaune, Brașov, Făgăraș, Târnava Mare, Sibiu, Hunedoara și Caraș-Severin); în loc urma să funcționeze 1.600 de școli primare de stat și 800 de grădinițe. Tot acum a fost numit și un „comisar special”, în persoana baronului Emil Horvath Petrichevich, însărcinat cu supravegherea etatizării școlilor. În plus, în iulie 1918, s-a decretat exproprierea imobilelor școlare din „zona” amintită, numeroase cadre didactice de naționalitate maghiară fiind trimise „pe linia Carpaților”, spre a prelua școlile elementare românești pe seama statului¹⁸. Doar ziua de 1 Decembrie 1918, la pregătirea căreia și-au dat concursul și numeroși dascăli ortodocși¹⁹, a pus capăt acestor măsuri arbitrare și acestor încercări deznaționalizatoare.

3. „Școala șaguniană” în anii dualismului

În pofida contextului istoric-politic total inoportun dezvoltării învățământului românesc și, prin intermediul acestuia, a cultivării sentimentului național, școala confesională ortodoxă a cunoscut în anii dualismului austro-ungar o dinamică ascendentă; meritele aparțin, în bună parte, Sfântului Ierarh Andrei Șaguna (1848-1873) și urmașilor săi, mitropoliții Miron Romanul (1874-1898) și Ioan Mețianu (1898-1916) ai Ardealului, „școala șaguniană” – așa cum a fost ea, generic, denumită – reprezentând un moment de seamă al evoluției învățământului intracarpatic, precum o dovedește și larga tratație de care a avut parte în istoriografia laică și ecleziastică a ultimului secol²⁰.

¹⁷ V. LUPU, *Școala hunedoreană și Marea Unire...*, pp. 143-148.

¹⁸ A. MICU, *Starea învățământului în comitatul Hunedoarei*, pp. 5-34; L. TRITEANU, *Școala noastră 1850-1916. „Zona culturală”*, pp. 107-109; Onisifor GHIBU, *Școala românească din Ungaria în anul 1911*, Tipariul Tipografiei Arhidiecezane, Sibiu, 1912, pp. 3-8; Mircea PĂCURARIU, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, ed. a III-a, vol. III, Editura Trinitas, Iași, 2008, pp. 380-382.

¹⁹ V. LUPU, *Școala hunedoreană și Marea Unire...*, pp. 155, 172-174; Victor I. ȘUIAGA, *Hunedoreni la Marea Unire din 1 Decembrie 1918*, Editura Călăuza, Deva, 1993, pp. 25-65.

²⁰ Nicolae POPEA, *Archiepiscopul și metropolitul Andreiu baron de Șaguna*, Tipariul Tipografiei Arhidiecezane, Sibiu, 1879, pp. 308-320; Nicolae DOBRESU, *Mitropolitul Andrei*

Astfel, socotind că învățământul „este de competența statului, dar și a Bisericii”, în baza unei hotărâri din 24 aprilie 1852, „sfântul ocrotitor al Ardealului” purcesese la organizarea „școlilor populare” pe principii confesionale, după cum urmează:

1. „Fiecare obște bisericească să-și facă școală”; cele sărace să nu se întovărășească cu vreo obște sau altă religie.

2. Dascălii să fie „de religia noastră”.

3. În „toate școalele noastre populare” sunt admise numai „cărțile cele tipărite în tipografia arhidiecezană”.

4. Ca dascăli pot funcționa „numai aceia cari au deja „atestat despre hărnicia lor”.

5. Protopopii și administratorii protopopești să trimită toate rapoartele școlare „oblu episcopului”, „sub președința și superinspecțiunea” căruia „se va perfecta treaba școalelor”.

6. Să i se facă, fără întârziere, cunoscute toate școalele noastre „care s-ar afla sub inspecțiunea sau direcțiunea vreunui șef de altă religie”²¹.

Printr-o altă hotărâre, din 10 august 1854, intitulată *Ordinăciunea arhiepiscopă pentru rândul cel bun în școlile noastre populare*, mitropolitul Șaguna dispusesese apoi ca protopopii și preoții să facă inspecții periodice pentru a cerceta pregătirea dascălilor, „sporul” copiilor la învățătură, calitatea cărților folosite în școală; se făceau, de asemenea, referiri la organizarea internă a învățământului (împărțire în trei clase, cu șase „despărțăminte”) și la metoda predării diferitelor discipline în școală. Hotărârile au rămas în vigoare până la 1918²². La sinodul din 22-28 martie 1864, vrednicul de pomenire ierarh a

Șaguna, București, 1909, 19 pp.; Ioan LUPAȘ, *Mitropolitul Andrei Șaguna. Monografie istorică*, Tipariul Tipografiei Arhidiecezane, Sibiu, 1918, pp. 206-212, 248-253; L. TRITEANU, *Școala noastră 1850-1916. „Zona culturală”*, pp. 5-16; Gheorghe TULBURE, *Mitropolitul Șaguna. Opera literară. Scrisori pastorale. Circulări școlare. Diverse*, Tipografia Arhidiecezană, Sibiu, 1938, pp. 79-132; Septimia GHERMAN, „«Școala șaguniană», școală a poporului”, în *Revista Teologică*, Sibiu, an XXXVI, 1946, nr. 3-4, pp. 210-228; M. PĂCURARIU, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, III, pp. 94-98, 265-268, 274-280 (a se vedea și capitolul dedicat școlii șaguniene din vol. *O viață dăruită Bisericii și Neamului. Sfântul Ierarh Andrei Șaguna, mitropolitul Transilvaniei*, Sibiu, Editura Andreiana, 2012); Nicolae ALBU, *Istoria școlilor românești din Transilvania între 1800-1867*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1971, pp. 86-94; Antonie PLĂMĂDEALĂ, „Momentul Andrei Șaguna în istoria și în cultura Transilvaniei – cu prilejul aniversării a 175 ani de la naștere”, în *Mitropolia Ardealului*, Sibiu, an XXIX, 1984, nr. 1-2, pp. 7-18 etc.

²¹ Gh. TULBURE, *Mitropolitul Șaguna...*, pp. 22-23; N. ALBU, *Istoria școlilor românești din Transilvania*, p. 86.

²² N. ALBU, *Istoria școlilor românești din Transilvania*, pp. 87-88.

mai hotărât ca toate școlile confesionale ortodoxe să treacă, definitiv, în sarcina Bisericii²³.

În fapt, participarea activă a mitropolitului Șaguna la organizarea învățământului elementar românesc o dovedește, atât de limpede, numărul mare de „instrucțiuni” școlare întocmite de el însuși și publicate la Sibiu: *Instrucțiune pentru învățători despre didactica generală și specială la predarea cu școlarii a singuraticelor studii* (1862), *Instrucțiune pentru directorii școalelor populare și pentru directorii și inspectorii școalelor capitale, precum și pentru inspectorii distructuali de școală din Arhidieceza greco-răsăriteană din Ardeal* (1865), *Instrucțiune pentru învățătorii din școalele normale și capitale de religie ortodoxă răsăriteană sub inspecția supremă școlară a Bisericii Ortodoxe din Marele Principat al Ardealului* (1865), *Drepturile și datorințele civile pentru învățăceii școalelor populare confesionale* (1870) etc.²⁴

Împărțit în trei clase, cu șase „despărțăminte”, învățământul confesional ortodox se desfășura după următoarea schemă:

Pentru clasa I normală

I. Despărțire (începători)

1. Abecedarul
2. Bucoavna
3. Scrierea
4. Cântarea
5. Cântarea

II. Despărțire (cetitori)

1. Istoria biblică – de rost
2. Ceaslovul și Bucoavna
3. Datorințele supușilor – de rost
4. Scrierea

Pentru clasa a II-a normală

I. Despărțire

1. Urmarea Ceaslovului
2. Catehismul mic – de rost
3. Aritmetica – de rost
4. Gramatica română – de rost
5. Urmarea datorințelor supușilor

II. Despărțire

1. Urmarea Catehismului
2. Urmarea Aritmeticii
3. Urmarea gramaticii românești
4. Repetirea cărții întregi despre datorințele supușilor
5. Abecedarul nemțesc

²³ Gh. TULBURE, *Mitropolitul Șaguna...*, p. 111.

²⁴ Gh. TULBURE, *Mitropolitul Șaguna...*, pp. 115-118.

6. Scrierea
7. Cântarea

6. Scrierea
7. Cântarea

Pentru clasa a III-a normală

I. Despărțire

1. Urmarea Catehismului
2. Gramatica română cu conșepturi
3. Gramatica nemțească
4. Urmarea aritmeticii
5. Geografia
6. Istoria
7. Scrierea
8. Cântarea

II. Despărțire

1. Repetiția Catehismului întreg
2. Gramatica română cu conșepturi
3. Urmarea aritmeticii
4. Gramatica nemțească
5. Urmarea geografiei
6. Urmarea istoriei
7. Scrierea
8. Cântarea²⁵.

Cu referire strictă la perioada dualismului austro-ungar, prin *Instrucțiunea pentru învățătorii din școalele normale și capitale din Metropoliile românilor de religie greco-răsăriteană în Ungaria și Transilvania* din anul 1869, mitropolitul lua act de schimbarea denumirii vechilor „despărțăminte școlare” cu aceea de „cercuri”, enumerând într-o circulară obiectele de învățământ (cu indicarea numărului de ore) ce urma a fi predate în cele patru clase ale școlilor populare: Religia, Limba maternă (Citirea, Scrierea, Abecedarul și Gramatica), Limba maghiară (Abecedarul și Gramatica), Fizica și Istoria naturală, Geografia și Istoria, Drepturile și datoriile cetățenești, Socoata (Computul), Economia, Cântarea și Gimnastica²⁶. Cursurile învățătoresce, alături de cele suplimentare (cursuri opționale de limbă maghiară), au urmat aceeași structură „cercuală”. Temele de discuție, dinainte fixate și minuțios pregătite, coroborate cu rapoartele inspectorilor școlari, prezentau o imagine detaliată a situației învățământului dintr-un anumit „cerc”²⁷.

Legate ca scop de aceste cursuri, dar într-o formă de organizare diferită, cu un număr mare de participanți și cu o paletă de activități mult lărgită, au

²⁵ N. ALBU, *Istoria școlilor românești din Transilvania*, pp. 87-88.

²⁶ *** *Din istoria învățământului hunedorean* (coord. Cornel Stoica), Inspectoratul Școlar Hunedoara, Deva, 1973, pp. 156-161.

²⁷ N. POPEA, *Archiepiscopul și mitropolitul Andrei baron de Șaguna*, p. 318; E. HODOȘ, *Cercetări cu privire la trecutul școalelor confesionale...*, pp. 147-157; Gh. TULBURE, *Mitropolitul Șaguna...*, pp. 113-114.

fost și reuniunile învățătoresți. Scopul acestora îl constituia apărarea intereselor generale ale învățătorilor și perfecționarea lor profesională. În condițiile înăsprii regimului dualist austro-ungar, care privea cu reticță orice manifestare românească de acest tip, reuniunile învățătoresci nu au „rezistat” decât două decenii, anume între anii 1878 și 1898²⁸.

În încercarea de a se da învățământului elementar un cât mai bun suport administrativ-juridic, în ședințele consistoriale s-au întocmit numeroase regulamente, pe care Tipografia arhidiecezană le pune la dispoziția dascălilor români sub formă de broșuri²⁹. Spre exemplu, pentru scăderea ratei analfabetismului, *Ordinațiunea ministerială* din 24 septembrie 1870, aprobată în ședința consistoriului ortodox din toamna aceluiași an, readucea în atenția preoților și a învățătorilor chestiunea înființării de „școli” pentru adulți, de orice vârstă și indiferent de sex, cu susținerea unor examene de evaluare în lunile februarie-martie. Deși reluate în sinoadele din anii 1872 și 1873, dispozițiile „au rămas, pe de-a-ntregul, literă moartă”³⁰. Din 1908 s-a introdus examenul de absolvire a școlii primare, cu dreptul instituției de învățământ de a elibera certificate școlare³¹.

Între măsurile menite să încurajeze și să îmbunătățească învățământul confesional se înscrie și aceea a interzicerii abandonului școlar și a absenteismului; spre exemplificare, într-o circulară a protopopului Romul Crainic al Dobrei (jud. Hunedoara) din 1887 se cerea ca „niciun prunc să nu se delibereze de la frecventarea școlii fără motiv legal”³². De asemenea, în anul 1911, Consistoriul sibian a hotărât ca fiecare școală confesională ortodoxă să-și aleagă un patron spiritual al ei, la prăznuirea căruia să se organizeze o serbare religioasă-culturală, cu scop educativ și moral. Tot atunci, la intervenția Guvernului de la Budapesta, s-a introdus și așa-numita „Serbare a păsărilor și a pomilor”, pusă în legătură cu excursiile anuale de primăvară, pe care

²⁸ On. GHIBU, *Școala românească din Ungaria în anul 1911*, pp. 11-12; E. HODOȘ, *Cercetări cu privire la trecutul școalelor confesionale...*, pp. 158-159; *** *Din istoria învățământului...*, pp. 178-180.

²⁹ La finalul *Calendarelor Bunului Român* ale Arhiepiscopiei Sibiului se publica, în fiecare an, și lista statutelor, a regulamentelor și a instrucțiunilor școlare în vigoare (tipărite și sub forma unor broșuri), precum și prețul de achiziție (în coroane austriece).

³⁰ I. LUPAȘ, *Mitropolitul Andrei Șaguna. Monografie istorică*, p. 313.

³¹ Gheorghe BORZA, Cornelia BORZA, Maria BORZA-POPESCU, *Tămășasa în documente, amintiri, datini, obiceiuri și tradiții*, Editura Emia, Deva, 2007, p. 87.

³² *** *Din istoria învățământului...*, p. 148.

elevii erau îndemnați să le facă în împrejurimi. Începând cu anul 1915 au început să se organizeze și câteva cantine și cooperative școlare³³.

Pentru îmbunătățirea calității aceleiași învățământ, multe școli au fost înzestrate cu biblioteci populare. Apoi, în spiritul Legii din 1868, organele de stat au cerut conducerii comunelor să dea „locuri corespunzătoare pentru grădini de școală”; ministrul Trefort a reînnoit aceste dispoziții în anii 1872 și 1875. Chestiunea acestor grădini, prezentă încă din anul 1857 pe agenda consistoriului sibian (reluată apoi în ședința din 21 februarie 1876) nu a putut fi însă soluționată rapid și practic. Deși învățătorii care nu aveau cunoștințe de specialitate erau îndemnați să urmeze cursuri practice, cu profesori calificați, și să citească cu regularitate „foile” școlare, în majoritatea cazurilor indicațiile nu s-au transpus în practică. Drumețiile, excursiile, serbările culturale, reprezentațiile teatrale și spectacolele corale – multe beneficiau de sprijinul reuniunilor de cântări locale – au completat paleta de măsuri menite să sporească atractivitatea și calitatea procesului didactic³⁴.

În calitate de autori, atât mitropolitul Andrei Șaguna, cât și colaboratorii săi s-au străduit apoi să ridice la cel mai înalt nivel și standardul manualelor folosite, multe întocmite înainte de 1867: *Abecedar românesc* de Sava Popovici-Barcianu (1851), *Istoria biblică pentru școlari* de Sava Popovici-Barcianu (1851), *Gramatica română* de Sava Popovici-Barcianu (1852), *Carte de conversațiune și Vocabulariu german și român* de Sava Popovici-Barcianu (1853), *Aritmetica cu cifre* de Visarion Roman (1855), *Abecedar nemțesc pentru școalele române* de Sava Popovici-Barcianu (1857), *Învățătorul și poporul* de Atanasie Marienescu (1859), *Istoria Austriei* de Visarion Roman (1859), *Istoria bisericească* (2 tomuri) de Andrei Șaguna (1860), *Manuducere la Abecedar* de Zaharia Boiu (1862), *Computul de școala populară* de Ioan Popescu (1864), *Stenografia română* de Dimitrie Răuciu (1864), *Cartea de citire* de Zaharia Boiu (1865), *Gramatica română* de Nicolae Mihălțeanu (1865), *Cunoștințe practice despre cultivarea grădinii școlare* de Pavel Vasici (1867), *Elemente de istorie patriotică și universală pentru școalele populare române* de Zaharia Boiu (1869), *Catechismul anthropologic* de Pavel Vasici (1870), *Geografia țărilor de sub coroana Ungariei în legătură cu liniamentele fundamentale a geografiei universale pentru folosul școlilor populare române*

³³ On. GHIBU, *Școala românească din Ungaria în anul 1911*, p. 18.

³⁴ V. LUPU, *Școala hunedoreană și Marea Unire...*, pp. 119-131.

de D. Varna (1872), *Întâia carte de citire* (1875) și *A doua carte de citire* de Ioan Popescu (1875), *Sistemul metric* de Vasile Petri (1876) etc.³⁵

Cum gazetăria românească a cunoscut un progres remarcabil în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, se cuvin a fi menționate și acele „publicațiuni pedagogice” care au avut o deosebită importanță în perfecționarea profesională a dascălilor români (au avut o largă circulație și în județul Hunedoara, ținându-i la curent pe învățătorii de aici cu dezbaterile sau problemele ivite pe teren didactic): „Amicul școalei” (Sibiu, 1860), „Organul pedagogic pentru educație și instrucție” (Sibiu, 1863), „Lumina” (Arad, 13 august 1872), „Școala românească, foaie pedagogică și didactică pentru interesul institutelor de cultură și ale organelor acestora” (Sibiu, 1875), „Foișoara Telegrafului Român” (Sibiu, 1876), „Biserica și Școala” (Arad, 1877), „Minte și inimă” (Arad, 1877), „Școala și Familia” (Brașov, 1886), „Convorbiri pedagogice” (Satul Nou, 1886), „Foaia pedagogică” (Sibiu, 1897), „Școala română” (Sibiu, 1899), „Pedagogia nouă” (Sibiu, 1900), „Reuniunea învățătorilor români” (Arad, 1904), „Vatra școlară” (Sibiu, 1907), „Educatorul” (Oravița, 1909) etc.³⁶

În ceea ce privește calificarea dascălilor, dându-și seama că pentru promovarea culturii poporului român este nevoie atât de preoți luminați, cât și de dascăli bine pregătiți, în 1846 Șaguna a ridicat „cursul clerical” de șase luni de la Sibiu la un an; din acesta s-a dezvoltat, în anul 1850, Institutul teologic-pedagogic. În 1853 s-a creat o „secțiune pedagogică” separată, cu un an de studiu și absolvenți de patru clase gimnaziale. În 1862 cursurile au fost ridicate la doi ani, în 1879 la trei, iar în 1907 la patru, rămânând așa până în anul 1919 când, prin separarea de secțiunea teologică, cea pedagogică s-a transformat în Școala normală „Andrei Șaguna”. În afara acestor cursuri, viitorii dascăli hunedoreni se mai puteau pregăti și la „Preparandia” din Arad (deschisă la 3/15 noiembrie 1812, cu durata studiilor de 15 luni, respectiv doi ani din 1814, trei din 1876; în anul 1876, secția pedagogică și cea teologică s-au contopit într-un singur „Institut teologic-pedagogic diecezan”), la secția pedagogică din Caransebeș (creată în 1874, ca parte componentă a Institutului teologic-pedagogic de aici, cu durata studiilor de doi ani, respectiv patru din 1896) sau la secția română a „Preparandiei” din Deva

³⁵ N. POPEA, *Archiepiscopul și metropolitul Andreiu baron de Șaguna*, pp. 322-327; Gh. TULBURE, *Mitropolitul Șaguna...*, p. 133; *** *Din istoria învățământului...*, p. 162; Elena MACAVEI, „Creatori de manuale în școala generației mitropolitului Andrei Șaguna”, în vol. *Mitropolitul Andrei Șaguna, creator de epocă în istoria Bisericii Ortodoxe din Transilvania* (coord. Mircea Păcurariu), Editura Andreiana, Sibiu, 2008, pp. 258-279.

³⁶ Vasile POPEANGĂ, *Presa pedagogică din Transilvania, 1860-1918*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1966, pp. 74-251.

(înființată în anul 1870, cu durata studiilor de trei ani)³⁷. Ca învățători erau admiși și unii absolvenți de gimnaziu sau de școală de stat (cu condiția absolvirii unor cursuri de șase săptămâni, ținute vara, în pricipalele centre urbane transilvănene), preoți și chiar intelectuali din mediul rural; până în 1918, procentul acestor suplinitori s-a menținut ridicat, numărul cadrelor didactice calificate situându-se mult sub nevoile reale ale învățământului hunedorean. Un raport pe anul școlar 1883/1884 arată că din cei 368 de dascăli, 93 erau necalificați, iar 137 suplinitori³⁸.

Un rol esențial în sprijinirea învățământului confesional românesc l-a avut, începând cu anul 1861, și „Asociațiunea transilvană pentru literatura română și cultura poporului român” („ASTRA”). În adunarea generală de la Băile Herculane, din anul 1900, s-a hotărât mărirea numărului secțiilor Asociației de la trei la cinci: literară, istorică, științe naturale și fizice, școlară și economică. Cea școlară și-a propus ca obiective studierea stării învățământului românesc intracarpatic, impulsionarea activității științifice în domeniul pedagogiei, organizarea unor cursuri pentru adulți etc. În anul 1909 s-a impus obligativitatea activării învățătorilor și a profesorilor în cadrul acestei secții și s-au fixat alte câteva deziderate: unificarea terminologiei școlare, elaborarea de noi manuale și organizarea unor biblioteci sistematice românești. Din 1914, secția a susținut constant tendințele de uniformizare a învățământului de pe ambii versanți ai Carpaților; terminologia utilizată în România a început să fie folosită și-n școlile românești din Ardeal³⁹.

Cu privire la durata școlarizării, *Legea Eötvös* din 1868 o fixa la 8 luni pentru mediul rural, respectiv la 9 luni pentru cel urban; din anul 1871, aceasta s-a mărit însă cu câte o lună. Fiecare școală avea libertatea să stabilească data începerii și a finalizării anului de învățământ; la sate se aveau în vedere lucrările agricole (anul școlar începea la 1 septembrie și se sfârșea la 31 mai). La oraș, cursurile țineau nouă luni, de la 1 octombrie la 30 iunie. Anul școlar era împărțit în două semestre, ambele încheindu-se cu o perioadă de examinare, anume ianuarie/februarie, respectiv mai/iunie⁴⁰.

Existau însă și numeroase disfuncționalități, precum „scăderile de la școalele noastre” din Orăștie, semnalate la 24 ianuarie 1891 de către vicarul

³⁷ I. LAZĂR, *Învățământul românesc din sud-vestul Transilvaniei*, pp. 237-249.

³⁸ *** *Din istoria învățământului...*, pp. 167-170.

³⁹ V. POPEANGĂ, *Presa pedagogică din Transilvania*, pp. 12-27; V. LUPU, *Școala hunedoreană și Marea Unire...*, pp. 131-137.

⁴⁰ *** *Din istoria învățământului...*, pp. 144-145.

arhiepiscopesc Ilarion Pușcariu de la Sibiu protopopului local Nicolae Popovici (1838-1895):

„1. Comitetele parohiale nu sunt la înălțimea chemării lor; în cele mai multe locuri acestea caută să eludeze legea în punctul cercetării școlare, dispensând de la acest obligământ spre a-și face popularitate. Ca dovada produce un conspect despre dispensări în Vinerea; 2. Nu sunt edificii de școală, dovadă comuna Pișchinti, unde a trebuit să închidă școala; aici poporul nu contribuie cu nimic pentru școală; 3. În comuna Binținți [azi Aurel Vlaicu n.n.] nu a fost școală în luna noiembrie deoarece s-a ales un învățător necalificat, bețiv; 4. Dotațiunea învățătorilor este foarte mică, numai ca un fel de milă, de aceea nu se află învățători; 5. Nu sunt învățători în comunele Mărtinești, Tămașasa, Dâncu Mare, Măgura și Ocolișul Mic”⁴¹.

Se preconizau măsuri grabnice de îndreptare a situației.

4. Zorii unor mari schimbări

Consfințirea unirii Transilvaniei cu România prin actul de la 1 Decembrie 1918 a constituit o piatră de hotar în istoria școlilor confesionale românești; mai vechea doleanță, aceea a unui învățământ în limba maternă, devenea acum posibilă. Pentru început, în pofida sugestiilor și a modificărilor operate de Resortul Cultelor și al Instrucțiunii Publice din cadrul Consiliului Dirigent al Transilvaniei, s-a păstrat atât legislația, cât și planurile de învățământ din fostele școli de stat maghiare. Abia după câțiva ani s-a reușit introducerea manualelor și a programei analitice din vechea Românie. Acest proces a fost finalizat prin promulgarea *Legii învățământului primar* din 26 iulie 1924, prin care s-a realizat uniformizarea sistemului didactic românesc⁴².

⁴¹ Serviciul Județean Hunedoara al Arhivelor Naționale, fond *Protopopiatul Ortodox Orăștie*, dos. 1/1891, f. 1-2.

⁴² Cornel STOICA, Mircea VALEA, „Contribuții la cunoașterea dezvoltării învățământului în ținutul Hunedoarei de-a lungul vremurilor”, în *Sargetia. Acta Musei Devensis*, Deva, an V, 1968, pp. 482-484; Gheorghe IANCU, „Contribuții la istoricul învățământului primar din județul Hunedoara (1919-1924)”, în *Sargetia. Acta Musei Devensis*, Deva, an XVI-XVII, 1982-1983, pp. 643-657.

Vechile școli confesionale au trecut sub tutela statului, Arhiepiscopiei ortodoxe sibiene rămânându-i doar vechile gimnazii șaguniene din Brașov și Brad, transformat acum în licee⁴³.

Potrivit circularei mitropolitului Nicolae Bălan din 28 decembrie 1923,

„în care parohii avem școli care nu mai slujesc scopului instrucției, [căci] fie s-au clădit alte școli, fie au devenit libere prin ocuparea școalei de stat din localitate, astfel de edificii vechi sunt a se preface în case culturale, iar întreținerea lor cade în sarcina organelor parohiale”⁴⁴.

Alte localuri școlare au fost închiriate comunelor, în ele funcționând noile unități de învățământ de stat; sumele, modice, erau lăsate într-un fond local, destinat îmbunătățirii actului predării. În 1948 toate clădirile au fost naționalizate⁴⁵.

5. În loc de concluzii

La finalul acestor scurte considerații referitoare la evoluția învățământului confesional ortodox românesc din spațiul intracarpatic în anii grei ai dualismului, învățământ care a purtat pecetea inconfundabilă a geniului organizatoric al vrednicului de amintire sfânt ierarh Andrei Șaguna, socotim relevantă editarea pentru întâia oară a unor rânduri de veritabilă cronică bisericească, ieșite de sub pana unui preot zărândeau din secolul trecut, Virgil Perian, cu referire expresă la activitatea național-patriotică, pastoral-misionară și cultural-educațională a unui vrednic protopop peste care s-a așternut – pe nedrept – colbul uitării: Vasile Damian din Brad (1855-1919)⁴⁶. Iar aceste rânduri sună astfel:

⁴³ M. PĂCURARIU, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, III, p. 413.

⁴⁴ Viorel VÂNĂTORU, *Dobra II. 1919-1950. Repere istorice în lumina izvoarelor documentare*, Editura Corvin, Deva, 2008, p. 198.

⁴⁵ Dumitru BARNA, „Biserică și societate – contribuție la cultura din județul Hunedoara în perioada interbelică”, în *Sargetia. Acta Musei Devensis*, Deva, an XXV, 1992-1994, pp. 756-757.

⁴⁶ V.I. ȘUIAGA, *Hunedoreni la Marea Unire din 1 Decembrie 1918*, pp. 38-39; Eugen GREUCEANU, „Contribuții cu privire la viața și activitatea protopopului Vasile Damian”, în *Mitropolia Banatului*, Timișoara, an XXVI, 1986, nr. 3, pp. 23-30; Romulus NEAG, *Personalități brădene în lumina istoriei*, Brad, 1995, pp. 96-101; Maria RAZBA, *Personalități hunedorene. Oameni de cultură, artă, știință, tehnică și sport (sec. XV-XX)*. Dicționar, ed. a II-a, Deva, Editura Emia, 2004, pp. 138-139; Florin DOBREI, Maria RAZBA, „Religie. Teologie”, în vol. *Hunedoara, monografie V. Personalități hunedorene* (coord. Ioan Sebastian Bara et alii), Casa de Editură Emia, Deva, 2015, pp. 41-42 etc.

„Aceste școli s-au putut menține numai cu mari sacrificii de către popor, prin Biserică. Preoții, prin Comitetul Parohial, făceau repartitie pe popor pentru susținerea școalei și pentru plata învățătorului confesional, denumită «arunc învățătoresc», care se încasa cu mare greutate din sărăcia poporului. Învățătorul confesional era deci mult mai slab retribuit decât un învățător de stat. Statului maghiar nici nu-i convenea aceste școli confesionale, cu limba de predare română, și abia aștepta să le poată închide și să le înlocuiască, rând pe rând, cu școli de stat, cu limba de predare ungurească. Era de ajuns ca într-un în sat mai sărac să declare poporul că nu mai poate plăti aruncul învățătoresc și îndată venea inspectorul școlar regesc ca să închidă școala, s-o decreteze școală de stat și să aducă un învățător maghiar plătit de stat. Școli de aceste sta-tificate nu au putut pătrunde în Zărand, cu toată sărăcia existentă, decât doar în vreo două sate, după cum îmi duc aminte. Poporul, povățuit de preoții săi și pătruns de un adânc sentiment național, susținea cu mari sacrificii școala lui românească, pusă de genialul mitropolit Șaguna sub ocrotirea Bisericii, și ea săracă, dar identificată cu poporul.

Învățătorii confesionali erau pregătiți după «Statutul Organic» a lui Șaguna în Seminarul Teologic-Pedagogic «Andrian» din Sibiu. Acest seminar avea, deci, două secții: secția teologică, în care se pregăteau absolvenții de liceu și cu bacalaureat ca, după un curs de 3 ani, să devie preoți, și secția pedagogică, în care se primeau elevi cu 4 clase de liceu ca, după un curs de 4 ani, să ajungă învățători confesionali. Deosebirea între școlile normale de stat și această secție pedagogică era că în această secție se accentua mult pe educația religios-morală a viitorilor învățători, [ca] să cunoască rânduiala cântărilor bisericești, ca ei, la rândul lor, să știe preda Religia în școală, să conducă doi cu doi, în duminici și sărbători, elevii la biserică și să cânte la strana dreaptă. Preotul era, de drept, directorul școalei, iar protopopul, inspectorul școlilor din

protopopiat. Natural că și statul avea dreptul de inspectare a școlilor confesionale, prin inspectorii săi, mai ales ca să constate progresul obținut de învățător la limba maghiară și, unde constata un progres neîndestulător, putea să impună forului superior bisericesc destituirea aceluia învățător.

La sfârșitul fiecărui an școlar se dădea un examen public, festiv, fixat de protopop pe o zi de duminică sau sărbătoare, ca să poată lua parte toți părinții elevilor. Aceștia erau interogați la toate materiile, ca să poată constata și părinții progresul făcut de copiii lor în lungul anului, iar părinții veneau cu plăcere la aceste examene, pentru că erau și cointeresați, pentru că ei plăteau pe învățător. Aceste examene erau completate cu cântări și declamări, pentru că erau, totodată, și o încheiere festivă a anului școlar. Natural că protopopul, în calitate sa de inspector școlar, nu putea prezida personal examenele la toate școlile în cele câteva zile de dumineci și sărbători de la finea anului școlar, de aceea mai delega, pe unele sate, pe preotul locului sau pe un alt preot din apropiere. Dar, în comunele mai fruntașe, nu se putea să nu apară figura impozantă a prot[opopului] Vasile Damian, ca să prezideze și să conducă efectiv examenul împreună cu încheierea festivă a anului școlar.

Imaginea acestor examene publice și fastuoase nu o pot uita. A rămas adânc infiltrată în sufletul meu, de pe când eram elev la «Școala elementară română gr[eco-]ort[odoxă] din Crișcior, comitatul Hunedoara», între anii școlari 1903/4 și 1906/7. Sala mare și luminoasă de învățământ cuprindea pe băncile sale pe toți școlarii din clasele I-IV, de sub conducerea învățătorului confesional Ioan Faur. De o parte și de alta a băncilor, pe lângă pereți și ferestre, stăteau înghesuiți, pe bănci simple și lungi, dar mai mulți în picioare, părinții în haine de sărbătoare, în așteptarea apariției D-lui protopop. Catedra era plină de buchete de flori și de cărți de premii. Deodată apare figura prot[opopului] V[asile] Damian, secondat de tatăl meu,

preotul Ioan Perian, în calitate de director al școlii, care se așează la catedră, iar învățătorul, după rugăciunea «Tatăl nostru», începea examinarea școlarilor. Fiecare părinte era dornic să audă răspunzând copilul său la întrebările învățătorului. La sfârșitul serbării protopopul distribuia premii elevilor care au meritat nota de «Foarte bine», lăudând în cuvântul său de încheiere a anului școlar pe elevii care s-au distins la învățătură și purtare morală și îndemnând pe părinți să-i trimită regulat la școală și să jertfească pentru susținerea ei, pentru că poporul român numai prin învățătură se poate ridica în rândul celorlalte popoare conlocuitoare”⁴⁷.

⁴⁷ Virgil PERIAN, *Cronica protopopilor din tractul Zarandului* (ms. dact. în Arhiva Protopopiatului Ortodox Brad), Brad, 1971, pp. 18-26.

UN CĂRTURAR BĂNĂȚEAN, ARHIMANDRITUL GHENADIE POPESCU (1808-1876), PROFESOR LA SEMINARIILE DIN MOLDOVA ȘI ȚARA ROMÂNEASCĂ

Pr. Lect. Univ. Dr. Radu-Ștefăniță TASCOVICI

Facultatea de Teologie Ortodoxă „Sfânta Muceniță Filoteia”, Pitești

Abstract

In this study, the author evokes the personality of archimandrite Ghenadie Popescu, professor at the Seminars of Moldova and Wallachia. At the same time, he provides important landmarks for the context of Romanian seminary education and the preparation of Romanian theologians in the 19th century. The theological activity of Archimandrite Ghenadie Popescu is also presented in connection with the Romanians' efforts for emancipation and for national unity.

Keywords

Ghenadie Popescu, theological seminaries, Moldova, Wallachia

Cele dintâi școli pentru pregătirea viitorilor preoți, în toate provinciile românești, s-au întemeiat în primele decenii ale secolului al XIX-lea. Până atunci, pregătirea candidaților la preoție se făcea pe lângă centrele eparhiale, în unele mănăstiri, sau pe lângă un preot ori

protopop cu mai multă învăţătură. În unele cazuri, viitorii preoţi fuseseră elevii unor şcoli din oraşe, în care, deşi se dobândeau unele cunoştinţe religioase, totuşi nu se realiza o pregătire teologică propriu-zisă. Încercări de înfiinţare a unor şcoli de pregătire a viitorilor preoţi s-au făcut încă de la sfârşitul secolului al XVIII-lea. În Ţara Românească, mitropolitul Dositei Filitti a hotărât ca cei ce voiau să devină preoţi să înveţe cel puţin o jumătate de an la Mitropolie. Prin urmare, în 1797, printr-un hrisov al domnitorului Alexandru Ipsilanti, se decidea ca la mănăstirea Antim din Bucureşti să ia fiinţă o „şcoală de învăţătură pentru cei ce vor să intre în templu preoţiei den toate eparhiile ţării”¹. Deşi oferea doar elemente generale de pregătire teologică, şcoala a funcţionat până în 1847 când a fost desfiinţată. În 1811 s-a pus chiar problema înfiinţării unui „seminarion” la Snagov, însă mitropolitul Ignatie de Arta a încredinţat conducerea mănăstirii unui arhiereu grec, aşa încât acest plan nu s-a putut realiza².

Prima şcoală teologică propriu-zisă, românească, a fost Seminarul din mănăstirea Socola de lângă Iaşi, întemeiat de marele mitropolit cărturar şi mecena Veniamin Costachi, în 1803. Au urmat cursurile ţinute de Gheorghe Lazăr la Sibiu (1811), Şcoala Normală sau Preparandia, 1812) şi Institutul Teologic (1822) de la Arad (unite în 1876 ca Institutul pedagogic-teologic diecezan), seminariile de la Bucureşti, Buzău şi Curtea de Argeş (1836), Râmnicu Vâlcea (1837), Huşi (1851) şi Roman (1858). În a doua jumătate a secolului s-a înfiinţat Facultatea de Teologie de la Iaşi (în 1860, cu o existenţă efemeră) şi cea de la Bucureşti, în 1881 (1884). Toate aceste şcoli din Muntenia şi Moldova, la începuturile lor, s-au întâlnit cu aceiaşi dificultate: lipsa unui corp profesoral bine pregătit. Dezlegarea acestei probleme a venit şi prin cărturarii ardeleni şi bănăţeni care, din pricina luptei naţional-politice româneşti, au fost nevoiţi să-şi părăsească meleagurile natale, însă şi-au pus energia şi frumoasa formaţie intelectuală în slujba emancipării culturale a societăţii româneşti de peste Carpaţi. Această „a doua generaţie” de ilumi nişti bănăţeni şi ardeleni au devenit îndrumători ai fraţilor din Ţara Românească şi Moldova, prin activitatea desfăşurată aici ca profesori.

Eforturile preoţilor şi intelectualilor români din Banat au dus la înfiinţarea Şcolii Pedagogice sau Normale la Arad, numită şi „Preparandie”, în 3/15

¹ Mihai MANOLACHE, „Biserica din Ţara Românească în timpul celei de a doua domnii a lui Alexandru Ipsilanti (1796-1797), în *Studii Teologice*, XIX, 1967, nr. 5-6, pp. 347-358.

² Mircea PĂCURARIU, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. II, ed. a III-a, Trinitas, Iaşi, 2006, pp. 353-356.

noiembrie 1812. Aceasta a avut de la început un caracter românesc, toate disciplinele fiind predate în limba română. Acolo s-au pregătit învățători și chiar preoți care au dus lumina bunelor învățături și moravuri în satele românești. Aradul devenea astfel un important centru de propagare a culturii românești în Banat, dar și Zarand și Bihor. Profesorii Preparandiei aveau să se implice însă și în lupta strânsă pentru românizarea scaunului episcopal din Arad³. După noi eforturi, printr-o rezoluție imperială, s-a înființat, tot la Arad, un Institut Teologic diecezan, la 1 noiembrie 1822, pentru pregătirea preoților, după modelul școlilor clericale de la Carloviț și Pacraț⁴. Până la Marea Unire a românilor într-un singur stat, cele două școli arădene au format 1350 de învățători și 1971 de preoți care au slujit în satele din vestul românesc⁵.

Unul dintre dascălii Institutului Teologic din Arad, ierodiaconul Ghenadie Popescu (profesor la Arad între 1839-1848), avea să devină, asemenea altor învățați români din Ardeal și Banat, profesor la Seminariile teologice de la mănăstirea Neamț, de la Roman și de la București.

S-a născut la 12 aprilie 1808 în satul Murani, din apropierea Timișoarei. Fiul preotului Atanasie Popescu, din botez Gheorghe, iar la intrarea în monahism, Ghenadie, a rămas orfan la o vârstă fragedă și a fost crescut de bunicul patern, preotul Grigore Popescu⁶. A urmat clasele primare în satul natal, studiile gimnaziale la Timișoara, cele teologice la Arad, între 1829-1832; a studiat apoi dreptul la Universitatea din Budapesta, între 1832-1836⁷. După încheierea studiilor universitare, episcopul Gherasim Raț (1835-1850) l-a însărcinat cu slujbele de cancelist (funcționar) și interpret consistorial în cadrul Episcopiei din Arad. În 1839 a fost tuns în monahism la străvechea mănăstire Hodoș-Bodrog, al cărei egumen provizoriu avea să devină⁸. Tot în 1839 a fost hirotonit ierodiacon și numit secretar al Consistoriului arădean; în 1846 a fost hirotesit protodiacon, îndeplinind slujba de consilier consistorial și profesor la Institutul Teologic, între anii 1839-1848⁹.

³ Vasile POPEANGĂ, Eduard GĂVĂNESCU, Victor ȚĂRCOVNICU, *Preparandia din Arad*, București, 1965, passim.

⁴ M. PĂCURARIU, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. II, p. 237.

⁵ Teodor BOTIȘ, *Istoria Școalei Normale (Preparandiei) și a Institutului Teologic ortodox român din Arad*, Arad, 1922, p. 660.

⁶ Ion B. MUREȘIANU, „Ghenadie Popescu”, în *Mitropolia Banatului*, 26, 1976, nr. 9-12, p. 703.

⁷ Mircea PĂCURARIU, *Dicționarul teologilor români*, București, 1996, p. 346.

⁸ Ion B. MUREȘIANU, „Arhimandritul Ghenadie Popescu (1808-1876)”, în *Mitropolia Banatului*, 38, 1988, nr. 2, p. 89.

Ca profesor la Institutul teologic, împreună cu un alt patriot şi cărturar român, Patrichie Popescu, a desfăşurat o rodnică activitate care a determinat ridicarea nivelului calităţii învăţământului şi a prestigiului şcolii, dar şi îndrumarea viitorilor preoţi în spirit românesc. Cei doi dascăli au depus serioase eforturi pentru înfiinţarea unei biblioteci a şcolii, iar ulterior pentru îmbogăţirea ei. Astfel, la începutul anului 1840, au publicat în revista *Gazeta Transilvaniei* un însufleţitor apel adresat către „publicul românesc ... iubitoriu de luminarea şi cultura dulcei sale ginte”, prin care anunţau că puseseră bazele unei biblioteci şi cereau sprijin pentru dotarea ei, prin donaţii de cărţi şi bani, „ca barem următorii noştri, întru cultură, mai mult spor să poată face”¹⁰. Prin strădaniile celor doi învăţaţi români, s-a înfiinţat a doua bibliotecă românească, în Banat, după cea a Preparandiei. Odată cu izbucnirea Revoluţiei de la 1848, cursurile Institutului s-au întrerupt, la fel şi cariera de profesor de teologie, în Banat, a protodiaconului Ghenadie Popescu; avea să fie reluată în celelalte provincii româneşti, peste Carpaţi.

Tumultul evenimentelor din anii revoluţionari 1848-1849 l-au aflat pregătit să participe la mişcarea de emancipare naţională şi bisericească a românilor, în care s-a angajat cu toată energia.

În adunarea din 30 aprilie 1848, românii din dieceza Aradului, în petiţia adresată către episcopul Gherasim Raţ, între alte revendicări, au cerut hirotonia şi hirotesirea protodiaconului Ghenadie Popescu întru protosinghel; astfel a devenit egumen provizoriu al mănăstirii de metanie; însă, după înfrângerea Revoluţiei, în 1849, Ghenadie Popescu a fost nevoit să părăsească această ascultare¹¹.

A urmat lupta pentru despărţirea ierarhică a Bisericii Româneşti de Biserica Sârbă, la care a luat parte cu însufleţire protosinghelul Ghenadie Popescu. În primăvara anului 1850, ca principal colaborator al episcopului Gherasim Raţ, protosinghelul Ghenadie Popescu se afla la Viena, ca membru în delegaţia ce reprezenta dieceza Aradului¹². De acolo, la 14 martie 1850, îi scria protopopului Atanasie Boţco, preşedintele Consistoriului ortodox de la Oradea:

⁹ I.B. MUREŞIANU, „Arhimandritul Ghenadie Popescu”, p. 89.

¹⁰ T. BOTIŞ, *Istoria Şcoalei Normale...*, p. 662.

¹¹ Pavel VESA, „Episcopia Aradului şi mişcarea pentru separaţia ierarhică de Mitropolia de Carloviţ în timpul episcopului Gherasim Raţ (1835-1850)”, <http://www.revistateologica.ro/pdf/10%20vesa.pdf>, la 27.03.2014.

¹² George BARIŢIU, *Pagini alese din istoria Transilvaniei*, II, Sibiu, 1890, p. 670.

„și până atunci când Deputaciunea de aici, a măsurat cu datoria sa, va încunoștința de comun pe poporul român și deosebi și pe Prea Cinstitul Consistor despre păsurile la maiestatea sa și înaltul guvern împărătesc, făcute în interesul național peste tot, am aflat de bine, prin scrisoarea aceasta, a face Prea Cinstiei Tale cunoscut cum că noi, precum plenipotențele pentru încrezământul în noi așezat, cu mulțămită le-am primit; așa și catalogul acelora care sub timpul revoluției maghiare, preoți și mireni, au pățimit [...] ca să poată adeveri credința către tron, de lipsă este ca lângă fiecare persoană să se adaoge spețiale facte a lor [...]. Deci, ca la Sinodul acela episcopii, mai cu multă vază, asigurantă și auctoritate să poată grăi în numele poporului și al preoțimii, bine ar fi de s-ar ține spre acest sfârșit Sinod particular sau adunare diecezană din preoțime și mireni după datina cea veche a Bisericii noastre; precum știu că mânia sa episcopul Ardealului Șaguna pe 18 martie va ține, la care sânt de aici chemați D. D. Popescu și Avram Iancu [...]. Aici la sinod s-ar putea hotărî și aceea ca să se ceară mitropolit român deplin neatârnat de cel sârbesc și acum ideea aceasta nu ar fi numai a episcopului și a întregului popor și dorința de a avea eparhie deplin neatârnată ar fi comună; bine ar fi ca pe lângă episcop să fie alți preoți împuterniciți a putea lua parte la sinodul ce se va ține la Viena”¹³.

În toamna aceluiași an, se afla tot la Viena și reprezenta Episcopia Aradului la Sinodul episcopilor ortodocși convocat pentru 3/15 octombrie. Despre misiunea lui la Viena, Ioan Maiorescu, aflat în capitala Imperiului cu sarcini diplomatice, afirma:

„Cauza națiunii în sinodul sârbesc de aici nu a apărut-o nimeni. Cât pentru forma administrativă ori guberniului ecleziastic, se uniră toți în forma serbică despotică. Episcopul Șaguna mi-a spus-o în față că el s-a declarat în sinod în contra constituțiunii sinodale zicând, că e invențiune protestantică. Numai popa Ghenadie (Popescu, n. n.) a lucrat ca un român adevărat, dar el, în sinod, nu a avut loc. Însă tot sinodul n-a avut nici un

¹³ V. FAUR, „Noi documente despre mișcarea revendicativă a românilor din Crișana în perioada 1849-1852”, în *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj-Napoca*, 26, 1983-1984, p. 437.

rezultat; le-o spune ministrul respectiv verde. În loc de a menţine principiul că episcopii să se aleagă de cler şi popor, se uniră episcopii români cu sârbii, să propună după datina sârbească, ei pe viitorii episcopi”¹⁴.

Episcopul Gherasim Raţ aderase într-un tot la mişcarea iniţiată de episcopul şi mitropolitul de mai târziu, Andrei Şaguna al Transilvaniei, contribuind astfel la dobândirea separării ierarhice a Bisericii Româneşti de Biserica Sârbă şi la reînfiinţarea Mitropoliei ortodoxe transilvănene. În acţiunea sa a fost sprijinit şi de protosinghelul Ghenadie Popescu. Din pricina atitudinii pe care a avut-o în privinţa separării ierarhice de Biserica Sârbă, în 1852, îndată după reluarea cursurilor Institutului teologic din Arad, a fost înlăturat din postul de profesor şi trimis de către autorităţile bisericeşti sârbeşti în mănăstirea Bezdin apoi în mănăstirea Vrdnik din Srem (Sirmiu). După aproape doi ani, în 1854, la intervenţiile insistente ale comunităţii româneşti din Budapesta, a fost numit preot (administrator) al parohiei românilor de acolo¹⁵.

La Budapesta, în 1855, se întâlneşte cu un alt cărturar şi patriot, ardelean de origine, August Treboniu Laurian (Augustin Trifan), nevoit şi el să slujească neamului românesc de peste Carpaţi¹⁶. Pe atunci, Laurian era inspector general al şcolilor din Moldova şi se bucura de încrederea deplină şi de aprecierea domnitorului Moldovei, Grigorie Alexandru Ghica (1849-1856)¹⁷. În acelaşi an, 1855, domnitorul numise ca stareţ al mănăstirii Neamţ pe învăţatul arhimandrit, ardelean de origine, Dionisie Romano. Deşi a ocupat pentru scurt timp stăreţia mănăstirii (1855-1857), Dionisie Romano a avut frumoase realizări de natură culturală. A reuşit să înfiinţeze o şcoală primară şi un gimnaziu în oraşul Târgu Neamţ, iar în cadrul mănăstirii a înfiinţat un seminar, cunoscut ca „Seminaria sfintelor monastiri Neamţu şi Secu”. Gândul arhimandritului Dionisie Romano era ca în 1856 să ia fiinţă, în cadrul mănăstirii, şi o facultate de teologie. Astfel, sub oblăduirea mănăstirii Neamţ, ar fi urmat să existe un învăţământ complet, organizat în patru cicluri, fiecare cu câte patru ani de studiu: şcoală primară, gimnaziu, seminar şi fa-

¹⁴ I.B. MUREŞIANU, „Arhimandritul Ghenadie Popescu”, p.91. Vezi şi *Transilvania*, nr. 22, Braşov, 1877, p. 259.

¹⁵ T. BOTIŞ, *Istoria Şcoalei Normale...*, p. 663.

¹⁶ Ilie POPESCU-TEIUŞAN, Vasile NETEA, *August Treboniu Laurian. Viaţa şi activitatea sa*, Bucureşti, 1970, *passim*.

¹⁷ I. POPESCU-TEIUŞAN, V. NETEA, *August Treboniu Laurian. Viaţa şi activitatea sa*, *passim*.

cultate¹⁸. Fiind cunoscut și apreciat pentru activitatea și corectitudinea sa, protosinghelul Ghenadie Popescu fu recomandat de către Laurian domnitorului, pentru a ocupa postul de profesor și rector la Seminarul ce avea să se deschidă în marea lavră a Moldovei, mănăstirea Neamț¹⁹. Prin urmare, la 19 septembrie 1855, Departamentul Cultului și Instrucției publice înștiința pe Dionisie Romano că August Treboniu Laurian, în calitate de inspector general al școlilor, recomandase domnitorului pe administratorul parohiei românești din Budapesta, protosinghelul Ghenadie Popescu, care întrunea toate calitățile intelectuale și morale necesare, pentru a ocupa postul de rector și profesor al Seminarului nemțean. În consecință, domnitorul dispunea ca să i se acorde, pentru drum, 1500 de lei, să fie găzduit în mănăstire și să primească un salariu de 200 de galbeni pe an. În 3 octombrie 1855 Ghenadie Popescu declara că

„... luând în socoteală frumoasa și rara ocazie ce mi se dà spre realizarea dorinței și tendinței mele de a înainta bunul moral și religionariu al conaționalilor și coreligionarilor mei, amăsurat (în conformitate cu, n. n.) cu calitățile și putințele mele, m-am determinat numaidecât a primi însemnatul post cu condițiunile arătate.”²⁰

La 18 noiembrie starețul Dionisie Romano era înștiințat că protosinghelul Ghenadie Popescu sosise în Iași și fusese prezentat domnitorului și mitropolitului Sofronie Miclescu (1851-1860); se recomanda să fie primit „potrivit caracterului cu care este investit, să i se facă toate înlesnirile trebuincioase și mână de ajutor, spre a-și putea împlini datoriile chemării sale”. A ajuns la postul în care fusese numit la 30 noiembrie 1855²¹.

Activitatea rectorului și profesorului Ghenadie Popescu la Seminarul din mănăstirea Neamț au satisfăcut pe deplin speranțele puse în el. Timpul petrecut ca profesor la Institutul Teologic din Arad a însemnat și acumularea experienței practice necesare formării unui profesor capabil. Astfel a ajutat

¹⁸ Printr-o hotărâre a soborului mănăstirii, se rânduia ca, în mod provizoriu, tot în incinta mănăstirii, să ia ființă și „un curs de învățătură și de cântări”, pentru monahii tineri, dar și pentru preoții și diaconii de mir care nu puteau urma cursurile școlii din Târgu Neamț. (Mircea PĂCURARIU, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. III, ed. a III-a, Trinitas, Iași, 2006, p. 221).

¹⁹ I.B. MUREȘIANU, „Arhimandritul Ghenadie Popescu”, p. 91.

²⁰ Toma G. BULAT, „Profesori bănațeni în serviciul școlilor clericale din Principatele Române, în secolul al XIX-lea”, în *Mitropolia Banatului*, 16, 1996, nr. 10, pp. 635-636.

²¹ T.G. BULAT, „Profesori bănațeni în serviciul școlilor clericale...”, pp. 635-636.

mult şi cu pricepere la organizarea seminarului. Ca rector şi profesor a avut o conduită ireproşabilă, în ciuda dificultăţilor ce se iveau, mai ales a problemelor provocate de lipsa organizării, la început, şi a disciplinei. S-a interesat de toate laturile vieţii de seminar şi de fiecare elev în parte. Zelul şi dăruirea sa au lăsat o frumoasă amintire.

A condus şcoala nemţeană până la desfiinţarea ei, din pricina înlocuirii lui Dionisie Romano din postul de stareţ, în 1856, şi din pricina contextului politic. Se desfăşura lupta pentru unirea Moldovei cu Ţara Românească, împotriva căreia se situa activitatea caimacamului Nicolae Vogoride. La 4 iunie 1859 Ghenadie Popescu era încă la Neamţ, alcătuiind o lungă listă a documentelor care îi atestau studiile pe care le făcuse şi experienţa acumulată în îndatoririle îndeplinite până atunci²². Considerăm că era un adept al curentului unionist. Aşa s-ar explica ordinul adresat de către Sofronie Miclescu, şi el partizan al Unirii, în 20 martie 1859, stareţului Dionisie Romano, prin care i se cerea să în trimită urgent la Iaşi pe „părintele Ghenadie”²³. Nu cunoaştem activitatea la Iaşi a lui Ghenadie. Ştim însă că în 1861 s-a încercat înfiinţarea unei Facultăţi de teologie în cadrul Universităţii din Iaşi. Ca profesor de drept canonic a fost numit Ghenadie Popescu. Din păcate, facultatea plănuită nu a funcţionat. Dar, ataşamentul său faţă de cauza Unirii îi va fi fost cunoscut domnitorului Alexandru Ioan Cuza, întrucât, după desfiinţarea seminarului din mănăstirea Neamţ şi după nereuşita încercare de înfiinţare a facultăţii de Teologie, protosinghelul Ghenadie Popescu a fost numit profesor la Seminarul de la Roman.

Seminarul din Roman a fost înfiinţat în 1 septembrie 1858, prin eforturile preotului iconom Dimitrie Matcaş, primul rector al şcolii şi dârz luptător pentru Unire, ale mitropolitului Sofronie Miclescu şi ale lui Dimitrie A. Cantacuzino, ministrul Cultelor şi al Instrucţiunii Publice din Principatul Moldovei²⁴. Protosinghelul Ghenadie Popescu a fost numit profesor la Roman începând cu 3 ianuarie 1860²⁵. La început a predat Matematica, Limbile Română şi Latină²⁶, apoi, ca profesor la clasa a V-a, Istoria bisericească, Explicarea Evangheliei şi Pedagogia²⁷. La Roman a desfăşurat o activitate didactică

²² T.G. BULAT, „Profesori bănăţeni în serviciul şcolilor clericale...”, pp. 637-639.

²³ T.G. BULAT, „Profesori bănăţeni în serviciul şcolilor clericale...”, pp. 637-639.

²⁴ Nicolae DRAGOMIR şi Silviu N. DRAGOMIR, „Pregătirea preoţilor în Eparhia Romanului (II). Seminarul vechi (1858-1901)”, în *Mitropolia Moldovei şi Sucevei*, 54, 1978, nr. 1-2, p. 109.

²⁵ N. DRAGOMIR şi S.N. DRAGOMIR, „Pregătirea preoţilor în Eparhia Romanului (II), p. 118.

²⁶ Radu MELIDON, *Relaţiunea statistic de stare a şcoalelor în Moldova*, Iaşi, 1862, p. 61.

²⁷ N. DRAGOMIR şi S.N. DRAGOMIR, „Pregătirea preoţilor în Eparhia Romanului (II), p. 118.

la fel de conștiincioasă și a lăsat o amintire frumoasă de profesor sobru, corect, dar și înțelegător.

La 27 martie 1864 a fost numit, de către Alexandru Ioan Cuza, prin decret domnesc, în postul de rector al Seminarului din București²⁸ și profesor de Latină și Limba Română. La scurt timp după venirea la București, în vara aceluiași an, în 19 iulie, demisionează din postul de rector pentru motive de sănătate. Neexistând profesori pentru toate disciplinele care trebuiau predate, la 16 septembrie, Consiliul superior al Instrucțiunii pentru Seminarul Central din București îl numea pe „Părintele Ghenadie Popescu, profesor de Limba Latină, clasa V și de eloquență bisericească”²⁹. A mai îndeplinit funcția de rector (director) al Seminarului Central, pentru scurt timp, în cursul anului 1873. S-a mutat la Domnul în 27 ianuarie 1876³⁰, la București, primind, ca o recunoaștere a frumoasei activități depusă în slujba școlii românești, rangul de arhimandrit³¹. În Biblioteca Academiei Române, la secția de manuscrise, se păstrează o lucrare a lui Ghenadie Popescu, alcătuită pe când era profesor la Institutul Teologic diecezan, intitulată *Teologie Dogmatică de Ghenadie Popescu, 1830, la Arad*. Prin urmare, era preocupat și de alcătuirea unor cursuri pentru studenți. Probabil că astfel de lucrări va mai fi alcătuit, dar timpul nu ni le-a păstrat.

Din cele scrise, reiese că profesorul Ghenadie Popescu, unul dintre primii dascăli ai școlii teologice din Arad, nevoit de vicisitudinile istoriei să părăsească pământul Banatului, a ajuns să slujească cu cinste școala românească de dincolo de Carpați. Prin activitatea sa plină de dăruire și abnegație și-a legat numele, asemenea altor învățați bănățeni, de începuturile învățământului clerical din Moldova și Țara Românească, apoi din România modernă.

²⁸ Victor PAPACOSTEA, Mihail REGLEANU, *Seminarul Central 1836 – 1936*, București, 1938, p. 389.

²⁹ V. PAPACOSTEA, M. REGLEANU, *Seminarul Central 1836 – 1936*, pp. 394-395.

³⁰ Dr. Corneliu DIACONOVICI, *Enciclopedia Română*, vol. III, Sibiu, 1904, p. 642.

³¹ Econom Ștefan CĂLINESCU, Dr. Dumitru G. BOROIANU, *Istoria Seminarului Central din București*, Iași, 1904, pp.125-126 și 131-132.

PROFESORII FACULTĂȚII DE TEOLOGIE ORTODOXĂ „ILARION V. FELEA” – UNIVERSITATEA „AUREL VLAICU” ARAD

Pr. Lect. Univ. Dr. Gabriel-Valeriu BASA

Facultatea de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea”, Arad

Abstract

In order to train those who will be able to provide guidance and understanding to turn on the “uninitiated”, those “newbies” or the “learn” from the company time they lived in discovering the only way of salvation, the theological school in Arad, organized as the Faculty of Orthodox Theology “Felea IV” from the “A. Vlaicu” of Arad, tradition intertwines them with a dynamic work in achieving both the theological and spiritual formation in order to achieve further involvement missionary work useful.

Keywords

School, teachers, theology, Arad, institute, quality, initiation, mission, faculty, salvation.

1. Cadrul teologiei arădene

Aradul, centrul care s-a bucurat de roadele distinșilor cărturari care au lucrat cu dăruire pentru a contribui la emanciparea culturală și națională a neamului lor devenea cel mai vechi bastion de conservare și promovare a culturii românești, din spațiul intracarpatic, prin deschiderea cursurilor Preparandiei, în 1812, și în special ale Institutului Teologic, în anul 1822. Aceasta era rezultatul muncii cărturarilor care au trăit și activat în străvechea metropolă a Aradului și unde anterior au mai funcționat școli de pregătire a învățătorilor dar și școli clericale pe lângă reședința Arad-Gai sau pe lângă anumiți protopopi cu știință de carte.

Șirul „ilumiștilor” arădeni din prima jumătate a secolului al XIX-lea, care au slujit instituția nou creată, se deschidea cu marele cărturar Constantin Diaconovici-Loga și contemporanul său Dimitrie Țichindeal, din Becichirecul Mic, care era „catihet” și director al acesteia, împreună cu Iosif Iorgovici, profesor de geografie și matematică și Ion Mihut, profesor de pedagogie și metodică. Director „local” a fost Sava Arsici în casa căruia a funcționat Preparandia în primii doi ani.

Ca profesor, Dimitrie Țichindeal a propagat „în chipul cel mai îndrăzneț, în mijlocul primejdiilor și suferințelor Evanghelia românismului: cultură națională și Biserică națională”. Urmarea a fost că în primăvara anului 1814 era destituit de la catedră, fiind acuzat de faptul că propagă „naționalismul românesc”, iar în vara anului 1815 se reîntorcea în Becichirecul Mic ca și preot paroh.

În locul său era numit ca și catihet, în anul 1815, Grigorie Lucacic, iar în anii următori Dimitrie Constantini, Alexandru Gavra, Atanasie Șandor și Ioan Rusu¹. Prin munca lor Aradul devenea așadar centrul culturii naționale românești din Banat și Crișana. De precizat este și faptul că toți erau în fruntea luptei pentru episcop român la Arad.

Mulți dintre absolvenții Preparandiei ajungeau să fie hirotoniți dar cu toate acestea ei nu aveau o pregătire corespunzătoare. Acest fapt constituia o problemă care necesita a fi rezolvată. Autoritățile bisericești de la Carlowitz și autoritățile de stat au discutat îndelung pe această temă, până când în cele din urmă s-a dat aprobarea înființării „școlilor clericale”, de la Arad, Timișoara și Vârșeț. De altfel singura care nu s-a realizat a fost cea de la Timișoara.

¹ Teodor BOTIȘ, *Istoria școlii normale (Preparandia) și a Institutului Teologic ortodox-român din Arad*, Edit. Consistoriului, Arad, 1922, pp. 2-42.

Anul 1822 a fost anul deschiderii școlii clericale de la Arad. Primii profesori au fost Gavril Raț și Gavril Giulani, cea ce a făcut ca problemele reale ale școlii să fie cunoscute în mod direct de cel care avea să fie unul dintre primii episcopi români al Aradului și care de altfel i-a și purtat o grijă deosebită. Institutul Teologic arădean – deschis în anul 1822, cu o durată de doi ani, ajungea în acest fel să fie ridicat în 1825 la trei ani. Deschiderea acestei instituții teologice coincidea cu puternica mișcare a cărturarilor, preoților și a tuturor elementelor care simțeau și trăiau românește, în fruntea cărora se afla Moise Nicoară. Și cu toate acestea a ajuns să fie arestat și obstrucționat datorită protestelor făcute în fața abuzurilor săvârșite de elementele ierarhiei sârbești și în cele din urmă, a fost nevoit să părăsească locurile părintești și să se refugieze în Țara Românească. Jertfa sa a avut ca rezultat românizarea scaunului episcopal de la Arad prin numirea primului episcop de ne am român în persoana lui Nestor Ioanovici. Ulterior, după o vacanță de cinci ani, în 1935 era ales profesorul Gavril Raț, care a purtat numele de *Gherasim* și care a transformat Aradul într-un centru eparhial în care se găsea un curat mediu românesc.

Grija deosebită pe care acesta o manifesta școlii teologice în care debutase ca dascăl s-a materializat prin aducerea la catedră, după hirotonia sa ca suplinitor lui Dimitrie Iacobescu, iar după numirea lui Gavril Giulani ca protopop la Buteni, a protosinghelului Grigorie Chirilovici și a preoților Petru Varga și Petru Popovici.

Începând cu anul școlar 1839-1840, Institutul intra într-o nouă etapă, prin promovarea, prin grija ierarhului de atunci, a tinerilor Patrachie Popescu și Ghenadie Popescu. Ei înșiși absolvenți ai institutului, erau bine pregătiți pentru ridicarea culturală a viitorilor preoți, celui dintâi datorându-i-se și grija pentru întemeierea unei biblioteci.

Revoluția de la 1848-1849 a determinat încheierea forțată a anului școlar în curs, iar după moartea episcopului Gherasim Raț, redeschiderea cursurilor a fost posibil a fi realizată abia în anul 1852, prin efortul susținut a arhimandritului Patrachie, la vremea respectivă administrator al eparhiei Aradului.

Durata studiilor, ridicată în anul 1823 de la doi la trei ani de studii, ca și existența cadrelor didactice a adus școlii un prestigiu aflat în continuă creștere. Faptul constituie o evidență mai ales dacă luăm în considerare faptul că între absolvenții acesteia s-au numărat: Ghenadie Popescu, Constantin Gurban, Vasile Mangra, Romul (Roman) Ciorogariu,

Aurel (Andrei) Magieru, ei înșiși ajunși profesori și unii chiar ierarhi la Arad, respectiv Sibiu, ori Nicolae (Nifon) Bălășescu, profesor și director al Seminarului din București.

Între dascălii care au funcționat la Institutul de la Arad amintim pe: Ioan Rusu (1851-1882), Iosif Goldiș (1869-1874), Augustin Hamsea (1875-1901) cu o întrerupere de șase ani, Vasile Mangra (1875-1893), Roman Ciorogaru (1880-1917), Dr. Ioan Trăilescu (1885-1894), Dr. George Proca (1894-1901, Roman Ciorogaru (1880-1889, 1891-1917), Teodor Pap (1900-1922), Teodor Botiș (1900-1940), Trifon Lugojan (1892-1919, cu câteva întreruperi), Gheorghe Ciuhandu (1902-1903), Lazăr Iacob (1908-1922), Nicolae Popovici (1922-1946), Iustin Suciu (1900-1938) Ilarion Felea (1938-1948), Petre Deheleanu (1935-1948).

Funcționarea Institutului s-a făcut în diverse case închiriate, aflate în zona malului Mureșului, în apropierea fostei catedrale, până când, în urma implicării directe a episcopului Ioan Mețianu și a colectelor întreprinse s-a edificat clădirea din dreapta Catedralei din Piața Mare a orașului, unde începând cu anul 1876/1877 au fost unite cele două institute teologic și pedagogic. În acest fel s-a creat Institutul Teologic-Pedagogic diecezan, aflat sub conducerea pr. Ioan Rusu, până la pensionarea sa din anul 1882.

Implicarea consecventă și conștientă a episcopului Ioan Mețianu nu se oprea însă la atât. Convingerea că fără preoți și învățători conștienți la rândul lor asupra misiunii pe care o aveau de îndeplinit pentru ridicarea poporului prin școală și Biserică, l-au determinat să lucreze pentru ridicarea nivelului instituției care să-i pregătească pe aceștia. În acest sens a trimis, pe cei mai buni absolvenți, la studii în străinătate, pentru formarea unei generații de profesori corespunzătoare copleșitoarei misiuni pe care o aveau de îndeplinit, dar continuă și demersurile pentru ridicarea unei alte clădiri, care să corespundă întru totul cerințelor care se impuneau. Astfel, în anul 1885, s-a ridicat „Palatul Seminarial”, unde s-au desfășurat cursurile Institutului, respectiv Academiei Teologice, până în anul 1948.

Cu toate că în anul 1919, cursurile de pregătire a viitorilor dascăli se separau de cele ale Institutului Teologic, de la această dată funcționând separat ca „Școala normală ortodoxă cu 8 clase”, totuși cele două instituții au continuat să se afle sub conducerea directorului, Teodor Botiș. Această situație avea să dureze până în anul 1927 când, în paralel cu unificarea Școlii normale ortodoxe cu Școala normală de stat, Institutul Teologic, avea să fie transformat în Academie Teologică, așa cum a funcționat până în anul 1948.

Desființarea Academiei Teologice în anul 1948, a fost urmarea publicării Legii Cultelor din data de 4 august același an. Toate demersurile întreprinse cu promptitudine, devotament și mult curaj de către episcopul Andrei Magieru (el însuși absolvent al respectivei instituții) care au avut și sprijinul oficial al Sinodului mitropolitan al Banatului, nu au avut sorti de izbândă. Totuși, în perioada 1948-1953, a fost permisă funcționarea aici a unui Centru pentru îndrumarea clerului².

Roadele muncii acestei pleiade de profesori luminați, unii martiri adevărați, care înfruntând vicisitudinile vremii au contribuit la cunoașterea trecutului poporului nostru, la întărirea conștiinței de unitate națională și la apărarea limbii neamului și a credinței ortodoxe în fața tuturor încercărilor de înstrăinare, nu era posibil a fi șterse din conștiința generațiilor care au urmat. Așa se explică faptul că glasul conștiinței acelora care au supraviețuit perioadei de represiune totalitarist-comunistă, îngemănat cu dorința arzătoare a intelectualității postdecembriste, aflată în cetatea Aradului, a determinat înaintarea cererii de redeschidere a acestei instituții de promovare a culturii și spiritualității ortodoxe românești. Au urmat nenumărate demersuri către autoritățile statului, au fost întocmite memorii și au avut loc chiar greve pentru a se crea cadrul necesar înființării unor instituții de învățământ superior la Arad. Episcopia de atunci, actuala Arhiepiscopie, împreună cu smeritul, calculatul și deopotrivă nestrămutatul în tăria voinței, înfăptuitorul lucrului de folos semenilor și lui Dumnezeu, Înaltpreasfințitul Dr. Timotei Sevciciu, întreprindea demersurile necesare către forurile în drept și către Sfântul Sinod al Bisericii noastre. Astfel se explică cum acea mână de oameni, grupați în jurul Înaltpreasfinției Sale Timotei, la vremea aceea episcop al Aradului, cu toții călăuziți de credința și nădejdea în Dumnezeu, și mai ales dragostea față de semenii lor și implicit de Dumnezeu, considerau în mod unanim că readucerea la viață a acestei instituții de învățământ superior era un act de dreptate pentru înaintași și acționau în consecință. Determinarea progresului trăirii personale în funcție de progresul

² Pentru amănunte în privința aspectelor expuse în această succintă prezentare se pot consulta: T. BOTIȘ, *Istoria școlii normale (Preparandia)...*, pp. 523-570 și 623-676; Mircea PĂCURARIU, „Învățământul teologic la Arad”, în vol. *Episcopia Aradului. Istorie. Viață culturală. Monumente de artă*, Edit. Episcopia ortodoxă a Aradului, Arad, 1989, pp. 151-172; Mihai SĂSĂUJAN, *Academia de Teologie Ortodoxă din Arad în perioada interbelică*, Edit. Universității „Aurel Vlaicu”, Arad, 2004, pp. 31-88 și 251-256; Pavel VESA, *Învățământul teologic de la Arad(1822 -1948)*, Edit. Episcopiei Devei și Hunedoarei, Deva, 2013, 546 pp.

cunoașterii intelectuale a aceloră căroră se adresau și în mijlocul căroră viețuiau, constituia o îndatorire de căpetenie, pe care nu era posibil a-și permite a o abandona. Rezultatele eforturilor conjugate a întregii elite arădene au fost pe măsura implicării necondiționate ale acestora și au apărut cu promptitudine, iar din toamna anului 1991 își deschidea porțile Facultatea de Teologie ortodoxă din Arad.

2. Corpul profesoral al Facultății de Teologie

Preocuparea majoră a Preasfințitului Părinte Timotei în contextul înființării Facultății de Teologie din Arad (ca de altfel și a Universității „Aurel Vlaicu”) era aceea de a asigura încadrarea acestora cu cadre didactice corespunzătoare standardelor învățământului superior. Ulterior această sarcină a revenit conducerii facultății.

Cursurile au fost predate în anul universitar 1991-1992 de către 8 cadre didactice, din care un conferențiar, șase lectori și un asistent. Dintre acestea, două cadre dețineau titlul de *doctor în teologie* și patru erau înscrise la cursuri de doctorat. În conformitate cu procesele verbale ale anilor școlari 1991-1992 și 1992-1993, aceste cadre didactice inițiau pe tinerii teologi în aprofundarea următoarelor discipline:

1. Pr. lector Teodor Baba – *Studiul și Exegeza Vechiului și Noului Testament*
2. Arhid. conf. dr. Silviu Anuichi – *Istoria Bisericească Universală, Istoria Bisericii Ortodoxe Române, Bizantinologie*
3. Pr. asist. dr. Ioan Tulcan – *Limba Greacă, Limba Latină, Îndrumări pastorale și ecumenism*
4. Ierom. asist. Daniil Stoenescu – *Patrologie*
5. Pr. lector Constantin Rus – *Limba Engleză*
6. Pr. asist. Emil Roman – *Limba Franceză*
7. Pr. asist. Dumitru Moca – *Muzică bisericească*³.

Cel de al optulea cadru didactic era de fapt sufletul viu și neînfricat, fermentul menit a dospî întreaga frămîntătură, părintele, deopotrivă a tuturor studenților și de ce nu chiar a cadrelor didactice și duhovnicul de drept, Tudor Demian. Din anul școlar următor acestuia i s-a încredințat predarea disciplinei *Formare duhovnicească*.

³ Banca de date a Facultății de Teologie – Biblioraft 6, Dosar/Procese verbale, nr. 11/1991-1992.

Anul universitar 1992-1993 aducea alături de acești temerari dascăli încă patru cadre didactice, în special pentru predarea disciplinelor umaniste și a celor de cultură generală. Aceștia au fost:

1. Lect. Lizica Mihuț – *Limba română contemporană și teoria literaturii*
2. Lect. Iulian Negrilă – *Literatura română, Folclor și Etnologie*
3. Lect. Iovan Marțian – *Psihologie și ulterior Pedagogie*
4. Lect. Marta Lupe – *Limba franceză*⁴.

Promovarea studenților din anul I și II de studii în ani superiori, respectiv terminali și creșterea implicită a numărului de formațiuni de studii, corespunzătoare fiecărui an de studiu, a determinat cooptarea următoarelor cadre didactice, mai mult s-a ajuns la sturcturarea specializărilor corespunzătoare fiecărui dascăl.

În acest fel, din anul școlar 1993-1994, facultatea a beneficiat de plusul de valoare inclus în cadrul său, prin încadrarea la catedră a Înaltpreasfințitului Părinte Timotei Sevițiu. Acesta avea misiunea de a conștientiza pe tinerii înscriși la școala teologică asupra valorilor *Literaturii patristice și postpatristice*, dar și asupra vieții Sfinților Părinți, care au alcătuit-o. Cu darul primit de la Dumnezeu, Înaltpreasfinția Sa îi purta cu gândul prin frumusețea operelor și vieții acestora încât orele se scurgeau de maniera în care aceștia erau fascinați de prezentarea pe care o ascultau, așa cum astăzi mărturisesc toți cei care au avut șansa a-i asculta discursul, chiar dacă la vremea respectivă nu îl percepeau în mod corespunzător. Concomitent au fost angajați:

1. Lect. Dr. Alexandru Roz – *Psihologie, Istoria și filozofia religiilor*
2. Asist. Anca Popescu – *Limba engleză*
3. Asist. Mircea Buta – *Muzică*⁵.

Anul universitar 1994-1995 a fost anul în care, în urma decesului arhidiaconului conferențiar dr. Silviu Anuichi, care a împlinit și funcția de decan, această misiune a fost preluată de preacucernicul părinte Ioan Tulcan. Și tot în același an universitar își începeau munca la catedra universitară și pr. lect. Vasile Vlad, ca profesor de *Teologie Morală* și pr. Nicandru Cuțaru, ca fiind al doilea duhovnic al facultății și pentru predarea *Practicii liturgice*⁶.

Proaspătul absolvent al Facultății de Teologie „Andrei Șaguna” din Sibiu, Adrian Corbu⁷, se alătura corpului profesoral de la Arad, în anul școlar 1995-

⁴ Banca de date a Facultății de Teologie, Dosar/Procese verbale, nr. 7/1992-1993.

⁵ Banca de date a Facultății de Teologie, Dosar/Procese verbale, nr. 2/1993-1994.

⁶ Banca de date a Facultății de Teologie, Dosar/Procese verbale, nr. 1/1994-1995.

⁷ Banca de date a Facultății de Teologie, Dosar/Procese verbale, nr. 8/1994-1995.

1996, fiindu-i încredințată disciplina de *Formare duhovnicească*. Înscrierea sa la doctorat, în cadrul secției de *Teologie biblică*, la Sibiu, sub îndrumarea preacucernicului pr. Vasile Mihoc, a fost, se pare, faptul care a determinat acceptul acestuia din urmă de a suplinii catedra de *Studiul Noului Testament*. Acest fapt s-a petrecut de-a lungul anilor 1996-1997, respectiv 1997-1998. Între timp doctorandul de atunci, Adrian Corbu, îmbrăca haina monahală, sub numele de Agapie Corbu și a fost promovat potrivit prevederilor legale ale Legii învățământului ca și asistent pe catedra de *Studiul Noului Testament*, din toamna anului 1998.

Anul universitar 1996-1997, aducea la Arad încă două noi cadre didactice, pe Mihai Săsăujan și Ioan Octavian Rudeanu, care au contribuit la consolidarea catedrei de *Teologie istorică* (singura existentă la acel moment la Facultatea de Teologie), care suferise o pierdere însemnată prin trecerea în veșnicie, în anul 1994 a însăși organizatorului său, vrednicul de amintire, menționat anterior, părintele arhid. Silviu Anuichi.

Începea însă și un nou capitol din viața facultății întrucât acestora li se alăturau pentru prima dată doi tineri preparatori, absolvenți ai primelor promoții de teologi, formați în școala teologică reînființată la Arad: Călin Dragoș și Ștefan Negreanu⁸. Timp de doi ani, 1995-1996 și 1996-1997, a funcționat ca preparator și preotul Pavel Vesa.

Corpul profesoral era prin urmare structurat și bine calificat, ținând seama de faptul că la data respectivă avea în componența sa cinci cadre didactice cu titlul de doctor și cinci cadre didactice înscrise la doctorat. Din totalul celor 19 posturi didactice, 14 posturi erau ocupate cu personal didactic, titularizat, fiecare pentru specialitatea proprie. Raportul întocmit de comisia de autoevaluare a activității desfășurate, discutat și aprobat de către Consiliul Facultății de Teologie în data de 20 mai 1997, și de către Senatul Universității în data de 22 mai 1997, ca de altfel și vizita de monitorizare a calității activității desfășurată în anul 1998, sunt cele care surprind evoluția înregistrată în intervalul de timp trecut din momentul reînființării. Cert este faptul că rezultatele muncii tuturor acestor dascăli erau vizibile și au fost certificate prin hotărârea 535/01.07.1999, care aducea acreditarea Facultății de Teologie din Arad.

Redeschiderea secției de Teologie Litere în anul 1998, și respectiv a celeia de Teologie Asistență socială, din anul 1999, a determinat colaborarea

⁸ Banca de date a Facultății de Teologie, Biblioraftul III, Dosar/Procese verbale, nr. 6-9/1996-1997.

cu numeroase cadre didactice pentru disciplinele de specialitate ale acestora. În acest mod au funcționat pentru perioade mai scurte sau mai lungi de timp următoarele cadre didactice:

1. Conf. dr. Constanța Cristescu – *Muzică și ritual, Etnografie și folclor*
2. Prof. dr. Iosif Cheie – *Literatura română*
3. Conf. dr. Ionel Funeriu – *Teoria limbii*
4. Prof. dr. Ioan Biriș – *Sociologia religiilor, Logică*
5. Lect. dr. (ulterior conf. și prof.) Florea Lucaci – *Psihologie școlară⁹, Istoria filosofiei*
6. Conf. dr. Marțian Iovan – *Sociologia educației*
7. Prep. Anca Marșieu – *Practică pedagogică*
8. Dr. Viorel Țigu – *Artă creștină¹⁰*
9. Lect. Sorina Codreanu – *Limba engleză¹¹*
- 10 Prep. Mihai Huhu – *Introducere în psihologie, Metode statistice în științele socio-umane*
11. Prep. Mugur Roz – *Informatică*
12. Horea Oprean – *Drept civil și penal*
13. Lect. dr. Olga Moldovan – *Psihologie socială aplicată, Rețete de asistență socială*
14. Dr. Liviu Moldovan – *Servicii de sănătate publică*
15. Matei Șimăndean – *Practică comasată¹²*
16. Prof. dr. Gheorghe Tohănean – *Stilistică¹³*
17. Prep. Nicoleta Popa – *Literatură filocalică¹⁴*
18. Lect. Dan Banciu – *Istoria Filosofiei*
19. Asist. Florica Jurj
20. Conf. dr. Dorin Herlo – *Pedagogie, Teoria și metodologia instruirii¹⁵*
21. Lect. Corneliu Pădureanu – *Discipline socio-umane, Elemente de pedagogie comparată, Diplomatie și probleme globale ale omenirii, Didactica predării religiei*
22. Lect. Delia Podea – *Psihopatologie*

⁹ Banca de date a Facultății de Teologie, Biblioraft IV, Dosar/Procese verbale, nr. 12/1998-1999.

¹⁰ Banca de date a Facultății de Teologie, Dosar/Procese verbale, nr. 9/1998-1999.

¹¹ Banca de date a Facultății de Teologie, Dosar/Procese verbale, nr. 5/1999-2000.

¹² Banca de date a Facultății de Teologie, Dosar/Procese verbale, nr. 7/1999-2000.

¹³ Banca de date a Facultății de Teologie, Dosar/Procese verbale, nr. 6/1999-2000.

¹⁴ Banca de date a Facultății de Teologie, Biblioraft V, Dosar/Procese verbale, nr. 10/2000-2001.

¹⁵ Banca de date a Facultății de Teologie, Dosar/Procese verbale, nr. 2/2000-2001.

23. Dr. Aurel Berheci – *Defectologie și logopedie*
 24. Lect. dr. Nicolae Morariu – *Metode și tehnici în asistențe socială*¹⁶
 25. Lect. Anton Ilica – *Metodica predării Limbii române, Didactica Literaturii române, Practică pedagogică, Comunicare didactică*¹⁷
 26. Anca Petroi – *Practică pedagogică*¹⁸
 27. Lect. dr. Emil Vancu – *Medicină internă și medicină socială, Genetică*
 28. Prof. dr. Eugen Popa – *Dezvoltare comunitară, Drepturile omului, Drepturile familiei și al copilului*
 29. Prep. Manuela Margan – *Limba engleză*¹⁹
 30. Prep. Claudiu Margan – *Limba engleză*
 31. Prof. dr. Florica Bodișteanu – *Literatură comparată*
 32. Lect. Dumitru Mărcuș – *Istoria literaturii vechi, Literatură dramatică, Literatură universală*²⁰
 33. Conf. dr. Traian Chevereșan
 34. Conf. dr. Adriana Vizental
 35. Conf. dr. Monica Ponta
 36. Lect. dr. Otilia Huțiu²¹
- Ultimii patru au predat în cadrul specializării Teologie Litere Engleză:
1. Lect. Bianca Miuța – *Tendențe în limba română actuală*²²
 2. Evelina Balaș – *Practică pedagogică*²³
 3. Prof. dr. Gheorghe Schwartz – *Introducere în psihologie*
 4. Gheorghe Cheta – *Informatică și stilistică socială*²⁴
 5. Camelia Jurcuț – *Diagnoza și soluționarea problemelor sociale*
 6. Petru Tărchilă – *Introducere în probațiune*²⁵
 7. Gavrilă Ardelean – *Asistența persoanelor cu boli cronice și HIV/SIDA*
 8. Alina Breaz – *Asistența socială a refugiaților*

¹⁶ Banca de date a Facultății de Teologie, Dosar/Procese verbale, nr. 9/2000-2001.

¹⁷ Banca de date a Facultății de Teologie, Dosar/Procese verbale, nr. 7/2000-2001.

¹⁸ Banca de date a Facultății de Teologie, Biblioraft VI, Dosar/Procese verbale, nr. 3/2001-2002.

¹⁹ Banca de date a Facultății de Teologie, Dosar/Procese verbale, nr. 12/2001-2002.

²⁰ Banca de date a Facultății de Teologie, Folder TOD – an I de studii 2005-2006.

²¹ Banca de date a Facultății de Teologie, Folder TLE – an I studii 2002; an II de studii 2003; an III de studii 2004; an IV de studii 2005.

²² Banca de date a Facultății de Teologie, Folder TOD – an II de studii 2007-2008.

²³ Banca de date a Facultății de Teologie, Folder TOD – an III de studii 2009-2010.

²⁴ Banca de date a Facultății de Teologie, Folder TOS – an I studii 2007-2008.

²⁵ Banca de date a Facultății de Teologie, Folder TOS – an II de studii 2008-2009.

9. Lavinia Betea – *Psihologia organizațiilor*²⁶
10. Claudiu Lucaci – *Artă creștină*²⁷
11. Adela Drăuceanu – *Istoria Literaturii române vechi*²⁸
12. Anca Egerău – *Didactica specialității – limba și literatura română*
13. Tiberiu Dughi – *Psihologia educației*²⁹.

Colaborarea acestora cu profesorii secției de Teologie Pastorală s-a încheiat în majoritatea cazurilor, din anul 2011, când secțiile de Teologie Didactică și Asistență socială au intrat în conservare.

În paralel secția de Teologie Pastorală a reușit să încadreze noi tineri, în special din rândul propriilor absolvenți. Aceștia au avut menirea fie a deveni specialiști care să înlocuiască la catedră pe cei care intraseră în veșnicie, ca în cazul părintelui Moca Dumitru și a domnului profesor Alexandru Roz, fie să completeze catedrele deja existente cu cadre didactice titulare, menite să ducă mai departe, peste veacuri misiunea instituției teologice din Arad. În ordinea cronologică a momentului angajării aceștia sunt:

1. Caius Claudiu Cuțaru – 1998 – *Istoria religiilor*
2. Adrian Murg – 1998 – *Formare duhovnicească, Studiul Noului Testament*
3. Cristinel Ioja – 2000 – *Sistematice*
4. Nicu Breda – 2000 – *Limbi clasice, Patrologie și literatură postpatristică*
5. Lucian Farcașiu – 2002 – *Liturgică*
6. Filip George Albu – 2002 – *Omiletică și catehetică*

Alte cadre didactice au mai fost angajate, după anul 2002, doar în măsura vacanțării unui post. În cazul catedrei de Istoria Bisericii Ortodoxe Române, care s-a vacantat în urma transferului părintelui conferențiar Mihai Săsăujan la Facultatea de Teologie Ortodoxă „Justinian Patriarhul” din București. În acest context în anul universitar 2006-2007 a funcționat ca suplinitor Marius Eppel. Din toamna anului 2007 a fost încadrat ca asistent universitar părințele Gabriel Valeriu Basa, și domnul Cosmin Mirică ca și preparator, ambii la disciplina de Istoria Bisericii Ortodoxe Române.

Majoritatea acestora au perseverat în munca la care s-au înjugat și la realizarea misiunii care le-a fost încredințată, unii dintre ei obținând de-a lungul

²⁶ Banca de date a Facultății de Teologie, Folder TOS – an III de studii 2009-2010.

²⁷ Banca de date a Facultății de Teologie, Folder TOD – an III de studii 2009-2010.

²⁸ Banca de date a Facultății de Teologie, Folder TOD – an I studii 2008-2009.

²⁹ Banca de date a Facultății de Teologie, Folder TOD – an III de studii 2010-2011.

timpului rezultate remarcabile în planul cercetării științifice, care le-a adus promovarea la catedră, recunoașterea la nivel teologic național și uneori chiar internațional.

Analizând întreaga încadrare a Facultății de Teologie din Arad este evidentă strădania factorilor responsabili de a persevera în cooptarea personalului didactic aferent specializărilor în concordanță cu exigențele impuse de calitate. În scopul formării acelor care să fie capabili a-i îndruma și conștientiza la rândul lor pe cei „neinițiați”, pe cei începători sau pe cei „învățați” din societatea timpului în care trăiau, în a descoperi unica cale de mântuire, școala teologică arădeană împletește tradiția ei cu o lucrare dinamică în realizarea deopotrivă a formației teologice și spirituale cu scopul implicării ulterioare în realizarea lucrării misionare folositoare.

CONTRIBUȚIA PREPARANDIEI ȘI A INSTITUTULUI TEOLOGIC LA EMANCIPAREA PRIN CULTURĂ A ROMÂNILOR

Arhim. Conf. Univ. Dr. Teofan MADA

Facultatea de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea”, Arad

Abstract

The two schools from Arad have been for at least a century and a half the ones that shaped the moral profile of the younger generation, who then wore the national, cultural and church ideas with them through the villages, and contributed decisively to the emancipation of the Romanians. The young priests and teachers trained at Preparandia and the Theological Institute of Arad made the ideas and concepts learned at school penetrate the furthest corners. They were the ones who guided the young but also the adult population to know the secrets of writing, reading or calculations, but also the most advanced ones related to the history, geography of the nation or other sciences. The teachers and priests represented the village's intelligentsia for a long time. They have been at the forefront of many events attended by Romanians from Transylvania and other provinces subject to Vienna.

Keywords

Preparandia, Theological Institute, Arad, eparchial consistory, Vienna, culture, Romanians.

1. Introducere

Pentru românii din Transilvania, Banat și celelalte provincii supuse Vienei secolul al XIX-lea a însemnat cu adevărat „secolul luminilor”. În veacul al XVIII-lea ideile iluministe, de a „lumina” poporul prin cultură și-au avut începuturile, dar adevăratele „roade”, adevărata „împlinire” s-a observat în secolul următor. Înființarea la Arad a Preparandiei și a Institutului Teologic a influențat decisiv viața comunităților locale românești. Pe lângă toate îmbunătățirile vieții de zi cu zi ca urmare a utilizării tuturor inovațiilor așa-numitei „revoluții industriale”, se adaugă emanciparea din punct de vedere cultural, prin frecventarea cursurilor școlare de cât mai mulți copii. Aici învățau, pe lângă lucruri considerate elementare (scris, citit, socotit, munci folositoare în activitatea gospodărească), geografie, istorie etc., care „au deschis” ochii românilor, ațâțând gândurile de emancipare.

În drumul spre desăvârșirea unității de neam, Biserica Ortodoxă Română din interiorul arcului carpatic a fost un apărător și un îndrumător statornic pentru poporul român aflat sub vremelnică dominație străină. Prin intermediul acestei instituții s-a păstrat credința strămoșească, limba și obiceiurile străbunilor. Alături de preot, învățătorul făcea parte din elita intelectuală a satelor. Pe lângă activitatea desfășurată în școală sau în biserică, învățătorii și preoții erau îndemnați a efectua diverse activități, în primul rând agricole, pentru a da un exemplu pozitiv celorlalți locuitori ai satelor.

„Activitatea învățătorului va fi adevărată lumină, dacă nu se va resfrânge numai între cele patru ziduri ale salei de învățământ, ci se va răspândi peste întreaga comună și va străbate până și în coliba cea din margine”¹.

2. Românii în veacul al XVIII-lea

În epoca luminilor principala preocupare a autorităților era cultivarea poporului, ca mijloc pentru dezvoltarea și modernizarea națiunilor. Educația dată în școli nu se rezuma doar la cunoștințele practice și științifice oferite, ci se punea accent și pe cultivarea morală a omului, iar aici intervine biserica – considerată în epocă „factor major al formării indivizilor”². Situația precară

¹ Serviciul Județean Arad al Arhivelor Naționale (S.J.A.N.A.), Fondul Episcopia Ortodoxă Română Arad, grupa IV, Acte școlare, dosarul nr. 6/1920-1943, f. 1; Arhiva Parohiei Ortodoxe Române Nădlac (A.P.O.R.N.), Fondul Oficiul Parohiei Ortodoxe Române, dosarul nr. 27/1917-1919, f. 11.

² Florin MITU, *Problema românească reflectată în cultura maghiară din prima jumătate a secolului al XIX-lea*, Edit. Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2000, p. 485.

a românilor era dată și de numărul mic de școli românești, precum și de calitatea slabă a acestora.

Curentul cultural dominant al secolului al XVIII-lea – iluminismul – duce și la „trezirea” culturală a românilor din Imperiul Habsburgic. După cum spunea Teodor Botiș, „se iviră și pentru neamul nostru oropsit din această împărăție, după atâtea veacuri de întunec și umilire, zorile culturii și luminii mântuitoare. Curentul acestei evoluții trezi și neamul românesc la o nouă viață”³. Veacul al XVIII-lea, în special a doua sa jumătate, este caracterizat de deschiderea de școli pentru națiunea română în majoritatea localităților din Transilvania și Banat. În timpul Mariei Tereza (1740-1780), dar mai ales în timpul lui Iosif al II-lea (1780-1790), populația românească din Transilvania și Banat a făcut pași însemnați de progres cultural. Acum se pune temelia învățământului în numeroase localități.

În *Ratio Educationis (Legea Educației)* din anul 1777, cu completările ulterioare, se stipulează necesitatea deschiderii de școli elementare în toate localitățile din Imperiul Habsburgic, „ca fiecare neam să se poată lumina prin școlile sale naționale, în fruntea cărora să se pună învățători harnici”⁴. Legea educației, spiritul iluminist european l-au determinat pe Iosif al II-lea să își îndrepte atenția spre școală și luminarea poporului, ducând la crearea unui puternic curent demofil. După opinia împăratului Iosif al II-lea și cel mai neînsemnat supus al său trebuia să posede un anumit bagaj de cunoștințe pentru a fi un bun țăran, un bun meșteșugar și mai ales un bun apărător al țării sale.

În concordanță cu prevederile acestei legi, la data de 26 martie 1789 contele Carol Zichy, președintele cancelariei aulice a Ungariei, împreună cu secretarul său, baronul Podmanitzky, supun spre aprobarea împăratului contractele unor comunități din comitatele Arad, Cenad, Timiș, care erau hotărâte să își susțină școli pe spesele lor. Este vorba de comunitățile din: Dud, Târnova, Tauț, Drauț, Nadăș, Măderat, Mâsca, Curtacheriu, Chirechiu, Pâncota, Agriș, Miniș, Luguzău, Chier, Gurba, Șicula, Boroșineu, Gyula-Vărșand, Cinteii, Cermei, Nădlac, Miniș, Șepreuș, Apateu, Iosaș, Boroș-Sebeș, Dezna, Dieci, Soboteli, Semlac, Păuliș, Buteni, Bonțești și Almaș. Se recomandă aprobarea deschiderii acestor școli satești și pe considerentul că școlile districtuale existente nu pot fi frecventate de copii din cauza depărtării

³ Teodor BOTIȘ, *Istoria Școlii Normale și a Institutului Teologic Ortodox Român din Arad*, Edit. Consistoriului, Arad, 1922, p. 9.

⁴ T. BOTIȘ, *Istoria Școlii Normale...*, p. 10.

de casă și deoarece iarna e frig, iar copiii nu au îmbrăcăminte potrivită și nici nu se poate asigura transportul lor. Împăratul Iosif al II-lea aprobă deschiderea acestor școli, ba chiar alocă fonduri (câte 272 florini pentru fiecare școală) pentru construirea sau repararea clădirilor și dotarea cu lemne pentru iarnă. Împăratul consideră că

„educația tineretului român este una din cele mai importante și mai urgente afaceri de stat, să aibă grijă ca școalele să fie deschise cât mai curând și până se vor isprăvi edificiile școlare în bună ordine, instrucția să fie înfăptuită unde e posibil în case închiriate”⁵.

Unul dintre manualele după care se învăța în acele vremuri era un *Bucvar* conceput de Mihail Roșu, apărut la Viena în 1777 și reeditat în 1781. Acest Mihail Roșu era profesor la cursurile pedagogice de la Timișoara, inițiate în 1779.

Deși modeste, cu clădiri de multe ori necorespunzătoare, cu salarii mici pentru învățători, cu material didactic puțin, aceste școli confesionale au pregătit de-a lungul vremii plugari „luminați”, creștini buni, dar și „români adevărați”, care țineau cu tărie la neamul, obiceiurile și limba lor.

3. Preparandia și Institutul Teologic de la Arad

În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea cei care doreau să devină învățători urmau anumite cursuri de câteva luni unde se studia metodică, ortografie, caligrafie, aritmetică, scriere după dictare, morală, catehism, cântare bisericească și limba germană⁶. Ca urmare a progreselor științei și a ideilor iluministe, la începutul secolului al XIX-lea promovarea culturală a poporului a continuat să fie o prioritate a autorităților statului. Dezvoltarea școlilor cu învățători care urmau asemenea cursuri era nesatisfăcătoare și lentă. Un obiectiv principal în lupta de emancipare a românilor era dezvoltarea rețelei școlare. În cadrul acestui proces, învățătorul e văzut ca „un factor creator de istorie pentru neamul nostru”⁷.

⁵ *Pamätnica 50 rokov slovenského stredného školstva v Rumunsku; Memorial 50 de ani de învățământ liceal cu limba de predare slovacă din România*, Nădlac, 1995, p. 168; Nicolae ALBU, *Istoria învățământului românesc din Transilvania până la 1800*, Tipografia „Lumina” Miron Roșu, Blaj, 1944, p. 166, Vasile POPEANGĂ, *Un secol de activitate școlară românească în părțile Aradului (1721-1821)*, Arad, 1974, p. 27.

⁶ Pavel VESA, *Episcopia Aradului între 1786-1830. De la ultimul episcop sârb la primul episcop român*, Edit. Arhiepiscopiei Aradului, Arad, 2010, p. 113.

⁷ *Protocol despre ședințele Sinodului eparhial din Dieceza Română Gr.-Orientală a Aradului, ținute în sesiunea ordinară a anului 1915*, Tipografia Diecezană, Arad, 1915, p. 161.

Țăranii de la Nădlac caracterizează calitatea de învățător în următoarele cuvinte:

„este frumos numele de învățător, dar este și grea și cu mari răspunderi chemarea de învățător pentru că învățătorul este acela carele din niște mlădițe tinere și crude are a face oameni folositori bisericii, națiunii și patriei noastre ... trebuie mai presus de toate să planteze încă de timpuriu în aceste mlădițe frica de Dumnezeu, pacea și dragostea de aproapele ... numai pacea este fundamentul fericirii; unde este pace, acolo e și binecuvântarea lui Dumnezeu, iar unde aceasta lipsește, acolo ori mai degrabă, ori mai târziu, fie această familie, ori comună bisericească, ba chiar și un stat trebuie să se prăpădească”⁸.

La începutul secolului al XIX-lea Curtea de la Viena și-a dat acordul pentru înființarea a trei școli preparandiale confesionale ortodoxe: la Arad pentru români, la Pesta pentru greci și la Sântandrei pentru sârbi. La Arad cursurile Institutului Pedagogic au început la data de 3/15 noiembrie 1812⁹. La început susținerea materială a școlii preparandiale arădene era făcută de credincioși. Episcopul Pavel Avacumovici a dat o circulară prin care îndruma purtarea în biserici a unui disc special pentru susținerea școlii normale din Arad¹⁰. Primii profesori au fost Dimitrie Țichindeal (catihet și director); Constantin Diaconovici Loga (gramatică și stil); Iosif Iorgovici (geografie și matematică); Ion Mihuț (pedagogie și metodică)¹¹.

După 10 ani, în 1822, se înființează la Arad Institutul Teologic care a contribuit decisiv la pregătirea culturală a clerului român. Înființarea acestei instituții de învățământ vine ca o încununare a eforturilor clerului și a elitei culturale arădene, în frunte cu Moise Nicoară, de a pune pe scaunul episcopal de la Arad a unui ierarh „de sânge și neam român”¹². Primii profesori de la acest institut au fost Gavril Raț (viitorul episcop Gherasim Raț al Aradului între 1835-1850) și Gavril Giulani, capelan la Curtici.

⁸ S.J.A.N.A., Fondul Episcopia Ortodoxă Română Arad, grupa IV, Acte școlare, dosarul nr. 248/1896, f. 177.

⁹ T. BOTIȘ, *Istoria Școlii Normale*, p. 27.

¹⁰ P. VESA, *Episcopia Aradului între 1786-1830*, p. 116.

¹¹ S.J.A.N.A., Fondul Episcopia Ortodoxă Română Arad, grupa IV, Acte școlare, dosarul nr. 248/1896, f. 174.

¹² P. VESA, *Episcopia Aradului între 1786-1830*, p. 124.

Atât Preparandia, cât și Institutul Teologic au devenit centre „de propagare a culturii și cultivare a dragostei față de Biserică și istoria românilor”¹³.

La data de 3/16 noiembrie 1912 se împlinesc 100 de ani de când „prin bunăvoința împăratească și spre recunoașterea și încurajarea virtuților cetățenești ale poporului românesc din aceste părți și a năzuințelor lui de emancipare culturală și ierarhică. Un fior de sfântă bucurie și de legitimă mândrie trebuie să pătrundă inimile noastre, ale tuturor, acum când acest institut își împlinește cea dintâi sută de ani a existenței și a operei sale culturale. *Festivitățile jubilar* de sub întrebare vor avea loc, aici *în centru* în ziua de sâmbătă în 3/16 Noemvre a.c., iar *în parohii* vor avea să se țină festivități în ziua de 8/21 Noemvre a.c. la sfinții arhangheli”¹⁴.

Cu ocazia jubileului de 100 de ani de la înființarea Preparandiei în fiecare parohie s-a făcut parastas pentru profesorii trecuți la Domnul. Totodată se țin prelegeri pe această temă. În data de 8/21 noiembrie 1912 se țin festivități la fiecare școală din Episcopia Aradului. Despre centenarul Institutul Pedagogic se spune „serbarea aceasta, care n’a fost numai a institutului nostru, ci a întregii noastre obște creștinească și românească din aceste părți, a aflat răsunet până la mari depărtări”. Cu ocazia sărbătoririi s-a înființat fundațiunile Dimitrie Țichindeal și Moise Nicoară (vezi și) „mecenatele Vasile de Stroescu” a dat 1000 cor. pentru fundațiune și 1000 cor. pentru cumpărarea de cărți și haine pentru preparanți¹⁵.

4. Emanciparea națională prin școală

În Transilvania majoritatea școlilor erau patronate de către Biserică, aceste două instituții contribuind la făurirea conștiinței naționale românești din provinciile supuse Vienei. Aportul pe care școala l-a adus în realizarea idealului național a constat în formarea generațiilor care au contribuit la desăvârșirea statului român la data de 1 decembrie 1918. Biserica Română din Transilvania a avut o contribuție importantă la mișcarea națională dusă de români în întreaga perioadă dualistă. Indiferent de

¹³ P. VESA, *Episcopia Aradului între 1786-1830*, p. 126.

¹⁴ A.P.O.R.N., dosarul nr. 25/1911-1913, p. 72.

¹⁵ *Protocol despre ședințele Sinodului eparhial din Dieceza Română Gr.-Orientală a Aradului, ținute în sesiunea ordinară a anului 1913*, Tipografia Diecezană, Arad, 1913, p. 159; *Biserica și Școala*, anul XXXVI, noiembrie 1912, nr. 45.

cult – ortodox sau greco-catolic – Biserica a încercat și a reușit să păstreze nealterată sau foarte puțin atinsă ființa românească din această parte a Monarhiei Austro-Ungare.

Școala românească din Transilvania a îndeplinit în perioada dualismului rolul unui factor de unitate culturală prin circulația valorilor culturale românești de la sud sau est de Carpați și modelarea tinerei generații în spiritul acestor valori. Planurile de învățământ, programele școlare oglindesc direcția națională în care era orientat învățământul românesc din Transilvania¹⁶.

Învățătorii de la școlile confesionale ortodoxe erau atât educatorii copiilor, cât și îndrumători morali și culturali ai adulților. Erau îndrumători culturali pentru că se ținea cont de ridicarea populației prin cultură, organizându-se periodic cursuri pentru adulți, „și pe acest teren ai premia”¹⁷ pe învățătorii zeloși.

Erau îndrumători naționali în lupta pe care poporul român din Transilvania și Banat o ducea pentru emanciparea sa națională. Erau intelectualii satelor, alături de preoți. Scopul școlii elementare confesionale era de

„a crește caractere și a înmulți și întări puterea de muncă a poporului care-i capitalul cel mai prețios al neamurilor și se manifestă în promovarea comorilor spirituale și în sporirea comorilor materiale”¹⁸.

Deci, învățământul confesional e

„un adevărat și puternic mijloc pentru luminarea, întărirea, pentru dezvoltarea sufletului nostru etnic plămădit în arhiva bisericii străbune și încălzit de soarele credinței, care se manifestă atât de curat prin limba neamului”¹⁹.

Școala e numită „foclar de lumină și creștere”²⁰, iar procesul de învățământ e caracterizat drept „elementul care însuflă viață păreților reci și trece sufletele tinere prin botezul luminii”²¹, iar „în comunele în care școala, din

¹⁶ Vasile POPEANGĂ, *Școala românească din Transilvania în perioada 1867-1918 și lupta sa pentru unire*, Edit. Didactică și Pedagogică, București, 1974, p. 91.

¹⁷ S.J.A.N.A., Fondul Episcopia Ortodoxă Română Arad, grupa IV, Acte școlare, dosarul nr. 90/1904, f. 355.

¹⁸ *Protocol despre ședințele Sinodului eparhial ... 1915*, p. 161.

¹⁹ *Protocol despre ședințele Sinodului eparhial ... 1915*, p. 151.

²⁰ *Protocol despre ședințele Sinodului eparhial ... 1915*, p. 104.

²¹ *Protocol despre ședințele Sinodului eparhial din Dieceza Română Gr.-Orientală a Aradului, ținute în sesiunea ordinară a anului 1913*, Tipografia Diecezană, Arad, 1913, p. 173.

oarecare pricină nu funcționează ... copiii sunt lăsați în mâna sortii și pradă întunericii²².

În majoritatea localităților era un singur învățător confesional care se îngrijea de educația tuturor copiilor care frecventau școala, care era considerată instituție de educație și cultură.

„Școala, care trebuie să ne fie un ideal, trebuie să o pornim cu un aparat mai mare, iar spiritul timpului pretinde ca toți învățătorii să fie la culmea misiunii lor”²³.

Într-un articol apărut în săptămânalul *Biserica și Școala*, învățătorilor li se atrage atenția: „apostoli ai culturei neamului sunteți chemați să fiți!”²⁴.

Conducerea școlilor confesionale a ajuns la concluzia că „întărirea” poporului se face prin învățătură, prin școală. De aceea se luptau permanent pentru mărirea procentului elevilor care frecventau școala. S-a ajuns chiar până la a da amendă părinților ce nu-și trimit copiii la școală²⁵. Spre sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea se efectuau tot mai des cursuri pentru adulții analfabeți.

Se încerca să se pună accent mai ales pe materiile care contribuiau la dezvoltarea ideilor naționale. Despre limba română se spune că este „acest studiu de cea mai mare importanță în învățământul elementar”²⁶. La data de 13/26 iunie 1904²⁷ Iuliu Groșoreanu, învățător în Galșa și inspector la examenele din protopopiatul B.Comloș caracterizează predarea limbii române, spunând că e „o sarcină ce răpește cea mai mare parte din timpul școlii”. În cadrul școlii trebuie să se dezvolte în primul rând „agerimea minții ... nobilitatea inimii ... creșterea de oameni cu caractere fine”, ceea ce nu prea s-a urmărit de către învățătorii din protopopiatul B.Comloș în acel an.

Mulțor învățători li se atrage atenția ca în timpul anului școlar „să nu neglige învățământul limbei materne în partea sintactică și gramaticală”, cum i se cere învățătorului Ioan Giuchici din Becicherecul Mic²⁸. La data de 4/17

²² *Protocol despre ședințele Sinodului eparhial ... 1913*, p. 174

²³ S.J.A.N.A., Fondul Episcopia Ortodoxă Română Arad, grupa IV, Acte școlare, dosarul nr. 90/1904, f. 455-456.

²⁴ „Școala de repetiție”, în *Biserica și Școala*, anul XXVII, nr. 32, 10/23 august 1903, p. 269.

²⁵ A.P.O.R.N., registrul nr. 57/1903-1909, f. 214, dosarul nr. 24/1907-1910, f. 41.

²⁶ S.J.A.N.A., Fondul Episcopia Ortodoxă Română Arad, grupa IV, Acte școlare, dosarul nr. 59/1903, f. 70.

²⁷ S.J.A.N.A., Fondul Episcopia Ortodoxă Română Arad, grupa IV, Acte școlare, dosarul nr. 90/1904, f. 677.

²⁸ S.J.A.N.A., Fondul Episcopia Ortodoxă Română Arad, grupa IV, Acte școlare, dosarul nr. 59/1903, f. 9.

iunie 1904 învățătoarei Parascheva Murgu din Utvin i se recomandă „se fie cu băgare de seamă la corectitudinea limbei în răspunsurile elevilor”. La fel i se recomandă și învățătorului Ștefan Crețu din Cerneteaz la data de 17/30 mai 1903²⁹. Tot atunci, învățătorului Mihai Vulpe din Jadani i se recomandă ca „învățământul limbei materne să nu’l desconsidere și neglige în contul altor obiecte”³⁰.

Fiecare an școlar se încheia cu susținerea de către elevi a unor examene, care în general erau orale. Se organizează examenele finale ca o modalitate de verificare a cunoștințelor elevilor, dar și ca o propagandă pedagogică și culturală printre părinți. Aceste examene sunt caracterizate drept o „festivitate școlară, ce ar avea mențiunea să-i însușească pentru școală și pentru cauzele noastre bisericești naționale” pe părinții elevilor, după cum spune comisarul consistorial pentru protopopiatul Buteni, învățătorul arădean Iosif Moldovan³¹.

La aceste examene participau, pe lângă inspectorul școlar, învățătorii de la școlile din localitatea respectivă sau de la cele învecinate, părinții elevilor, precum și conducerea comunității (preotul, membrii comitetului parohial, notarul comunal etc.). Examenele școlare erau anunțate din timp. În circulara emisă la data de 11/24 mai 1904 se precizează:

„vă poftesc a avisa de timpuriu despre aceasta Comitetul parohial și pe învățători, a publica în Duminica premergătoare acest termen și în Sfânta biserică și a pofti pe părinți a participa la examen în număr cât de însemnat; cu un cuvânt a stărui, în înțelegere cu toți factorii chemați ca esamenului să i se dea importanța cuvenită conform scopului cel urmărește, să fie adevărată sărbătoare de încheiere menită a îndemna și încuraja pe părinți și școlari deopotrivă”³².

În anul următor, la data de 10/23 mai 1905, se cere ca la examenele școlare să participe „toți parochienii dornici de învățătură și iubitori de așezăminte sfinte noastre biserici.”³³ Anunțarea din vreme a datei susținerii examenelor școlare se făcea având în vedere ca „atât părinții cât și alți cre-

²⁹ S.J.A.N.A., Fondul Episcopia Ortodoxă Română Arad, grupa IV, Acte școlare, dosarul nr. 59/1903, ff. 15, 40.

³⁰ S.J.A.N.A., Fondul Episcopia Ortodoxă Română Arad, grupa IV, Acte școlare, dosarul nr. 59/1903, f. 23.

³¹ S.J.A.N.A., Fondul Episcopia Ortodoxă Română Arad, grupa IV, Acte școlare, dosarul nr. 59/1903, f. 70.

³² A.P.O.R.N., dosarul nr. 23/1901-1906, f. 160.

³³ A.P.O.R.N., dosarul nr. 23/1901-1906, f. 192.

dincioși cari se interesează de mersul învățământului nostru poporal să poată participa la aceste examene”³⁴. Această precizare s-a făcut în circulara emisă la data de 10/23 mai 1906.

Cu o duminică înainte de examen se anunța în biserică „celor interesați spre a participa la acea sărbătoare școlară”³⁵. Toți credincioșii erau invitați verbal, iar „inteligenta” primea invitație scrisă. Elevii cei mai buni și care au „cercetat mai regulat” școala sunt premiați cu „cărțile instructive și de rugăciuni”, după posibilitățile comitetului parohial sau alte rechizite școlare.

În urma rezultatelor de la examene, învățătorii sunt împărțiți în două categorii: cei „buni și zeloși” și cei „cari n-arată față de școală nici cel mai mic interes”³⁶. Într-un alt articol intitulat „Dascălii noștri nu lucrează”, autorul, Dimitrie Popovici, învățător la școala din Cuvin, caracterizează munca învățătorilor ca fiind „activitatea noastră prestată pe altarul bisericii și școlii și prin aceasta pe altarul națiunii noastre”³⁷.

Consistoriul diecezan cere ca toți învățătorii, care au obținut rezultat cu elevii „nesuficient”, „suficient” sau „nemulțumitor” în urma examenelor de final de an școlar, să fie întrebați de către protopop sau inspectorul școlar despre cauzele care au dus la acel rezultat. La data de 8/21 august 1903 e întrebat învățătorul Filimon Sârca din Tălagiu, protopopiatul Hălmagiu³⁸. Acesta e învățător începând cu anul 1874 și e sfătuit să iasă la pensie, după aproape 30 de ani de activitate.

Pentru îmbunătățirea procesului de învățământ se fac diverse propuneri. O idee ar fi cursurile metodice organizate vara, în timpul vacanțelor, „anumit pentru acei învățători cari cu ocaziunea esamenului nu ar arăta rezultate dore, precum și pentru cei ce ar dori să-și înmulțească cunoștințele spețiale”³⁹.

Comisarul consistorial Ioan Tuducescu, în urma inspecțiilor la examenele de la finalul anului școlar 1903/1904 propune ca învățătorii care au obți-

³⁴ A.P.O.R.N., dosarul nr. 23/1901-1906, f. 236.

³⁵ S.J.A.N.A., Fondul Episcopia Ortodoxă Română Arad, grupa IV, Acte școlare, dosarul nr. 90/1904, f. 629.

³⁶ S.J.A.N.A., Fondul Episcopia Ortodoxă Română Arad, grupa IV, Acte școlare, dosarul nr. 90/1904, f. 557.

³⁷ *Biserica și Școala*, nr. 32, anul XXVII, 10/23 august 1903, p. 272.

³⁸ S.J.A.N.A., Fondul Episcopia Ortodoxă Română Arad, grupa IV, Acte școlare, dosarul nr. 40/1903, f. 3.

³⁹ S.J.A.N.A., Fondul Episcopia Ortodoxă Română Arad, grupa IV, Acte școlare, dosarul nr. 90/1904, f. 355.

nut calificativele „distins” și „lăudabil” să se dea exemplu peste tot și să fie amintiți în sinodul consistorial următor.

„În fiecare Joe, învățătorii distinși să țină prelegere din felurile obiecte cu școlarii din acea comună, unde examenul a fost numai suficient, ca să vază respectivii învățători cum să traktează materia și cum să aplică metoda”⁴⁰.

Acest lucru s-a propus în vederea îmbunătățirii procesului de învățământ.

Învățătorii deja instalați în funcții erau invitați de multe ori să urmeze diferite cursuri pentru a se specializa în anumite domenii, mai ales pentru a da un exemplu personal celorlalți locuitori. Aceste cursuri se organizau în timpul vacanțelor școlare. În iarna anului 1904 s-a organizat un curs de agromonomie, recomandat de către consistoriul diecezan arădean tuturor dascălilor din eparhie: „învățătorii tractului să cerceteze cursurile de agromonomie și să-și câștige calificarea necesară pentru a putea crea școli economice în legătură cu școala de repetiție”⁴¹. Alături de aceste cursuri erau recomandate și unele cărți care puteau fi de un real folos învățătorului atât la școală, cât și în viața de zi cu zi. Prin circulara din data de 7/20 noiembrie 1904 este recomandat

„opul Dlui Dr. Oláh Gyula, *Az ember és az egészség* (Omul și sănătatea) din care învățătorimea să poată instrua asupra mijloacelor de a da primul ajutor în cazuri de răniri or îmbolnăviri repentine precum și asupra regulilor igienice”⁴².

În timpul primului război mondial pentru ca „școala să nu sufere și copiii de școală să nu rămână pradă ulițelor și întunerecului minții” preoții preiau locul învățătorilor plecați „sub drapel”⁴³. Având în vedere situația dezastruoasă a școlii, episcopul arădean Ioan I. Papp protestează la ministerul cultelor și instrucției publice. În opinia arhiereului, învățătorii ar trebui lăsați în școli, iar la „antistii” să fie chemați alți cetățeni cunoscători de carte. Efectul intervenției episcopului s-a văzut prin faptul că unii învățători „au fost redați copiilor”. În Consistoriul Oradea 6 învățători s-au reîntors la școală în urma acestui protest⁴⁴.

⁴⁰ S.J.A.N.A., Fondul Episcopia Ortodoxă Română Arad, grupa IV, Acte școlare, dosarul nr. 90/1904, ff. 455,456.

⁴¹ A.P.O.R.N., dosarul nr. 23/1901-1906, f. 179.

⁴² A.P.O.R.N., dosarul nr. 23/1901-1906, f. 177.

⁴³ *Protocol despre ședințele Sinodului eparhial ... 1915*, p. 150.

⁴⁴ *Protocol despre ședințele Sinodului eparhial ... 1915*, p. 158.

În toamna anului 1918 au izbucnit numeroase mișcări în vederea instaurării unei administrații românești în provincie. În localitățile Episcopiei Ortodoxe Române a Aradului asemenea acțiuni au avut loc începând cu luna noiembrie a anului 1918. Acum puterea de stat maghiară a fost desființată, iar conducerea localităților a fost preluată de români, de Consiliile Naționale și de Gărzile Naționale organizate la nivel local. O mare însemnătate în acele zile ale anului 1918 a avut-o activitatea învățătorilor și profesorilor. Această categorie socială a făcut parte din conducerea Consiliilor Naționale și a Gărzilor Naționale locale, participând activ la instaurarea autorităților locale românești⁴⁵.

În toamna anului 1918 în majoritatea localităților din cadrul Episcopiei Ortodoxe Române a Aradului – și nu numai – au avut loc adunări naționale pentru alegerea deputaților care să reprezinte comunitatea locală la Marea Adunare Națională de la Alba-Iulia din data de 1 decembrie 1918. Majoritatea acestora s-au desfășurat în fața bisericilor⁴⁶. Printre conducătorii acestor adunări, ca și printre delegații aleși s-au numărat și numeroși preoți sau învățători⁴⁷. Din toate timpurile „chemarea preotească este chemarea chemărilor”, după cum afirma și Traian Vățian, protopopul Aradului, în circulara din data de 10 octombrie 1925⁴⁸, preoții fiind, alături de învățători, cei care „chemau” poporul atât la mântuirea pământească prin cultură, cât și la mântuirea spirituală.

⁴⁵ V. POPEANGĂ, *Școala românească din părțile Aradului în perioada 1867-1918*, p. 213.

⁴⁶ Andrei CACIORA, Nicolae ROȘUȚ, *Aradul în lupta pentru eliberare socială și națională. Documente*, vol. I, Arad, 1970, document 104 și altele.

⁴⁷ Gabriela Adina MARCO, *Pași spre Unire...*, Edit. Ivan Krasko, Nădlac, 2006, pp. 15-16.

⁴⁸ A.P.O.R.N., dosarul nr. 2/1924-1927, f. 347.

CONTEXTUL CULTURAL, BISERICESC ȘI MISIONAR AL ÎNFIINȚĂRII ȘCOLII TEOLOGICE DIN ARAD (1822) ȘI RELEVANȚA ACESTEIA PENTRU TEOLOGIA ARĂDEANĂ DE ASTĂZI

Pr. Prof. Univ. Dr. Ioan TULCAN

Facultatea de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea”, Arad

Abstract

In this study, the author presents the cultural, ecclesial and missionary context of the establishment of the Theological Institute of Arad. The author gives an important date on the development of the School of Theology from Arad, as well as information on its development after its re-establishment in 1991.

Keywords

Theological Institute, Arad, theology of Arad, history, perspectives

De fiecare dată când ne aducem aminte de instituțiile de cultură și de educație ale unei națiuni, nu putem face abstracție de începuturile ei, de motivația ce a stat la baza înființării, dezvoltării și activității ei în cadrul societății respective, precum și de consecințele pe care acest act cultural le-a avut de-a lungul timpului. Încă de la începutul

existenței sale școala teologică arădeană s-a conectat la problemele majore bisericești, culturale, naționale și sociale ale comunității românești. Prin aceasta ea a demonstrat, că este o instituție de educație și cultură ce s-a lăsat așteptată de mult timp, pentru a fructifica potențialul intelectual, spiritual și cultural al românilor. Cu alte cuvinte, ea a venit pe valul unor așteptări uriașe de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui de-al XIX-lea, în legătură cu mișcarea culturală și națională a contextului social, cultural, bisericesc și național european.

1. Contextul european favorabil nașterii instituțiilor de cultură ale Europei

Manifestarea aspirațiilor profunde ale românilor pe parcursul secolului al XVIII-lea nu sunt străine de aspirațiile mai generale ale popoarelor Europei, cărora le-a bătut ceasul deșteptării lor culturale și spirituale. Concretizarea clară a acestor aspirații a fost evidențiată prin instituțiile școlare ce au luat ființă la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui de-al XIX-lea.

Se știe că nu există realități absolut autonome, ci existența fiecărei realități, a unui eveniment, etc. este cel mai adesea corelată cu realități similare de altundeva. Localul niciodată nu trebuie să-și fie suficient sieși, ci el trebuie să tindă spre universal.

Elementele specifice naționale ale românilor din veacul al XVIII-lea cunosc și ele unele interferențe ce depășesc localul și naționalul, deschizându-se spre universal. Aceasta este valabil și atunci când ne referim la învățământ, ori de ce treaptă ar fi el. Învățământul, în general, este expresia dorinței omului dintotdeauna de a cunoaște, de a risipi vâlul incertitudinii și chiar perdeaua ignoranței, atunci și acolo când acestea se manifestă, ținând în întuneric și înapoiere o comunitate umană mai restrânsă sau mai largă.

Popoarele, în general, și cele europene în special, au parcurs în cele aproape două milenii de existență creștină mai multe etape în devenirea lor istorică și în configurarea profilului lor spiritual specific.

Veacul al XVIII-lea, în general, oferă popoarelor din Europa parcurgerea unor etape deosebit de binefăcătoare pentru destinul lor spiritual și cultural. Instituțiile învechite ale veacurilor trecute cu jugul lor greu fac loc altora noi, proclamându-se „drepturile omului și ale popoarelor”. Curentul acestei evoluții a trezit la o nouă viață și neamul românesc. Cu toate împilările și subjugările de tot felul pe care românii le-au îndurat multe secole, el și-a păstrat în străfundurile sale dorul după lumină și cultură.

Întreg contextul european a favorizat această trezire a conștiinței de sine a românilor ca popor, conștientizând rolul și sensul existenței lor, pe care îl au de întruchipat în trecerea lor prin istorie.

Chiar Imperiul Habsburgic a ajuns la concluzia că popoarele supuse stăpânirii sale trebuie cultivate și scoase din ignoranță și înapoiere. Concluzia a fost, că doar învățătorul și preotul, Biserica și Școala, conțin germeii în-nobilării sufletului omenesc, care pot să-1 scoată pe om și chiar un popor întreg, din starea de înapoiere și barbarie.

Astfel, sub domnia împărătesei Măria Tereza, la stăruințele fiului său și a unor sfinți luminați s-au făcut progrese mari în întreg imperiul, prin organizarea învățământului. Prin regulamentul națiunii ilirice, din 1770 și îndeosebi prin legea școlară *Ratio educationis* din 1777,

„se dispune înființarea de școli în toate comunele din provinciile marelui imperiu, ca fiecare neam să se poată lumina prin școlile sale naționale în fruntea cărora să se pună învățători harnici”¹.

Guvernatorul Banatului de atunci, Antoniu Jankovics², însărcinat cu cercetarea cauzelor revoluției de la 1784, constată în raportul său către împărat, lipsa de cultură la poporul român și lipsa de învățători harnici și pricepuți, „crescuți în școli mai înalte”³.

De aceea, capetele încoronate de la Viena au început să caute căi și mijloace pentru ameliorarea stării culturale a supușilor lor. Împăratul Iosif al II-lea, fiind mai sensibil față de fenomenul cultural, a venit în întâmpinarea acestor nevoi ale diferitelor popoare: grec, sârb, român, concretizând mai multe proiecte. Succesorul lui Iosif al II-lea la tron a fost Leopold al II-lea (1790-1792), care dorea să salveze pe cale instituțională, cel puțin o parte din reformele proiectate de Iosif al II-lea. Astfel, românii adresează acestuia în 1791, cererea lor intitulată *Supplex Libellus Vallachorum*, pe care acesta o înaintează Dietei din Cluj, ca

„să caute mijloace prin care atât poporului să i se facă dreptate, cât și clerului să i se procure mijloace de subzistență fără deosebire de confesiune, *sine distinctione ritus*, să li se asigure

¹ Dr. Teodor BOTIȘ, *Istoria Școalei Normale (Preparandiei) și a Institutului teologic ortodox român din Arad*, Arad, Editura Consistoriului, 1922, p. 10.

² Cf. A. D. XENOPOL, *Istoria Românilor*, vol. 5, p. 703.

³ T. BOTIȘ, *Istoria Școalei Normale...*, p. 11.

libertatea religiunii și dreptul de concivilitate, să fie înaintată și cultura poporului cu bun succes, adică să i se deschidă școli”⁴.

Fiul lui Iosif al II-lea, Francisc I (1792-1835) a acționat în spiritul tatălui său, în care de altfel, a fost crescut, acordând o atenție deosebită școlii și învățământului. Reflectând la răspunsul negativ dat de Dieta din Cluj, încă din 1791, cu privire la petițiile românilor, obligă Dieta să-i înainteze un „plan de învățământ scolastic (școlar n.n)”.

În întreg veacul al XVIII-lea, sufla prin Europa un curent binefăcător fenomenului cultural și spiritual, pregătind terenul și favorizând chemarea la viață a unor instituții culturale fundamentale.

2. Forme de pregătire didactică și preoțească, premergătoare înființării Institutului Teologic

Venerabilul așezământ de cultură și spiritualitate - Institutul Teologic - n-a apărut la întâmplare, ci ca o expresie a unor pregătiri și nevoi prezente în viața bisericească și culturală din partea de vest a țării. Înainte de înființarea școlilor de teologie propriu-zise, bine conturate și articulate, în Ardeal și Banat, dar nu numai, au existat cursuri speciale, de mai lungă sau scurtă durată, ce ofereau cunoștințe minimale necesare exercitării misiunii învățătorești și preoțești, în mijlocul credincioșilor.

Episcopul Sinesie Jivanovici al Aradului (1751-1768)

„a deschis în anul 1760, la reședința sa de la mănăstirea Arad - Gai, o școală teologică ortodoxă, frecventată de candidați proveniți din întreg Ardealul și chiar din Maramureș, ambele zone fiind confruntate cu virulența propagării uniatismului de către autoritățile habsburgice”⁵.

Școala aceasta nu a avut, însă, o viață prea lungă, fiind nevoită să-și înceteze existența datorită greutăților de tot felul, la care a fost expusă. Asemenea cursuri pregătitoare pentru candidații la preoție existau și în alte părți ale Banatului. Astfel și la centrele eparhiale s-au organizat cursuri de pregătire din care s-au dezvoltat mai apoi școlile clericale și preparandiile. Aceste

⁴ Gheorghe BARIȚIU, *Istoria Transilvaniei*, vol. I, Sibiu 1880, p. 537.

⁵ Arhid. conf. dr. Silviu ANUICHI, Arhiva din Sr. Karlovitz a Academiei Sârbe de știință și artă din Belgrad, fund. M.P.A, document 215/1761, în: *Facultatea de Teologie din Arad, Antecedente Istorice*, manuscris p. 1.

școli au crescut generații de „muncitori fără nume, cărturari însuflețiți, preoți cucernici și dascăli smeriți...”⁶.

Nu trebuie uitat faptul că

„pe lângă mănăstirile de la Morava și Partoș, erau încă din vechime școli, unde învățătorii veniți din România învățau mai ales pe tinerii care se pregăteau pentru chemarea preoțească, ori cea învățătorescă. În afară de aceste școli mănăstirești, mai existau și școli particulare, pe la protopopi, preoți și cărturari.

La aceste școli mergeau mai ales cei ce doreau să devină preoți”⁷.

În afară de aceste forme de pregătire, mai funcționau și acele *Norme*, adică cursuri ținute de inspectori școlari, după organizarea învățământului prin *Ratio educationes* din 1777.

3. Institutul Teologic-Pedagogic din Arad

După multe tatonări și repetate solicitări scrise din partea ierarhilor ortodocși și în special din partea mitropolitului de Karlovitz

“prin rezoluție împăratească, se dispune ca la 1 noiembrie 1822 să se deschidă școli clericale în eparhiile Arad, Timișoara și Vârșeț, organizate după modelul celor din Karlovitz și Pacratz”⁸.

Vestea aceasta mare s-a răspândit rapid în întreaga Episcopie a Aradului, în urma comunicării ei de către episcopul Iosif Putnic, administratorul diocesei ortodoxe a Aradului. Ecoul acestei vești a fost remarcabil, dacă din primul curs s-au înscris 68 de tineri. Primii profesori ai Institutului Teologic au fost: Gavril Raț și Gavril Giuliani, considerați în epoca aceea a fi cei mai bine pregătiți clerici din părțile Aradului. În anul școlar 1823-1824 s-au înscris în anul I 49 de tineri iar în anul al II-lea de studii au mai rămas doar 31, ceilalți părăsind școala din motive diferite. Deci, în total au fost incluși în procesul de învățământ în acel an școlar 80 de elevi.

Gavril Gherasim Raț s-a aflat în fruntea Institutului până la sfârșitul semestrului I al anului școlar 1834-1835, întrucât acum au fost încununate de succes eforturile românilor arădeni de a avea în fruntea lor un episcop român; acesta a fost profesorul Gavril Gherasim Rat. El a fost hirotonit într-un

⁶ T. BOTIȘ, *Istoria Școalei Normale...*, p. 504.

⁷ T. BOTIȘ, *Istoria Școalei Normale...*, p. 504.

⁸ T. BOTIȘ, *Istoria Școalei Normale...*, p. 518.

episcop la sărbătoarea Bunevestiri din anul 1835, iar în ziua de 8 aprilie a fost instalat⁹.

În locul lui Gavril Rat, la Institut, a fost numit Dimitrie Iacobescu. La începutul anului școlar 1835-1836 părăsește catedra Institutului și Gavril Giuliani, ajungând protopop de Buteni. Conducerea Institutului a fost încredințată după plecarea lui Giuliani, administratorului mănăstirii Hodoș-Bodrog, Grigorie Chirilovici. În acest timp au mai fost aduși ca profesori la Institut și următorii preoți: Petru Varga și Petru Popovici. Aceștia vor rămâne profesori la Institut până la sfârșitul anului școlar 1838-1839. Începând cu anul școlar 1839-1840, Institutul intră într-o etapă calitativ-superioară, prin faptul că sunt aduși doi tineri profesori cu mult zel apostolesc: proto-diaconul Patrachie Popescu și ierodiaconul Ghenadie Popescu. În anul 1843-1844, episcopul Gherasim Raț 1-a numit ca profesor de *Gramatică valahă*, pe Ioan Raț, parohul din Sâmbăteni. În anul 1844, Patrachie Popescu este chemat la Karlovitz „spre dauna Institutului și a intereselor românești”¹⁰. Treburile Institutului sunt conduse de Ghenadie Popescu, iar ca profesor în locul lui Patrachie Popescu a fost adus preotul Arsenie Popovici.

La Institutul Teologic arădean au mai funcționat ca profesori și alte personalități - multe dintre ele foarte cunoscute - ale culturii și spiritualității românești: Roman Ciorogariu, Iosif Goldiș, Aron - Augustin Hamsea, Vasile Mangra, Iustin Suciu, Teodor Botiș, Iosif Iuliu Olariu ș.a.

Pe la mijlocul veacului al XIX-lea, Institutul Teologic din Arad trece printr-o mare criză. Acest lucru l-a determinat pe episcopul locului de atunci – Ioan Mețianu să facă apel în cadrul organelor de conducere bisericească pentru redresarea școlilor românești, în general și a acestui Institut în special. Episcopul Mețianu a ajuns la unele constatări personale: pentru „ridicarea învățământului, mai înainte de toate avem trebuință de organe luminate, de preoți și învățători luminați, de adevărați apostoli ai credincioșilor noștri, iar pentru creșterea acestora avem neapărată trebuință de un Institut bun de creștere și pregătire, înțeleg de un Institut Pedagogic-Teologic, după cerințele timpului și după trebuințele noastre...”¹¹.

⁹ D. POPA, „Momente interesante din istoria. Episcopiei Aradului” în *Biserica și Școala*, nr. 4. 1884.

¹⁰ T. BOTIȘ, *Istoria Școlii Normale...*, p. 527.

¹¹ Cuvântarea episcopului Ioan Mețianu, cu care s-a deschis sinodul eparhial al anului 1876, în *Protocolul Sinodal din anul 1876*, pp. 5-6.

Urmând cu tenacitate cele afirmate la Sinod, episcopul Mețianu întreprinde cele necesare pentru reorganizarea și consolidarea Institutului și, în primul rând, se îngrijește de cadrele didactice corespunzătoare unui proces de învățământ la nivelul dorințelor sale. Se impune o muncă asiduă de regenerare a Institutului, în acest context, el era preocupat de creșterea unei generații care să fie la înălțimea chemării lor.

Începând cu anul 1875, sunt aduși aici Aron Augustin Hamsea, cu studii de teologie și drept, Vasile Mangra, Ignatie Papp, cel care va deveni și episcop al Aradului. Ca discipline de predare au fost repartizate următoarele:

1. Aron Hamsea: în cursul I Științele pedagogice, în cursul al II-lea Teologia dogmatică, în cursul al III-lea Teologia morală și Dreptul canonic.

2. Vasile Mangra: în cursul I: Limba și literatura română și exercițiile gramaticale, în cursul al II-lea Retorica și Istoria bisericească.

3. Ignatie Papp: în cursul I Ermineutica, în cursul al II-lea Pastorală. Tipicul și cântarea bisericească au fost predate de Petru Popovici. Episcopul Ioan Mețianu se îngrijește de trimiterea de tineri peste hotare, în vederea pregătirii lor temeinice cu scopul de a sluji Institutul Teologic din Arad. De exemplu, Roman Ciorogariu este trimis în Germania, iar mai apoi Ioan Trailescu la Cernăuți. Întorși de la studii, aceștia și alți tineri au fost promotorii înnoirii și dinamizării activității Institutului Teologic pe toate planurile.

În decursul timpului, la Institutul Teologic din Arad s-au folosit următoarele manuale:

1. Pentru studiile biblice: *Arheologia biblică* a lui Isidor Onciul; *Arheologia biblică și introducerea în cărțile Testamentului Nou* de Dr. I. Cornoiu, iar pentru Studiul Evangheliilor și al Epistolelor s-au întrebuințat *Comentariile* Dr. Iosif Iuliu Olariu s.a.

2. Pentru studiile Istorice: *Istoria Bisericească* a mitropolitului Andrei Șaguna; *Istoria Bisericii Române* de Ilarion Pușcariu, *Istoria bisericească a romanilor din Ardeal*, de dr. Ioan Lupaș și *Istoria Bisericii Române* de N. Dobrescu, *Istoria bisericească universală* de Ioan Mihălcescu.

3. Pentru teologia sistematică: *Teologia dogmatică ortodoxă* de Dr. Iosif Olariu, *Manual de teologie morală*, de Dr. Gheorghe Dragomir.

4. Pentru teologia practică: *Pastorală* de Arhimandrit Melchisedec Ștefănescu, *Manual de studiu pastoral*, de Andrei Șaguna, *Catehetica și Liturgica*, de Juvenal I. Stefanelli, *Liturgica* de Vasile Mitrofanovici, Pr. Teodor Tarnavschi, s.a.

5. Pentru Dreptul bisericesc s-au folosit : *Compendiu de Drept canonic*, de Mitropolitul Andrei Șaguna și *Dreptul canonic*, de Dr. Nicodim Milaș.

Începând cu anul 1927-1928, Institutul Teologic din Arad este ridicat, prin hotărârea nr. 60/1927 a Adunării eparhiale, în timpul păstoririi episcopului Dr. Grigorie Comșa, la rangul de Academie Teologică, reorganizându-se cu patru ani de studii¹². Anul 1927 marchează începerea unei noi etape în viața școlii teologice arădene, fiind vorba nu numai de o înaintare în timp, ci și de un urcuș calitativ în devenirea sa. Din păcate, numai până în anul 1948, când regimul comunist a desființat acest venerabil așezământ de credință, cultură și spiritualitate creștină și românească.

4. Localul școlii

La începutul existenței sale, Institutul Teologic nu-și avea un local al lui propriu. El funcționa în diferite case, pe care le închiria, aflate în zona marelui Mureșului, în apropierea fostei catedrale, dăruită în 1861.

Preoțimea și intelectualitatea arădeană se frământă pentru a putea să aibă o clădire proprie pentru Institutul Teologic. Astfel, „Comitetul parohial din Arad, înainta o rugare sinodului din 1873, pentru un împrumut din fondurile diecezanei, spre scopul edificării unei case comune lângă Biserică, care să servească de local Institutului pedagogic-teologic”. Sinodul, încuviințând în principiu cererea, predă afacerea consistoriului, ca „la sesiunea viitoare să prezinte un plan de edificare”. În fine, s-a hotărât ca localul pentru Institutul teologic-pedagogic să se zidească pe partea dreaptă a terenului intravilan în jurul actualei Bisericii catedrale vechi a Aradului.

În anul 1875 a început zidirea acestei clădiri, din zona catedralei. Episcopul Ioan Mețianu a trimis o circulară în acest sens, adresată tuturor preoților, protopopilor și învățătorilor, prin care îi îndemna să-și aducă fiecare obolul său pentru luminarea oamenilor. Apelul ierarhului arădean a avut ecoul dorit în sufletul păstoriților săi, iar clădirea a putut fi terminată într-un timp record, așa încât anul școlar 1876-1877 a putut să înceapă în noul local.

Deci, Preparandia și Institutul Teologic au fost îmbinate de acum înainte sub o singură direcțiune, într-un Institut pedagogic-teologic diecezan, împlinindu-se astfel dorul și visul multor generații de preoți, dascăli și credincioși. Dar, satisfacția episcopului și a preoților nu a fost deplină, deoarece

¹² Episcop ANDREI, „Prefață” la *Anuarul Academiei teologice ortodoxe române din Arad pe anii 1935/6, 1936/7, 1937/8, 1938/9*, Diecezana, Arad.

noua clădire nu dispunea de internat adecvat, în care să se poată forma viitorii slujitori ai Bisericii. De aceea, episcopul Ioan Mețianu avea să declare, în cuvântul de deschidere al sinodului eparhial din 1884: „Era de datorința noastră a lucra și mai departe la completarea scopului început”. În anul 1883, episcopul Mețianu a întreprins din nou o colectă în cuprinsul eparhiei sale, apelând la preoții și credincioșii săi, pentru a contribui fiecare la realizarea instituțiilor fundamentale ale unui popor. Rezultatul colectei a fost neașteptat de pozitiv. Piatra fundamentală a noii clădiri a Institutului a fost pusă pe 15 iulie 1884, iar terminarea clădirii a avut loc în toamna anului 1885. Anul școlar 1885-1886 al Institutului pedagogic-teologic a fost inaugurat în noul local, părăsindu-l pe cel aflat în curtea actualei catedrale episcopale. Toate acestea au fost rodul hărniciei și zelului apostolesc al vrednicului episcop Ioan Mețianu și a împreună-lucrării sale cu preoții și credincioșii săi.

Școala teologică de la Arad a funcționat aici sub formă de Institut teologic și apoi Academie teologică din anul 1927 și până în anul 1948, având în frunte personalități marcante ale Bisericii și culturii românești din acea vreme: Dr. Teodor Botiș, Dr. Nicolae Popovici și pe ultimul rector al Academiei teologice, Dr. Ilarion V. Felea. Am spus ultimul rector, deoarece anul 1948 a fost anul când vocea acestei școli a amuțit iar porțile ei s-au închis, în urma impactului ei cu regimul acultural și atotstăpânitor, până în 1989.

5. Rechemarea la viață a unei tradiții bisericești și culturale teologice de secole

a) După o întrerupere de peste patru decenii, școala teologică de la Arad reînvie sub forma unei Facultăți de Teologie, în cadrul Universității de Stat „Aurel Vlaicu” în toamna anului 1991, ca reînnoare a firului tradiției învățământului teologic academic din Arad, ce își are rădăcinile în Preparatoria Arădeană (1812) și Institutul Teologic (1822), respectiv Academia Teologică (din 1927). Aceasta a fost posibil după 1989, când mai mulți oameni de cultură și cu dragoste față de instituțiile fundamentale ale comunității, au întocmit mai multe memorii și au întreprins repetate demersuri pentru rechemarea la viață a acestei instituții.

În primul an de existență a Facultății de Teologie, respectiv în anul universitar 1991-1992, cursurile s-au ținut în localul actualului Liceu Sanitar, vis-a-vis de Prefectură, iar în toamna anului 1992 și implicit din anul universitar 1992-1993, Facultatea de Teologie s-a mutat pe strada Dragalina,

nr. 28, unde a avut la dispoziție suficiente spații pentru cursuri, seminarii și birouri, până în 1996. Căci, în toamna anului 1996 - și noul an universitar 1996-1997, într-un cadru solemn, a avut loc mutarea școlii teologice universitare, în localul care i se cuvine și pe care i l-au destinat ctitorii lui. Acest lucru nu a fost simplu, fiind necesare multe demersuri și chiar un miting de protest al cadrelor didactice și studenților teologi, în frunte cu P.S. Episcop Timotei, în ziua de 8-9 ianuarie 1996.

În altă ordine de idei, trebuie amintit și faptul că o atenție deosebită s-a acordat bibliotecii și existenței unor spații adecvate de învățământ. Pentru sprijinirea studiului și a muncii de cercetare a studenților, Sfânta Episcopie a Aradului a venit în întâmpinarea satisfacerii unor asemenea nevoi, punând la dispoziția Facultății valoroasa sa bibliotecă ce cuprinde cca. 26.000 de volume, precum și săli de lectură. La rândul ei, Universitatea „Aurel Vlaicu”, a organizat propria sa bibliotecă cu o secție teologică, ce numără în prezent peste 4000 de volume. Facultatea de Teologie dispune în momentul de față de o bibliotecă proprie, pentru nevoile imediate ale studenților și cadrelor didactice, bibliotecă aflată într-o dezvoltare continuă.

De la înființarea ei Facultatea de Teologie din Arad, a atras spre ea un număr tot mai mare de tineri care au dorit să urmeze cursurile ei.

b) Activitatea didactică - de instruire a studenților se realizează prin cursuri, seminarii, practică liturgică și omiletică, precum și cea de formare duhovnicească.

O coordonată a activității didactice în cadrul Facultății de Teologie o constituie antrenarea studenților în munca de cercetare, care începe de la orele de seminar, în cadrul cărora se dezbat probleme fundamentale ale diferitelor discipline teologice. De altfel, studenții înșiși au posibilitatea să-și publice rezultatul strădaniilor lor în acest domeniu, în publicațiile Facultății și în cadrul Simpozioanelor naționale studențești, pe care aceștia le-au organizat la Arad.

De o importanță deosebită se bucură cercurile științifice studențești, în cadrul cărora studenții cei mai râvnitori, pot să aprofundeze diferite probleme de teologie, într-o perspectivă mai largă a dialogului acestora cu filosofia, știința și cultura contemporană.

c) Publicațiile facultății: O instituție de învățământ superior nu poate fi concepută fără o muncă de cercetare sistematică și aprofundată. Facultatea de Teologie nu poate face abstracție de aceasta. De aceea, cadrele didactice de la Facultatea de Teologie din Arad publică rezultatele activității lor științifice și în publicațiile Facultății.

Astfel, începând din anul universitar 1994-1995 se tipărește *Anuarul Facultății*, care se dorește a fi o oglindă fidelă a stării de fapt a școlii, având și un aspect tehnic, informativ. De asemenea, primul număr al revistei facultății, intitulat *Teologia*, a apărut de la începutul anului 1997, unde se publică, în special rezultatele muncii cadrelor didactice de aici. Totodată, cadrele didactice ale Facultății de Teologie editează, începând din anul 2000, săptămânalul pastoral-misionar *Calea Mântuirii*. Pe lângă acestea, Facultatea de Teologie organizează, începând din 1994, anual, în cursul lunii mai, sesiuni de comunicări științifice, simpozioane, conferințe ș.a. în cadrul cărora se aprofundează probleme teologice cu mari implicații în freamătul cultural și spiritual al acestui sfârșit de mileniu. Rezultatele acestor sesiuni științifice se publică anual într-un volum care, din păcate, nu poate fi difuzat în medii prea largi, apărând într-un număr redus de exemplare, din motive obiective.

d. Capela Facultății. În octombrie 1996 s-a pus piatra de temelie a capelei școlii, iar în iunie 2004 lucrările la aceasta au fost finalizate. Capela are o importanță excepțională pentru formarea duhovnicească a studenților teologi. Aceasta reprezintă „laboratorul duhovnicesc” al Facultății de Teologie. Acolo urmează studenții noștri programul de rugăciune zilnică, de deprindere a sfintelor slujbe, de dobândire a capacității de a transmite prin predici și cateheze învățătura și spiritualitatea Bisericii.

e. Treptele academice ale instituției. Facultatea de Teologie din Arad a ajuns la o maturitate academică, în sensul că ea oferă pregătirea de specialitate la nivelul de licență, de master și, începând cu toamna anului 2011, oferă studii doctorale. Acest triptic academic are o relevanță excepțională pentru instituția teologică arădeană, care cinstește în felul acesta trecutul ei de afirmare educațională, dar, manifestă totodată și responsabilitate față de prezentul teologic și bisericesc contemporan.

6. Dificultăți, dorințe și perspective

Reînnodarea firului instituțional al școlii teologice din Arad, după o întrerupere de peste patru decenii, nu a fost lipsită de anumite dificultăți ale începutului, pornind de la demersurile pentru reînființare, continuând apoi cu dificultăți legate de spații necesare învățământului și de personalul didactic de specialitate.

Multe din aceste dificultăți au dispărut astăzi, altele mai persistă încă.

1. În primul rând, s-ar cuveni să existe tot în cadrul facultății și un cămin studentesc și cantină, având în vedere specificul și exigențele unui învățământ teologic. Apelăm în acest sens, la forurile noastre bisericești și academice,

pentru ca într-un timp relativ scurt să se poată materializa și acest proiect; aceasta cu atât mai mult, cu cât există premise solide în acest sens.

2. Se impune o mai bună colaborare a facultății cu parohiile, pentru a putea selecta acei tineri, cu reală vocație pentru slujirea Bisericii.

3. Dorim să continuăm cu și mai multă atenție activitatea de cercetare teologică - în vederea dinamizării misiunii Bisericii în acest nou mileniu creștin, elaborând și un proiect de lucrare misionară, în legătură cu Sfânta Arhiepiscopie a Aradului.

În concluzie se cuvin a fi reținute următoarele:

1. Orașul Arad are o vocație culturală, bisericească și universală, așa cum o dovedește apariția școlii teologice arădene la începutul veacului al XIX-lea și întreg complexul de factori ce au facilitat apariția sa.

2. Biserica Ortodoxă Română și implicit Episcopia, respectiv Arhiepiscopia Aradului a dovedit în istoria sa, cu referire la evenimentul consemnat, că este deschisă complexității fenomenului cultural. Ba mai mult, Biserica a înțeles foarte bine că prin cultură își poate transmite mai bine mesajul ei sfânt și mântuitor credincioșilor săi, devenind un factor de progres și de umanizare în duh creștin a relațiilor dintre oameni. Institutul Teologic din Arad a fost expresia concretă a simțămintelor perene și purtătoarea valorilor creștine personale și comunitare, pe care le-a promovat și difuzat în diferite forme, în zona de vest a țării și dincolo de ea.

3. Niciodată nu vom reuși să punem suficient de bine și de clar în lumină legătura Bisericii cu lumea, spiritualitatea, cultura, teologia și gândirea general-umană.

4. Fiecare împlinire a unui soroc în ceea ce privește Școala teologică arădeană ne obligă pe noi cei de astăzi să evaluăm responsabilitatea ce apasă pe umerii noștri, pentru a duce mai departe, în alt context și cu alte posibilități și perspective, visul înaintașilor noștri în noul context european, așa cum au știut ei să-1 valorifice pe cel din timpul lor.

INSTITUȚII IUDAICE DE ÎNVĂȚĂMÂNT. SPECIFICUL ÎNVĂȚĂMÂNTULUI EVREIESC ARĂDEAN

Pr. Conf. Univ. Dr. Caius CUȚARU

Facultatea de Teologie „Ilarion V. Felea”, Arad

Abstract

In Judaism, the study is a religious duty, because the will of God can be known only through the Torah. That is why Judaism, like Islam, is a religion of the book and of the Scriptures study. This explains the organization of Jewish education of all degrees, in all times and places inhabited by Jews, being one of the major concerns of any community. The same happened in the Jewish community in Arad, where various Jewish education institutions have functioned over time: Elementary School, High School, Talmud-Torah or Yeshiva.

Keywords

Judaism, education, Arad, Talmud-Torah, Yeshiva

1. Studiarea Scripturilor ca expresie a vocii lui Dumnezeu

Fără spiritualitate, fără efortul de a studia și de a cunoaște cuvântul lui Dumnezeu și fără căință nu se poate vorbi despre identitate iudaică. De aceea, „studiul apare în mod natural ca o condiție esențială a supraviețuirii poporului evreu și a iudaismului și întotdeauna a fost

astfel”¹. Dumnezeu s-a descoperit poporului evreu, prin Moise, pe Muntele Sinai dându-i Tora, iar Tora trebuia cunoscută, învățată și studiată zi și noapte, celebrată în cult. A transmite Tora - spun înțelepții Talmudului - este ca și cum te-ai regăsi la poalele Muntelui Sinai².

Iudaismul este religia în care cultul și studiul fac casă bună, ba mai mult chiar, împart acoperișul aceleiași case, deoarece în foarte multe cazuri au existat sinagogi care adăposteau și case de studiu (*bet midraš*)³. În acest sens, Talmudul preciza că „acolo unde este locul învățaturii, acolo trebuie să fie și cel al rugăciunii”⁴, impunându-se concluzia că învățătura este prioritară rugăciunii, ea pregătind terenul pentru rugăciune. De aici deducem importanța de care se bucura studiul Scripturilor în iudaism, faptul că doar un număr foarte restrâns dintre evrei nu cunoșteau cititul și scrisul, rata analfabetismului fiind deci foarte redusă în toate timpurile. Și tot Talmudul preciza faptul că s-a făcut o anchetă de la Dan (extremitatea nordică a Iudeii) și până la Beer Șeva (extremitatea sudică a Iudeii) și s-a constatat că nu există nici un copil, băiat sau fată, de peste trei ani care să nu știe să citească sau să explice comentariile și legile purității. Evident, copiii de trei ani nu știau să scrie, dar toți erau capabili să citească, fapt unic într-o tradiție religioasă până astăzi. Concluzia care i se impune lui René-Samuel Sirat, fost Șef Rabin al Franței, este aceea că

„se poate spune că voința de a elimina analfabetismul a fost stabilită pentru poporul evreu în urmă cu peste douăzeci și opt de secole”⁵.

Aceași realitate, mărturisită de această dată de un alt Șef Rabin Dr. Moses Rosen, putea fi întâlnită până nu demult în orașelele și târgușoarele

¹ A se vedea în acest sens René-Samuel SIRAT, Martine LEMALET, *Tandrețea lui Dumnezeu*, Trad. de Țicu Goldstein, Editura Hasefer, București, 2003, p. 29.

² A se consulta Josy EISENBERG, *Iudaismul*, Trad. de C. Litman, Editura Humanitas, București, 1995, p. 127.

³ Dacă primul nume al sinagogii este „Beit-Haknesset” = „casa adunării obștii”, al doilea nume pe care îl poartă sinagoga este cel de „Beit-Hamidraš” = „lăcașul de învățatură”, funcția ei principală fiind aceea de a se citi acolo cuvântul Torei. A se vedea în acest sens Șef Rabin Dr. Moses ROSEN, *Eseuri biblice*, Ediția a II-a, Editura Hasefer, București, 1992, pp. 5-6.

⁴ *Talmud Bavli*, Tractatul Berahot, folio 6.

⁵ R.-S. SIRAT, M. LEMALET, *Tandrețea lui Dumnezeu*, p. 30. René-Samuel Sirat se referea la inițiativa regelui Ezechia din secolul VIII î. Hr. care a hotărât să răspundă la forța sabiei imperiului lui Senaherib, superputerea momentului, prin dezvoltarea și generalizarea unei educații bazate pe Tora. În legătură cu acest moment din istoria iudaismului, rabinii au comentat un verset din Isaia în care se spune că „jugul a fost rupt de ulei” (Isaia 10, 27).

transilvănene și moldave, în care în zorii zilei, înainte de a se duce la îndeltnicirile lor modeste, cizmarii, croitorii și micii negustori evrei se grăbeau spre sinagogă, unde, înainte de rugăciune, se așezau în jurul meselor și studiau cu o pasiune de adevărați intelectuali cuvântul lui Dumnezeu, chiar dacă aceleași mâini care acum mânuiau foile îngălbenite de vreme, peste puțin timp urmau să mânuiască unelte dure. Același ritual se petrecea și seara, când osteniți de muncă evreii, oricât de obosiți erau, nu renunțau la jumătate de oră de învățătură⁶.

Educația copiilor nu reprezintă expresia unei simple îndatoriri familiale, ci una dintre prescripțiile Legii iudaice. În Deuteronom, Dumnezeu arată că transmiterea și însușirea poruncilor Sale de către tineri trebuie să stea permanent în atenția părinților:

„Cuvintele acestea, pe care ți le spun eu astăzi, să le ai în inima ta și în sufletul tău; Să le sădești în fiii tăi și să vorbești de ele când șezi în casa ta, când mergi pe cale, când te culci și când te scoli” (Deuteronom 6, 6-7).

Accentul cade pe transmiterea tradiției din generație în generație:

„De te va întreba în viitor fiul tău și va zice: Ce înseamnă aceste porunci, hotărâri și legi pe care vi le-a dat Domnul Dumnezeu vostru? Să-i spui fiului tău: Am fost robi la Faraon în Egipt și Domnul Dumnezeu ne-a scos din Egipt cu mână tare și cu braț înalt... Atunci ne-a poruncit Domnul să împlinim toate hotărârile acestea și să ne temem de Domnul Dumnezeuul nostru, ca să ne fie bine în toate zilele, ca și acum” (Deuteronom 6, 20-21, 24).

Există și alte prescripții vechi-testamentare privitoare la prioritatea pe care trebuiau să și-o facă comunitățile iudaice din educarea copiilor. Astfel, Cartea Proverbelor precizează în felul următor importanța educației: „Deprinde pe tânăr cu purtarea pe care trebuie s-o aibă; chiar când va îmbătrâni nu se va abate de la ea” (Pildele lui Solomon 22, 6). Și tot Solomon mai arată că „Fiul înțelept ascultă de învățatura tatălui său, iar cel batjocoritor nici de mustrare” (Pildele lui Solomon 13, 1).

Mișna indică ce vârstă este propice studiului:

„Cinci ani este vârsta la care să se studieze Biblia, zece ani pentru studierea Mișnei; la treisprezece ani, copilul este obligat

⁶ A se consulta această mărturie la M. ROSEN, *Eseuri biblice*, p. 6.

să respecte poruncile și la cincisprezece ani este timpul să înceapă studierea Talmudului”⁷.

Cu timpul, începe să se facă deosebirea între învățământul laic și cel religios. Astfel, la sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul celui de-al XVIII-lea se produce o mutație în mentalitatea evreilor din Europa, în urma încercării de conformitate cu tendințele moderniste ale societăților în care trăiau. Este perioada deschiderii, a ieșirii din ghetoul autoimpus, altfel spus, al modernizării peisajului social evreiesc⁸. Nici învățământul iudaic nu putea face abstracție de aceste realități sociale, care transformau întregi comunități. Este perioada în care învățământul tradițional este părăsit de tot mai mulți tineri evrei în favoarea integrării în sistemele laice de învățământ; evreii învăț să citească și să scrie în alfabetul gotic, renunțând la caracterele ebraice, cu scopul de a redacta cât mai bine actele de vânzare-cumpărare. Pe de altă parte, părinții își trimit copiii la muncă înainte de a-și definitiva educația ebraică, ceea ce priva înaltele studii talmudice de generația de schimb, absolut obligatorie. În această perioadă era deplâns faptul că

„odraslele familiilor evreiești (chiar și fetele!) învățau franceza, italiana și germana, ba și dansul, dar nu li se găsea o oră pentru deprinderea Mișnei și a Ghemarei. Și adăuga tot el: (Eibeschutz, n.n.) nu se poate să te rogi fără a înțelege ce citești. Iar învățătura copiilor nu trebuie încredințată unor incapabili și incompetenți...”⁹.

În acest context în care evreii din Europa încearcă să se integreze tot mai mult în societățile în care își duceau existența se încadrează și învățământul evreiesc din Țările Române, în general¹⁰, și cel din părțile Aradului, în special.

⁷ „The Ethics of the Fathers”, în J.H. Hertz (ed.) *Authorised Daily Prayer Book*, London, 1947, cf. Lavinia și Dan COHN-SHERBOK, *Introducere în Iudaism*, Trad. de Marcel Ghibernea, Editura Hasefer, București, 2000, p. 163.

⁸ Liviu ROTMAN, „Tipologia învățământului evreiesc în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea”, în *Studia et Acta Historiae Iudaeorum Romaniae* (SAHIR), Vol. V, Editura Hasefer, București, 2000, p. 174.

⁹ Maurice-Ruben HAYOUN, *O istorie intelectuală a iudaismului. Luminile de la Corba la Berlin. 2*, Trad. de Dumitru Hîncu, Editura Hasefer, București, 1999, p. 14.

¹⁰ A se vedea în acest sens Liviu ROTMAN, *Școala israelito-română (1951-1914)*, Editura Hasefer, București, 1999.

2. Instituții iudaice de învățământ

În prezentul capitol vom face referiri atât la instituțiile de învățământ contemporane, cât și la cele tradiționale, cu o considerabilă vechime, pentru a înfățișa modul în care se făcea și se face și în prezent educația unui credincios evreu.

2.1. Învățământul primar și secundar

În zilele noastre, copiii își încep educația religioasă în școlile elementare evreiești¹¹, în care programa școlară cuprinde cunoștințe religioase, dar și laice. În astfel de școli, începând de la vârsta de șapte ani, copiii deprind limba ebraică și limba țării în care trăiesc. Cunoașterea Torei reprezintă o prioritate și atunci când copilul de vârstă mică se apleacă asupra studiului cărților sfinte, există obiceiul să i se pună între paginile cărții dulciuri, pentru a-l încuraja să vadă că studiul Torei este dulce și plăcut¹². Sunt studiate și uneori chiar memorate pasaje întregi din Biblie, de la vârste foarte fragede, dar studiul se extinde și la înțelegerea modului de viață iudaic. Accentul se pune pe studiile iudaice, chiar dacă copiii (băieți și fete) sunt instruiți și în materii cu caracter laic¹³.

Și în privința educației iudaice se remarcă prezența tendințelor secularizante, în sensul că tot mai puțini copii evrei din diaspora urmează învățământul religios, iar procentul celor care frecventează sistemul laic de învățământ este în continuă creștere. Pentru acești copii, sinagogile organizează un sistem suplimentar de studii iudaice, după orele de curs sau duminica, însă de multe ori este receptat ca fiind secundar, accentul punându-se pe învățământul laic. Și chiar dacă unii urmează și sistemul secundar de învățământ iudaic, cei mai mulți își încheie studiul iudaismului la această vârstă, care coincide cu sărbătoarea de *bar* sau *bat mițva*, mulțumindu-se deci cu cunoașterea câtorva precepte ale credinței strămoșilor lor. Această realitate a diasporei iudaice creează premisele unei tot mai accentuate secularizări a comunităților evreiești din afara Israelului.

La vârsta de paisprezece ani, copiii evrei trec de la ciclul elementar la cel secundar. Acolo elevii își îndreaptă atenția spre studierea Mișnei, a Talmudului

¹¹ Aceste școli s-au dezvoltat din tradiționalele școli elementare din Europa de Est care aveau o singură clasă. Ele sunt autorizate de către guvern și sunt bine înzestrate.

¹² L. și D. COHN-SHERBOK, *Introducere în Iudaism*, p. 163.

¹³ L. și D. COHN-SHERBOK, *Introducere în Iudaism*, p. 164.

și a eticii (*musar*). Inițierea din această perioadă, în învățăturile iudaismului, are menirea de a asigura copilului o pregătire temeinică pentru viață și pentru desăvârșirea ulterioară a studiilor. Din această etapă fetele erau lipsite de educație, cel puțin până la începutul secolului XX, ele fiind instruite acasă în problemele gospodărești, urmând a se pregăti pentru întemeierea unui cămin¹⁴. În prezent, în Statele Unite există și școli secundare în care sunt admise fete, cum ar fi cea numită Beth Jacob, care asigură o educație iudaică și laică de patru ani (între paisprezece și optsprezece), însă disciplinele de studiu ale fetelor sunt deosebite de cele ale băieților, deoarece ultraortodocșii nu încurajează studierea Talmudului de către femei.

2.2. Bet midraș („Casă de studiu”)

Bet midraș este un centru de educație religioasă care, de obicei, face parte dintr-o sinagogă sau dintr-un complex sinagogal. Fiind expresia importanței pe care o acorda iudaismul instrucției și educației credincioșilor, *Bet midraș* era principalul loc de studiu al textelor și comentariilor talmudice clasice, putând reprezenta și locul de rugăciune al celor care îl frecventau. Studiului Torei i se acorda o atenție deosebită în iudaism, așa încât locașul în care se studiază Tora se consideră că este chiar mai sfânt decât sinagoga. De aceea, este permisă vânzarea unei sinagogi în scopul de a achiziționa sau a construi un *bet midraș*¹⁵. De multe ori însă, locașul de studiu funcționa chiar în clădirea sinagogii, confundându-se cu ea.

Tradiția iudaică afirmă că primul *bet midraș* a slujit lui Sem, fiul lui Noe, și strănepotul acestuia Eber. *Midrașul* enumeră mai multe personaje biblice care au înființat câte un *bet midraș* sau au studiat într-un asemenea loc¹⁶. În antichitate sunt amintite mai multe case de studiu, printre care pot fi amintite casa de studiu a lui Șamai și Avtalion, înțelepți din secolul I î. Hr., precum și a lui Hilel, unul din cei mai mari înțelepi ai neamului evreiesc. În perioada Evului Mediu și în perioadele ulterioare exista câte un *bet midraș* în fiecare oraș, fiind administrat de către comunitate, unde se studia Talmudul, de către bărbați. Chiar și cei care nu se pregăteau pentru a deveni rabini și munceau în altă parte, își găseau zilnic un mic răgaz, înainte sau după orele de muncă, pentru a veni să studieze aici.

¹⁴ L. și D. COHN-SHERBOK, *Introducere în Iudaism*, p. 165.

¹⁵ „Bet midraș”, în *Enciclopedia Iudaismului*, Redactor coordonator Geoffrey Wigoder, Trad. de Radu Lupu și George Weiner, Editura Hasefer, București, 2006, pp. 99-100.

¹⁶ „Bet midraș”, p. 100.

În prezent, astfel de locașuri de învățământ iudaic ale comunităților au încetat să mai existe, dar și acum unele sinagogi mai au câte un *bet midraš*. De asemenea, fiecare *ieșiva* are câte un *bet midraš*, ca loc special de studiu, iar bărbații din comunitate îl frecventează.

2.2.1. Bet Șamai („Casa lui Șamai”) și Bet Hilel („Casa lui Hilel”)

Pentru a vedea importanța învățământului religios iudaic vom exemplifica aducând în atenție două școli de gândire celebre în antichitate, cea al lui Șamai și cea a lui Hilel. Acestea erau importante nu numai pentru a exemplifica importanța studiului în iudaism, ci și pentru a sesiza influența pe care aceste școli o aveau pentru teologia iudaică, punând în circulație adevărate curente de gândire și influențând în mod sugestiv dezvoltarea legii orale.

Bet Șamai și *Bet Hilel* erau două școli rivale, ale căror controverse își vor pune amprenta asupra teologiei iudaice din ultimele decenii de dinaintea distrugerii celui de-al doilea Templu și chiar și după acest eveniment, care a despărțit în două istoria iudaismului. Se pare că școlile au funcționat până în secolul al II-lea d. Hr. Întemeietorii școlilor, Șamai și Hilel, erau cei mai de seamă înțelepți ai vremii lor. Controversele dintre *Bet Șamai* și *Bet Hilel* acoperă toate domeniile jurisprudenței rabinice (*Halaha*), fiind repertoriate 316 asemenea diferențe. Dacă *Bet Șamai* adopta întotdeauna poziția cea mai intransigentă, *Bet Hilel*, reacționa mult mai ponderat, modificându-și opinia și acceptând-o uneori pe cea a școlii adverse¹⁷.

Deosebirea dintre cele două școli rezidă în felul în care interpretează Scriptura. Șamai și urmașii săi se situează întotdeauna pe cele mai intransigente poziții, interpretând versetele biblice în sens literal, pe când școala lui Hilel adoptă mai mult interpretarea alegorică. Datorită acestor atitudini diferite, cercetătorii de mai târziu îi vor considera pe adepții școlii lui Șamai conservatori, iar pe cei ai școlii lui Hilel, liberali. Dar la deosebirea dintre cele două școli nu ar sta doar factori de ordin teologic, ci și sociologic, potrivit opiniei unor specialiști. Astfel, adepții lui Șamai ar proveni din rândurile aristocrației rurale înstărite, categorie socială recunoscută pentru vederile sale conservatoare, pe când discipolii lui Hilel ar fi aparținut clasei de jos, de mici meseriași și negustori din orașe¹⁸. Chiar dacă la început adepții celor două școli se căsătoreau între ei, treptat treptat relațiile dintre ei

¹⁷ „Bet midraš”, p. 100.

¹⁸ „Bet midraš”, p. 100.

s-au deteriorat, degenerând în polemici virulente și chiar în violențe fizice. În influențarea unor asemenea relații un rol activ l-a avut și stăpânirea romană, împotriva căreia școala lui Șamai a reacționat, impunând un număr de optsprezece decrete prohibitive prin care se limitau strict contactele dintre evrei și neevrei. Patru decenii mai târziu, însă, înțelepții de la Iavne au hotărât că Halaha se va conduce întotdeauna după opinia școlii lui Hilel, în urma unei intervenții cerești.

2.3. Ieșiva

Ieșiva (pl. Ieșivot) este o academie consacrată studiului Talmudului și a textelor sacre. Asemenea academii au existat în Țara Sfântă și în Babilon începând din secolul I d. Hr. În secolul I, după dărâmarea Templului din Ierusalim, Iohanan ben Zakai a întemeiat o academie la Iavne, care va deveni celebră în scurtă vreme. În Babilon, încă din secolul al III-lea fuseseră înființate academiile de la Sura și Pumbedita, care atrăgeau mulți tineri.

În timpurile moderne (sec. XIX), în toată Europa de Est au existat mai multe academii, printre care cele mai cunoscute erau cele de la Tels, Ponozev, Slobodka, și cele hasidice de la Liubavici și Lubin, toate acestea fiind distruse de naziști. După război au fost create noi academii în Israel, în Statele Unite și în Europa. În prezent aceste academii talmudice au foarte mulți studenți, deoarece tot mai multe familii evreiești au posibilitatea de a-și școlariza copiii, iar despre importanța studiului am mai vorbit până acum¹⁹.

În ieșivot se lucrează în perechi de câte doi studenți, care discută sensul anumitor texte sacre, limba de predare fiind idiș-ul. De două ori pe săptămână, rectorul ține o prelegere asupra porțiunii din Talmud care este studiată atunci, existând și un profesor care ține cursuri de morală iudaică (*musar*). Durata studiilor este de patru ani, absolvenții putând să îmbrățișeze o carieră de rabin, însă mulți aleg să urmeze profesii laice.

3. Studiu de caz. Învățământul evreiesc la Arad

Primele două familii de evrei se stabilesc în Arad la începutul secolului al XVIII-lea, mai precis în anul 1717, după care numărul acestora va fi în continuă creștere. În mod treptat vor apărea și instituții specific iudaice în urbea de pe Mureș. Prima instituție de acest fel a fost Hevra Kadisha (1729), care se ocupa nu numai cu înmormântarea evreilor și cu administrarea

¹⁹ A se consulta L. și D. COHN-SHERBOK, *Introducere în Iudaism*, p. 170.

cimitirelor, ci, în limita posibilităților, și cu asigurarea îngrijirii medicale a evreilor arădeni. Interesant de subliniat este faptul că Hevra Kadisha este anterioară comunității însăși, adică organizării sub această formă a evreilor arădeni, Adunarea generală a acesteia constituind forul în care se luau deciziile ce-i vizau pe toți membrii. Mult mai târziu apare primul cerc de studii religioase (1785)²⁰. În secolul al XIX-lea se va pune problema construirii unei sinagogi, însă așa cum s-a mai întâmplat și în alte cazuri, construirea școlii a prevalat, așa încât școala a fost ridicată înaintea sinagogii. În anul 1828, după îndelungate tergiversări, a fost pusă piatra de temelie a edificiului sinagogii, iar în anul 1834 a fost încheiată construcția ei, după ce în prealabil a fost declarată proprietatea împăratului austriac Francisc. În acea perioadă șef-rabinul Aradului era vestitul Aaron Chorin (1766-1844), rabinul reformator²¹. Printre instituțiile evreiești care au luat ființă în Arad în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și primele decenii ale secolului XX, prin donațiile unor oameni înstăriți, amintim: orfelinatul de fete, căminul de orfani pentru băieți, azilul de bătrâni, casa de caritate, cantina populară, spitalul evreiesc, asociații de ajutorare, precum și școala elementară.

În ce privește învățământul, în prima parte a secolului XX, în special în București, în sudul Moldovei, în Banat și Dobrogea au existat școli „israelito-române”, primare, gimnazii și licee, în care se predau 2-4 ore de religie ebraică pe săptămână, dar nu și limba ebraică sau noțiuni de istorie iudaică. Erau școli de tip asimilaționist. În mediile ortodoxe din Transilvania, cum a fost și Aradul, Clujul, Satu-Mare, Oradea sau Baia-Mare și multe altele, existau numeroase ieșivot, cuprinzând mii de tineri, care au continuat, între cele două războaie, să ducă un mod de viață iudaic²².

3.1. Școala elementară

Școala elementară a fost înființată în anul 1832, clădirea școlii din Piața Luptei, nr. 2 fiind ridicată prin donațiile lui Juliana Dobler, ale baronului Adolf Neumann și a lui Jacob Hirschl²³. Din anul 1835 funcționau două clase mixte de elevi, în anul 1854 ciclul de învățământul s-a extins la șapte ani, iar din anul 1855 s-au pus bazele unei școli de fete, model pentru acel timp în Arad. Tot din acea perioadă datează și școala profesională evreiască (1851),

²⁰ A se vedea în acest sens *Istoria evreimii arădene*, Editura Minimum, Tel Aviv, 1996, p. 33.

²¹ A se vedea Boris Marian MEHR, *Evreii. Istorie. Valori*, Editura Hasefer, București, 2000, pp. 31-32.

²² Șef Rabin Dr. Moses ROSEN, *Primejdii, încercări, miracole*, Ed. a II-a, Editura Hasefer, București, 1991, p. 128.

²³ M. ROSEN, *Primejdii, încercări, miracole*, p. 47.

cu specializări în 12 meserii, transformată din anul 1872 în liceu de stat, cu predare în limba germană, având două clase a 35 de elevi²⁴. Problema finanțării școlii era acoperită de comunitatea de rit occidental în proporție de 85%, dar și din sume provenite de la baronul Adolf Neumann sau din contribuția comunității ortodoxe, astfel încât doar 1/3 dintre elevi trebuia să-și plătească taxa școlară. Și din punct de vedere didactic, corpul profesoral era unul de valoare²⁵, iar programa de învățământ constituia un model pentru celelalte școli ardelenesti de profil. După anul 1918, odată cu schimbările survenite în urma alipirii Transilvaniei la țara mamă, limba de predare a devenit româna.

Chiar dacă activitatea școlară, în secolul XX, s-a aflat sub conducerea comunității de rit occidental, copiii proveniți din familiile evreiești ortodoxe n-au avut de suferit, deoarece între cele două comunități religioase arădene a existat o bună colaborare.

3.2. Liceul evreiesc (1941-1945)

În anul 1941 a fost înființat la Arad un liceu evreiesc, în condițiile vitrege din preajma celui de-al doilea Război Mondial, în timp ce alte comunități evreiești din vecinătate (Timișoara, Oradea, Cluj) avea asemenea instituții de câțva timp²⁶. Prin condiții vitrege înțelegem excluderea elevilor evrei din toate școlile statului, prin decretul din septembrie 1940. În această situație, unii dintre elevi au studiat acasă cu profesori evrei de la fostul liceu de stat, alții la școala particulară ABC, condusă de profesorul Katz Sigismund, iar la sfârșitul anului, cu toții, au mers la Timișoara pentru a-și da examenele la Liceul Evreiesc de acolo. Asigurarea bazei materiale absolut necesare pentru înființarea Liceului Evreiesc de la Arad a fost posibilă prin donația, de un milion de lei, făcută de industriașul Dan Oszkar²⁷.

Liceul își deschide porțile la data de 21.11.1941, funcționând la început doar ca liceu de băieți, în clădirea din Str. Seminarului, mai târziu înființându-se și liceul de fete. Directorul liceului de băieți a fost șef-rabinul Nicolae Schönfeld, iar ca directoare liceului de fete a fost aleasă D-na Balkányi Eva.

²⁴ Grünbaum MIKSA, *Az aradi israelita hitköség iskoláinak története*, Arad, 1896, p. 4, 30, u, cf. *Istoria evreimii arădene*, p. 47.

²⁵ A se vedea în acest sens lista profesorilor care au predat la aceste instituții de învățământ de-a lungul timpului, cf. *Istoria evreimii arădene*, pp. 47-48.

²⁶ *Istoria evreimii arădene*, p. 47.

²⁷ *Istoria evreimii arădene*, p. 106.

O primă perioadă dificilă pe care a trebuit să o traverseze învățământul evreiesc liceal din Arad a fost determinată de rechiziționarea clădirii liceului în primăvara anului 1942, prilej cu care a fost închiriat etajul unei clădiri de pe bulevard (actualul sediu PNL), în care va funcționa și liceul de fete.

La buna desfășurare a procesului de învățământ și-au dat concursul și cadre didactice de la alte licee din Arad, cum ar fi: inspectorul școlar dr. Giurchescu Nicolae și profesorii Ascaniu Crișan (Moise Nicoară), Bucurescu Florica (Elena Ghiba Birta) și Suci Vasile (Liceul Comercial). Examenele de sfârșit de an și cele de bacalaureat au fost recunoscute și legalizate de stat după 23 august 1944.

În anul școlar 1944-1945 au început să se manifeste tot mai accentuat două tendințe opuse; una susținută de către mișcarea sionistă, care dorea continuarea activității liceului, iar alți membri ai Comunității de rit occidental și curatorului, care considerau că din cauza cheltuielilor prea mari, activitatea liceului va trebui să înceteze. Liceul s-a mai menținut până în anul 1945, după care și-a închis definitiv porțile, Comunitatea de rit occidental pretextând lipsa fondurilor pentru asigurarea unei baze materiale corespunzătoare²⁸.

Chiar dacă a avut o viață scurtă, amintirea liceului evreiesc de la Arad a marcat mentalul colectiv al comunității din această urbe până în prezent, existând și acum persoane care-și amintesc cu nostalgie de existența acestei instituții de învățământ.

3.3. Învățământ religios evreiesc la Arad, Talmud-Tora

A existat la Arad și un învățământ evreiesc cu specific religios. După izbucnirea primului Război Mondial, se stabilesc în Arad mai multe familii de evrei polonezi, care vor activa în cadrul comunității ortodoxe de aici, această comunitate devenind una dintre cele mai prestigioase din Ardeal. Aceste familii, printre care și unele hasidice, cum ar fi: familiile Stauber, Feldmann, Ganz, Fisch și-au organizat propriul lor minian, și-au clădit o casă de rugăciune și au activat pentru înființarea unui Talmud-Tora, deoarece până atunci predaseră doar melamezi (învățători) particulari. Este cazul unor melamezi precum Josif Schapira sau Hermann Lebovitz, care au predat alef-beith în propriile lor locuințe²⁹. Înființarea Talmud-Tora sub autoritatea

²⁸ *Istoria evreimii arădene*, p. 107.

²⁹ *Istoria evreimii arădene*, p. 86.

comunității evreiești a însemnat automat și creșterea calitativă a acestei forme de învățământ, melamezii fiind, în acest caz, salariați. În felul acesta

„s-a putut garanta instruirea gratuită a elevilor fără mijloace materiale. Primul melamed salariat după război a fost rabinul Friedmann, refugiat în Arad... Primul Gabbe a fost Moshe Kremer iar urmașul acestuia Salomon Wurzel”³⁰.

Cu timpul, Talmud-Tora s-a mărit și a ajuns să formeze cinci clase.

Legată de Talmud-Tora de la Arad există o frumoasă istorisire a Șef Rabinului României Dr. Moses Rosen, descrisă în cartea sa de amintiri intitulată: *Primejdii, încercări, miracole*, prilejuită de inspectarea acestei forme de învățământ iudaic din Vestul țării, în septembrie 1948, la două luni și jumătate după alegerea sa ca Șef Rabin. Contextul era marcat de lupta Șef Rabinului cu Comitetul Democrat Evreiesc (CDE-ul), de factură comunistă, pentru un învățământ religios evreiesc, CDE-ul dorind desființarea tuturor cursurilor de Talmud-Tora. Deoarece mărturisirea lui Moses Rosen este una cât se poate de ilustrativă pentru perioada respectivă, de instaurare a comunismului pe de o parte și de traumă post-holocaust pentru comunitatea evreiască, pe de altă parte, cu comicul dar și cu tragismul ei, îmi voi permite să o redau în continuare în întregime, în ciuda întinderii sale.

„Conflictul devenea pe zi ce trece mai acut. M-am hotărât să demisionez și, în același timp, să fac un gest care să însemne o demonstrație publică în ajutorul Talmud Torei: am plecat la Arad, cu unicul scop de a inspecta cursurile de Talmud-Tora. Pe acea vreme, în afară de neologi (reformații), care trăiau în acest oraș din Vestul României, existau acolo mii de de Hasi-dimi ai Rabinului din Satu-Mare (Îi întâlnim azi la Bnei-Brak sau în Meia-Șearim).

Ei încă nu mă cunoșteau. Pentru ei eu eram „Rabinul roșu”, care a fost recent ales cu sprijinul guvernului comunist al României. De aceea, ei se „pregătiseră” pentru o primire *sui-generis*. Când am intrat în sala cea mare, se aflau într-însa vreo 200 de copii cu perciunași. Profesorii purtând tradiționalele pălării de catifea neagră. O ieșivă în cel mai pur sens. În mijlocul ei, însă, fluturau două steaguri roșii, pe deasupra cărora era atârnat un... Stalin uriaș. Desigur că... ornarea sălii era pe cât de ciudată,

³⁰ *Istoria evreimii arădene*, p. 86.

pe atât de amuzantă. Melamedul, însă, începu de îndată... „examinarea”, care a sunat cam în felul următor (în limba idiș): „Copilașilor, cine e tatăl nostru?” „Stalin, Stalin”, răspunseră, în cor, copilașii” „Copilașilor, cine sunt prietenii noștri?” - continuă învățătorul să întrebe. „Marea Uniune Sovietică” - veni, pe loc, răspunsul colectivului. „Și cine-s dușmanii noștri?” - întrebă melamedul. „Imperialiștii anglo-americieni” - sună replica elevilor. Toate bune și frumoase. Nu m-am încumetat să-i întrerup de la acest joc pueril al oamenilor mari. Când isprăviseră reprezentanța, voiam să încep examinarea, ca să văd în realitate cum învață copiii. M-am adresat, deci, unui copil de vreo 5-6 ani și l-am întrebat dacă a învățat deja pericopa săptămânii, spunându-mi și numele ei. L-am invitat să-mi traducă primele versete și el începu, după clasică metodă a heiderului, în care fiecare cuvânt ebraic din text era tradus în idiș. „KI TEITZEI” „dacă vei porni” începu copilul „la luptă” continuând „împotriva dușmanilor tăi”. Aici l-am întrerupt și l-am întrebat: „Cine sunt dușmanii voștri?” „Ale goim - toți neevreii” răspunse copilul. Acest răspuns este de un tragism cutremurător; el corespunde momentului la care a fost dat. Erau numai trei ani de la Holocaust, în fața căruia întreaga lume a tăcut, fără să miște un deget. Să nădăjduim că va veni vremea când vom putea uita răspunsul tragic al copilului”³¹

- își încheie M. Rosen povestirea despre experiența de la Talmud-Tora din Arad.

Din această relatare ne dăm seama de amploarea pe care o avea învățământul religios iudaic într-un oraș ca Aradul: numărul copiilor care frecventau cursurile - „200 de copii cu perciunași”; despre localul de studiu care-i putea adăposti pe toți acești copii; despre cunoștințele dobândite: un copil de 5-6 ani cunoștea pericopa scripturistică a săptămânii și știa să o interpreteze, folosind „clasică metodă a heiderului”; despre buna pregătire a melamedului, iscusit în studiul scripturilor, dar și în a face față unor situații pe care le presupunea supraviețuirea într-un regim totalitar ce tocmai se instaurase.

³¹ M. ROSEN, *Primejdii, încercări, miracole*, pp. 134-135.

Existența Talmud-Torei, adică un tip de învățământ religios, într-un stat comunist-ateu, care suprimase școlile confesionale ale marilor confesiuni creștine, între care și Academii teologice, cum fusese și cea de la Arad, reprezintă un miracol. Acesta este răspunsul pe care și-l dă Moses Rosen la întrebarea cum a putut supraviețui un timp învățământul religios iudaic în România acelor ani³². Însă existența lui a asigurat supraviețuirea religioasă a evreilor din România, care au întemeiat primele kibbutz-uri din nou înființatul stat Israel, „zecile și zecile de mii de copii ai Talmud-Torei nimerind la Lod nu la Viena” - constată Șef Rabinul Moses Rosen.³³ Iar acest fapt se datorează în bună măsură eforturilor sale, după cum însuși mărturisește.

4. Concluzii

În iudaism nu putem concepe învățătura, instrucția și educația în mod separat de nevoia de studiu a textului sacru, dat fiind rolul pe care îl are pentru un evreu cunoașterea Torei, depășindu-se astfel cadrul unei instrucții de dragul cunoașterii și trecându-se în sfera religiozității, aspectul gnoseologic al studiului lăsând locul celui soteriologic, deoarece citirea și cunoașterea Scripturilor însemna deschiderea cerurilor – dacă ar fi să cităm în acest context o zicere a Sfântului Ioan Gură de Aur. Tora este viață pentru cei care o studiază, iar cine întrerupe studiul Torei își pune în pericol viața - lasă să se înțeleagă Rabbi Iacov³⁴. Identitatea iudaică însăși este dată de cunoașterea Torei. De aici și consecința firească: lipsa aproape în întregime a analfabetismului în rândul comunităților evreiești, grija deosebită pentru educația copiilor încă din fragedă pruncie, începând cu vârsta de trei ani, preocuparea pentru formarea unor adevărate biblioteci de studiu biblic în fiecare așezare mai importantă, achiziția de cărți constituind o îndatorire de căpetenie pentru o comunitate iudaică stabilită într-un anume loc.

La comunitățile evreiești se poate constata preocuparea pentru organizarea tuturor formelor de învățământ, de la cel primar și până la cel superior, iar dacă acest lucru a fost mai greu de realizat în diaspora, dar nu imposibil, el este cu atât mai facil astăzi, în statul Israel, independent din 1948, dar și în țările cu comunități iudaice însemnate (SUA - de exemplu).

³² M. ROSEN, *Primejdii, încercări, miracole*, p. 133.

³³ M. ROSEN, *Primejdii, încercări, miracole*, p. 133.

³⁴ *Deti di rabbini. Pirqé Avot con i commenti tradizionali*, A cura di Alberto Mello, Fabbri Editori, Milano, 1997, pp. 107, 198.

Tragismul ultimelor secole pentru comunitățile evreiești răspândite prin Europa a constat în părăsirea unei atitudini autoghetizante și încercarea de integrare în societățile în care trăiau. Chiar dacă răspunsul a fost unul pe măsura așteptărilor, prin asimilare din partea majoritarilor, au urmat reprizele mai lungi sau mai scurte de epurare, încheiate prin masacrele ce au urmat ascensiunii nazismului. Acestei tendințe de integrare socială i se subsumează atât reforma religioasă, care a condus la apariția grupării neologe, majoritară în Arad, cât și întregul sistem de învățământ, prin care se încerca punerea în acord a programei de studiu specific iudaice cu cea din învățământul public românesc, sau chiar mai mult, integrarea tinerilor evrei în învățământul de masă. Răspunsul a fost, cel puțin în timpul perioadei legionare antonesciene (septembrie 1940-ianuarie 1941) *numerus clausus* transformat apoi în *numerus nulus*. Bineînțeles, nu tot timpul evreii au suferit un tratament similar.

Comunitatea iudaică din Arad a avut aceleași preocupări pentru educația religioasă (ieșivele), dar și laică a tineretului (liceul evreiesc), mai ales că aici au activat rabini de renume european la un moment dat. Acest deziderat s-a putut materializa doar atunci când comunitatea era puternică, numărând mai multe mii de membri (secolele XIX-XX). Chiar dacă în prezent învățământul iudaic la Arad a intrat de mult doar în preocupările istoricilor, recuperarea trecutului istoric al învățământului arădean înseamnă și prezentarea specificului acestui tip de învățământ atât de particularizat, după chipul comunității înseși. Evreul, atât de diferit prin cultura, tradițiile și religiozitatea sa, a fost timp de câteva secole aproapele nostru.

PREOTUL ILARION V. FELEA – TEOLOGUL LITURGHISITOR ȘI MARTIR, DUPĂ JURNALUL SĂU AUTOBIOGRAFIC

Pr. Conf. Univ. Dr. Lucian FARCAȘIU

Facultatea de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea”, Arad

Abstract

The fulfillment, in 2011, of two decades from the reestablishment of the theological education in Arad is an opportunity for meditation over the endeavors made by predecessors in the old Department of Theological Academy of Arad, which separately distinguishes between the theological and the spiritual personality of Fr. PhD. Ilarion V. Felea. Father Felea was, par excellence, the professor of Systematic Theology, his classes and work being approached in this way. But taking into account the natural connection between the Christian dogma and the need of its living in the cult of the Church, searching deeply through his theological work, we discover liturgical issues that Fr. Felea highlights and treats in particular way. Thus, our study highlights the detailed aspects of Pastoral and Liturgical Theology developed the theological work of Fr. Professor Felea. From the research I undertook, we can say with conviction that in the complex personality of Father Ilarion, met both the theologian confessor and the servant priest at the Holy Shrine. His theological work, in which we fully find both elements of Pastoral and Liturgical Theology, is nothing more but the practical fruitfulness of the blessed meeting in his person between the Theological aspects that deals with the joy of living, in the personal life, of these truths confessed from the desk.

Keywords

Father Ilarion V. Felea, confessor theologian, servant priest at the Holy Shrine, liturgical aspects, pastoral aspects, theological work.

Împlinirea a 25 de ani de la reînființarea învățământului teologic superior la Arad constituie un potrivit prilej de meditație asupra strădaniilor depuse de înaintași la catedra acestei instituții de învățământ teologic, adică dascălii de teologie de odinioară, de la vechea Academie Teologică din Arad, între care asemeni unui soare strălucește personalitatea teologică și duhovnicescă a Părintelui Profesor Dr. Ilarion V. Felea. Lucrarea noastră încearcă să surprindă tocmai această personalitate profundă a teologului liturghisitor și martir, părintele Ilarion V. Felea, așa cum se lasă aceasta descoperită în jurnalul său, care a văzut nu cu mult timp în urmă lumina tiparului.

1. Repere autobiografice surprinse din jurnalul său, intitulat *Opera vieții mele*

La 21 marite 1903, în localitatea Valea Brad din județul Hunedoara, vedea lumina zilei într-o familie preotească, Ilarion V. Felea, preotul de excepție, slujitorul neîncetat, „cu timp și fără timp”, doctorul în teologie, profesorul de la Academia Teologică din Arad, iar mai pe urmă mărturisitorul lui Hristos în temițele comuniste, sfârșindu-și viața pământească într-o groapă comună de la Aiud, în 18 septembrie 1961.

Oricât de bine am încerca să creionăm lucrarea preotească și opera teologică a Părintelui Ilarion V. Felea, socotim cuvintele și aprecierile noastre neputincioase pentru a putea surprinde profilul unei personalități teologice de anvergura Părintelui Prof. Dr. Ilarion V. Felea. Tocmai de aceea, socotim că cel mai bine poate vorbi despre sine chiar părintele Felea. În prima parte a studiului nostru vom surprinde astfel doar câteva aspecte, pe care le considerăm însă semnificative, din jurnalul părintelui Felea, un jurnal care impresionează nu numai prin originalitatea lui, ci și prin convingerea și credința mărturisitoare și viața pilduitoare a celui care așează în scris impresii din viața și trăirea sa preotească. Menționăm faptul că jurnalul părintelui Felea înainte de publicarea sa în întregime, a fost valorificat după caietele-manuscris (originale) alcătuite chiar de către părintele Felea, de către colegul nostru, tânărul teolog arădean, Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja,

în studiul său „Ilarion V. Felea - preotul, teologul, martirul – după Jurnalul autobiografic”, studiu publicat în paginile revistei *Teologia* a Facultății de Teologie Ortodoxe din Arad¹.

Din cuprinsul jurnalului aflăm faptul că după teminarea studiilor liceale, tânărul Ilarion Felea se înscrie la Facultatea de Filozofie și Litere din Cluj, urmând mai apoi cursurile Academiei Teologice Andreiene din Sibiu, cursuri pe care le finalizează în 1926.

După terminarea studiilor teologice, părintele Felea va fi hirotonit preot pe seama parohiei din satul natal, Valea Brad. Iată cum evocă părintele ziua instalării ca preot în satul său:

„Ziua de 6 August a.c. a fost pentru comuna noastră Valea-Brad, din prot. Zarandului, adevărată zi de sărbătoare (...) Dimineața la ora 7, enoriașii comunei îmbrăcați în haină de sărbătoare, se prezintă la casa noului paroh Ilarion Felea, însoțiți de cântăreții bisericii. Doi voinici flăcăi, purtau drapele împodobite cu cununi de flori. Tânărul paroh Ilarion Felea îi întâmpină cu cuvintele „bine ați venit, dragii mei”, la care credincioșii îi răspund într-un glas: „Trăiască părintele nostru”. Cei veniți la casa preotului, pleacă spre Biserică – „înconjurând pe noul paroh” – în frunte mergând flăcăii cu drapelele și cântăreții care cântau troparul „Bine ești cuvântat Hristoase”. Înaintea convoiului tineri și copii rupeau ramuri de salcie și salcâm aruncându-le jos, asocind astfel acest eveniment cu Intrarea Domnului în Ierusalim. De asemenea clopotele și toaca băteau, vestind tuturora apropierea *mirelui* lor – credincioșii pregătind și înfrumusețând biserica cu flori, frunze verzi și cununi”².

La 10 ani de la hirotonia sa, părintele Felea avea să consemneze în jurnalul său următoarele:

„De când eram încă pe băncile Academiei Teologice „Andreiene” din Sibiu, am nutrit gândul să mă fac preot la sat, cu scopul de a cunoaște direct viața sufletească a satului și greutățile chemării preoțești. Bunul Dumnezeu mi-a împlinit acest gând”³.

¹ Cristinel IOJA, „Ilarion V. Felea - preotul, teologul, martirul – după Jurnalul autobiografic”, în *Teologia*, nr. 1/2008 pp. 15-61.

² Pr. Prof. Dr. Ilarion V. FELEA, *Opera vieții mele-ziuar personal*, Editura Universității „Aurel Vlaicu”, Arad, 2012, pp. 55-56.

³ I.V. FELEA, *Opera vieții mele*, p. 162.

Dintre modele umane ale părintelui Felea, în ceea ce privește îndeplinirea slujirii preoțești, așa cum reiese din conținutul jurnalului său, se conturează chipul tatălui său, păstorul de suflete cu multă grijă și spirit de jertfelnicie față de credincioșii săi, pe de o parte, și față de familia sa, pe de altă parte. În ziua instalării sale în satul în care a păstorit și părintele său, el evocă chipul tatălui său, păstorul de suflete bun și răbdător, împovărat de griji pentru cei încredințați lui spre păstorie:

„E un adevăr îndeobște cunoscut și recunoscut, că o personalitate, cu cât rămâne mai departe în trecut, crește în măsură drept proporțională cu timpul. În ochii noștri figura dispărută a scumpului și neuitatului nostru tată crește, pentru că numai acum îl putem judeca într-o lumină adevărată. A fost un suflet simplu, dar sincer, muncitor și devotat chemării sale. Era un adevărat apostol, care fără să-și trâmbezeze activitatea într-un fel sau altul – alerga nu numai în comuna noastră, dar și în comunele vecine pentru a aduce mângâieri în casele celor necăjiți, neglijându-și de multe ori chiar și familia lui atât de numeroasă și atât de grea. În relațiile lui familiare, era un tată serios, sever și rece, și-n același timp înțelept, inspirându-și principiile de educațiune, din comoara de înțelepciune a Sfintei Scripturi, și în special: „Proverbele” și „Înțelepciunea lui Solomon” și din „Înțelepciunea lui I(isus) Sirah”. Nici când nu-și dezvăluia dragostea și grija față de copii săi. În schim bucuria lui internă era de nedescris; când își vedea copiii crescând: buni, tari, mari și sănătoși și veseli plângea de bucurie. Își exterioriza de atâtea ori bucuria prin lacrimi, pre cari le vărsa pe afară din casă, în taină. Puterea lui de muncă era sporită prin rugăciune multă și prin contact zilnic, intim și sincer cu Hristos și cu Evanghelia Sa. Când venea acasă de la slujbe – mai presus de orice, lăsa toate la o parte și îngeunchea și se ruga și aici stă succesul în secretul lui atât în parohia, care sub raport moral și religios ne-a lăsat-o în stare deadreptul înfloritoare, cât și în familie, pe care și-a îngrijit-o cu atâtea greutăți și sacrificii, crescând 9 (nouă) copii, dându-i pe toți la școli înalte. Eu ca actual și viitor preot, am găsit în viața lui de trudă și neodihnă icoana vie care să mă inspire și să mă călăuzească în viață”⁴.

⁴ I.V. FELEA, *Opera vieții mele*, pp. 57-58.

Din această succintă caracterizare reiese limpede faptul că „personalitatea tatălui său crește odată cu timpul și conștiința sa, fiind un suflet simplu, sincer, muncitor și devotat chemării sale, un adevărat apostol, un tată serios, sever, rece, înțelept, fără să-și dezvăluie dragostea și grija față de copii săi, trăind în schimb în interiorul lui bucuria copiilor și vărsând adesea lacrimi în taină”⁵.

O astfel de caracterizare făcută de părintele Felea, tatălui său, ne crează imaginea preoției părintelui Ilarion „altoită pe Hristos și „răsărită” profetic în ramurile familiei.

Așa cum reiese din jurnalul său, ca preot în Valea Bradului, părintele Ilarion Felea a fost în primul rând un om al slujirii și al misiunii, săvârșind Sfânta Liturghie aproape în fiecare zi, spovedind și împărtășind regulat pe credincioșii săi. Sunt consemnate în nenumărate rânduri împărtășirile oamenilor aflați pe patul de moarte. Aceasta dovedește faptul că

„înțelegerea duhovnicească din parohie și însăși desăvârșirea credincioșilor era intim legată de dimensiunea sacramentală asupra parohiei sale”⁶.

Deasemenea

„vizitarea bolnavilor, rugăciunile asupra lor, sfeștaniile, maslul, citirea psaltirii și alte slujbe întregesc opera pastoral-misionară zilnică a preotului Felea care are în centrul ei Liturghia Bisericii și extinderea vieții acesteia în rândul credincioșilor”⁷.

O privire de ansamblu asupra jurnalului său conturează imaginea unui preot și teolog profund integrat în viața liturgică a Bisericii, aproape toate zilele unei săptămâni desfășurându-se între slujirea din Biserică, implicarea în viața parohiei și slujbele săvârșite la casele credincioșilor și meditații duhovnicești ținute cu diferite prilejuri. Acest aspect, descoperă chipul unui teolog liturghisitor, care a înțeles pe deplin faptul că teologhisirea nu poate fi despărțită de experiența directă a faptului credinței, în evenimentul liturgic, în slujirea bisericească.

⁵ Cristinel IOJA, „Ilarion V. Felea - preotul, teologul, martirul – după *Opera vieții mele*”, în Pr. Prof. Dr. Ilarion V. Felea, *Opera vieții mele-ziuar personal*, Editura Universității „Aurel Vlaicu”, Arad, 2012, p. 11.

⁶ C. IOJA, „Ilarion V. Felea - preotul, teologul, martirul”, p. 15.

⁷ C. IOJA, „Ilarion V. Felea - preotul, teologul, martirul”, p. 15.

Abundența slujbelor la care este chemat zilnic este un alt aspect care poate fi descifrat din conținutul jurnalului. Acest fapt arată pe de-o parte integrarea sa liturgică, revelând dimensiunea profund misionară și pastorală a preoției sale, precum și integrarea liturgic-duhovnicească a credincioșilor săi, care cereau sfintele slujbe ale Bisericii cu conștiința unui folos duhovnicesc și truesc în urma săvârșirii lor⁸. Toate acestea ne descoperă faptul că Părintele Ilarion Felea împărtășea o viziune duhovnicească asupra parohiei sale, asupra credincioșilor săi și asupra misiunii și prezenței sale în cadrul parohiei. Spre exemplificare, vom menționa înscrisul părintelui în jurnalul său personal privitor la desfășurarea zilei de 6 XII 1927:

„Ziua de sf. Nicolae: serviciu divin, sfințirea stiharului și a Triodului donat de credinciosul Nicolae Dineș și soția Elisaveta (și a unei cutii de adunat bani pentru ajutorarea bolnavilor și a săracilor donată de episcopul Simeon David). Cu această ocaziune plecând de la citatul „Pe cum trupul fără suflet este mort tot așa și credința fără fapte este moartă” în predică am scos la iveală însemnătatea faptei creștinești a donatorului, care în mod spontan a făcut-o, după pilda marelui ierarh Nicolae. Tot în această zi am săvârșit patru (4) parastase, 10 (zece) sfeștanii și două (2) sf. Masluri, împreună cu Păr(intele). Miron Procopoviciu din Mihăileni”. La sfârșitul înșiruirii atâtor servicii religioase săvârșite într-o singură zi, părintele Ilarion consemnează, scurt: „Preoția-i grea!”⁹.

Sau, în același sens, în ziua de 11.X. 1927, părintele notează, la fel, în jurnal: „Patru sfeștanii ... și un sf. Maslu ... am mai avut un botez ... și înmormântare ... A fost o zi plină de muncă și oboseală”¹⁰. Multitudinea slujbelor la care părintele Ilarion Felea este solicitat zilnic arată și integrarea liturgic-duhovnicească a Sfinției Sale.

Iată cum îi caracteriza părintele Ilarion pe credincioșii parohiei sale: „Avem bucuria și mulțumirea sufletească de-a constata ... că sub aspect religios-moral, parohia noastră se hrănește dintr-un viu și adânc sentiment religios ... parohia noastră ... își menține o stare de religiozitate exemplară. Credincioșii noștri respectă cu sfințenie sărbătorile și cercetează regulat Biserica.

⁸ C. IOJA, „Ilarion V. Felea - preotul, teologul, martirul”, p. 16.

⁹ I.V. FELEA, *Opera vieții mele*, p. 70.

¹⁰ I.V. FELEA, *Opera vieții mele*, p. 66.

În această privință pot servi de model tuturor parohiilor din jur. Sfintele Taine – în special Sfânta Taină a Pocăinței și a Cuminăturii – se administrează la majoritatea absolută a credincioșilor an de an, mai ales în Postul Sfințelor Paști și a Sfintei Marii. Bătrânii care sunt în stare de slăbire, bolnavii și femeile înainte de a naște, se cuminecă și pun o deosebită grijă pe acest lucru, așa că din acest punct de privire, asupra comunei noastre s-ar putea face o statistică sanitară fără greș, numai cu referire la spovedire și cuminecare. Se observă o mare încredere în eficacitatea rugăciunii, fie rostită lângă patul bolnavului, fie numai rugăciune de mulțumită în fața lui Dumnezeu. Nu există casă nouă, șură nouă, fântână nouă etc. Ca să nu se sfințească după terminare și o bună parte din credincioși an de an își fac slujbele de sfințire a caselor etc. Urmate la oamenii mai înstăriți și de sf. Maslu, după cari se fac regulat parastase pentru morți ... la credincioșii noștri cultul morților se ține cu mult respect. Dar au grijă și de cei vii: vreo 86 de familii sunt înscrise la „cununa anului” ca să fie pomenite la sf. Jertfelnic în toate duminicile de peste an. Un rol înviorător în viața religioasă a comunei a avut introducerea de subzemnatul a examenului duhovnicesc, urmat de spovedire și cuminecare, la tinerii cari se căsătoresc¹¹, inovație care a fost primită de către credincioși cu un viu sentiment de mulțumire și bucurie. Toate aceste constatări sumare de ordin religios, au ecoul cuvenit în viața morală a credincioșilor, fiind în general viața morală un reflex și o prelungire a celei religioase ... La noi viața religios-morală este un fapt viu, care-și are rădăcinile adânc înfipite în trecutul parohiei”¹².

Așa cum se poate desprinde din acest raport sumar asupra stării religios-morale a parohiei, prețuirea de către credincioșii săi a Sfintei Spovedanii și a Sfintei Împărtășanii izvora din grija și atenția deosebită pe care părintele o acorda acestor Sfinte Taine, acest fapt desprinzându-și din însăși mărturia sa:

¹¹ În 4 IX. 1927, la sfârșitul sfintei slujbe, părintele Ilarion Felea îi anunță pe credincioșii parohiei sale despre „introducerea examenului duhovnicesc pentru toți aceia care pășesc la sf. Taină a nuntei. Fiecare păreche înainte de celebrarea căsătoriei bisericești va face un mic examen asupra principiilor fundamentale de credință: rugăciuni, porunci etc. Care va fi urmat imediat de spovedanie și cuminecare” (I.V. FELEA, *Opera vieții mele*, p. 60).

¹² I.V. FELEA, *Opera vieții mele*, pp. 72-73.

„Administrarea Sfintelor Taine o îndeplinesc cu cea mai mare conștiințiozitate și nu ezit a o săvârși cu toată sfințenia ce o comportă mai ales Sfânta Cuminecătură”¹³.

Pe lângă dimensiunea sacramentală a vieții parohiei, Părintele Felea semnalează practica extinsă de citire a Psaltirii în împrejurările grele ale vieții: „În comuna noastră Psaltirea are o foarte mare valoare și se citește mai mult ca oricare altă carte biblică”¹⁴. Această deprindere a enoriașilor cu citirea regulată a Psaltirii era de bună seamă rodul osteneții duhovnicești a Părintelui Felea, el însuși un slujitor înfocat de dorul rugăciunii fierbinți și stăruitoare, un teolog liturghisitor, a cărui adânc de cugetare izvora din experiența rugăciunii neîncetate.

O altă grijă a părintelui Felea în ceea ce privește calitatea sa de liturghisitor era aceea a păstrării uniformității cultului. Iată ce menționează părintele în jurnal, referitor la această grijă a sa:

„Uniformitatea cultului este asigurată prin respectarea regulilor tipice și prin înmulțirea cântăreților (vreo 20 de toți) cari se judecă și se povățuiesc unul pe altul, când se abat de la regulă, greșesc sau lasă afară din cântări, fiind mai ales cei mai bătrâni buni cunoscători a-i tipicului și a canoanelor”¹⁵.

Pe lângă dimensiunea liturghisitoare și misonară a părintelui Ilarion în parohia Valea Bradului, îl descoperim și ca pe un veritabil apostol al nemului, îndemnându-și credincioșii să-și dea copiii la școală, pe de o parte, pentru „a se lumina cu învățătura și cu știința de carte”, dar să-i aducă și la Biserică în mod regulat, pe de altă parte, pentru a-i zidi și sufletește „împrietenindu-se cu Duhul lui Dumnezeu”, având ca model de viață pe Iisus Hristos și Maica Domnului¹⁶.

După trei ani de pastorație rodnică în Valea Bradului, în data de 1 iunie 1930 este numit preot la Arad-Șega, fiind instalat la această parohie în 31 august. Va începe o nouă perioadă pentru părintele Ilarion Felea. Aici la Arad, Sfinția Sa va experimenta maturizarea și apogeul mărturisirii sale, dar și clipele amare ale regimului comunist centrat pe ateismul și materialismul pe care niciodată nu le-a agreat. Misiunea preoțească în Arad va fi mult mai solicitantă, mai ales în ceea ce privește relația Bisericii cu cultura, cu școala

¹³ I.V. FELEA, *Opera vieții mele*, p. 74.

¹⁴ I.V. FELEA, *Opera vieții mele*, p. 62.

¹⁵ I.V. FELEA, *Opera vieții mele*, p. 75.

¹⁶ I.V. FELEA, *Opera vieții mele*, p. 68.

și cu intelectualii. Activitatea sa liturgică se intensifică, slujind aproape zilnic atât în Biserică, cât și pentru multiplele nevoi din viața credincioșilor. De asemenea, lucrarea sa slujitoare va fi completată de activitatea culturală și școlară, precum și de implicarea în activitățile unor asociații ortodoxe, precum Oastea Domnului.

Lucrarea de mărturisire a lui Hristos prin predică, va fi completată prin participarea la mai multe întruniri, conferințe, examene, activități de catehizare sau festivități în cadrul liceelor și școlilor din Arad, părintele Ilarion contribuind prin toate acestea în mod substanțial la formarea unei conștiințe religioase a tineretului și copiilor, mai ales prin împărtășirea regulată a acestora cu Sfintele Taine.

Conferințele la care Părintele Felea participă și în cadrul cărora își desăvârșește calitățile sale de orator, sunt alte aspecte ale misiunii sale preoțești, prin care va rămâne în conștiința contemporanilor săi. Aceste conferințe aveau menirea să mărturisească pe Hristos și dincolo de zidurile locașului de cult, în societate, ele oferind omului din vremea aceea, o viziune clară asupra credinței creștine a aplicării și sensului acestuia în lume, ca delimitare față de diferitele ideologii care începuseră să pustiască sufletul omului european în general și chiar a creștinilor din vremea aceea.

Părintele Felea va acorda o atenție deosebită așa-numitelor Școli duminicale, precum și filantropiei, ajutorării săracilor.

Părintele Ilarion ține „sfat” și cu cântăreții din strănă, privind buna lor purtare și buna executare a cântărilor bisericești, fapt ce demonstrează importanța pe care o acorda stranei bisericești precum și importanța conduitei celor ce cântau în această strănă¹⁷.

Se remarcă de asemenea grija sa deosebită pentru păstarea credincioșilor săi în dreapta credință ortodoxă.

Vizitează cu credincioșii din parohia sa Mănăstirile Eparhiei. Astfel, stabilește o legătură foarte strânsă cu mănăstirea Bodrog, inițiind pelerinaje împreună cu sute de credincioși, cu care merge pe jos, prin pădurea Ceala, participând la slujbele săvârșite aici, mai ales cu prilejul Praznicului Adormirii Maicii Domnului: Taina Sfântului Maslu și Preivegheri. Spovedește pelerinii vreme de mai multe ceasuri și slujește mai apoi Sfânta Liturghie, în cadrul căreia rostește și cuvântul de învățătură. Participă în această mănăstire și la procesiunea „Drumul Crucii”¹⁸, a cărui broșură o va reedita în

¹⁷ I.V. FELEA, *Opera vieții mele*, p. 68. Exemplele ar putea continua, fiind multiple.

¹⁸ I.V. FELEA, *Opera vieții mele*, p. 122. Exemplele ar putea continua, fiind multiple.

29 aprilie 1938, hotărând în aceeași zi împreună cu preotul Florea Codreanu să publice și o carte ce cântări pentru pelerinii la mănăstire¹⁹. Această carte de cântări și rugăciuni va fi alcătuită în după-amiaza zilei de 30 iulie 1938, sub titlul „Culegerea de Rugăciuni și cântări”²⁰. Misiunile duhovnicești desfășurate de părintele Felea la Mănăstirea Hodoș Bodrog au loc frecvent în cursul unui an, părintele mergând aici cu credincioșii parohiei, dar și cu studenții de la Academia Teologică. Părintele Ilarion slujește de asemenea și la mănăstirea Arad-Gai (fiind numit provizoriu și profesor duhovnic al acestei mănăstiri, la 1 octombrie 1955). Ține maicilor de aici meditații, dintre care amintim: *Viața îngerească și viața în Hristos*²¹, *Despre smerenie*²², *Despre mândrie și urmările ei*²³ și *Despre viața duhovnicească*²⁴. Vizitează de asemenea și mănăstirea Prislop, „stărețită de maica Zamfira și ierom. Arsenie Boca”. Părintele Felea mărturisește că slujbele la care a participat la această mănăstire i-au „umplut inima de evlavie și bucurie sfântă”²⁵. Această aplecare deosebită a părintelui Felea către viața duhovnicească din mănăstire vădește profilul unui teolog liturghisitor, puternic ancorat în tradiția duhovnicească a Bisericii.

Slujirea preotească, inspirată din propria sa slujire la Sfântul Altar, este caracterizată astfel de către părintele Ilarion:

„Cunosc viața preotească și sunt convins că este pe cât de frumoasă și cinstită, pe atât este de grea. Sunt zile când nu ai nimic de lucru și sunt zile când se adună atâta lucru, încât plătești cu vârf și îndesat liniștea zilelor libere. Dar un preot totdeauna are de lucru. Nu este ceas pe care să nu-l poată întrebuința cu folos. Eu mi-am folosit timpul liber cu studiul teologiei ... am făcut acest vot (liber): să-mi folosesc timpul liber tot pentru Biserică și preoție. Nu voi regreta niciodată hotărârea aceasta. Deși autoritatea oficială – bisericească nu mi-a răsplătit cu nimic până în prezent, totuși pe alte căi am dobândit atâta mulțumire în viață, încât jertfa și devotamentul meu față de preoție și ortodoxie, mi-au fost răsplătite. M-a răsplătit Dumnezeu și glasul conștiinței”²⁶.

¹⁹ I.V. FELEA, *Opera vieții mele*, p. 176.

²⁰ I.V. FELEA, *Opera vieții mele*, p. 178.

²¹ I.V. FELEA, *Opera vieții mele*, p. 352.

²² I.V. FELEA, *Opera vieții mele*, p. 352.

²³ I.V. FELEA, *Opera vieții mele*, p. 353.

²⁴ I.V. FELEA, *Opera vieții mele*, p. 355.

²⁵ I.V. FELEA, *Opera vieții mele*, p. 366.

²⁶ I.V. FELEA, *Opera vieții mele*, p. 162.

În toată această perioadă se poate observa preocuparea ferventă a părintelui Felea pentru definitivarea și desăvârșirea studiilor superioare și doctorale. Aceasta întrucât, părintele înțelegea slujirea preoțească ca primind prospețime, vigoare și autenticitate numai printr-o susținută raportare la teologie, teologie pe care o studiază cu ferveare exprimând-o cu fidelitate și devotament. Teologia în sine este înțeleasă, fundamentată și întrupată de către părintele Felea în cadrul slujirii preoțești, fiind văzută doar în strânsă relație cu spiritualitatea și viața liturgică a Bisericii. Astfel, între 21 și 25 octombrie 1935 se înscrie la examenul de doctorat în teologie, la București²⁷.

În 30-31 iulie 1936 este chemat la Oradea de către episcopul dr. Nicolae Popoviciu pentru a i se oferi catedra de Apologetică și Dogmatică din cadrul Academiei Teologice de acolo²⁸.

În 4 iunie 1937 este admis la examenul de admisibilitate pentru susținerea doctoratului în teologie²⁹.

În 24 septembrie 1937 primește numirea de profesor suplinitor la disciplinele Dogmatică și Sectologie la Academia Teologică din Cluj, din partea Episcopului Nicolae Colan. În 6 octombrie este prezentat studenților de la Cluj de către preotul rector Gal Munteanu, din cuvintele acestuia reieșind faptul că părintele Felea „va fi un demn urmaș al d-lui profesor Bucevski”³⁰. În 23-27 mai 1938 încheie la Cluj cursurile de Dogmatică și Sectologie din anul academic 1937-1938³¹.

La 12 septembrie 1938 i se comunică la Episcopie din partea Episcopului Andrei Magieru că începând cu 1 octombrie va fi numit profesor la Academia Teologică din Arad în locul Părintelui Teodor Botiș – trecut la pensie. I se vor încredința disciplinele Dogmatică, Morală, Omiletică și Ascetica și Mistica³². La 11 ianuarie 1939 primește din partea Ministerului Educației Naționale numirea de profesor suplinitor la Academia Teologică din Arad³³.

În 14-15 martie 1939, în contextul participării la București la funeraliile patriarhului Miron Cristea – trecut la cele veșnice la Cannes (Franța) în 6 martie 1939 – părintele Felea primește de la decanul Facultății de Teologie din București, aprobarea tezei de doctorat *Pocăința*, pentru tipărirea ei în

²⁷ I.V. FELEA, *Opera vieții mele*, p. 144.

²⁸ I.V. FELEA, *Opera vieții mele*, p. 153.

²⁹ I.V. FELEA, *Opera vieții mele*, p. 160.

³⁰ I.V. FELEA, *Opera vieții mele*, p. 169.

³¹ I.V. FELEA, *Opera vieții mele*, p. 177.

³² I.V. FELEA, *Opera vieții mele*, p. 181.

³³ I.V. FELEA, *Opera vieții mele*, p. 186.

seria „Teologică” la Sibiu, fiind în acest sens în audiență la mitropolitul Nicolae Bălan aflat la locuința generalului Văitoianu din București³⁴.

În 14 aprilie 1939 odată cu audiența pe care o are la Episcopul Andrei Magieru, privind aprobarea publicării tezei sale de doctorat, este anunțat de către acesta cu privire la numirea sa ca al patrulea preot paroh al Catedralei din Arad³⁵. În 21 aprilie 1939 este invitat să aleagă între o slujbă administrativă în Consiliul Eparhial sau Catedra de la Academia Teologică din Arad. Părintele Felea alege catedra de la Academia Teologică, oferindu-i-se și redacția revistei *Biserica și Școala*³⁶. În 20 mai 1939, părintele notează în jurnalul său: „Am primit - cu emoție – numirile de paroh al IV-lea al Catedralei și parohiei Arad și de redactor al revistei „Biserica și Școala”³⁷.

La 30 octombrie 1939 susține examenul de doctorat în teologie, obținând calificativul „cum laude”, pretentând teza de doctorat cu titlul *Pocăința. Studiu de documentare teologică și psihologică*. Cu prilejul obținerii titlului de doctor în teologie, părintele Felea consemnează în jurnalul său următoarele: „nu fac nici o făgăduință, ci rog pe Dumnezeu să-mi ajute să-mi țin făgăduința făcută la hirotonie”³⁸.

Colaborarea cu Episcopul Andrei Magieru de la Arad devine foarte strânsă și rodnică. Astfel, după numirea pe care acesta i-o acordă părintelui Felea în cadrul Academiei Teologice din Arad și ca preot paroh la Catedrala din Arad, la 26 mai 1940, ia parte ca membru activ la lucrările Adunării eparhiale a Episcopiei Aradului, iar în ședința de după-masa aceleași zile este ales consilier onorific ordinar în Secția culturală a Episcopiei³⁹.

La 16 aprilie 1941 primește de la Minister numirea de profesor titular la Academia Teologică din Arad, în urma examenului susținut la catedra de Dogmatică și Apologetică având ca membri ai Comisiei pe dr. Ioan Petreună, Simeon Șiclovian și George Popoviciu⁴⁰.

La 6 noiembrie 1942 finalizează manuscrisul colecției de schițe și predci, *Duhul Adevărului*⁴¹, lucrare care va fi premiată de Academia Română la 31 mai 1943⁴².

³⁴ I.V. FELEA, *Opera vieții mele*, p. 187.

³⁵ I.V. FELEA, *Opera vieții mele*, p. 189.

³⁶ I.V. FELEA, *Opera vieții mele*, p. 189.

³⁷ I.V. FELEA, *Opera vieții mele*, p. 190.

³⁸ I.V. FELEA, *Opera vieții mele*, p. 198.

³⁹ I.V. FELEA, *Opera vieții mele*, p. 206.

⁴⁰ I.V. FELEA, *Opera vieții mele*, p. 186.

⁴¹ I.V. FELEA, *Opera vieții mele*, p. 237.

La 27 ianuarie 1944 va fi titularizat definitiv la catedra Academiei Teologice din Arad în ședință plenară⁴³.

În 30 decembrie 1944 primește distincția de protopop onorar, din partea Preasfințitului părinte Episcop Dr. Andei Magieru⁴⁴.

Un aspect al vieții și activității sale ca preot mai ales în Arad, îl constituie reacția sa critică față de politica comunistă și simpatia sa distantă față de mișcarea legionară, fără a fi însă legionar. Aceasta ne-o demonstrează însăși mărturia sa din Jurnal: „Nu am făcut politică și nu sunt legionar, dar vorbesc ca preot”⁴⁵. Potrivit aprecierilor făcute de părintele prof. univ. Dr. Crisinel Ioja,

„afinitatea părintelui Felea față de mișcarea legionară nu constă într-o orientare politică, cât într-o identificare în cadrul ei a unor valori creștine, prin care însăși politica poate deveni mai viabilă și adevărată, mai aproape de necesitățile spirituale ale unui popor. De asemenea, dorește ca preot să participe la transformările politice, sociale și culturale care au loc în societate din care fac parte creștinii. Din acest punct de vedere părintele Felea își asumă mișcarea legionară, atât prin referințele ei la valorile creștinismului, cât și prin orientările vremii, care în rândul tineretului tindeau spre o simpatie masivă cu această mișcare. Desigur, aceste acțiuni în cea mai mare parte justificabile, îl vor costa mult prea scump pe părintele nostru în timpul dictaturii comuniste. Părintele Felea iubește implicarea ca preot nu numai în ceea ce privește dimensiunea cultică, pastoral-misionară și teologică a Bisericii, ci și în ceea ce privește rolul creștinului în cetate. El își asumă astfel contextul istoric în care mărturisește pe Hristos, cu scopul de a-l face mai apropiat de valorile Evangheliei și ale Bisericii. În acest sens, politica devine o problemă de interes pentru orice creștin iubitor de țară și viețuitor în societate”⁴⁶.

Atitudinea Părintelui Felea față de politica timpului, față de bolșevismul și comunismul ateu, se poate limpede descinde din însemnarea pe care Sfinția Sa o face în jurnalul său autobiografic în 19 martie 1928:

⁴² I.V. FELEA, *Opera vieții mele*, p. 241.

⁴³ I.V. FELEA, *Opera vieții mele*, p. 245.

⁴⁴ I.V. FELEA, *Opera vieții mele*, p. 250.

⁴⁵ I.V. FELEA, *Opera vieții mele*, p. 171.

⁴⁶ C. IOJA, „Ilarion V. Felea - preotul, teologul, martirul”, p. 35.

„ceea ce din punct de vedere practic nu are urmări bune (ex. ateismul, materialismul e.t.c.) nici din punct de vedere teoretic nu poate să fie adevărat”⁴⁷.

Începe să se contureze încă din această perioadă tot mai clar poziția părintelui Felea vis-a-vis de ateismul și materialismul comunist aflat într-o ofensivă îngrijorătoare în acea vreme⁴⁸. Părintele Felea se descoperă până la capătul vieții sale ca un luptător împotriva politicii bolșevice. Astfel, la 22 iunie 1941 când România, Germania și Finlanda încep războiul împotriva rușilor, el exclamă: „...a început războiul sfânt împotriva bolșevismului, Germania, România și Finlanda. (...) toată țara a îngenunchat. Cu noi este Dumnezeu...”⁴⁹. Observăm că prin „război sfânt” părintele Felea acordă implicații religioase luptei contra bolșevismului.

Această atitudine fermă a părintelui Felea împotriva politicii materialiste a vremii îi va provoca o serie de neajunsuri, începând pentru Sfinția Sa un adevărat „drum al Crucii”. În 1945 Părintele Profesor Ilarion Felea este arestat întâia dată la Chestura Poliției Arad-Timișoara, și în același an, începând din 30 martie, vreme de șase luni va fi privat de libertate și trimis în lagărul de la Caracal, din cauza simpatiei pe care o manifestase față de mișcarea legionară. Paștile anului 1945 le va petrece în acest lagăr de concentrare. Parcursul acestui drum al pătimirii este următorul: între 7 și 30 martie 1945 părintele profesor Ilarion Felea este arestat la Chestura Poliției Arad. Iată cum relatează el evenimentele:

„7 III seara pe la ora 21 (și un sfert n.n.) o echipă din F.N.D. (Frontul Național Democrat) m-a poftit la Poliție din ordinul F.N.D. Echipa era compusă dintr-un polițist (sergent), doi tineri minoritari (unguri sau evrei) și Zaharie Matcău, muncitor la atelierele CFR – Arad, conducătorul echipei. Asigurat de el că împotriva mea nu se află nicio vină și că a doua zi voi fi eliberat, am fost reținut totuși la poliție, fără de niciun interogator. Mâncare de acasă, dormit pe jos – în 25-26 am fost vizitați toți deținuții (...) spovediți și cuminecați de către P.S.S. Episcopul Andrei Magieru. Se susținea că ne duce în lagăr, la Tribunalul Poporului în Rusia, la zid, e.t.c. Mari emoții, mai ales în zilele de 29-30 III”⁵⁰.

⁴⁷ I.V. FELEA, *Opera vieții mele*, p. 81.

⁴⁸ C. IOJA, „Ilarion V. Felea - preotul, teologul, martirul”, p. 34.

⁴⁹ I.V. FELEA, *Opera vieții mele*, p. 221.

⁵⁰ I.V. FELEA, *Opera vieții mele*, p. 251.

Părintele Felea descrie modalitatea și vicisitudinile spirituale și materiale ale călătoriei la Caracal din 30 martie-3 aprilie 1945:

„Dimineața, pe la ora 6, am fost adunați în curtea Chesturii, încadrați în polițiști și comisari, având în frunte pe evreul Puries (dat afară de la Fabrica de textile pentru furt) am fost duși la gară, unde 38 de persoane cu bagaje, am fost înghesuți într-un vagon de vite, păziți de 5 polițiști și cu agenții Lițiu și Nichici (muncitor de la Astra). În jur mai erau la gara Arad, tot felul de agenți secreți ca Binder, Steru Fiuli, Darida ș.a. De vineri dimineața am călătorit – cu mari întreruperi – până marți dimineața, de la Arad până la Caracal, în lagăr pentru deținuți politici”⁵¹.

La Caracal sunt instalați în cabana 26 în paturi suprapuse. Modalitatea de a munci este una degradantă: „Lucru la căratul pământului cu targa de la săparea unui closet la astuparea altuia”⁵².

În vremea Postului Mare, în lagărul de concentrare de la Caracal, după cum consemnează în jurnalul autobiografic, săvârșește primele servicii religioase în lagăr unde erau aproape 100 de preoți, împreună cu părintele Victor Rădulescu-Ploiești. Slujba a constat din Utrenie și Liturghie, fără partea de la *Heruvic* până la *Fie numele Domnului*, cu *Crezul*, *Tatăl nostru* și o rugăciune pentru cei din lagăr⁵³. Slujbele se vor intensifica din ce în ce mai mult în lagăr cu slujba Aghiasmei și a rugăciunii pentru ziua muncii (1 mai)⁵⁴, Taina Sfântului Maslu în sobor⁵⁵, Spovedanii în Vinerea Mare⁵⁶ și Cuminecări în Sâmbăta Paștilor⁵⁷ și chiar săvârșirea slujbei Învierii, în curtea lagărului, la ora 5 dimineața. Iată ce consemnează Părintele Felea privitor la slujirea sa în cadrul rânduielii Învierii:

„Am servit în sobor, ca reprezentant al Ardealului în odăjdii complete, cu protopopul Al. Popescu din Caracal, asistați de preoți (cu epitrahile) (...) Am oficiat Proscomidia și Sfânta Liturghie și am cuminecat vreo 20 de credincioși. La Vecernie (a doua Înviere –n.n.) am citit Evanghelia în limba latină din *Mi-salle Romanum*”⁵⁸.

⁵¹ I.V. FELEA, *Opera vieții mele*, p. 252.

⁵² I.V. FELEA, *Opera vieții mele*, p. 252.

⁵³ I.V. FELEA, *Opera vieții mele*, p. 252.

⁵⁴ I.V. FELEA, *Opera vieții mele*, p. 219.

⁵⁵ I.V. FELEA, *Opera vieții mele*, p. 252.

⁵⁶ I.V. FELEA, *Opera vieții mele*, p. 252.

⁵⁷ I.V. FELEA, *Opera vieții mele*, p. 252.

⁵⁸ I.V. FELEA, *Opera vieții mele*, p. 56.

La sfârșitul acestei consemnări din ziua Sfințelor Paști, părintele notează, cu durere: „Ziuă de mari emoții, cu asigurări de eliberare și ... desiluzii. Toți, câteva eliberări”⁵⁹. Slujbele vor continua în lagăr, cu o doxologie mare în sobor în 10 mai⁶⁰, apoi la Duminica Tomii „cu dăjdiile și obiectele împrumutate de la capela cimitirului din apropiere”⁶¹, în duminicile următoare⁶², apoi la Înălțarea Domnului „zi de emoții”⁶³, la Rusalii, când părintele „citit Crezul la serviciul religios”⁶⁴, în 8 iulie, când a săvârșit „Proscomidia și Sfânta Liturghie”⁶⁵ și de Sfântul Ilie⁶⁶. Este impresionantă mărturisirea pe care părintele Ilarion o face în 22 iulie, tot în lagăr: „optsprezece ani de la cununie, fără pâine. Puțină de la C. Gane”⁶⁷. În 29 iulie, notează părintele în jurnal „arădanii am primit vizita P.S.S. Andrei al Aradului”⁶⁸. În 6 august, în lagărul de la Caracal, părintele împlinește 18 ani de preoție. Va nota în jurnal, scurt: „18 ani de preoție – Utrenia și Sf. Liturghie...”⁶⁹. Toate aceste dezvoltări emoționante ale profesorului de teologie, preotului slujitor și mărturisitorului Ilarion V. Felea conturează același profil al teologului liturghisitor, care intrupează în viața sa, slujind lui Dumnezeu de la Sfântul Altar, în detenție, ca și în libertate, viața în Hristos. Nu este doar o mărturisire sterilă, la nivelul tratatelor de teologie pe care le elaborează, ci una directă, prin modelul vieții personale și prin propria slujire și dăruire de la Sfântul Jertfelnic.

În 19 august 1945, părintele notează în jurnal: „Eliberarea ... Pluteam între vis și viață...”⁷⁰. Peste 2 zile va ajunge la Arad, consemnând în jurnal:

„După 24 de săptămâni (168 zile) am ajuns acasă, la Arad.

Valeria (soția sa –n.n.) bolnavă. Dumnezeu a fost ajutorul și scăparea noastră...”⁷¹.

Confirmând nevinovăția părintelui Felea, la scurtă vreme după eliberarea din detenție, în 4 septembrie, cu prilejul sfințirii bisericii din Covăsânt, P.S.S.

⁵⁹ I.V. FELEA, *Opera vieții mele*, p. 253.

⁶⁰ I.V. FELEA, *Opera vieții mele*, p. 253.

⁶¹ I.V. FELEA, *Opera vieții mele*, p. 253.

⁶² I.V. FELEA, *Opera vieții mele*, p. 253.

⁶³ I.V. FELEA, *Opera vieții mele*, p. 253.

⁶⁴ I.V. FELEA, *Opera vieții mele*, p. 253.

⁶⁵ I.V. FELEA, *Opera vieții mele*, p. 253.

⁶⁶ I.V. FELEA, *Opera vieții mele*, p. 253.

⁶⁷ I.V. FELEA, *Opera vieții mele*, p. 253.

⁶⁸ I.V. FELEA, *Opera vieții mele*, p. 253.

⁶⁹ I.V. FELEA, *Opera vieții mele*, p. 253.

⁷⁰ I.V. FELEA, *Opera vieții mele*, p. 254.

⁷¹ I.V. FELEA, *Opera vieții mele*, p. 254.

Episcopul Andrei Magieru al Aradului l-a hirotonit într-un *protopresbiter*⁷², iar în 25 decembrie 1947, după 21 de slujire, dintre care 10 ani ca profesor de Teologie, va fi hirotesit iconom stavrofor, în Catedrala din Arad⁷³.

În același an 1947, la 28 iunie, este numit rector al Academiei Teologice din Arad începând cu data de 1 iulie, în ședința administrativă și apoi în cea plenară a Consiliului Eparhial⁷⁴. Această funcție o va deține până în 1948, când Academia Teologică de la Arad este desființată.

În calitate de rector al Academiei Teologice din Arad, la 12 august 1948, părintele Felea participă la Arad la lucrările sinodului mitropolitan format din mitropolitul Vasile Lăzărescu, episcopii Andrei Magieru al Aradului și Veniamin Nistor al Caransebeșului. Sinodul ia în discuție menținerea Academiei Teologice la Arad⁷⁵. În 27 octombrie 1948 participă la o ședință plenară pentru a lua la cunoștință Noul statut de organizare a Bisericii, reforma învățământului teologic prin care la Arad se înființa un Institut Teologic de grad universitar, regulamentul pentru alegeri și întoarcerea „uniților” la Biserica Ortodoxă. Părintele Felea arată că „am apărut teza Institutului la Arad și nu împărțit cu Timișoara”⁷⁶.

La începutul anului 1949, mai exact la data de 6 ianuarie are loc din nou o percheziție domiciliară (ora 3) urmată de arestare la Securitate (ora 5) și privare de libertate în celula 5. Urmează o serie de anchete: 18 ianuarie la Penitenciarul Arad (celula 82), 9-12 septembrie, 27 septembrie-6 octombrie la Securitate, 8 octombrie la Timișoara, 25-26 octombrie procesul la Tribunalul militar pentru nedenunțarea lui C. Gligor și P. Boldor din Conop. Pe deasupra: un an corecțională (9 luni în Arad, 1 lună în Timișoara – Penitenciarul civil – și două luni (14 noiembrie-5 ianuarie 1950) la Aiud. Între 5-7 ianuarie 1950 este la Securitatea Aiud, iar în 8 ianuarie ajunge în gara Arad, întâmpinat de soția Valeria, de Ioan, Olga și Victor⁷⁷.

În urma arestării din 6 ianuarie 1949, este scos din învățământul teologic prin decizia Ministerului Cultelor numărul 1890/1949, publicată în

⁷² I.V. FELEA, *Opera vieții mele*, p. 254.

⁷³ I.V. FELEA, *Opera vieții mele*, p. 267. La sfârșitul autobiografiei sale, părintele notează ca adaos: „Celor 3 percheziții domiciliare și arestări (7.III-20.VIII. 1945; 6.I. 1949-6.I.1950 și 3-4.IX.1952), le-au premers distincțiile: brâul roșu – 5.IX. 1939; protopresbiter onorific – 30.XII. 1944; iconom stavrofor 25.XII.1947; Steaua României în grad de cavaler – 9.V.1942 și premiul Academiei Române „Eufimia și Ioan Andrei” – 9.VI.1943, pentru colecția de predici „Duhul Adevărului” (I.V. FELEA, *Opera vieții mele*, pp. 166-167).

⁷⁴ I.V. FELEA, *Opera vieții mele*, p. 263.

⁷⁵ I.V. FELEA, *Opera vieții mele*, p. 272.

⁷⁶ I.V. FELEA, *Opera vieții mele*, p. 274.

⁷⁷ I.V. FELEA, *Opera vieții mele*, p. 276.

Monitorul Oficial din 27 ianuarie 1949. La art. 3 aliniatul 2 se prevede că Părintele Felea poate fi încadrat în corpul clerical, încadrare realizată de Comisia patriarhală care a lucrat la Alba-Iulia și prin aprobarea Ministerului Cultelor. Este încadrat ca preot al Catedralei din Arad prin decizia Episcopiei Aradului nr. 131/1950. Referitor la motivul scoaterii din învățământ, Părintele Felea arată că aceasta constă în identificarea unor pasaje din cartea sa de predici *Duhul Adevărului*, o lucrare excepțională, premiată la acea vreme de Academia Română. Părintele notează în jurnal: „motiv care putea exclude și expune pe toți vlădicii și pe toți profesorii de Teologie ortodoxă”⁷⁸.

În 28 martie 1953, la vârsta de 50 de ani termină cele patru volume de meditații despre viața religioasă duhovnicească: *Spre Tabor* (I) *Pregătirea*; (II) *Curățirea*, (III) *Luminarea*, (IV) *Desăvârșirea*. Părintele Felea scrie despre aceste lucrări în *Jurnalul* său: “Cu voia lui Dumnezeu urmează șlefuirea și ... tipărirea lor. Aci e culmea și încheierea operei vieții mele”⁷⁹.

În 24 noiembrie 1956 vizitează – în contextul unui itinerar mai amplu pe la bisericile și mănăstirile din țară – pe părintele Dumitru Stăniloae, acasă pe Calea Moșilor⁸⁰. Cu părintele Dumitru Stăniloae va cultiva afinități speciale mai ales în ceea ce privește viziunea duhovnicească și filocalică asupra teologiei. În 30 noiembrie 1956 termină într-o primă redactare *Din viețile Sfinților* sau *Religia Sfinților*⁸¹. Aceasta este ultima însemnare despre vreo carte sau proiect teologic în *Jurnalul personal*.

Atitudinea Părintelui Felea față de politica timpului, față de bolșevismul și comunismul ateu, va determina sfârșitul său martiric în temnița de la Aiud la 18 septembrie 1961, fiind îngropat într-o groapă comună.

Toate aceste dezvăluiri autobiografice ne descoperă un destin teologic și misionar de anvergură precum și profilul unui mărturisitor neînfricat al credinței ortodoxe, în ciuda vitrugiilor vremii. Descoperim de asemenea chipul desăvârșit al teologului liturghisitor, care-și alimentează cunoașterea și expunerea teologică din bucuria întâlnirii reale cu Hristos la Sfântul Altar. Un teolog a cărui teologie a fost aprofundată în cadrul vieții și ritmului parohial, liturgic și sacramental. Parcursul jurnalului autobiografic al părintele profesor Ilarion V. Felea este în fond unul plin de evenimente liturgice, de slujbe săvârșite, fie comunitar în Biserică, fie individual în casele credincioșilor pentru diferite nevoi ale acestora.

⁷⁸ I.V. FELEA, *Opera vieții mele*, p. 276.

⁷⁹ I.V. FELEA, *Opera vieții mele*, p. 313.

⁸⁰ I.V. FELEA, *Opera vieții mele*, p. 370.

⁸¹ I.V. FELEA, *Opera vieții mele*, p. 370.

2. În loc de concluzii

Ca o concluzie asupra vieții zbuciumate a părintelui Felea, privind lucrurile din perspectivă umană, însă o viață deplin așezată în duhul slujirii lui Hristos și al Bisericii Sale, din perspectivă duhovnicească, socotim providențiale cuvintele Sfinței Sale, menționate în jurnalul personal la data de 28 martie 1928, la doar un an de la primirea preoției:

„inima și mintea mă îndeamnă să fac câteva mărturisiri – descărcări de conștiință. Sunt fericit că ziua numelui îmi corespunde cu ziua nașterii. Până acum viața mi s-a desfășurat tot prin contraste. Am trăit într-un vecinic antagonism cu cele mai intime și mai arzătoare gânduri și simțiri ale sufletului meu. Am oscilat între iluzii și deziluzii. Setea de a trăi și bucuria de viață, împreună cu cele mai scumpe convingeri, îndelung studiate și pe deplin întemeiate și justificate au primit realizări diametral opuse. Am fost mai ales sincer – ca un copil, optimist și idealist, ca un vizionar. Decepții: am preamărit în viață fericirea și iubirea și am combătut materialismul și ateismul ... Ceea ce constat și experimentez zilnic, este principiul jertfei și al lepădării de lume și de mine, de aceea învăț ca să ajut pe cei ce suferă și înțeleg ca să percep serviciu divin a Golgotei și a Crucii pe pământ. Model în toate gândurile, vorbele și acțiunile mele am avut și am pe adormitul meu tată și mai ales pe Înaltul meu Patron: P.C.P. Ilarion cel nou (vezi mineiul zilei 28 martie). Mulțumirea și fericirea, care până acum am cerut-o pământului și mi-a refuzat-o, o implor în viitor Cerului. Acolo aștept senin și liniștit reintegrarea în absoluta și eterna Plenitudine”⁸².

Deși întâlnim multe contraste în aceste exprimări ale părintelui Ilarion Felea, multe căutări, putem lesne observa o conștiință eshatologică clar delimitată, îmbinată cu o predispoziție spre jertfă și lepădare de sine, spre slujirea unui ideal sfânt.

⁸² I.V. FELEA, *Opera vieții mele*, pp. 82-83.

PREOTUL PROFESOR ILARION V. FELEA (1903-1961) – RELEVANȚA CREȘTINISMULUI ÎN CULTURA MODERNĂ

Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel IOJA

Facultatea de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea”, Arad

Abstract

Father Ilarion V. Felea was a professor at the Theological Academy in Arad and one of the most prolific theologians of the Romanian Orthodoxy in the interwar period. Through his writings with a pronounced apologetic, missionary-pastoral and homiletic character he sought to convey the truth of the Church in the cultural and social context of the world. Combating the various ideologies of modernity, as well as the various manifestations of an autonomous culture was among the desiderata of his theological and apologetic work. He emphasizes, in studies of a certain theological value, the role of Christianity in European culture and the role of the Church in the becoming of the Romanian people.

Keywords

Ilarion V. Felea, modern culture, Orthodox theology, theology and culture

Personalitatea teologică și duhovnicească a părintelui profesor Ilarion V. Felea (1903-1961) devine tot mai pronunțată în contextul actual al teologiei și misiunii Bisericii. Dacă anul 2017 a fost dedicat de către Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române nu doar sfintelor icoane, iconarilor și pictorilor bisericești, ci și Patriarhului Justinian și mărturisitorilor din timpul comunismului, în acest context, gândirea, viața și opera părintelui Ilarion V. Felea devin actuale și pilduitoare.

Statura impresionantă a acestui preot, teolog și mărturisitor al lui Hristos convinge în măsura în care contribuțiile și atitudinile sale sunt privite în contextul istoric-bisericesc și cultural-politic tumultuos în care s-au manifestat. Parcursul teologic și bisericesc al părintelui Ilarion Felea se desfășoară sub semnul vocației sacerdotale și slujirii altarului din care iradiază forța teologiei, culturii și misiunii sale. Opera teologică, impresionantă prin implicațiile ei raportate la contribuțiile altor teologi din aceeași perioadă, ne revelează profilul remarcabil al celui care a creat-o, în relație strânsă cu aspirațiile concrete ale credincioșilor și oamenilor de cultură însetați de spiritualitatea Ortodoxiei din prima jumătate a secolului al XX-lea.

Opera teologică pe care părintele Felea o realizează se impune în contextul teologic românesc din prima jumătate a secolului al XX-lea, nu doar prin întinderea ei, cât prin implicațiile ideatice și forța spirituală a mesajului teologic, cu rezonanțe imediate în viața Bisericii, a culturii naționale și a înnoirii teologiei ortodoxe. Forța spirituală a gândirii sale teologice se datorează unirii teologiei cu mărturisirea și experiența Bisericii, dimensiune centrală a contribuțiilor sale în plan teologic-bisericesc. În anii în care și-a elaborat cea mai mare parte a operei teologice, cu contribuții esențiale în partea dogmatică și apologetică a teologiei, părintele Ilarion Felea, a unificat în viața sa catedra Academiei Teologice din Arad cu amvonul Catedralei istorice a Aradului. Din această unificare a rezultat o operă teologică în care sunt depășite, în mare parte, abstracțiunile teologiei influențate de scolastica medievală, ruptura dintre teologie și experiență, dintre teologie și spiritualitate, teologie și cultul Bisericii. Această delimitare nu s-a realizat deplin, însă opera părintelui Felea reunește și exprimă foarte multe izbânzi în sensul depășirii influențelor scolasticii medievale și a abstractismului teologic în teologia ortodoxă română.

1. De la teologia luptătoare la teologia mărturisitoare

În prima jumătate a secolului al XX-lea, teologul Ioan Mihălcescu evidențiază exigențele și caracteristicile unei teologii luptătoare, atât prin studiile elaborate, cât și prin metoda utilizată. În 1941 editează sub titlul *Teologia luptătoare* o serie de aspecte ce țin pe de o parte de *Apologetică* iar pe de altă parte de *Polemică*¹. Părintele Felea are ca și coordonator al tezei de doctorat tocmai pe cel mai important teolog ortodox român din prima jumătate a secolului al XX-lea: Ioan Mihălcescu. Dar accentele pe care le așează la temelia teologiei sale au nuanțe diferite față de cele ale profesorului Ioan Mihălcescu. El preia o mare parte a ideilor ilustrului său profesor de la București, dar o mare parte dintre ele le nuanțează și le dă o orientare vădită spre experiență cultică, ascetică-mistică, spirituală și mărturisitoare. Ideile majore din *Teologia luptătoare* a lui Irineu Mihălcescu vor supraviețui – alături de alte idei ale apologetilor români din perioada interbelică – sub forma *Teologiei Fundamentale* în perioada comunistă și chiar până la sfârșitul secolului al XX-lea. Astăzi asistăm la o adevărată schimbare de paradigmă în Apologetică ortodoxă românească, inaugurată de contribuțiile părintelui Dumitru Popescu² și continuată de Adrian Lemeni, Sorin Mihalache, Răzvan Ionescu³ s.a.

Întâlnirea părintelui Felea cu gândirea teologică a părintelui Dumitru Stăniloae și cu cea a profesorului Nichifor Crainic, apariția Filocaliei și a altor scrieri duhovnicești în teologia românească influențează masiv modul de gândire teologică și metoda părintelui Felea. Practic, reînnoarea firului cu apologetica ortodoxă din perioada interbelică de către părintele Dumitru Popescu, Adrian Lemeni și ceilalți teologi români de la sfârșitul secolului al XX-lea și începutul secolului al XXI-lea nu s-a realizat pe filiera profesorilor Ioan Mihălcescu, Ioan G. Savin sau Petru Rezuș, ci pe filiera lui Nichifor Crainic, Dumitru Stăniloae și, aici, am putea să-l includem și pe părintele Ilarion Felea datorită dimensiunii spirituale și mărturisitoare a gândirii și vieții sale apologetice.

¹ A se vedea Mitropolitul Irineu MIHĂLCESCU, *Teologia luptătoare*, Editura Episcopiei Romanului și Hușilor, 1994².

² Pr. Prof. Acad. Dr. Dumitru POPESCU, *Apologetica rațional-duhovnicească a Ortodoxiei*, Editura Cartea Ortodoxă, Alexandrian, 2009.

³ A se vedea Adrian LEMENI, Sorin MIHALACHE, Răzvan IONESCU, Cristinel IOJA, *Apologetica ortodoxă*, vol I, Editura Basilica, București, 2013; vol. II, Editura Basilica, București, 2014.

El nu înțelege nici teologia, nici apologetica doar ca știință abstractă, despărțită de preoție, amvon, virtuți, asceză, mărturisire, trăire (experiență) eclesială. Dacă părintele Felea înțelege preoția într-o perspectivă mărturisitoare și preoția o așează la temelia teologiei sale, atunci și teologia sa este o *teologie mărturisitoare*. El exercită preoția în duhul marilor mărturisitori ai Ortodoxiei și întrupează și exprimă teologia și apologia credinței tot în duhul marilor mărturisitori ai Bisericii.

Teologia părintelui Felea este strâns relaționată cu Liturgia, cu Tainele și viața Bisericii și ancorată profund în viața concretă a omului din vremea sa. El nu înțelege preoția în afara Crucii, a suferințelor și a jertfei. În 1932 scrie:

„Cine urmărește operele și biografiile oamenilor aleși constată, nu fără uimire, că toți oamenii mari ai lumii, toți binefăcătorii și toți înțelepții, sfinții și mucenicii au cunoscut și au golit până la fund paharul suferinței amare, căci în suferință se arată forța noastră morală. Ea curățește și sfințește pe om. Prin jertfă și suferință se probează și se oțelește, marea putere care cârmuiește lumea văzută și nevăzută, adică puterea sufletească”⁴.

Modelul suferinței este Hristos, din El părintele Felea extrage forța mărturisirii sale în suferință. Vedem cum de timpuriu înțelege profunzimea și sensul suferinței și asumă rolul de mărturisitor ca preot al lui Hristos. Suferința lui Hristos pe Cruce devine izvor de putere pentru suferința omului.

„Oricât am suferi pe pământ, niciodată și în nici un chip nu vom umplea măsura suferințelor lui Iisus Domnul nostru. Va rămâne în cartea vremii un veșnic și suprem exemplu de consolare, suferința și patima Lui pentru mântuirea noastră. Jertfa și Suferința Lui este izvorul și secretul pentru jertfa și suferința noastră”⁵.

Părintele Felea arată că lupta pentru Adevăr presupune o dinamică, o asumare a acțiunii în societate și implică iubirea și suferința.

„A fi credincios adevărului prin iubire (Efeseni 4, 15) nu înseamnă numai o contemplare pasivă a lui Dumnezeu, ci mai ales luptă neîncetată, mișcare caritativă, dragoste necondiționată și dezinteresată, împreună cu fecunda suferință. Adevărul are afinitate cu dragostea și suferința”⁶.

⁴ Pr. Ilarion V. FELEA, „Răstignirea și Învierea”, în *Biserica și Școala*, an LVI (1932), nr. 18-19, p. 8.

⁵ I.V. FELEA, „Răstignirea și Învierea”, p. 9.

⁶ Pr. Ilarion V. FELEA, „Dragostea adevărului”, în *Biserica și Școala*, an LVI (1932), nr. 17, p. 3.

Observăm cum relaționează asceza cu mistica, *theoria* cu *praxis*-ul în misiunea Bisericii, în contextul diverselor acțiuni sociale ale confesiunilor și sectelor. Fără să nege importanța teoriei, îndeamnă la praxis, la implicare socială bazată pe iubire și asumarea suferinței ca și căi spre Adevăr.

2. Hristos și Nietzsche - relevanța creștinismului în cultura modernă

Părintele Felea s-a ridicat împotriva oricărei forme de contestare a adevărului Evangheliei lui Hristos și, mai ales, împotriva ideologiilor modernității, care contestau viziunea creștină asupra lumii și vieții sau o relativizau și distorsionau. De timpuriu sesizează pericolul propagării unei culturi autonome și a unei viziuni asupra lumii fără referință la Dumnezeu Bisericii. În 1931 lansează o critică la adresa filosofiei atee și materialiste a lui Nietzsche care viza răsturnarea ordinii tradiționale și impunerea unui nou tip uman în istorie: *supraomul*. Împotriva pretențiilor unor filosofi și oameni de știință atei, el aduce în discuție *limitele cunoașterii științifice*, atitudine fundamentată pe rezultatele cercetării științifice și pe caracterul de taină a universului creat de Dumnezeu.

„...este ușor să întorci tabla valorilor tradiționale, dar în numele cărui adevăr se răpește omului suportul religios-moral? A putut știința dovedi, sau întrezări numai, că nu există Dumnezeu, suflet sau nemurire? Savanții de mâna întâi au negat sau au confirmat acest lucru? Ultimele descoperiri științifice pot contribui cu ceva la detronarea divinității sau la izgonirea sufletului din combinațiile acestui univers minunat și plin de mister? (...) Știința constată că în lume și viață există multe taine și întrevește altele și mai multe și mai minunate”⁷.

Tocmai pentru a întrezării lumina din aceste taine ale universului și vieții, omul are nevoie de religia și morala creștină.

Părintele Felea prezintă critic marile teme ale gândirii lui Nietzsche cu privire la creștinism, la făurirea supraomului prin contestarea ordinii și principiilor creștine din societatea tradițională. El prezintă comparativ consecințele pe care le generează pentru umanitate cele două „filosofii”, cea a lui Hristos și cea a lui Nietzsche.

„Hristos a coborât și a făptuit cele mai superioare principii de morală practică în lume, Nietzsche a adus dezastre care au

⁷ Pr. Ilarion V. FELEA, „Hristos ori Nietzsche?”, în *Biserica și Școala*, an LV (1931), nr. 35, p. 1.

culminat în flăcările războiului mondial și în acțiunea comunismului actual care în numele „tuturor libertăților” exilează la moarte sigură pe cei neîmpăcați cu astfel de proceduri barbare. Iisus s-a săvârșit pe cruce, consacrandu-și opera și privind iertător omenirea – Nietzsche a murit nebun, internat într-un azil de alienați după ce s-a socotit pe rând: diplomat, împărat și zeu. Omule! „*Ispitește duhurile*”! Și te întreabă: pot aceste două nume să-și discute alături înțaietatea în viitoarea orientare duhovnicească a umanității? Nu constituie acest fapt o nelegiuire, o neiertată impietate?”⁸.

Remarci asemănătoare, dar cu implicații si mai profunde, întâlnim la părintele Iustin Popovici care în 1936 arăta că omul european se află *între două filosofii*, umanismul lumii și divino-umanismul Bisericii⁹. Era tot mai limpede această contradicție între filosofia omului modern construită după om și filosofia Bisericii, înțeleasă ca filozofie a Adevărului descoperit în Hristos.

Părintele Felea simțea virulența cu care curente materialismului ateu se răspândeau nu doar în Europa occidentală, ci și în spațiul românesc. El observă că o parte a societății umane, tot mai secularizată, acordă o atenție mai mare principiilor lui Nietzsche și ideologiilor născute din acestea decât principiilor creștinismului. De asemenea, observă că în noua orientare a lumii, oamenii renunță tot mai des la principiile Evangheliei. Mutațiile survenite în Europa în prima jumătate a secolului al XX-lea sunt generate de forța materialismului, ateismului și scientismului care își au cauzele, în mare măsură, în filosofia lui Nietzsche. Practic, orientarea umanității nu mai urmează principiile Evangheliei. Deși aceste idei sunt pretențioase și pot fi asimilate unei apologii înalte, părintele Felea le trece prin filtrul teologic al gândirii și le exprimă în consens cu nivelul de înțelegere al credincioșilor din vremea sa. Ideile teologice sau filosofice, concepțiile materialiste și cele științifice nu rămân în abstract pentru părintele Felea, ci sunt coborâte în planul viețuirii cotidiene a omului. Aceste concepții materialiste influențează viața de zi cu zi a omului și, de aceea, ele devin primejdioase. Ele schimbă ordinea Evangheliei lui Hristos cu dezordinea generată de autonomia omului despărțit de Dumnezeu și de viața Bisericii.

⁸ I.V. FELEA, „Hristos ori Nietzsche?”, p. 2.

⁹ Iustin POPOVICI, „Între două filosofii” în vol. *Omul și Dumnezeu-om. Abisurile și culmile filosofiei*, Editura Deisis, Sibiu, 1997, pp. 41-55.

Mărturisirea părintelui Felea izvorăște din interiorul vieții și Tradiției Bisericii. El nu intră într-o luptă sterilă a ideilor privind legitimitatea creștinismului în general și a Ortodoxiei în special, ci ia atitudine cu valoare de mărturisire din interiorul vieții și experienței Bisericii. Denunțul său la adresa ideologiilor modernității nu se realizează în cercul strâmt al vreunei catedre, ci devine public afirmat în presă, de pe amvon și în pastorația de zi cu zi. Prin urmare, putem identifica în viața lui o unitate între viața, experiența Bisericii, viața personală și mărturisirea lui Hristos care iradiază din aceasta. La părintele Felea întâlnim o conformitate între mărturisire și viață, mărturisirea valorilor creștinismului devenind un *modus vivendi* desfășurat în Biserică și lume.

Teologia părintelui Felea este o teologie întrupată, o teologie trăită și recordată nu numai la provocările lumii contemporane lui, pe care le cunoștea destul de bine, ci, mai ales, la nevoile spirituale ale credincioșilor Bisericii, viețuitori în acea lume. El nu a conceput teologia desprinsă de viața parohială, de complexul manifestărilor spiritual-cultice ale parohiei, de asceză și de jertfă. A probat întotdeauna teologia în cadrul vieții cultice și spirituale, confruntând-o cu manifestările, reacțiile, interogațiile și căutările spirituale ale creștinilor contemporani lui. În scrisul părintelui Felea putem identifica atenția deosebită pe care o acordă persoanei umane și doar conceptelor despre om sau cultură. Există o mutație de pe abstractismul conceptelor pe funcționalitatea și dinamica persoanei umane în toată valoarea și capacitatea și identitatea ei eclesială, socială, culturală.

Mai mult, teologia pe care o aprofundează a luat naștere în cadrul vieții și ritmului parohial-cultic și sacramental. Astfel, putem vorbi într-un mod strict de relația preot-credincioși în cazul părintelui profesor Felea, dar și de relația Biserică-lume cu trimeri speciale spre școala românească din perioada interbelică relaționată armonios cu valorile netrecătoare ale Ortodoxiei. Teologia părintelui Felea dobândește astfel o dimensiune mărturisitoare, practică, eclesială, misionară și pastorală din care transpare pretutindeni filonul dogmatic, apologetic și uneori mistic.

3. Relevanța creștinismului pentru cultura europeană

Părintele Felea caută, în contextul teologiei românești din prima jumătate a secolului al XX-lea, să demonstreze apologetic că religia creștină este: 1) religia culturii 2) religia iubirii; 3) religia desăvârșirii umanului, adică religia

sfinților. În linii generale urmează metoda apologetică utilizată intens în apologetica românească de la sfârșitul secolului al XIX-lea și prima jumătate a secolului al XX-lea. Cu toate aceste întâlnim nuanțe diferite, semnificative, în gândirea lui apologetică care îl distinge de profesorii Ioan Mihălcescu, Ioan G Savin, Emilian Vasilescu, Petru Rezuș. El nu impresionează prin modul în care prelucrează sursele occidentale ale teologiei, ci prin modul în care caută să apere adevărul creștinismului recurgând la sursele experienței eclesiale, la aghologie, la scrierile duhovnicești și la contribuțiile înnoitoare ale unor teologi.

El asumă în scrisul lui dimensiunea eclesială a teologiei, precum și dimensiunea mărturisitoare a acesteia. Introduce în apologetica ortodoxă română nuanțe semnificative privind spiritualitatea, experiența cultică-liturgică și metoda transmiterii adevărului Bisericii sub forma *omiliilor doctrinare*¹⁰ în vederea dinamizării vieții spirituale a credincioșilor Bisericii. Lucrările elaborate de părintele Felea se doresc a fi mai mult un mesaj teologic-duhovnicesc și cultural către credincioși, un mesaj către societate, decât tratate abstracte de teologie, închise într-un perimetru academic limitat. Oricât de pretențios ar fi subiectul abordat, îl deschide pastoral-misionar, imprimându-i un veritabil duh apologetic. De pildă, în contextul relativizării valorii culturii creștine prin acreditarea unei culturi moderne, autonome, de tip scientist, pe fondul secularizării lumii și a ravagiilor umane, spirituale și materiale generate de cele două conflagrații mondiale, va scrie despre creștinism ca și religie a culturii, a culturii în slujirea lui Dumnezeu și a omului.

În 1944, 23 august, finalizează la Valea Bradului, într-o formă brută – „din secure” - după cum însuși mărturisește, lucrarea *Religia culturii*, lucrare ce va fi publicată abia în 1994 la Arad. De la acea dată continuă să revizuiască și să șlefuiască manuscrisul – de pildă, apare citată de câteva ori lucrarea *Religia iubirii* pe care o publică în 1946, text din Nil Ascetul (Filocalia I, 1946) precum și unele studii chiar publicate în revista *Ortodoxia* 9-10/1952 - fiind convins, mai ales în contextul instaurării comunismului în România, că cele susținute și exprimate în conținutul lucrării au o mare valoare pentru credință¹¹. Lucrarea este scrisă cu convingerea că în Europa este nevoie să se exprime o sinteză cu privire la creștinism și cultura europeană.

Părintele Felea avea drept scop *sistematizarea și unificarea* cunoștințelor din cele două domenii: religia și cultura. Aceste două domenii, datorită în-

¹⁰ A se vedea Pr. Ilarion V. FELEA, *Duhul Adevărului*, Editura Diecezana, Arad, 1942.

¹¹ Pr. Ilarion V. FELEA, *Religia culturii*, Editura Episcopiei Ortodoxe a Aradului, Arad, 1994, p. 7.

tinderii lor, riscă să piardă legătura și unitatea dintre ele. Dar, dincolo de aceste deziderate unificatoare, părintele Felea caută să ofere un răspuns asupra omului și a destinului său. Dacă în 1943 părintele Stăniloae publică remarcabila sinteză hristologie-antropologie intitulată *Iisus Hristos sau restaurarea omului*, oferind o perspectivă teologică asupra rostului, structurii, valorii și menirii omului în lume, ca răspuns la ravagiile războiului și a unei filosofii, teologii și științe reductive, părintele Felea caută să demonstreze în 1944 valoarea culturii creștine în Europa și a oricărei culturii în relație cu valorile creștine, precum și valoarea omului în cultura creștină.

Destinată studenților, educatorilor și creatorilor de valori culturale, *Religia culturii* este o lucrare în care se afirmă „primatul spiritului”, „tradiția sacră a culturii”, „cultura creștină care a umanizat și civilizat lumea”, „armonia dintre religie și cultură”. În sprijinul acestor afirmații, părintele Felea caută să demonstreze că: a) creștinismul a inițiat așezămintele sociale; b) creștinismul a întemeiat școlile și a pus bazele culturii europene; c) creștinismul stă la baza marilor sisteme pedagogice; d) creștinismul este cel dintâi în ierarhia valorilor spirituale; e) criza culturii, transformată în civilizație tehnică și confundată cu aceasta, începe cu disocierea culturii de creștinism; f) toate formele, puterile și factorii culturii – etica, filosofia, arta, sportul, știința, statul, școala, cartea, tiparul au menirea să reprezinte în lume o cultură sacră creștină¹². Dacă în *Religia iubirii*¹³ va face apologia creștinismului, în *Religia culturii* face apologia culturii creștine demonstrând cu argumente istorice, logice și psihologice că creștinismul este religia culturii umane.

În viziunea părintelui Felea, cele două lucrări amintite se întregesc și oferă o schiță a unei *Apologetici* creștine actuale¹⁴. Cultura creștină ține în unitate Biserica și Școala, Hristos și societatea, teologia-filosofia-știința. Această viziune ilustrează strânsa relație dintre Biserică și cultură, dintre preoții Bisericii și majoritatea oamenilor de cultură ai perioadei interbelice. În plină epocă modernă încă se mai păstra în România o anumită ordine a valorilor, o ierarhie a lor, deși aceasta începea să fie contestată de către unii intelectuali, ziși progresiști, atei și moderniști.

Desigur, după experiența comunismului, în modernitatea târzie și începutul mileniului al III-lea creștin, ierarhia valorilor în România suferă o disoluție, o confuzie permanentă a planurilor, fapt pentru care se poate observa

¹² I.V. FELEA, *Religia culturii*, p. 9.

¹³ I.V. Felea, *Religia iubirii*, Editura Diecezana, Arad, 1946.

¹⁴ I.V. FELEA, *Religia culturii*, p. 8.

o uriașă criză a valorilor, o criză spirituală a societății și o ofensivă concertată media pentru „scoaterea” religiei din școli sau pentru „scoaterea” icoanelor din clasele de curs. Asistăm așadar la o ofensivă majoră a tendințelor sincretiste care nu țin seama de o ierarhie a valorilor, precum și la ofensiva unei culturi autonome și secularizante. Se uită rolul fundamental al religiei în formarea culturii, în întemeierea și funcționarea primelor școli, precum se uită ușor de rolul preotului în mijlocul celor ce încep să învețe tainele existenței. Unii doresc o nouă lume, o nouă societate, un nou om, dincolo de viziunea creștină asupra omului și lumii. Exemplul preotului Ilarion Felea rămâne grăitor în acest sens, el fiind nu numai actual, ci și formidabil de inspirat pentru situația învățământului românesc, care trebuie să-și regăsească – deși nu în forma sa interbelică – valorile și să le așeze într-o ierarhie care nu poate face abstracție de Biserică și rolul ei formativ-soteriologic.

În efortul de a exprima raportul dintre religie și cultură, părintele Felea oferă o viziune lărgită asupra definițiilor culturii de la L. Blaga, N. Crainic, I. Petrovici până la T. Vianu și D. Stăniloae. Viziunea care captează cel mai mult atenția teologului arădean, este cea a lui Nichifor Crainic din *Nostalgia Paradisului*¹⁵. De fapt, dacă analizăm obiectivele după care se ghidează atât Crainic cât și Felea, putem intui o legătură între *Nostalgia Paradisului* și *Religia culturii*, ultima inspirându-se din prima, părintele Felea având o admirație aparte pentru gândirea lui Nichifor Crainic. Cultura este organic legată de religie, se naște, se dezvoltă și moare deodată cu religia. Ideea aceasta este întâlnită la Crainic atunci când afirmă că întreaga creație omenească se naște din nostalgia paradisului și cultul divin este sinteza superlativă a culturii, adică, toate formele culturii au o origine religioasă¹⁶.

Pentru a demonstra relația dintre religie și cultură, părintele Felea exprimă raportul dintre religie și diferitele forme ale culturii. Acest demers rămâne central în conținutul lucrării *Religia culturii*. În acest sens, cercetează și exprimă raportul dintre religie și morală, religie și artă, religie și știință, religie și filozofie, religie și sport, religie și progres. Ideea centrală pe care părintele Felea dorește să o afirme este că creștinismul a avut și are un rol central în cultura europeană și că Biserica Ortodoxă reprezintă centrul generator de cultură autentică în istoria poporului român. Pentru aceasta el face un periplu prin cultura europeană și cea română – cărți tipărite și școli

¹⁵ A se vedea Nichifor Crainic, *Nostalgia paradisului*, Editura Cugetarea, 1942².

¹⁶ I.V. FELEA, *Religia culturii*, pp. 21-23.

- subliniind rolul creștinismului și rolul reprezentanților Bisericii Ortodoxe, în special al mănăstirilor.

Argumentațiile sale se îndreaptă împotriva filosofilor români în frunte cu P. P. Negulescu care susțineau că creștinismul, în special Biserica Ortodoxă, este o piedică în calea progresului. Părintele Felea, datorită decalajului de pagini dintre prima și a doua ediție a volumului III din celebra lucrare a lui P. P. Negulescu, *Destinul omenirii*, se întreabă dacă nu cumva acest filosof s-a gândit la retractările Fericitului Augustin, în sensul că își va retrage, va retracta, criticile și formulările negative la adresa Bisericii și credinței creștine?¹⁷ Părintele Felea demonstrează, împotriva concepției lui P. P. Negulescu, care este rolul religiei în ierarhia valorilor. În acest sens folosește, în mod constructiv, *Teoria valorilor* a lui Tudor Vianu, arătând că în vârful ierarhiei valorilor odată cu creștinismul este așezat Dumnezeu, valoarea absolută. În epoca modernă pentru Fichte valoarea supremă este datoria morală, pentru Schelling, artele, pentru Hegel, filosofia, știința, statul, pentru Marx, economia, pentru Nietzsche, supra-omul, pentru W. Windelband, H. Rickert, I. G. Savin, adevărul, binele și frumosul, care se unifică în transcendență, pentru E. Speranția, spiritualitatea sau credința religioasă universală și transfiguratoare, pentru L. Blaga, stilurile culturale. Sunt amintite și concepțiile altor filosofi și teologi în legătură cu ierarhia valorilor: Max Scheler, I. Todoran, I. Petrovici, P. P. Ionescu, D. Stăniloae. Părintele Felea pledează pentru „superioritatea, primația, permanența și transcendența valorilor religioase”¹⁸. Numai o asemenea perspectivă asupra valorilor poate ridica omul din animalitate. Astfel, Dumnezeu este valoarea valorilor prin care omul descoperă sensul lumii și al vieții. În măsura în care este afirmată perspectiva credinței în Dumnezeu este afirmată și credința în om. Legat de această ierarhie a valorilor în care Dumnezeu este prima valoare, apoi omul, apoi lumea, părintele Felea subliniază valoarea cultului Bisericii, legătura cu credința, cu morala și cu cultura umană, tocmai pentru a arăta că valorile economice, politice, culturale sunt bune însă în armonizare cu valorile religioase, valorile materiale în armonie și în slujirea celor spirituale¹⁹.

Observăm că părintele Felea nu doar exprimă faptul că Dumnezeu este valoarea supremă, ci exprimă și posibilitatea experimentării Lui în cultul, spiritualitatea și morala Bisericii. Adică, nu deschide o dispută a ideilor abs-

¹⁷ I.V. FELEA, *Religia culturii*, p. 243.

¹⁸ I.V. FELEA, *Religia culturii*, p. 266.

¹⁹ I.V. FELEA, *Religia culturii*, p. 281.

tracte despre valori, ci arată că prin credință în cultul Bisericii ne putem împărtăși de această valoare, adică de Dumnezeu. Faptul că introduce perspectivele experimentale ale cultului în contextul dezbaterii despre ierarhia valorilor, părintele Felea depășește în mare parte nu doar abstractismul în teologie, ci și diversele influențe occidentale în apologetică. În concepția lui, valoarea supremă nu este o mărime, ci este Dumnezeu cel viu al Bibliei și al Bisericii, Cel experimentat în cultul Bisericii și în Viețile Sfinților.

Demonstrația importanței centrale a creștinismului în cultura europeană continuă cu sublinierea rolului pe care acesta îl are în sistemele de educație. El demonstrează cu texte că pedagogia lui I. A. Comenius (1592-1670), J.J. Rousseau (1712-1778), I. H. Pestalozzi (1746-1827), I. W. Goethe (1749-1832), J. P. Richter (1763-1825), I. Fr. Herbart (1776-1841), Fr. Froebel (1782-1852) și Fr. W. Foster se apropie de valorile creștine. Școala adevărată a omenirii este cea a Evangheliei, Iisus Hristos este marele Învățător, iar misiunea și metoda desăvârșirii omului este iubirea²⁰. Împotriva celor care nu recunosc rolul creștinismului în raport cu cultura descoperă tragedia culturii antireligioase, falimentul culturii europene, dar și salvarea culturii și importanța religiei în echilibrarea vieții spirituale a omului. Identificând criza culturii, caută să demonstreze actualitatea și necesitatea religiei pentru viața personală, familială, socială morală și științific-filosofică a omului.

Viziunea asupra raportului dintre religie și cultură o fundamentează pe doctrina, cultul și morala Bisericii, pe viziunea apologetic creștină a timpului și pe contribuțiile unor filosofi români care susțineau și exprimau acest raport. Dacă ar fi să facem o analiză succintă raportului dintre religie și formele culturii trebuie să spunem că părintele Felea a căutat argumente convingătoare pentru a ilustra acest raport. În ceea ce privește religia și morala, arată că morala este rodul religiei, distinge între morala teonomă și morala autonomă, afirmă beneficiile legăturii organice dintre religie și morală, precum și consecințele acestei legături în plan antropologic și social. Dacă în creștinism religia și morala se cuprind într-un singur nume: Iisus Hristos, există sisteme morale ca freudismul, erotismul, imoralismul care degradează și corup viața omului²¹.

Realizează un periplu prin sistemele morale ale omenirii, arătând că, spre deosebire de eticile ateiste, materialiste, sociologice, filosofice, cărora le demască contradicțiile și insuficiențele, raportul dintre religie și morală în creș-

²⁰ I.V. FELEA, *Religia culturii*, pp. 246-252.

²¹ I.V. FELEA, *Religia culturii*, p. 31.

tinism dă valoare omului, persoanei umane. Prin aceeași metodă, specifică apologeticii ortodoxe din prima jumătate a secolului al XX-lea, dezvoltată de Ioan Mihălcescu, Emilian Vasilescu, I. G. Savin, prezintă și raportul dintre religie și artă, căutând argumente în spațiul cultural românesc și nu numai pentru argumentarea acestui raport. Cele mai extinse pagini le dedică exprimării raportului dintre religie și știință, religie și filozofie.

În ceea ce privește religia și știința demască încă de la început cauzele psihologice ale conflictelor dintre știință și teologie, precum și prezența credinței și a misterului atât în religie cât și în știință. În același demers demonstrează caracterul ipotetic și limitat al cunoștințelor științifice, criza științei din vremea sa, precum și forța unei noi viziuni despre lume, prin prisma unei armonizări între religie și știință, a depășirii determinismului și pozitivismului științific prin fizica cuantică și teoria relativității. În prezentarea raportului dintre religie și filozofie, părintele Felea realizează un excurs istoric de la începuturile filosofiei, filosofia antică trecând la filosofia creștină și la raportul dintre acestea în scolastica medievală și epoca modernă. Integrează în această prezentare valoarea filosofiei religioase ruse, precum și relația dintre religie și filozofie în gândirea românească, accentuând caracterul de reciprocitate al acestora.

Un aspect inedit în planul abordărilor teologice îl constituie raportul dintre religie și sport, cel din urmă fiind admis sub autoritatea spirituală a omului și în conformitate cu morala creștină. În capitolul despre religie și progres, părintele Felea analizează critic, din perspectiva religiei creștine, lucrarea *Destinul omenirii* scrisă de P. P. Negulescu²², membru al Academiei Române și profesor de istoria și enciclopedia filosofiei la Universitatea din București. Părintele Felea evidențiază lipsa de argumente și contradicția dintre cele susținute de Negulescu în *Destinul omenirii* și realitatea creștinismului și a Bisericii Ortodoxe în ceea ce privește progresul și viziunea despre om și istorie, realizând astfel o critică curajoasă uneia dintre cele mai discutate și masive lucrări din perioada interbelică din România. După ce expune și deconstruiește sistematic opiniile lui Negulescu despre creștinism și Biserică, părintele Felea scrie:

„Întemeiată pe atâtea argumente slabe și pe câteva fapte de foarte mică amplitudine în raport cu doctrina și istoria creștinismului, interpretate și acestea cu totul subiectiv, fără să res-

²² A se vedea P. P. NEGULESCU, *Destinul omenirii*, vol. I-IV, Editura Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II”, București, 1945².

pecte criteriul probității și al obiectivității științifice – deoarece trage concluzii generale din fapte speciale, izolate, unele anormale – părerea prof. P. P. Negulescu despre atitudinea creștinismului față de problema progresului este fundamental și integral eronată. Te miri cum un academician și un filosof român a putut arăta față de creștinism atâta pornire de discreditare, încât după ce i-ai citit cartea să rămâi cu impresia că ai în față, pur și simplu, o lucrare de propagandă antireligioasă, în care se cuprinde ecoul unor teze și ipoteze perimate, prin care oamenii din veacul trecut căutau să discrediteze religia, sau mărturisirea unui suflet zbuciumat care a evoluat de la liniștea credinței la neliniștea impietății”²³.

Cu toate aceste accente, părintele Felea subliniază importanța culturii europene și a oamenilor de cultură. Ne aflăm aici într-un alt registru al atitudinilor teologilor ortodocși față de cultura europeană. Pe de o parte, părintele Felea critică formele autonome ale culturii europene, mai ales pe cele care căutau o discreditare și relativizare a vieții creștine și a valorii creștinismului, iar pe de altă parte, afirmă valoarea culturii europene în măsura în care aceasta își identitifcă idealurile în Biserica Ortodoxă și în creștinism. Observăm o metodă selectivă specifică apologeticii din perioada patristică, fără a identifica până la capăt distincția dintre cultura teonomă și cultura autonomă. Teologul arădean afirmă valoarea culturii europene și avertizează asupra consecințelor negative pe care o cultură fără cult, spiritualitate, morală creștină și Dumnezeu le poate genera pentru viața omului. Fără o cultură creștină, viața omului este supusă unor reducții și pericole ce privesc și afectează existența ei.

Împlinirea celor 195 de ani de când a fost înființat Institutul Teologic de la Arad (1822-2017) reprezintă pentru Facultatea de Teologie Ortodoxă, continuatoarea tradiției teologice din vestul României, un prilej de rememorare a contribuțiilor teologice pe care înaintașii noștri le-au realizat ca parte a învățământului teologic ortodox din România. Evocarea personalității teologice și duhovnicești a părintelui Ilarion V. Felea reprezintă o împlinire în acest sens.

²³ I.V. FELEA, *Religia culturii*, p. 220.

PĂRINTELE BENEDICT GHIUȘ – PRIETENUL ÎNȚELEPCIUNII ȘI CASNICUL LUI DUMNEZEU

Pr. Lect. Univ. Dr. Ștefan-Barbu NEGREANU

Facultatea de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea”, Arad

Abstract

High-ranking theologian, servant and great lover of church services, confessor of faith in the communist prisons, Father Archimandrite Benedict Ghiuș put his seal in the last century through the two great coordinates of his life: prayer and spiritual work. He learned the prayer as part of the Burning Bush movement along with other great people from the Romanian nation who lived Orthodoxy. He achieved the second one by an incessant sacrifice for his neighbour, as a professor at the theological institutions, as a minister in the cathedrals or monasteries, as a secret confessor in the communist prisons or as a retired monk, in the last part of his life.

Keywords

Benedict Ghiuș, Romanian Orthodoxy, spiritual father, Jesus prayer, Burning Bush.

„Mântuirea sufletului cere finețe... (iar duhovnicul trebuie) să se pună în locul fiecăruia dintre cei care se spovedesc și să trăiască durerea aceluia... Un duhovnic care nu este hotărât să

meargă chiar și în iad pentru dragostea fiilor lui duhovnicești, nu este duhovnic.”¹

Însă pentru a ajunge un astfel de duhovnic este nevoie ca părintele acela el însuși să fi pornit pe drumul Crucii, urcându-l neîncetat întreaga viață și să-și fi asumat jertfelnic și crucile celor care caută la el tămăduire. Și mai este nevoie de ceva: de trăirea adâncă a tot ceea ce propovăduiește și sfătuiește, de trăirea întru rugăciune, întru slujire, întru râvnă pentru cuvântul Scripturii și al Sfinților Părinți. Acestea sunt contururile generale ale portretului unui duhovnic. Încercăm mai jos o smerită schiță a portretului părintelui Benedict Ghiuș, unul dintre duhovnicii mari pe care Dumnezeu i-a dăruit acestui popor în zbuciumatul veac al XX-lea.

1. Anii de formare teologică

Domnești, Vrancea este un sat de răzeși harnici, plin de podgorii pe dealurile învecinate, fostă reședință domnească în secolul al XVII-lea, pe vremea lui Dabija Vodă. Acesta a ctitorit Biserica „Adormirea Maicii Domnului”, pentru sătenii care îi lucrau viile și pământul. Aici, la 21 octombrie 1904, a văzut lumina zilei Vasile, fiul lui Constantin și Elena Ghiuș, țărani harnici, dar nu foarte înstăriți, însă cu frică de Dumnezeu². Părintele Benedict, deși nu obișnuia să spună multe despre sine, are vorbe frumoase despre mama sa, o femeie evlavioasă, care mergea regulat la biserică și ținea cu sfințenie toate posturile. Copilăria micului Vasile a fost legănată de glasul duios al mamei, care știa o sumedenie de balade și cântece bătrânești³, iar sufletul lui s-a hrănit de mic cu frumusețea slujbelor Bisericii și a tradițiilor populare, fiind deschis spre tot ce este autentic și valoros, fapt ce îl va urmări o viață întreagă.

Moștenind-o pe mama sa, copilul Vasile a cântat în corul bisericii, dovedind de atunci un suflet gingsă și bun⁴. Văzându-i aplecarea spre carte, părinții au jertfit ce au avut pentru a-l trimite pe Vasile mai departe la școală. Astfel, în 1918 se înscrie la Seminarul Teologic „Sf. Andrei” de la Galați, pe care îl absolvă opt ani mai târziu ca șef de promoție. Mărturiile

¹ Cuviosul PAISIE Aghioritul, *Cuvinte duhovnicești*, vol. III – *Nevoință duhovnicească*, Editura Evanghelismos, București, 2003, p. 314.

² Gheorghe VASILESCU, *Benedict Ghiuș, duhovnicul inimii*, Editura România creștină, București, 1998, p. 17.

³ Gh. VASILESCU, *Benedict Ghiuș, duhovnicul inimii*, p. 17.

⁴ Gh. VASILESCU, *Benedict Ghiuș, duhovnicul inimii*, p. 18.

păstrate de atunci ne oferă imaginea unui adolescent foarte serios și interesat de orice domeniu⁵. Însă preocuparea sa fundamentală a rămas teologia, astfel că, în 1926 se înscrie la Facultatea de Teologie Ortodoxă din București. După un an de studiu intens, este remarcat de către profesori și patriarhul Miron Cristea îl va trimite ca bursier, împreună cu alți colegi, la Facultatea de Teologie Catolică din Strasbourg⁶. Aici, în orașul studenției lui Goethe și al gloriei lui Pasteur, audiază, pe lângă cursurile de specialitate, și cursuri de sociologie și filosofie. În domeniul său, cel mai mult pare a-l fi interesat mistică. Este timpul aprofundării scrierilor lui Meister Eckhart și Angelus Silesius, dar și ale contemporanilor: H. Bremond, M. Blondel, P. Evdokimov sau N. Berdiaev⁷.

Cei cinci ani de studii la Strasbourg i-au permis tânărului Vasile Ghiuș să aprofundeze cu râvnă teologia catolică. Însă acolo s-a întâmplat o minune. Dumnezeu, care nu lasă nerăsplătite cele bune ale oamenilor din neam în neam, poate pentru rugăciunile mamei sale sau pentru curăția cu care sufletul lui de copil se bucura de cântările slujbelor în biserica veche de la Domnești, a făcut cu puțință, în acel mediu eminent catolic, redescoperirea de către studentul român a Ortodoxiei autentice. Scrierile teologilor apuseni l-au făcut să caute mai în adânc și să-i descopere cu uimire, dar și cu bucurie, pe marii Părinți ai Răsăritului: Sfinții Dionisie Areopagitul, Maxim Mărturisitorul, Simeon Noul Teolog⁸. Întoarcerea la rădăcinile sale ortodoxe a fost prilej pentru a înțelege rostul vieții omului: desăvârșirea sa în unirea cu Dumnezeu se poate face prin rugăciunea neîncetată. Tot în această perioadă și tot prin teologii catolici, îi descoperă și pe Sfinții Nicodim Aghioritul, Vasile de la Poiana Mărului și Paisie de la Neamț⁹. Este primul contact cu acest mare Părinte răsăritean care îi va schimba mai apoi viața în întregime. Un prieten de mai târziu va remarca despre perioada lui de formare în Apus: „Occidentul rămâne pentru el matca unei formații culturale și umane serios asumate, dar și prilejul descoperirii tradiției răsăritene proprii”¹⁰.

⁵ Gh. VASILESCU, *Benedict Ghiuș, duhovnicul inimii*, p. 19.

⁶ Gh. VASILESCU, *Benedict Ghiuș, duhovnicul inimii*, p. 20.

⁷ Gh. VASILESCU, *Benedict Ghiuș, duhovnicul inimii*, p. 21.

⁸ Gh. VASILESCU, *Benedict Ghiuș, duhovnicul inimii*, p. 22.

⁹ Gh. VASILESCU, *Benedict Ghiuș, duhovnicul inimii*, p. 22.

Însetat nu doar de cărți, ci mai ales de trăirea slujbelor bisericești, alături de alți treisprezece studenți români, Vasile Ghiuș amenajează o capelă ortodoxă în incinta unui colegiu, unde va fi cântăreț la strună în tot timpul studenției și unde și-au aflat alinarea dorului de țară și românii care lucrau în zona Strasbourg¹¹.

După absolvirea facultății, dornic de a-și aprofunda cercetările, Vasile Ghiuș se înscrie la doctorat la aceeași instituție teologică, însă în 1933 revine în țară pentru a-și echivala studiile. După doi ani, Facultatea de Teologie Ortodoxă din Chișinău îi acordă diploma de licență¹².

În anul 1934 face un pas care i-a nedumerit pe mulți, întrucât în acele timpuri parcursul vieții unui teolog doctorand arăta cu totul altfel: la 26 august 1934 este tuns monah, la mănăstirea Chițcani (Noul Neamț) din județul Tighina, deci pe meleaguri basarabene, luând deloc întâmplător numele Benedict, al unuia dintre întemeietorii monahismului apusean¹³. Însă nu rămâne la mănăstirea de metanie, întrucât mitropolitul Gurie Grosu al Basarabiei, îl face ierodiacon și îl aduce lângă sine. La Chișinău va începe o lucrare misionară de amploare, care avea drept scop redescoperirea credinței ortodoxe de către credincioșii basarabeni. Înființează pentru aceasta o asociație numită „Prietenii Misiunilor” și ține mai multe conferințe, inclusiv despre pericolul comunismului¹⁴.

În anul 1935 părăsește din nou țara. De această dată destinația este Academia monahală din mănăstirea benedictină Maria-Laach, din Germania. Întrucât aici se studia temeinic Ortodoxia, ierodiaconul Benedict Ghiuș alege această instituție pentru a-și finaliza studiile de doctorat. La Maria-Laach, românul nu se mărginește doar la a acumula informații, ci luptă pentru a prezenta colegilor și profesorilor catolici o Biserică ortodoxă vie, cu o doctrină puternic ancorată în Sf. Scriptură și în tradiția primelor opt veacuri ecumenice¹⁵. Dorul de slujbele ortodoxe, dar și hirotonia prietenului său, monahul Nicodim Ioniță, îl fac să-i scrie rânduri despre preoție: „Este o strânsă corelație între conștiința păcatului și înțelegerea rostului preotului în lume”¹⁶.

¹⁰ André SCRIMA, *Timpul rugului aprins. Maestrul spiritual în tradiția răsăriteană*, Editura Humanitas, București, 2000, p. 135.

¹¹ Gh. VASILESCU, *Benedict Ghiuș, duhovnicul inimii*, p. 22.

¹² Gh. VASILESCU, *Benedict Ghiuș, duhovnicul inimii*, p. 23.

¹³ Gh. VASILESCU, *Benedict Ghiuș, duhovnicul inimii*, p. 23.

¹⁴ Gh. VASILESCU, *Benedict Ghiuș, duhovnicul inimii*, p. 24.

¹⁵ Gh. VASILESCU, *Benedict Ghiuș, duhovnicul inimii*, p. 25.

¹⁶ Gh. VASILESCU, *Benedict Ghiuș, duhovnicul inimii*, p. 26.

2. Începutul lucrării de dascăl cu tinerii învățăcei teologi

La finalul anului de studii, în 1936, ierodiaconul Benedict se întoarce în țară, iar mitropolitul Gurie îi împlinește cea mai mare dorință, hirotonindu-l ieromonah. Mitropolitul Visarion Puiu al Bucovinei nu îi dă mult timp de ședere, ci îl va trimite cu o bursă de un an la Strasbourg, pentru a sluji ca preot capelan al studenților români de acolo¹⁷. În acest an de slujire și reluare a studiilor și vechilor prietenii, în inima tânărului ieromonah se așază dorul de o viață liniștită, în singurătate. Însă ascultarea și înțelegerea menirii sale de preot jertfitor, îl fac ca, la întoarcerea în țară, în 1937, să primească postul de prefect de studii la Internatul teologic din Chișinău¹⁸. Contactul cu elevii legionari îl face să simpatizeze mișcarea, dar ierom. Benedict nu se va înregimenta niciodată politic. Un an mai târziu este chemat la Bălți, ca profesor și duhovnic la Seminarul teologic de acolo, unde rămâne până în anul 1940, când, după răpirea Basarabiei de către Uniunea Sovietică, este nevoit să se refugieze în țară¹⁹. Despre lucrarea lui la seminarul din Bălți ni s-au păstrat câteva informații care conturează personalitatea puternică a tânărului ieromonah: prin cuvânt și participarea la slujbe a încercat să le pună în inimi elevilor seminariști, dragostea de Dumnezeu, de rugăciune și să-i sensibilizeze față de frumusețea cultului ortodox²⁰. Nu întrerupe nici partea teoretică a preocupărilor sale, publicând în acești ani numeroase studii în revistele teologice. Pentru toate aceste lucrări, în anul 1939, episcopul Tit Simedrea de Hotin îl hirotesește protosinghel, iar apoi arhimandrit²¹.

Refugiat din Basarabia răpită, arhim. Benedict se va așeza la mănăstirea Antim din București, împreună cu alți monahi basarabeni. Patriarhul Nicolai Munteanu auzise deja despre el și îl va aduce preot slujitor la Catedrala patriarhală, unde și-a desăvârșit talantul de bun orator și unde a impresionat pe mulți prin puternica trăire a slujbelor²².

Mereu căutând, cercetând și dorind a fi de folos celorlalți prin slujire și cunoștințe, arhim. Benedict vine cu o propunere de transformare a uneia dintre cele două Academii teologice strămutate de la Chișinău și Cernăuți în

¹⁷ Gh. VASILESCU, *Benedict Ghiuș, duhovnicul inimii*, p. 28.

¹⁸ George ENACHE, „Părintele Benedict Ghiuș – despre a îndura suferința cu blândete”, în *Rost*, an V, nr. 47-48/2007, p. 20.

¹⁹ G. ENACHE, „Părintele Benedict Ghiuș – despre a îndura suferința cu blândete” p. 20.

²⁰ Gh. VASILESCU, *Benedict Ghiuș, duhovnicul inimii*, p. 31.

²¹ Gh. VASILESCU, *Benedict Ghiuș, duhovnicul inimii*, p. 32.

²² Gh. VASILESCU, *Benedict Ghiuș, duhovnicul inimii*, p. 33.

țară, într-o Academie monahală, pentru o pregătire teologică superioară a monahilor, cu accent pe latura misionară și duhovnicească²³. Din păcate gândul său nu găsește rezonanță în inimile celor care aveau puterea de făptuire.

3. Duhovnic la Academia Teologică din Arad

Anul 1943 este unul marcant în viața sa. În august, mitropolitul Tit Simezea invită mai multe personalități ale teologiei și culturii noastre la o întâlnire de câteva zile la Cernăuți. Printre cei prezenți, alături de Sandu Tudor, Alexandru Mironescu, Constantin Noica, părintele Nicolae Popescu și alții, se află și arhimandritul Benedict Ghiuș²⁴. Se țin prelegeri pe teme teologice, dar și de cultură și cei prezenți se strâng împreună la rugăciune. Fiecare dintre cei prezenți a simțit lucrarea puternică a acestei împreună-șederi, însă trei dintre ei au plecat de acolo cu un dor în suflet care i-a pregătit pentru întâlnirile schimbătoare de vieți din viitorul apropiat: Sandu Tudor, Al. Mironescu și arhim. Benedict Ghiuș.

Întors la București, arhim. Benedict îl prohodește pe dragul său mitropolit Gurie Grosu, adormit departe de Basarabia și înmormântat la mănăstirea Cernica²⁵. Apoi evenimentele se precipită, odată cu alegerea episcopului de Hotin, din ianuarie 1944. Fără să-și depună candidatura, însă la cererea credincioșilor de acolo arhim. Benedict este ales ierarh al acestei eparhii cu majoritate de voturi. Vestea ajunge rapid în singurătatea chiliei sale de la Antim, iar părintele va accepta cu smerenie această cinste. Însă politicianul se infiltrează în hotărârea bisericii, iar vicepreședintele Consiliului de miniștri, Mihai Antonescu, la presiunile unor oameni interesați, se opune confirmării. Ierarhia îi cere să renunțe la treapta arhieriei, iar părintele Benedict o va face liniștit²⁶. Însă presiunile politice cresc și i se va cere să plece de la Antim și să se stabilească într-o altă eparhie. Este momentul în care intervine unul dintre ierarhii care îl apreciau. Episcopul Andrei Magieru al Aradului îl cheamă în eparhia sa, pentru a fi duhovnicul studenților de la Academia Teologică din Arad. Văzând în această propunere mâna întinsă a lui Dumnezeu, arhim. Benedict va pleca în vestul țării²⁷.

²³ Gh. VASILESCU, *Benedict Ghiuș, duhovnicul inimii*, p. 34.

²⁴ Marius VASILEANU, „Rugul Aprins – o formă de restaurare metafizică a Ortodoxiei”, în *Arthos*, nr. 27/2017, p. 154.

²⁵ Gh. VASILESCU, *Benedict Ghiuș, duhovnicul inimii*, p. 35.

²⁶ Gh. VASILESCU, *Benedict Ghiuș, duhovnicul inimii*, p. 37.

²⁷ Gh. VASILESCU, *Benedict Ghiuș, duhovnicul inimii*, p. 37.

Arădenii îl vor primi cu multă căldură, dându-i cinstea cuvenită, fapt care transpare și din știrile publicate în revista eparhială *Biserica și Școala*. Astfel, în numărul 17 din același an 1944, aflăm că

„P.S.S. Părinte Episcop Andrei, asistat de P.Cuv. Arh. Benedict Ghiuș, fost ales episcop al Bălților – recent sosit și iubit oaspe al Aradului – și de soborul preoților și diaconilor, a oficiat slujba Sf. Patimi de Joi seara, Prohodul Domnului, Învierea și Sf. Liturghie în ziua întâi și a doua de Paști.”²⁸

Un număr mai târziu aflăm despre numirea sa în rândul profesorilor teologi, dedicându-i-se câteva rânduri pline de căldură:

„În ședința administrativ bisericească a Ven. Consiliu Eparhial, ținută Joi în 27 aprilie, sub președinția P.S.S. Părinte Episcop Andrei, a fost numit spiritual la Academia de Teologie din Arad I.P.Cuv.Arh. Benedict Ghiuș, fost ales episcop la Bălți. Pentru Academia Teologică, I.P.Cuvioșia sa este o achiziție excepțională, iar pentru Eparhia Aradului o forță duhovnicească de care își leagă cele mai bune speranțe. Fii binevenit, I.P. Cuv. Părinte Arhimandrit și binecuvântat în mijlocul nostru”²⁹“

La Academia Teologică din Arad, după anul 1936 se amenajase o capelă cu hramul Sf. Nicolae, unde se țineau slujbe, iar studenții se spovedeau și se împărtășeau. Activitatea se intensifica în timpul Postului Mare și al Postului Nașterii Domnului, când în aceeași capelă se făceau seară de seară rugăciuni, urmate de scurte meditații rostite de către duhovnicul studenților ori de către alți profesori³⁰. Un rol important al duhovnicului instituției teologice era de îndrumare a studenților anului IV în practica liturgică, precum și în ținerea de predici în capela Academiei sau la biserici din oraș sau din împrejurimi.

Cu experiența sa anterioară de duhovnic al tinerilor, părintele Benedict s-a pliat pe această lucrare în felul său propriu. După cum obișnuia și pe măsura talanților cu care fusese înzestrat, el nu s-a mărginit doar la lucrarea duhovnicească ce o făcea cu studenții, ci a continuat să trezească sufletele credincioșilor în primul rând prin slujirea plină de trăire de la catedrala din Arad. Frânturi din semințele puse în această perioadă de arhim. Benedict în inimile studenților teologi, dar și ai credincioșilor arădeni reconstituim din

²⁸ „Informație”, în *Biserica și Școala*, nr. 17/1944, p. 144.

²⁹ „Informație”, în *Biserica și Școala*, nr. 18/1944, p. 151.

³⁰ Pr. Dr. Pavel VESA, *Învățămintul teologic de la Arad (1822-1948)*, Editura Episcopiei Devei și Hunedoarei, Deva, 2013, p. 193.

publicația vremii, *Biserica și Școala*. Astfel, au rămas câteva notițe cu privire la participarea sa, episcopul Andrei ținându-l la mare cinste între preoții slujitori. *Biserica și Școala* menționează că a slujit alături de ierarh în prima zi de Rusalii a anului 1944, când a rostit cuvântul de învățătură, numind Cinzicecimea: „timpul când Duhul își începe dumnezeiasca lui colindă prin sufletele din lume ca să le întoarcă la Tatăl”³¹, iar a doua zi a fost protos la aceeași catedrală. De asemenea, în toamna aceluiași an, de Sf. Mare Mucenic Dimitrie, în Catedrala din Arad s-a săvârșit o slujbă de mulțumire pentru dezrobirea Ardealului, doxologia de după Sf. Liturghie fiind „oficiată de I.P.C.S.Arh. Benedict Ghiuș, în prezența episcopului”³².

Dar o putere la fel de mare ca trăirea slujirii au avut și cuvintele de învățătură rostite în capela Academiei, la Catedrală sau tipărite în revista *Biserica și Școala*. În ele se vede lupta neîncetată a monahului Benedict spre desăvârșire, dar și căutarea armelor necesare acestui drum dureros pe care le-a descoperit în anii de studiu neîncetat al marilor Părinți răsăriteni. El pune înaintea sufletelor credincioșilor arădeni problema omului contemporan căzut: „Problema omului lăuntric se pare că e marea descoperire a veacului”³³. Articolul „Desfiguratul” reprezintă o radiografie precisă a omului veacului al XX-lea și a neputinței sale de a se înțelege cu adevărat. Părintele Benedict face incizie în sufletul omului contemporan, îi dă pe față rănilor adânci și explică de ce a fost cu puțință aceasta. Însă, plin de nădejde, vine și cu soluția necesară: restaurarea omului în Dumnezeu, iar chipul în care aceasta trebuie făcută este „războiul cu noi înșine, pe care însă puțini îl pornesc”³⁴.

Într-o predică plină de cutremur și putere, rostită în ziua de Rusalii a anului 1944 și transcrisă apoi pe primele pagini ale aceleiași reviste, arhim. Benedict reia problema omului lăuntric, întrebându-se astfel: „Asistăm oare la prăbușirea definitivă a tot ce-i omenesc în om?”³⁵. Nu putem să nu remarcăm accentul profetic al acestei întrebări, pe care însuși părintele l-a resimțit în anii de temniță. Acolo a trăit nu doar căderea înfricoșătoare a omului ajuns chinuitor al propriilor semeni, dar și rezistența sau reînvierea lui prin credință. Reluând cele rostite de arhim. Benedict în ziua de Rusalii, îl vedem întărindu-i pe cei care îl ascultau în credința că Dumnezeu nu îl va lăsa pe

³¹ Arhim. Benedict GHIUȘ, „Rânduri pentru omul lăuntric”, în *Biserica și Școala*, nr. 24/1944, p. 196.

³² „Informație”, în *Biserica și Școala*, nr. 44/1944, p. 352.

³³ Arhim. Benedict GHIUȘ, „Desfiguratul”, în *Biserica și Școala*, nr. 22/1944, p. 177.

³⁴ B. GHIUȘ, „Desfiguratul”, p. 179.

³⁵ B. GHIUȘ, „Rânduri pentru omul lăuntric”, p. 193.

omul căzut, întrucât „nimeni nu știe mai bine ce-i trebuie omului decât Dumnezeu care l-a făcut pe om”. Practic, așa cum obișnuia să fie, părintele oferă câteva repere contemporanilor săi: ridicarea lăuntrică a omului se poate face numai urmând pilda sfinților. Iar scopul acestei ridicări este uniunea cu Dumnezeu, drum greu și plin de osteneți, dar pentru care ne-au rămas îndrumări de la Sfinții Părinți. Dintre ele, părintele Benedict se fixează asupra a trei coordonate, care i-au definit și marcat propria viață:

„dorul și căutarea unei vieți de intimitate, de apropiere cu Dumnezeu, apropiere căutată cu sufletul limpede și mereu proaspăt, cum e sufletul cristalin de prunc”³⁶;

practica însingurării, sugerată tuturor, nu doar monahilor, prin îndemnul de a se rupe 3-4 zile de activitățile cotidiene și a merge undeva departe de lume, tocmai pentru a învăța să iubească lumea³⁷; și „lupta nobilă pentru disciplina și depășirea lăuntrică, susținută cu o energică și bărbătească vigilență”³⁸, cu alte cuvinte războiul nevăzut de care vorbesc Sfinții Părinți. Acest cuvânt rostit în Catedrala din Arad la Rusalii este nu doar o îndrumare duhovnicească, ci și o tainică și smerită revelare a crezului și a chipului în care părintele Benedict își ducea viața lăuntrică. El sintetizează în câteva cuvinte lucrarea sufletului său de o viață: războiul nevăzut trebuie dus „cu calm, cu blândețe, cu liniște, dar totodată cu generoasă și necruțătoare energie”³⁹.

Publicarea în timpuri neprielnice a Mărturisii ortodoxe de la anul 1642, a mitropolitului Petru Movilă (este vorba despre „cel mai bun text grec inedit” și de cea mai veche traducere românească a acestuia, făcută de Radu Greceanu în secolul al XVII-lea) îi dau prilejul arhim. Benedict să mulțumească tipăritorului, mitropolitul Tit Simedrea, să întărească pe credincioși în citirea acestei Mărturisiri și să deplângă popularitatea ei scăzută în instituțiile teologice⁴⁰. Reapariția ei în timpul războiului este privită de părintele Benedict ca un îndemn la luptă pentru „vremurile de încercare ce pot să ne surprindă” și ca un trimis tainic din bătrâni⁴¹. În revista teologică arădeană, arhim. Benedict a publicat și articolul „Nașterea Domnului la sfinții poeți ai Bizanțului”, un bine documentat studiu imnografic cu privire la acest praznic⁴².

³⁶ B. GHIUȘ, „Rânduri pentru omul lăuntric”, p. 194.

³⁷ B. GHIUȘ, „Rânduri pentru omul lăuntric”, p. 195.

³⁸ B. GHIUȘ, „Rânduri pentru omul lăuntric”, p. 195.

³⁹ B. GHIUȘ, „Rânduri pentru omul lăuntric”, p. 196.

⁴⁰ Arhim. Benedict GHIUȘ, „Mărturisirea ortodoxă – stindard și îndemn”, în *Biserica și Școala*, nr. 38/1944, p. 305.

⁴¹ B. GHIUȘ, „Mărturisirea ortodoxă – stindard și îndemn”, p. 306.

4. Vremea Rugului Aprins

Primăvara anului 1945 îl găsește reîntors la București, unde a susținut cu brio examenul de asistent universitar la catedra de Teologie Mistică și Ascectică, al cărei titular era Nichifor Crainic. Acesta, urmărit de Siguranță pentru trecutul său politic și condamnat în lipsă la închisoare pe viață, se va ascunde în Ardeal, iar catedra va rămâne fără titular până în toamna anului 1946, când este transferat de la Sibiu pr. Dumitru Stăniloae⁴³. În tot acest timp, materia este predată de către asistentul arhim. Benedict Ghiuș. Fără a avea pretenția să-l poată înlocui deplin pe prof. Crainic, tânărul ieromonah își va lua rolul foarte în serios, dar cu smerenia care îl caracteriza. Având profunde cunoștințe teologice, un stil clar și o gândire logică, părintele Benedict ajunge să adune în sala de curs studenți nu doar de la Teologie, ci și de la alte facultăți⁴⁴. El le vorbea despre „viața creștină de pe culmi, a des-ăvârșirii în Duh sau a sfințeniei”⁴⁵, citând din Sf. Dionisie Areopagitul și din Sf. Grigorie Palama. Părintele vedea participarea la viața liturgică a fi esențială pentru sporirea lăuntrică. Aceasta se poate realiza doar printr-o asceză riguroasă, ce are drept scop participarea personală și harică la viața intimă și tainică a lui Dumnezeu⁴⁶. Iar vederea lui Dumnezeu în lumină se poate dobândi numai prin rugăciunea inimii.

Aceste cuvinte care depășeau în mod evident simpla teorie preluată din cărți, chiar și din cele scrise de cei mai importanți Sfinți Părinți, deveniseră între timp viață pentru arhim. Benedict. În anul 1943 venea ca refugiat din URSS mitropolitul Nicolae al Rostovului, însoțit de către duhovnicul său, părintele Ioan Kulighin (numit ulterior Ioan cel Străin). Ultimul fusese monah la vestita mănăstire Optina și venea de acolo cu duhul părinților paisieni. El a fost găzduit la mănăstirea Cernica și acolo, în anul 1943, are loc prima întâlnire. Al. Mironescu relatează astfel:

„Într-o duminică, am plecat la Cernica, la Mănăstire, unde mai fusesem de vreo două-trei ori, ca să ieșim din vuietul și din iarmarocul orașului. Eram trei: Părintele Benedict (Ghiuș), Sandu Tudor și eu... La un moment dat, stăteam în cumpănă:

⁴² Arhim. Benedict GHIUȘ, „Nașterea Domnului la sfinții poeți ai Bizanțului”, în *Biserica și Școala*, nr. 1/1945, p. 1.

⁴³ Gh. VASILESCU, *Benedict Ghiuș, duhovnicul inimii*, p. 38.

⁴⁴ Gh. VASILESCU, *Benedict Ghiuș, duhovnicul inimii*, p. 39.

⁴⁵ Gh. VASILESCU, *Benedict Ghiuș, duhovnicul inimii*, p. 39.

⁴⁶ Gh. VASILESCU, *Benedict Ghiuș, duhovnicul inimii*, p. 40.

să mai zăbovim sau să plecăm? Părintele Nicodim (Bujor) ... văzându-ne mai mult aplecați spre plecare, ne-a spus, cu o inflexiune de neimitat în glas; 'Haideți să-l vedeți și pe Părintele Ioan!' Propunerea nu ne spunea absolut nimic. O clipă ne-am cercetat din ochi unul pe altul și ne-am înțeles, fără cuvinte, să-l cunoaștem și pe Părintele Ioan....care ne-a vorbit fără întrerupere câteva ceasuri numai despre ce dorea mintea și sufletul nostru"⁴⁷.

După câteva întâlniri și discuții prelungite și chiar în contradictoriu cu Părintele Ioan despre Rugăciunea inimii, cei trei au înțeles că acesta „este o personalitate care slujește o veche și autentică tradiție pe care a învățat-o și a practicat-o într-o mănăstire cu viață duhovnicească”⁴⁸.

Al. Mironescu concluzionează într-un chip minunat rolul pe care Părintele Ioan l-a avut în viața celor trei:

„În orice caz, Părintele Ioan este cel care m-a luat de mână și mi-a arătat cum arată părintele fiului său: *Iată, aceasta este calea care duce la inima ta*”⁴⁹.

De aici, lucrurile au curs firesc. Mănăstirea Antim, de curând renovată prin osteneala unor generali de război cu dare de mână, va deveni, duminică de duminică, gazda primitoare a unui cerc de teologi și intelectuali bucureșteni care s-au strâns în jurul Părintelui Ioan, principalul oaspete al întrunirilor. Întâi participau la Sf. Liturghie, iar după-masa începeau discuții, în primul rând pe tema Rugăciunii inimii, acesta citindu-le din *Sbornic* și învățându-i în mod practic cum să se roage⁵⁰. Unul dintre ciclurile conferințelor de la Antim a vizat slujbele Bisericii, în principal Sf. Liturghie. Aceasta era tâlcuită atingându-se mai multe aspecte: simbolismul tradițional, muzical, iconografic, artistic, etc⁵¹.

La întâlnirile de la Antim, puse deja sub umbrela *Rugului Aprins*, un simbol care va deveni în anul 1946 o asociație înregistrată la tribunal, au participat unele dintre cele mai mari personalități ale Bisericii și ale vieții

⁴⁷ Alexandru MIRONESCU, *Calea inimii. Eseuri în duhul Rugului Aprins*, Editura Anastasia, București, 1998, p. 32.

⁴⁸ A. MIRONESCU, *Calea inimii. Eseuri în duhul Rugului Aprins*, p. 35.

⁴⁹ A. MIRONESCU, *Calea inimii. Eseuri în duhul Rugului Aprins*, p. 35.

⁵⁰ Ieroschimonahul Daniil Sandu Tudor – *Taina Rugului Aprins*, ed. îngrijită de prof. Gheorghe Vasilescu, Editura Anastasia, București, 1999, p. 10.

⁵¹ Gh. VASILESCU, *Benedict Ghiuș, duhovnicul inimii*, p. 50.

culturale din acea perioadă: părinții Benedict Ghiuș, Sofian Boghiu, Petroniu Tănase, Arsenie Papacioc, Adrian Făgețeanu, Felix Dubneac și intelectualii mireni Sandu Tudor, Alexandru Mironescu, Anton Dumitriu, Vasile Voiculescu, Paul Sterian, Constantin Joja, Barbu Slătineanu și Gheorghe Dabija⁵². Părintele Ioan face câtorva rugăciunea de binecuvântare pentru a începe practicarea temeinică a Rugăciunii inimii⁵³, iar de acum întâlnirile vor lua o amploare și mai mare, în timpul săptămânii adunându-se studenții, iar sâmbăta și mai ales duminica, seniorii grupului. Conferințele cu teme religioase erau anunțate dinainte, iar cei prezenți asistau la slujbe, unde corul majoritar basarabean al Antimului, cânta armonic⁵⁴, pregătindu-i astfel pe cei prezenți pentru a intra în atmosfera de rugăciune a conferințelor.

Însă în octombrie 1946, deși ceruse și primise aprobarea pentru a se închinovia definitiv la mănăstirea Cernica și pentru a dobândi cetățenia română, părintele Ioan Kulighin a fost arestat și predat autorităților sovietice, care făceau presiuni referitoare la toți cetățenii ei aflați pe teritoriul României. Acesta va fi dus la Odessa, judecat și condamnat la ani grei de închisoare, iar din ianuarie 1947, când a fost trimis în Siberia, i s-a pierdut definitiv urma, cel mai probabil el sfârșind într-unul din lagărele morții de acolo⁵⁵.

Rămași fără inima lor, Sandu Tudor, păr. Benedict Ghiuș și ceilalți, nu s-au lăsat doborâți, ci au continuat cu și mai mare râvnă activitățile Asociației Rugul Aprins. Între timp, Părintele Ghiuș își luase doctoratul în 1946 cu lucrarea „Faptul răscumpărării în iconografia Bisericii Ortodoxe”, ce va fi publicată abia în anul 1971⁵⁶. Unul dintre cei care a participat la aceste întâlniri nota ulterior: „Dacă... centrul grupului laic era Sandu Tudor, versantul monastic îl avea în inima sa pe părintele Benedict Ghiuș”⁵⁷.

Odată cu schimbările profunde începute după abdicarea silită a Regelui Mihai, grupul de la Antim își va restrânge treptat activitatea și numărul celor prezenți se împuținează⁵⁸. Sandu Tudor părăsește asociația întrucât este închinoviat la mănăstirea Antim, iar apoi, tuns în monahism cu numele Agaton, pleacă la schitul Crasna – Gorj⁵⁹. Părintele Benedict rămâne principalul

⁵² Ieroschimonahul Daniil Sandu Tudor – *Taina Rugului Aprins*, p. 9.

⁵³ *Cuviosul Ioan cel Străin (din arhiva Rugului Aprins)*, ed. alcătuită de prof. Gheorghe Vasilescu, Editura Anastasia, București, 1999, p. 47.

⁵⁴ G. ENACHE, „Părintele Benedict Ghiuș – despre a îndura suferința cu blândețe”, p. 21.

⁵⁵ *Cuviosul Ioan cel Străin (din arhiva Rugului Aprins)*, p. 51.

⁵⁶ Gh. VASILESCU, *Benedict Ghiuș, duhovnicul inimii*, p.41.

⁵⁷ A. SCRIMA, *Timpu rugului aprins. Maestrul spiritual în tradiția răsăriteană*, p. 134.

⁵⁸ Ieroschimonahul Daniil Sandu Tudor – *Taina Rugului Aprins*, p. 14.

motor duhovnicesc al Rugului, chiar și după anul 1948, când Asociația este interzisă, iar întâlnirile vor mai avea loc sporadic până în anul 1950, fie la mănăstirea Plumbuita, unde era deja stareț părintele Sofian Boghiu, fie la alți membri acasă⁶⁰.

5. Îndrumător de suflete la Neamț și București

Anul 1948 înseamnă pentru arhim. Benedict o nouă schimbare, întrucât, prin reforma învățământului, își pierde postul de asistent universitar. Însă noul patriarh, Justinian Marina, îl cheamă la Patriarhie, făcându-l vicar administrativ, cu perspectiva de a deveni episcop. Însă smeritul părinte refuză jocurile politice și, renunțând la funcția de vicar, este trimis la mănăstirea Neamț, ca profesor la Seminarul teologic⁶¹. Perioada petrecută acolo (1950-1955) este una de dăruire și jertfă pentru elevii seminariști. El îi învață ce înseamnă viața și iubirea de Dumnezeu, îi învață să prețuiască slujbele și să lupte cu toate ispitele vârstei și ale vremii. Ca profesor, la cursul de practică al vieții monahale, părintele Benedict a întocmit un adevărat tratat îndrumător pentru reorganizarea vieții monahale, curs despre care părintele Petroniu Tănase spunea că ar merita să fie făcut cunoscut monahismului românesc din vremea noastră⁶². Cuvântul rostit la amvon, în duminici și sărbători, atrăgea nu doar pe elevi, ci și pe credincioșii din zonă, care umpleau biserica, însetați să-l asculte pe părintele de la București⁶³. Misionar și duhovnic prin vocație, arhim. Benedict va fi un adevărat peripatetic, colindând pe jos schiturile și mănăstirile din jurul Neamțului⁶⁴ și umplându-le de buna mireasmă a cuvintelor sale trezitoare de suflet.

Gingășia trupului și clima umedă din Neamț îl fac să solicite în 1954 transferarea sa în Capitală. Patriarhul va reuși să obțină acordul autorităților și îl va numi slujitor la Catedrala patriarhală⁶⁵. Amintirea celor care mergeau atunci în duminici și sărbători în acest lăcaș de rugăciune, este una plină de

⁵⁹ Ieroschimonahul Daniil Sandu Tudor – *Taina Rugului Aprins*, p. 15.

⁶⁰ M. VASILEANU, „Rugul Aprins – o formă de restaurare metafizică a Ortodoxiei”, p. 155.

⁶¹ G. ENACHE, „Părintele Benedict Ghiuș – despre a îndura suferința cu blândete”, p. 21.

⁶² Pr. Petroniu TĂNASE, „Părintele Benedict - o icoană desăvârșită a monahului ortodox român”, pe site-ul <https://www.fericiticeiprignoniti.net/benedict-ghius/2061-parintele-benedict-o-icoana-desavarsita-a-monahului-ortodox-roman>.

⁶³ Gh. VASILESCU, *Benedict Ghiuș, duhovnicul inimii*, p. 45.

⁶⁴ Pr. Ioan GHERASIM, *Petru Pogonat. Meditațiunile unui călugăr surghiunit*, pe site-ul <https://www.fericiticeiprignoniti.net/benedict-ghius/2187-chipul-sau-de-o-blandete-de-sfant-imi-apare-si-astazi-dupa-mai-bine-de-jumatate-de-veac>.

⁶⁵ Gh. VASILESCU, *Benedict Ghiuș, duhovnicul inimii*, p. 45.

căldură: cu firea sa bună și blândă și cu vocea sa plăcută, mai ales când cânta la strună, duminica seara, Paraclisul Maicii Domnului, părintele Benedict i-a cucerit pe toți⁶⁶. Oare nu va fi fost acest Paraclis, o reeditare întru rugăciune a serilor de duminică de pe vremea Rugului Aprins?

În același timp, până în anul 1958, i se vor încredința pe rând mai multe ascultări, respectiv: îndrumarea candidaților la preoție, profesor la Seminarul Teologic din București și egumen peste monahii slujitori în cadrul Arhiepiscopiei Bucureștilor⁶⁷. Nu renunță nici la scris, publicând articole și studii în reviste precum *Mitropolia Olteniei*, *Mitropolia Banatului* și *Glasul Bisericii*. Mai este de remarcat și faptul că, împreună cu părinții Daniil și Andrei, a alcătuit cel mai bun Regulament al vieții monahicești, aprobat și tipărit în timpul patriarhului Justinian⁶⁸.

După revenirea în București, părintele Benedict reia legăturile cu prietenii și apropiații din Rugul Aprins. Sandu Tudor, acum ieroschimonahul Daniil, trecut deja prin pușcărie și ajuns stareț la Schitul Rarău, coboară din când în când din munți pentru a se întâlni cu arh. Benedict, cu ceilalți vechi prieteni și cu tinerii de care se ocupa⁶⁹. Despre primul s-a spus că a fost inițiatorul și însuflețitorul Rugului Aprins, însă părintele Benedict a fost duhovnicul și interlocutorul intelectual calificat⁷⁰. Cuvinte minunate și deplin lămuritoare despre lucrarea din acești ani, dar și de o viață a părintelui Benedict aflăm la părintele Roman Braga, și el parte a mișcării Rugului Aprins:

„A fost duhovnicul mișcării «Rugului Aprins», de la Mânăstirea Antim. La el ne mărturiseam, el ne-a dat binecuvântarea să începem rugăciunea inimii. Era foarte căutat de intelectuali, dar era așa de modest, încât se consulta cu toți călugării, simpli, așa cum erau. Dacă stăteai de vorbă cu părintele Ghiuș o oră, ieșeai complet purificat, pentru că omul acesta trăia credința la mari dimensiuni. ... Era foarte adânc și rafinat. Profesori universitari, ca Alexandru Codin Mironescu, Paul Stelian, doctorul și poetul Vasile Voiculescu, toți se mărturiseau la părintele Benedict Ghiuș. Era un model. Era suficient să te uiți la el. Mie mie-mi era de ajuns să-l văd. Duhovnicia ieșea din el într-un mod natural”⁷¹.

⁶⁶ Gh. VASILESCU, *Benedict Ghiuș, duhovnicul inimii*, p. 46.

⁶⁷ Gh. VASILESCU, *Benedict Ghiuș, duhovnicul inimii*, p. 46.

⁶⁸ P. TÂNASE, „Părintele Benedict - o icoană desăvârșită a monahului ortodox român”.

⁶⁹ Gh. VASILESCU, *Benedict Ghiuș, duhovnicul inimii*, p. 51.

⁷⁰ Gh. VASILESCU, *Benedict Ghiuș, duhovnicul inimii*, p. 52.

⁷¹ Pr. Roman BRAGA, *Despre păr. Benedict Ghiuș*, fragment dintr-un interviu publicat în revista

Dacă părintele Daniil a pus sămânța în inimile unor tineri studenți, în întâlnirile anuale avute cu ei, pentru a dori o altfel de viață și a urma întru totul lui Hristos, arhimandritul Ghiuș e cel care o udă și o face să rodească în ei în tot timpul anului, întâlnindu-se regulat cu aceștia fie în chilia sa, fie la mănăstirea Plumbuita, fie la Al. Mironescu acasă⁷². Mereu gata să lămuirească orice întrebare a tinerilor prin vastele sale cunoștințe, părintele Benedict îi va conduce pe aceștia cu multă fermitate, însă în același timp și cu nespusă blândețe și gingășie, pe calea cea adevărată. „Nimeni nu părăsește Ortodoxia pentru că a epuizat-o”⁷³ este îndemnul lui pentru ca aceștia să nu contenească a săpa, a căuta și a se hrăni din tezaurul credinței strămoșești. Iar strădaniile îi vor fi răsplătite prin felul în care fiii săi duhovnicești au mărțurisit Ortodoxia mai apoi, în închisori sau din fața Sf. Altare. Păr. Roman Braga spunea că

„mentorul acestui grup de tineri ... a fost părintele arh. Benedict Ghiuș, care ne-a ajutat să transformăm teologia noastră nominalistă într-o rugăciune”⁷⁴.

6. Mărturisind pe Hristos în temnițele comuniste

Însă timpul nu mai are răbdare și urmează momentul 14 iunie 1958, când Securitatea arestează 16 membri ai fostei asociații Rugul Aprins (dintre care: părinții Benedict Ghiuș, Sofian Boghiu, Felix Dubneac, Arsenie Papacioc, Roman Braga, Adrian Făgețeanu, Vasile Vasilache și Dumitru Stăniloae, precum și intelectualii Al. Mironescu și V. Voiculescu), lotul având drept cap pe părintele Daniil Sandu Tudor. Înainte de ședința din decembrie 1958 a Sf. Sinod, când trebuia să se discute chestiunea monahismului, patriarhul Justinian a căutat prin toate mijloacele să obțină eliberarea celor arestați, spunând: „Mi-au arestat pe Anania Valeriu, Popescu Grigore, Ghiuș Benedict, Sandu Tudor și pe ceilalți; rămâne să mă aresteze și pe mine”⁷⁵. Cu toată opoziția sa, cei din lotul Rugului Aprins sunt condamnați la ani grei de închisoare pentru „uneltire contra ordinii sociale”⁷⁶, deși lucrarea lor nu era

Formula AS, nr. 1059/2013, pe site-ul <https://www.fericitieiprigoniti.net/benedict-ghius/899-daca-stateai-de-vorba-cu-parintele-ghius-o-ora-iesei-com%C2%ADplet-purificat>.

⁷² G. ENACHE, „Părintele Benedict Ghiuș – despre a îndura suferința cu blândețe”, p. 22.

⁷³ Gh. VASILESCU, *Benedict Ghiuș, duhovnicul inimii*, p. 52.

⁷⁴ Fabian SEICHE, *Martiri și mărturisitori din secolul XX. Închisorile comuniste din România*, Editura Agaton, Făgăraș, 2014, p. 266.

⁷⁵ George ENACHE, Adrian Nicolae PETCU, *Monahismul ortodox și puterea comunistă în România anilor '50*, Editura Partener, București, 2009, p. 49.

împotriva regimului, ci pentru restaurare omului lăuntric. Pentru părintele Benedict urmează drumul crucii. Va fi închis pe rând la Jilava, Aiud, și Balta Brăilei (Salcia și Ostrov), de unde este eliberat după 6 ani.

Despre felul în care și-a dus crucea închisorii, vorbesc mai mulți dintre cei care l-au cunoscut sau l-au întâlnit acolo. Părintele Dimitrie Bejan spune că: „În închisoare s-a purtat cel mai bine Părintele Benedict Ghiuș... Răbda cu blândețe toate, ca un sfânt”⁷⁷. Dar una dintre mărturiile care îl vădese cel mai bine pe omul Benedict Ghiuș, aflat în pușcărie, este cea a preotului greco-catolic Tertulian Langa, aflat și el la Salcia. Acesta din urmă a suferit într-o zi un accident în timpul muncii obligatorii, care îi putea fi fatal. Însă ceilalți condamnați, și mai ales părintele Benedict, au fost cei care l-au salvat:

„Când mi-am venit în fire... O dragoste-mi ținea obrazii între palme ca să le dea căldură. Însă nu palmele m-au încălzit, ci ochii, ochii Părintelui Ghiuș, căci el mă animase, el îmi suflase viața fizică prin care mă reda celei spirituale... În locul frigului simțeam căldura cucernicului Benedict... Arhimandritul Benedict și-a scos cămașa caldă de pe el ca să mă-mbrac cu ea. Cămașa avea suflet”⁷⁸.

După ieșirea din închisoare, patriarhul Justinian îl recheamă ca preot slujitor la Catedrala patriarhală, unde, timp de 10 ani, slujește, spovedește, îndrumă, predică. Deși se află între oameni, părintele Benedict este de fapt un însingurat, după cum mărturisea: „A fi prezent în lume, fără a fi din lume”⁷⁹. Reia însă vechile legături și prietenii. Printre alții, îl vizitează și pe fostul său profesor, pr. Dumitru Stăniloae, iar fiica acestuia, Lidia, și-l amintește astfel:

„Părintele Ghiuș era o personalitate distinsă, un om cu trăsături frumoase, clasice așa spune, care răspândeau în jurul său o aureolă de pace, de împăcare cu sine și cu ceilalți. Vorbea puțin, cu voce înceată, avea o cultură imensă și un limbaj de o rară eleganță. Întru totul era incredibil de modest”⁸⁰.

⁷⁶ Gh. VASILESCU, *Benedict Ghiuș, duhovnicul inimii*, p. 53.

⁷⁷ Pr. Dimitrie BEJAN, *Bucuriile suferinței. Evocări din trecut*, vol. II, Editura Cartea Moldovei, Chișinău, 1996, p. 54.

⁷⁸ Tertulian LANGA, „Trecând pragul tăcerii”, pe site-ul <https://www.fericiticeiprignoniti.net/benedict-ghius/2424-arhimandritul-benedict-ghius-un-ortodox-de-o-adanca-puritate-morala-si-spirituala>.

⁷⁹ Gh. VASILESCU, *Benedict Ghiuș, duhovnicul inimii*, p. 57.

⁸⁰ Lidia STĂNILOAE IONESCU, „Lumina faptei din lumina cuvântului. Împreună cu tatăl meu, Dumitru Stăniloae”, pe site-ul <https://www.fericiticeiprignoniti.net/benedict-ghius>.

În 1968 are loc o scurtă întrerupere în slujirea sa la Catedrală, întrucât este trimis de către ierarhi la Paris, pentru a încerca liniștirea spiritelor din biserica Saint Jean de Beauvais de acolo și reîntoarcerea românilor la biserica-mamă din țară. Deși conștient că misiunea este aproape imposibilă, părintele Benedict își asumă greul și riscurile ei, însă este silit să se întoarcă la București după câteva luni, fără rezultatul dorit de autorități⁸¹.

7. Duhovnicul de la mănăstirea Cernica. Sfârșitul vieții

Suferințele și bolile din trecut își spun cuvântul și îl silesc în anul 1970 să se retragă la mănăstirea Cernica, într-o căsuță modestă, dar primitoare de pe malul lacului⁸². Este ultima parte a vieții sale, 20 de ani în care a scris neîncetat, în primul rând diortosind și transcriind în grafie latină Proloagele de la Mănăstirea Neamț, tipărite inițial în anii 1854-1856 și retipărite postum în anul 1991, cu diortosirea părintelui Benedict⁸³. Cei care au poposit în acea perioadă în chilia de la Cernica, dădeau mărturie că la mare cinste era așezată icoana Rugului Aprins, cea care aparținuse părintelui Daniil Sandu Tudor și pe care, la arestarea acestuia, o salvase păr. Petroniu Tănase, cel care i-o va dăruia după ieșirea din închisoare părintelui Benedict. I-a vegheat zilele și nopțile, l-a umplut de mireasma rugăciunii, i-a ușurat greul ultimilor ani, iar după adormirea sa, a poposit la păr. Sofian Boghiu, cel care o va așeza în mănăstirea Antim, spre a fi cinstită așa cum se cuvine⁸⁴.

Însă cea mai mare lucrare pe care o săvârșește acum este cea a duhovnicului. Este căutat de tot mai mulți oameni, unii, dintre vechile cunoștințe, alții, noi, care aflaseră de el și de blândețea și cuvântul său.

Iată cum îl văd câțiva dintre fiii săi duhovnicești:

„El se impunea printr-o ținută de o distincție senorială... De fapt, noblețea ținutei sale - aceasta o voi înțelege mult mai târziu - nu o datora decât parțial șederii în străinătate; ea era pecetea autenticității vieții sale duhovnicești și o moștenire spirituală și fizică de la părinții săi din satul de altă dată, satul de răzeși”⁸⁵.

⁸¹ Gh. VASILESCU, *Benedict Ghiuș, duhovnicul inimii*, p. 55.

⁸² Gh. VASILESCU, *Benedict Ghiuș, duhovnicul inimii*, p. 57.

⁸³ Gh. VASILESCU, *Benedict Ghiuș, duhovnicul inimii*, p. 58.

⁸⁴ M. VASILEANU, „Rugul Aprins – o formă de restaurare metafizică a Ortodoxiei”, p. 164.

⁸⁵ Ileana MIRONESCU, „În preajma lui Al. Mironescu”, pe site-ul <https://www.fericiticeiprigoniti.net/benedict-ghius/2423-parintele-benedict-ghius-duhovnicul>.

„Părintele Benedict făcea spovedania într-un fel aparte de al altor preoți pe care i-am cunoscut: nu era un dialog cu întrebări și răspunsuri, niciun chestionar asupra respectării poruncilor dumnezeiești și bisericești. Și nicio verificare a cunoașterii și combaterii tuturor categoriilor de păcate. Ea era o conversație vie pe care el o ghida. Mă îndemna să îi vorbesc despre necazurile, nemulțumirile, neînțelegerile și neputințele mele. Apoi el comenta ceea ce îi spusese mai înainte, mă îndrepta pas cu pas spre un făgaș salvator, făcându-mă să înțeleg ceea ce nu reușisem să împlinesc în relațiile mele cu oamenii și în comuniunea cu Dumnezeu... Alteori discuția noastră căpăta un caracter cultural și ieșea aparent din sfera vieții mele strict personale, dar cu toate acestea mă reflecta”⁸⁶.

„Părintele tăcea mult... Aflai în preajma lui mai mult trăire decât discurs...Era în ochii săi ațintiți asupra ta, totdeauna o anumită uimire și curiozitate, o întâmpinare timidă, o încercare sinceră de a-L descoperi pe Hristos în tine”⁸⁷.

Despre aceeași tăcere vorbește și păr. Marc-Antonie Costa de Beauregard:

„Un om de o spiritualitate formidabilă! Era un om de cultură și mi-a dăruit mult. Stăteam uneori fără să vorbim, dar o forță spirituală răzbătea din el ca o apă care curge, ca o lumină care se difuzează”⁸⁸.

Doi soți, aflați la spovedanie la părintele Benedict în 1988, își toarnă durerile personale și ale neamului românesc. Părintele îi ascultă și le vorbește despre convorbirea lui Avraam cu Dumnezeu înainte de pierderea Sodomei și Gomorei:

„Mergeți liniștiți, dragii mei, Dumnezeu nu va lăsa orașul nostru. Sunt acolo zece drepti care se roagă și rugăciunile lor în fața lui Dumnezeu fac mai mult decât nepăsarea și nelegiuirea celorlalți”⁸⁹.

⁸⁶ I. MIRONESCU, „În preajma lui Al. Mironescu”.

⁸⁷ Costion NICOLESCU, „Binecuvântatul Părinte Benedict”, în *Rost*, anul V, nr. 47-48/2007, p. 24.

⁸⁸ Marc-Antonie COSTA de BEAUREGARD, fragment dintr-un interviu publicat în revista *Alfa și Omega* nr. 9/1997, pe site-ul <https://www.fericiticeiprignoniti.net/benedict-ghius/900-parintele-benedict-ghius-un-om-de-o-spiritualitate-formidabila>.

⁸⁹ Ileana TOMA, „Sfinții trăiesc printre noi”, în *Alfa și Omega*, nr. 45/1996, pe site-ul http://www.nistea.com/ghius_pomen.htm.

Frumoase cuvinte – mărturie despre părintele Benedict ne-a lăsat și arhiepiscopul Calinic al Argeșului, cel care nu o dată, vizitând mănăstirea Cernica, s-a oprit și la căsuța retrasă de pe malul lacului:

„Sfânt pe picioare! Eleganță ieșită din comun. N-ar fi supărat nici cu o privire! Ceasornic la rugăciune. Slujitor impecabil... Știa carte cât un veac de cărturărie”⁹⁰.

Smerenia părintelui Benedict este cea care l-a cucerit pe pr. Gheorghe Calciu Dumitreasa, atunci când l-a întâlnit prima oară la Cernica:

„Într-o Duminică, slujeam Sfânta Liturghie în această mănăstire, împreună cu câțiva călugări. Părintele Ghiuș, foarte înaintat în vârstă, ne însoțea și era așezat pe un scaun în colțul altarului. Soarele nu pătrundea în biserică, așa că era destul de întuneric. La un moment dat, o lumină dulce a început să se răspândească din colțul în care era așezat părintele Ghiuș. Fără a se întinde în tot altarul, lumina aceasta înconjură chipul surăzător și transfigurat al părintelui. Această lumină a durat pe tot parcursul liturghiei iar în momentul în care părintele a luat Sfânta Împărtășanie, mâinile i-au devenit luminoase. Cu toate acestea, părintele nu realiza ce se întâmpla. Atunci, fiecare s-a închinat înaintea sa, dar părintele s-a întristat, simțindu-se prea onorat, și se retrase timid în colțul său. Odată cu sfârșitul slujbei părintele s-a îndreptat umil spre chilia sa, cu privirile plectate”⁹¹.

În anii bătrâneții, părintele Benedict va păstra legătura prin scrisori cu mulți prieteni și apropiați. Ioan Ianolide este unul dintre aceștia, ale cărui scrisori vădesc nesfârșită dragoste și admirație față de duhovnicul Rugului Aprins:

„Pentru că știu că existați, pentru că vă rugați pentru mine și pentru că mă bucur de dragostea dvs., este o dovadă că aveți încă un rost și un rol în iconomia divină”⁹².

Arhiepiscopul Calinic dă mărturie și el despre smerenia acestui suflet sfânt. Spre sfârșitul vieții, părintele Benedict l-a rugat să-i aleagă locul de

⁹⁰ CALINIC Arhiepiscopul, *Toată vremea-și are vreme*, vol II, Editura Arhiepiscopiei Argeșului și Muscelului, Curtea de Argeș, 2013, p. 107.

⁹¹ Pr. Gheorghe CALCIU DUMITREASA, „Amintire cu părintele Benedict”, în *Rost*, anul V, nr. 47-48/2007, p.25.

⁹² *Zece scrisori inedite ale lui Ioan Ianolide*, pe site-ul <http://www.cuvantul-ortodox.ro/ioan-ianolide-scrisori/>.

îngropăciune, arătându-i crucea mică de piatră pe care o pregătise: „E micuță, ca pentru mine”⁹³. La umbra ei se va odihni din 12 iunie 1990, aproape de iubitul său mitropolit Gurie Grosu.

Așa ar arăta, în linii mari, portretul Arhim. Benedict Ghiuș. Sinteza vieții sale a fost pusă minunat în cuvinte de Ioan Ianolide:

„Figură luminoasă, suflet blând, om de perfect echilibru, deopotrivă duhovnic și teolog, poate puțin naiv a fost arhimandritul Benedict, care a dat prestigiu monahismului românesc prin participarea sa la rezistența credinței, mărturisită în temniță și martiriu. Deși modest, este totuși figura cea mai frumoasă a clerului nostru”⁹⁴.

⁹³ CALINIC Arhiepiscopul, *Toată vremea-și are vreme*, p. 339.

⁹⁴ Ioan IANOLIDE, *Întoarcerea la Hristos – document pentru o lume nouă*, Editura Bonifaciu, București, 2012, p. 326.

PREOTUL TEODOR MORNĂILĂ. SLUJITOR, MISIONAR ȘI INTELECTUAL DE MARCĂ AL COMUNITĂȚII ORTODOXE ROMÂNEȘTI DIN ȘIMAND, ÎN PRIMA JUMĂTATE A SEC. XX

Masterand Alin-Florin CIOTEA

Facultatea de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea”, Arad

Abstract

Priest Teodor Mornăilă focused his entire activity around three directions: his mission as a priest, his work as a teacher and often as a mayor. Through his activities dedicated to all inhabitants of Șimand, regardless of their ethnicity, religion or social position and especially by writing a monograph – paper that presents a history of both the church he served for and the village where he lived in, he proved being aware that a national history can not be written, without having one of our romanian villages before.

Keywords

Missionary, minister, intellectual, priest, community

1. Contextul politic și social la începutul sec. XX

Sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, reprezentă pentru Transilvania perioada dualistă. Prin încheierea pactului dualist din 1867, Transilvania își pierde ultimele rămășițe ale autonomiei, și este alipită de Ungaria. În această situație se află Transilvania, timp de cinci decenii, până în 1918. Acest cadru general în care se afla această provincie, se va reflecta și în aspectele complexe și specifice ale vieții sale, fie că vorbim din perspectivă economică, politică, culturală, religioasă, etc.

A urmat Marea Unire de la Alba Iulia, care a fost un proces de lungă durată, început la 31 octombrie 1918 la Arad, prin formarea Consiliului Național Central Român (CNCR) și care a culminat cu momentul din 1 Decembrie 1918 la Alba Iulia. Aparent, prin acest act, toată teroarea, suferința și prigoana împotriva românilor a luat sfârșit. Însă lucrurile nu au stat deloc așa. Pentru o mare parte din românii aflați în părțile Aradului, Bihorului, Clujului, Sălajului și Sătmarului, suferințele nu s-au încheiat odată cu actul istoric de la 1 Decembrie 1918 de la Alba Iulia. Astfel,

„puternicul element românesc din Transilvania a trebuit totuși să înfrunte masiva și – după 1918 – profund nemulțumita minoritate maghiară, ca și minoritățile germană și evreiască – toate mai urbanizate și deținătoare ale unor privilegii istorice mai mari decât cele ale românilor”¹.

După cum era de așteptat, clasa conducătoare ungară, nu a îmbrățișat decizia Transilvaniei de a se uni cu patria mamă, ba mai mult, a fost profund nemulțumită și încerca cu toate puterile de care dispunea, să împiedice punerea în aplicare a hotărârilor luate la Alba Iulia.

„În cursul lunilor noiembrie și decembrie 1918, ca și în primele patru luni ale anului 1919, gărzi naționale ungare în retragere spre pusta Ungariei, ca și unele unități militare au săvârșit nenumărate acte de cruzime și de teroare asupra românilor, mai ales în părțile Aradului, Bihorului, Sălajului și Sătmarului. Au căzut jertfă răzbunării acestora numeroși avocați, preoți, învățători, dar mai ales țărani români din zonele amintite; numărul celor jefuiți de bunurile lor materiale era cu mult mai mare”².

¹ Irina LIVEZEANU, *Cultură și naționalism în România Mare 1918-1930*, traducere Vlad Russo, Editura Humanitas, București, 1998, p. 157.

² Pr. Dr. Mircea PĂCURARIU, *Politica Statului ungar față de Biserica românească din Transilvania în perioada dualismului 1867-1918*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, Sibiu, 1986, p. 204.

În acest context, alături de cei peste 90 de martiri pe care îi dă Aradul, se numără și cei doi preoți martiri din Șimand, Cornel Popescu și Cornel Leucuța, uciși în chipul cel mai îngrozitor, în noaptea din 8 spre 9 aprilie 1919, în Vinerea Mare, de către bandele maghiare.

După aceste evenimente, continuă măsurile de românizare din Transilvania care au presupus un efort major de mobilizare culturală și socială în rândul românilor. Astfel, în 1920 a fost promulgat decretul pentru a stimula recrutarea școlară, care îndemna notabilitățile locale să facă o propagandă intensă printre săteni pentru a-și da copiii la învățătură.

Iată câteva aspecte din program:

„în ziua I de Rusalii fiecare preot va vorbi credincioșilor în biserică, în cadrul unei predici, despre folosul învățăturii și al meseriilor și despre trebuința ca părinții să-și dea copiii la învățătură și la meserii. [...] A doua zi de Rusalii, după slujba dumnezeiască, se va ține în școală sau în alt loc potrivit o adunare poporală. [...] În această adunare se va face o dare de seamă publică despre starea comunei, insistându-se asupra lipsei de oameni învățați și de meseriași. [...] Învățătorii și preoții vor fi sufletul întregii acțiuni și de priceperea și devotamentul lor atarnă, în partea cea mai mare, buna reușită a inițiativei. [...] În satele în care nu este școală, sarcina de a duce la îndeplinire acest program cade asupra preotului sau administratorului acestui program”³.

După această revigorare a românilor din Transilvania, urmează o perioadă destul de dificilă. Urmează marea criză economică și socială dintre anii 1929-1933 care a avut repercusiuni și asupra nivelului de trai al țăranilor din părțile Aradului⁴, pe de-o parte, iar pe de altă parte, începând cu anul 1939, Al Doilea Război Mondial.

În acest context politic și social din prima jumătate a sec. XX, apare figura părintelui Teodor Mornăilă pentru comunitatea ortodoxă română din Șimand.

³ Onisifor GHIBU, *Prolegomena la o educație românească*, Editura „Cultura Românească” S.A.R, București, 1941, pp. 318-319.

⁴ A se vedea: Adrian NIȚU, „Criza dintre anii 1929 și 1933 și efectele ei asupra economiei Aradului”, în *Analele Aradului*, an 2, nr. 2, 2016, pp. 581-602.

2. Scurtă biografie a părintelui Teodor Mornăilă

Părintele Teodor Mornăilă s-a născut în Șimand la 8 octombrie 1894 din părinți simpli, muncitori ai pământului. Urmează școala primară în comuna Șimand, iar liceul la Beiuș, actualmente în județul Bihor. A fost șef de promoție al acestui liceu, iar la examenul de bacalaureat, susținut la 6 iunie 1914, a luat nota cea mai mare: „Eximio modo”.

La 1 septembrie 1914 se înscrie la Institutul Teologic-Pedagogic din Arad, studii pe care le finalizează în iunie 1917⁵, cu diploma de învățător, iar în octombrie cu diploma preoțească. În timpul studiilor teologice, a îndeplinit funcția de catehet la școlile comunale din Arad, iar în anul școlar 1916-1917, a fost denumit suplinitor al învățătorului Dimitrie Popovici la școala confesională din Arad-Șega, la propunerea directorului Institutului Teologic-Pedagogic din Arad, fiind cel mai bun student. Își continuă pregătirea intelectuală începând cu 1919 la Facultatea de Filosofie și Litere din Budapesta.

Data fiind vacantarea Parohiei Șimand prin martiriul celor doi preoți Cornel Popescu și Cornel Leucuța, tânărul teolog Teodor Mornăilă a fost ales în acest post, urmând a fi instalat alături de preotul paroh Ștefan Leucuța din Șimand, abia la 4 aprilie 1920.

Referitor la activitatea preoțească, aceasta a fost foarte bogată. Astfel, din septembrie 1920, părintele Teodor Mornăilă administrează și Parohia Nădab, o localitate în vecinătatea comunei Șimand, pentru un an de zile. Tot atunci, a fost numit membru ordinar în Scaunul protopopesco, a fost ales secretar în cadrul Asociației clerului „Andrei Șaguna” și în cadrul tractului Chișineu-Criș. De asemenea, a fost ales delegat al preoțimii din Protopopia-tul Chișineu-Criș pentru toate congresele și conferințele preoțești. Tânăr fiind, în 1921 este numit președinte al Consiliului parohial din Șimand.

Pentru conducerea exemplară a oficiului parohial, precum și buna chivernisire a bunurilor bisericii, a fost evidențiat în mai multe rânduri: în 1935 a fost distins cu brâu roșu, iar în 1955 a fost ridicat la rangul de protopop onorific.

După cum însuși mărturisea, în 1 decembrie 1958, părintele Teodor Mornăilă, a ieșit la pensie, pentru a face „ușurare parohiei”. De la parohie primea lunar, doar jumătate din salariu, cu 500-600 lei mai puțin decât ceilalți preoți. A rămas însă, să mai slujească în biserică până în 1972.

⁵ Pr. Dr. Pavel VESA, *Învățămintul Teologic de la Arad (1822-1948)*, Editura Episcopiei Devei și Hunedoarei, Deva, 2013, p. 514.

După o viață de muncă, a fost fericit că și-a putut împlini această datorie. A fost fericit, că s-a putut bucura de recunoștința credincioșilor pe de-o parte, și de aprecierea activității sale de către autoritatea bisericească, pe de altă parte. Însă, în ultima perioadă a vieții sale, s-a întristat mult

„când a experiat, că oameni mici de suflet și mari de patimi, fără temei au uneltit cu răutate împotriva persoanei sale, ca să-i tulbure tihna bătrâneții. Dar cu tărie sufletească a întâmpinat nimicnia acestei răutăți”⁶.

Se stinge din viață la sfârșitul anului 1984, fiind înmormântat în ziua Nașterii Domnului, în cimitirul din Șimandul de Jos, alături de soția sa, preoteasa Florica.

3. Activitatea liturgică, pastoral-misionară și social-filantropică a părintelui Teodor Mornăilă

După cum afirma părintele Ene Braniște:

„oficiul de liturghisitor al preotului creștin ortodox constituie, deci, nu numai punctul cel mai sublim al preoției, ci și latura cea mai însemnată a misiunii sale, adică aceea de a fi, în ultima linie, organul sfințitor al vieții credincioșilor săi”⁷,

preotul ortodox a fost totdeauna un instrument de sfințire a credincioșilor încredințați lui spre păstorire, un împuternicit și un deținător al harului de sus. Un bun exemplu în acest sens, este părintele Teodor Mornăilă, care a slujit Biserica lui Hristos și comunitatea din Șimand, cu timp și fără timp și înțelegând misiunea la care a fost chemat de Dumnezeu. Stau mărturie cei peste 40 de ani de activitate preotească în ogorul Domnului a părintelui Teodor Mornăilă, care a slujit Sfânta Liturghie duminică de duminică și sărbătoare de sărbătoare, trăind sentimentul primei sale Sfinte Liturghii din ziua hirotoniei.

Parcă în asertivitatea poetului și scriitorului francez Lamartine care descria sublim preoția afirmând că:

„în fiecare parohie este un om care este al tuturor, pentru că este părinte sufletească tuturor, care este chemat ca martor sau ca sfătuitor în momentele cele mai solemne ale vieții; fără care

⁶ În alcătuirea acestei biografii de un real folos a fost un manuscris despre viața sa redactat de el însuși: Pr. Teodor MORNĂILĂ, *Biografia*, 5 pp.

⁷ Pr. Prof. Ene BRANIȘTE, *Vocație și responsabilitate în slujirea preotească*, Editura Basilica, București, 2014, p. 109.

nu se poate naște, nici muri, care ia pe om de la sânul mamei și nu-l lasă decât la mormânt, care binecuvintează sau sfințește leagănul, patul conjugal, patul morții și sicriul”⁸

și astăzi credincioșii mai în vârstă, își amintesc de părintele Teodor Mornăilă. Pe mulți dintre ei i-a botezat și i-a cununat fiindu-le aproape în bucurii și venind cu un cuvânt de mângâiere în încercări. Matricolele parohiei sunt mărturia numărului mare de botezuri, cununii și înmormântări la care a slujit părintele. Dar, în inimile credincioșilor a rămas încă vie imaginea părintelui Teodor care, la fiecare început de an, prin troiene de zăpadă, le trecea pragul casei pentru a le sfinții agoniseala de o viață și a le aduce binecuvântarea lui Dumnezeu. Iar numărul celor pe care i-a despovărat de păcate, doar Dumnezeu îl știe.

Demersul părintelui Teodor Mornăilă nu s-a limitat doar la aspectul de liturghisitor, ci a desfășurat una dintre cele mai bogate activități pastoral-misionare din Eparhia Aradului. În acest sens stau mărturie nenumăratele acțiuni cu caracter pastoral-misionar pe care le-a inițiat.

Astfel, în 1926, în Eparhia Aradului se accentua tot mai mult fenomenul sectar reprezentat la acea dată de bapțiști. Episcopul Grigorie Gh. Comșa al Aradului, un specialist eminent în materie de secte, editează lucrarea: *Combaterea catehismului bapțiștilor*⁹, precum și alte broșuri, pe care le-a distribuit în întreaga eparhie. Tot atunci, din inițiativa Preasfinției Sale, ia ființă, pe lângă fiecare protopopiat, câte un post de preot misionar, care să vegheze asupra fiecărei parohii din cuprinsul protopopiatului respectiv și să întâlnească credincioșii în credința cea adevărată, aducând puternice argumente teologice în combaterea învățăturilor greșite. Pentru această misiune era selectat din fiecare protopopiat cel mai merituos preot, capabil să facă față tuturor încercărilor existente sau ivite pe parcurs. În acest sens, în protopopiatul Chișineu-Criș, unde era arondată Parohia Șimand, a fost ales în funcția de preot misionar, preotul Teodor Mornăilă. Această alegere, nu a fost altceva decât o recunoaștere din partea forurilor superioare, pe de-o parte a pregătirii teologice temeinice de care dispunea părintele Teodor, iar pe de altă parte a vredniciei sale.

Nu după mult timp, părintele Teodor Mornăilă este pus la încercare de acest fenomen sectar, unde alt undeva, decât în comunitatea pe care o păstora. Așa s-a întâmplat în vara anului 1931, când bapțiștii din zonă, au între-

⁸ Pr. A.C. COSMA, „Despre ierarhie”, în *Revista Teologică*, an XXVII, nr. 3/martie 1937, p. 96.

⁹ *Biserica și Școala*, an I, nr. 30/ iulie 1926, p. 7.

prins o mișcare prozelitistă în comuna Șimand. Datorită elanului tineresc, primul care ia atitudine este tânărul teolog Ioan Faur, care peste 4 ani urma să ajungă coliturghisitor cu părintele Mornăilă la Șimand. Însă, autoritatea o deținea părintele Mornăilă și părintele Ștefan Leucuța, care intervin de îndată.

„Prin cuvântările bine pregătite, precum și printr-o bună pas-torație, părintele, a realizat ca Parohia Șimand să aibă un popor bun și credincios, unde toate încercările adverse s-au frânt de tăria credinții acestui popor”¹⁰.

Sunt sesizate organele de competență, iar printr-un ordin ministerial, sunt interzise în comuna Șimand, orice acțiuni cu caracter prozelitist din partea baptiștilor. După ani, însuși conducătorul baptiștilor, avea să recunoască că: „Singura cetate care nu s-a putut cuceri a fost Șimandul”¹¹.

Primăvara anului 1931 a venit cu multe bucurii duhovnicești, după cum mărturisea însuși părintele Teodor Mornăilă, despre zilele de 27-29 martie a celui an. Motivul de bucurie a fost prilejuit de întrunirea în Conferință de primăvară a preoților din Protopopiatul Chișineu-Criș. Întâlnirea a debutat vineri seară, 27 martie, la biserica din Șimand, cu săvârșirea slujbei Deniilor, urmată de un cuvânt de învățătură susținut de protopopul Chișineului-Criș. A doua zi de dimineață, teza conferinței pe care au susținut-o doi dintre preoții protopopiatului, a fost prefațată de săvârșirea Sfintei Liturghii de un sobor de preoți. Ziua s-a încheiat cu slujba Vecerniei și cu un frumos cuvânt de învățătură. A treia zi, duminica, s-a săvârșit din nou Sfânta Liturghie în prezența unui număr impresionant de credincioși. Astfel descrie succint părintele Teodor Mornăilă acele zile de primăvară ale anului 1931¹². Cu siguranță că sufletul acestei acțiuni pastoral-misionare desfășurată în Parohia Șimand, a fost părintele Teodor care a simțit nevoia de revigorare duhovnicească a credincioșilor pe care-i păstorea.

Acțiunile pastoral-misionare ale părintelui Teodor Mornăilă au continuat la Șimand. Un alt exemplu este cel din anul 1940, mai exact în zilele de 14-15 martie. Se observă că aceste acțiuni cu caracter pastoral-misionar, nu sunt desfășurate la întâmplare, ci în zilele din Postul Mare, cunoscut fiind că în această perioadă credinciosul este aplecat mai mult ca oricând spre cele duhovnicești. Așa s-a întâmplat și în primăvara anului 1940, când în

¹⁰ Pr. T. MORNĂILĂ, *Biografia*, p. 2.

¹¹ Pr. T. MORNĂILĂ, *Biografia*, pp. 2-3.

¹² Pr. Gabriel GOSTA, Prof. Carmen GOSTA, *Monografia Comunei Șimand*, Editura Gutenberg, Arad, 2000, pp. 91-92.

seara zilei de 14 martie, un sobor numeros de preoți a săvârșit slujba Vecerniei urmată de un cuvânt de învățătură. A doua zi, Sfânta Liturghie și parastasul pentru cei doi preoți martiri din Șimand Cornel Popescu și Cornel Leucuța au fost prezidate de însuși episcopul Aradului, Andrei Magieru, care a punctat jertfa preoților martiri dar a și felicitat activitatea preotului Teodor Mornăilă și a părintelui Ioan Faur. Ziua s-a încheiat la școala din Șimand, prin susținerea unui frumos concert religios, realizat de corul din Șimand, precum și de alte coruri bisericești din alte parohii¹³.

Un moment deosebit pentru preoții și comunitatea din Șimand, a fost Duminica Floriilor din anul 1947. La această activitate inițiată de părintele Teodor Mornăilă, a participat ca delegat din partea Episcopiei Aradului, nimeni altul decât renumitul profesor de la Academia Teologică din Arad și viitorul martir care și-a găsit sfârșitul în temnițele comuniste, părintele Ilarion V. Felea, care a înfrumusețat acea duminică printr-un cuvânt emoționant de învățătură.

În următorul an, adică în 1948, a fost inițiată o nouă întâlnire cu caracter pastoral-misionar, sub protia părintelui profesor Petru Deheleanu de la Academia Teologică din Arad, care la final a rostit și un cuvânt ziditor de suflare¹⁴.

Toate aceste activități pastoral-misionare desfășurate în Parohia Șimand de către părintele Teodor Mornăilă, la care au fost invitați ierarhi și preoți profesori de seamă ai Eparhiei Aradului, arată importanța pe care a acordat-o părintele laturii pastorale și misionare a slujirii preoțești. Prezența celor doi preoți profesori ai Academiei Teologice din Arad, nu face altceva decât să ne dezvăluie bunele relații care existau între Parohia Șimand, prin părintele Teodor Mornăilă și Academia Teologică din Arad, pe de-o parte, iar pe de altă parte, să pună în lumină, poate, o relație strânsă de prietenie între părintele Teodor Mornăilă și cei doi preoți profesori, Ilarion V. Felea și Petru Deheleanu.

În ceea ce privește partea de administrare a bisericii și a bunurilor bisericii, părintele Teodor Mornăilă, s-a dovedit un foarte bun chivernisitor și gospodar. Astfel, la doar patru ani de la instalarea sa în Parohia Șimand, inițiază demersurile pentru achiziționarea a trei clopote, demers devenit realitate în 1925, când cele trei clopote ajung la Șimand, unde sunt instalate în

¹³ Pr. Gabriel GOSTA, Prof. Carmen-Cornelia GOSTA, *Biruit-a crucea*, Editura Arhiepiscopiei Aradului, Arad, 2019, p. 38.

¹⁴ Pr. G. GOSTA, Prof. C.C. GOSTA, *Biruit-a crucea*, p. 40.

turnul bisericii alături de clopotul mare donat de părintele Augustin Beleş, fost paroh al Șimandului. De atunci până astăzi, cele patru clopote vestesc orice eveniment liturgic și cheamă credincioșii spre a lepăda toată grija și a-L urma pe Hristos. Trebuie amintit că cele patru clopote din Șimand erau cele mai mari clopote din Protopopiatul Chișineu-Criș.

În cei peste 40 de ani de misiune preoțească la Șimand, sub păstoria sa, biserica a fost renovată atât interior cât și exterior de trei ori. Astfel, primele lucrări de restaurare radicală încep în anul 1925 și se finalizează un an mai târziu, în 5 decembrie 1926, prin sfințirea bisericii de către Episcopul Aradului Grigore Ghe. Comșa. A doua sfințire a bisericii, în urma unor lucrări de înfrumusețare, a avut loc în 8 decembrie 1935 de către protopopul Petru Marșieu din Chișineu-Criș¹⁵. A treia sfințire a bisericii a fost una deosebită. Este cunoscut faptul că în 1948, Biserica Greco-Catolică din România este desființată, urmând ca bisericile acesteia să intre în administrarea Bisericii Ortodoxe Române. Având în vedere acest context și ținând seama că la Șimand exista o biserică greco-catolică, aceasta intră din 1948 în administrarea Parohiei Ortodoxe Șimand. Astfel, în 1953, se hotărăște efectuarea unor lucrări radicale la ambele biserici. Iată cum descrie părintele Teodor Mornăilă lucrările de reparație de la biserica ortodoxă:

„este știut, că în decurs de 20 ani vremea aduce cu sine schimbări. A deteriorat edificiul bisericii și extern și intern. Bunul popor credincios a înțeles necesitatea reparării bisericii și a jertfit cu inimă bună”¹⁶.

Sfințirea celor două biserici a avut loc în 6 noiembrie 1955 de către părintele Gheorghe Lițiu, vicar eparhial, care la finalul slujbei a acordat din partea Episcopului Aradului Andrei Magieru, care era bolnav, părintelui Teodor Mornăilă, titlul de protopop onorific¹⁷. În acest mod, Centrul Eparhial din Arad, a apreciat toată activitatea părintelui Mornăilă de păstor sufletesc și bun chivernisitor al bunurilor parohiale.

Trebuie recunoscut meritul părintelui Teodor Mornăilă în înființarea „Școlii de Duminică” în Parohia Șimand, proiect inițiat de Episcopul Andrei Magieru al Aradului în 1942. Acest proiect avea în vedere realizarea unor

¹⁵ Pr. T. MORNĂILĂ, *Biografia*, p. 2.

¹⁶ Pr. T. MORNĂILĂ, *Biografia*, p. 4.

¹⁷ Doru SINACI, Rodica COLTA, Dimitrie OTAVĂ, *Monografia Comunei Șimand*, Editura Mirador, Arad, 2012, p. 231.

activități cu caracter catehetic, dedicate copiilor și tinerilor din parohii. Astfel, „în calitate de catihet la școala primară din localitate a instruit copiii să cânte răspunsurile liturgice unison și pe două voci”¹⁸.

De asemenea, la inițiativa părintelui Teodor Mornăilă s-au înființat la Șimand două societăți religioase: „Sfântul Gheorghe” și „Societatea femeilor ortodoxe române” cu scopul de a angrena credincioșii indiferent de vârstă, sex sau poziție socială, în tot ceea ce înseamnă credință, spiritualitate și emancipare culturală și națională.

Fiind foarte apropiat de credincioși, părintele Teodor Mornăilă nu a rămas nepăsător față de greutățile prin care aceștia treceau. Un astfel de exemplu e cazul crizei din anii 1929-1933, când înființează la Șimand la 23 ianuarie 1930 „Banca populară «Șimăndana»”¹⁹ menită să ajute familiile sărace și foarte sărace din localitate.

Ținând seama că, părintele și-a desfășurat activitatea la Șimand și în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, trebuie menționat faptul că în 1939 în această localitate au staționat soldați din două regimente. Astfel, părintele Teodor Mornăilă alături de preotul militar însoțitor al celor două regimente, au săvârșit Sfânta Liturghie pentru soldații români. De asemenea, a mobilizat întreaga parohie în 1943, adunând suma de 26.000 de lei pentru familiile afectate de război. Un detaliu care merită toată aprecierea și care nu trebuie uitat este faptul că în casa părintelui Teodor Mornăilă a fost găzduită familia preotului Cojocaru din Dobreni județul Neamț, formată din șapte membri²⁰. Vedem cât de armonios a împletit părintele Mornăilă preoția cu filantropia atât în vreme de pace cât și în vreme de război.

4. Preocupări intelectuale ale părintelui Teodor Mornăilă

Alături de bogata activitate liturgică, pastoral-misionară, socială și filantropică, părintele Teodor Mornăilă a avut și preocupări intelectuale, dată fiind și temeinica sa pregătire intelectuală de la Institutul Teologic-Pedagogic din Arad și de la Facultatea de Filosofie și Litere din Budapesta.

Astfel, în 1944, la împlinirea a 25 de ani de la martirizarea celor doi preoți Cornel Popescu și Cornel Leucuța din Șimand, părintele Teodor Mornăilă a scris o lucrare numită: „Un sfert de veac de la martiriul preoților Cornel

¹⁸ Pr. T. MORNĂILĂ, *Biografia*, p. 3.

¹⁹ Pr. T. MORNĂILĂ, *Biografia*, p. 3.

²⁰ Pr. G. GOSTA, Prof. C.C. GOSTA, *Biruit-a crucea*, pp. 38-39.

Popescu și Cornel Leucuța²¹. Lucrarea prezintă în detaliu moartea tragică a celor doi preoți, uciși de unguri în Vinerea Mare a anului 1919 în modul cel mai crud posibil. Importanța acestei scrieri, în deosebi pentru parohia și comuna Șimand, este covârșitoare, deoarece oferă anumite detalii care dacă nu erau așternute atunci în scris nu se știau, iar sacrificiul preoților martiri risca să rămână umbrit sau uitat pentru totdeauna.

Însă, lucrarea care îl încadrează în această categorie intelectuală, este *Monografia Comunei Șimand*. Trebuie amintit că, primele încercări monografice referitoare la comuna Șimand au aparținut preotului martir Cornel Leucuța²².

Istoria locală a constituit pentru mulți un tezaur bogat prin capacitatea ei de a pune în lumină viața unor oameni obișnuiți care nu au fost apreciați la adevărata lor valoare. Astfel,

„în decursul timpului, au existat preoți și învățători care au înțeles importanța istoriei locale pentru comunitate, lăsând însemnări asupra vieții comunității în care și-au desfășurat activitatea sau cronica unor evenimente la care au fost martori. Cu toții au fost interesați de cunoașterea trecutului localității/parohiei, mai ales din grija de a lăsa posterității faptele petrecute în comunitatea lor în cele mai îndepărtate timpuri. Satele dispuneau deja de o elită intelectuală capabilă de o astfel de performanță. Cele mai multe producții istoriografice privind istoria vieții rurale arădene, fiind dată, cum era și firesc, de această elită intelectuală a satelor, preoți și învățători”²³.

Un astfel de exemplu este părintele Teodor Mornăilă, care a înțeles că identificarea istorică a unei așezări și identificarea pastoral-misionară a unei parohii sunt absolut necesare. A încercat să-i conștientizeze pe locuitorii comunei, că trebuie să cunoască istoria localității, a comunității bisericești din care făceau parte, a marilor evenimente din viața acesteia, a școlii și a celorlalte instituții locale și a marilor personalități care s-au ridicat din mijlocul lor.

²¹ Pr. T. MORNĂILĂ, *Biografia*, p. 4.

²² Vezi: *Biserica și Școala*, an XLIII, nr. 7, 1919, pp. 2-3.; Protos. Lect. Dr. Nicolae M. TANG, „Preotul Cornel Leucuța (1889-1919) din Șimand. Portret intelectual” în *Biserica și Școala*, an C (serie nouă), nr. 6/iunie 2019, p. 1.

²³ Pavel VESA, „Monografiile locale între istorie și istoriografie” în vol. *Administrație românească arădeană. Studii și comunicări din Banat-Crișana. 95 de ani de la Marea Unire*, vol. 7, coord. Doru Sinaci și Emil Arbonie, Arad, 2013, p. 230.

Monografia Comunei Șimand scrisă de părintele Teodor Mornăilă se compune din șase părți sau capitole, după cum urmează:

În primul capitol încadrează așezarea comunei Șimand din punct de vedere geografic.

Al doilea capitol este dedicat primelor așezăminte ale comunei și proveniența lor. Citându-i pe Laurențiu Someșan și Vasile Pârvan, ajunge să identifice începuturile localității cu epoca a doua a fierului.

Capitolul trei al monografiei privește comuna din punct de vedere al dezvoltării istorice, politice, economice, sociale și culturale, arătând situația țăranilor din timpul invaziei maghiare și turcești.

În capitolul patru este surprinsă imaginea Șimandului din perioada anilor 1848.

Al cincilea capitol este consacrat celor mai vechi instituții din comuna Șimand. Părintele Teodor Mornăilă se referă aici, în special, la biserica ortodoxă din localitate ctitorită la 1759 de Dimitrie Cernovici, al cărui mormânt se află și astăzi în mijlocul bisericii din Șimand. De asemenea, prezintă și istoria bisericii și comunității romano-catolice din Șimand, precum și apariția comunității greco-catolice. Nu este uitată nici școala din Șimand care își are începutul încă din 1773.

Ultimul capitol, este dedicat personalităților de marcă din comuna Șimand. După o descriere amplă a familiilor Cernovici și Endespacher urmează prezentarea celor doi episcopi ai Aradului care au avut reședința în Șimand. Este vorba de episcopul Iosif Putnik, care s-a născut la Șimand și de primul episcop român al Aradului Nestor Ioanovici²⁴.

Structura monografiei precum și toate informațiile pe care le oferă părintele Teodor Mornăilă, arată pe de-o parte preocuparea sa pentru orientarea culturală într-o parohie de sat cum este Șimandul, iar pe de altă parte, surprinde buna pregătire intelectuală pe care o avea părintele și efortul deosebit de mare de a aduna și a pune în unitate informații și detalii dispersate.

5. Concluzii

Părintele Teodor Mornăilă însumează în personalitatea sa o întreită misiune: preoțească, de învățător și de idil prin activitățile sale dedicate locuitorilor din Șimand, indiferent de poziție socială, etnie sau religie. Rămâne

²⁴ Pr. Teodor MORNĂILĂ, *Monografia Comunei Șimand, raionul Criș, regiunea Oradea*, ms. 43 pp.

în memoria și istoria comunei prin redactarea unei monografii care prezintă o istorie bogată atât a bisericii pe care o slujea, cât și a satului în care locuia, conștientizând că nu se poate scrie o istorie națională fără ca mai întâi să avem una a satelor noastre românești.

Părintele Teodor Mornăilă constituie un model pentru preoții și teologii de astăzi mai ales prin credința în Dumnezeu și perseverența în slujirea aproapelui. De asemenea, bogata activitate pastoral-misionară și social-filantropică desfășurată nu tocmai în vremuri liniștite este un exemplu și pentru slujitorii de astăzi. A demonstrat că centrul misiunii preoțești este persoana umană, după chipul și asemănarea lui Dumnezeu.

ALEGEREA ȘI INSTALAREA EPISCOPULUI ANDREI MAGIERU AL ARADULUI. O EVALUARE ȘI PREZENTARE ISTORICĂ DUPĂ PRESA VREMII

**[The Election and Installation of Bishop
Andrei Magieru of Arad. A Historical Evaluation and
Presentation According to the Press of the Time]**

Protos. Lect. Univ. Dr. Nicolae M. TANG

Facultatea de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea”, Arad

Abstract

Without a doubt Andrei Magieru was one of the most distinguished bishops of Arad in the 20th century. His entire activity as bishop of Arad remained deeply impregnated in the consciousness of posterity. The present study focuses on his election as bishop of Arad, as well as on the time of his installation as titular bishop, the atmosphere and enthusiasm of the people of Arad when receiving their new shepherd. In particular, the study aims the presentation of these events in the Church and the local press, showing them according to their reports.

Keywords

Diocese of Arad, Bishop Andrei Magieru, election, investment, installation, press

1. Preliminarii

Cel de al XIX-lea episcop al Eparhiei Aradului, distins, unanim venerat și mult iubit de către arădeni, Andrei Magieru (1891-1960) va înscrie în istoria acestei eparhii o emoționantă și jertfelnică filă de istorie. Descendent al unei familii preotești, ajunge să studieze cele mai înalte școli ale vremii, la Cernăuți – teologia, iar la Budapesta – literale. Tot la Cernăuți, în data de 10 martie 1916, va obține titlul de doctor în teologie cu calificativul „magna cum laude”. Dobândește, încă din vremea tineretilor sale, o solidă formație intelectuală întemeiată pe cunoașterea limbilor clasice și a celor moderne engleza, germana, franceza, rusa, italiana, maghiara, slavona, limbile orientale și chiar indiș, o parte din aceste limbi asimilându-le în decursul vieții. Apetența spre cunoaștere îl face, mai târziu, să călătorească în Franța, Anglia, Italia, Germania, Rusia, țările nordice. După reîntoarcerea de la studii ocupă diverse funcții la Centrul Eparhial din Oradea, devenind principalul colaborator al viitorului episcop Roman Ciorogariu. Între anii 1914-1917 este rectorul Institutului Diecezan ortodox din Beiuș, apoi secretar consistorial (1918-1921) și consilier referent bisericesc (1921-1926). Totodată, din 1923 devine rector și profesor al nou înființatei Academii Teologice din Oradea. În ce privește cariera ecleziastică, în 1918 este hirotonit diacon, în 1922 preot, în 1924 este tuns în monahism la Mănăstirea Sinaia, iar un an mai târziu ridicat la treapta de arhimandrit.

Activitatea lui neobosită, zelul arătat în lucrarea pastorală și misionară, precum și slujirea lui exemplară îl conduc spre cea mai înaltă demnitate din Biserică, anume, cea de arhiepiscop. În ședința Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române din data de 4 martie 1926 este ales arhiepiscop-vicar al eparhiei Oradiei cu titlul de „Crișanul”, iar la data de 4 iulie este hirotonit într-un arhiepiscop în catedrala din Oradea, de către episcopii Roman Ciorogariu al Oradiei, Grigorie Comșa al Aradului și Nicolae Ivan al Clujului. Vreme de 10 ani va depune o neobosită și statornică lucrare misionară, pastorală, liturgică și culturală devenind foarte apreciat și iubit de către toți bihoreni, cler și popor. La începutul anului 1936 va pleca din Oradea, reîntorcându-se în locurile natale¹.

¹ Pentru mai multe detalii privind viața și activitatea episcopului Andrei Magieru, vezi: Prot. Dr. Gheorghe LIȚIU, *Episcopia Aradului. Schiță istorică*, Tiparul Întreprinderilor Eparhiale Ortodoxe Române „Diecezana”, Arad, 1950, pp. 51-53; Prot. Nicolae VESA, „†Dr. Andrei Magieru, Episcop al Aradului, Ienopolei și Hălmeagului”, în: *Mitropolia Banatului*, anul X (1960), nr. 3-6, pp. 3-20; Prot. Nicolae VESA, „A dispărut un iubitor al cărții și al credinței”,

2. Alegerea lui Andrei Magieru ca episcop al Aradului

După moartea episcopului Grigorie Comșa ochii tuturor s-au îndreptat spre episcopul vicar de la Oradea, în persoana lui Andrei Magieru. Pentru scaunul de la Arad candidase și împreună cu Grigorie Comșa, însă din cauza politizării acestor alegeri va pierde, resemnându-se cu multă smerenie și demnitate². Se pare că nici de data aceasta Casa Regală nu-l dorea la Arad și nici chiar el nu mai dorea acest lucru, Oradea devenind pentru el a doua casă, un loc unde avea multe responsabilități, prima fiind față de cel care l-a ridicat la demnitatea de arhieru, bătrânul episcop Roman Ciorogariu³. Într-un final va accepta candidatura, urmând ca alegerile să se desfășoare la data de 15 octombrie 1935, așa după cum anunța mitropolitul Ardealului, Nicolae Bălan în *Circulara nr. 252*. Tot aici el cere clerului din eparhia Aradului ca la data de 14 octombrie, îndată după Sfânta Liturghie, în toate bisericele eparhiei să se săvârșească

„slujba Chemării Duhului Sfânt, al căruia ajutor să-L ceară ca lucrarea Colegiului electoral care se va întruni la 15 Octomvrie în București, să fie spre binele sfintei noastre Biserici și spre preamărirea lui Dumnezeu”⁴.

în: *Mitropolia Banatului*, anul X (1960), nr. 3-6, pp. 20-23; Prot. Dr. Gheorghe LIȚIU, „Episcopul dr. Andrei Magieru (1891-1960)”, în: *Mitropolia Banatului*, anul XXX (1980), nr. 10-12, pp. 718-721; Pr. Prof. Dr. Mircea PĂCURARIU, Pr. Dr. Gheorghe LIȚIU, Prof. Dr. Vasile POPEANGĂ, Dr. Ioana CRISTACHE-PANAIT, Dr. Radu POPA, *Episcopia Aradului. Istorie. Viață culturală. Monumente de artă*, Editura Episcopiei ortodoxe române a Aradului, 1989, pp. 71-74; Pr. Zaharia IOVA, „Personalitatea ierarhului arădean Andrei Magieru”, în: *Altarul Banatului*, anul I (40) (1990), nr. 5-6, pp. 107-115; Pavel BERARIU, *Din viața episcopului dr. Andrei Magieru (1936-1960)*, Arad, 1997, pp. 11-25; Pr. dr. Pavel VESA, *Episcopii Aradului (1706-2006)*, Editura Gutenberg Univers, Arad, 2007, pp. 296-330; Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel IOJA, Protos. Lect. Dr. Nicolae M. TANG, *Catedrala Ortodoxă Veche. Centru spiritual-liturgic și misionar-cultural al Aradului*, Editura Arhiepiscopiei Aradului, Arad, 2018, pp. 83-86. Pentru perioada comunistă și atitudinea episcopului Andrei Magieru față de acest regim, vezi: Adrian Nicolae PETCU, „Episcopul Andrei Magieru al Aradului și comunismul”, în: *Biserica și Școala*, anul XCVII (2017), serie nouă, nr. 12, p. 4; Protos. Ph.D. Iustin POPVICI, „The Struggle to Maintain the Publication *Biserica și Școala* at the Establishment of Communism in Romania. A Chronology of the Facts (1944-1950)”, în: *Teologia*, anul XXI (2017), vol. 73, nr. 4, pp. 68-78; Adrian Nicolae PETCU, „Episcopul Andrei Magieru al Aradului – martirul uitat al Ortodoxiei românești”, în: *Biserica și Școala*, anul CI (2020), serie nouă, nr. 5, pp. 1, 2 și 3.

² Pavel BERARIU, *Din viața episcopului dr. Andrei Magieru (1936-1960)*, pp. 27-30.

³ Pavel BERARIU, *Din viața episcopului dr. Andrei Magieru (1936-1960)*, pp. 30-33.

⁴ Vezi: *Biserica și Școala*, anul LIX (1935), nr. 40, p. 1.

La data stabilită are loc ședința Colegiului electoral prezidată de mitropolitul Nicolae Bălan al Ardealului, având ca bărbai de încredere pe pr. Mihai Păcățian, consilier al eparhiei Aradului și dr. Ioan Suciu, fost ministru. În urma scrutinului situația era astfel:

„P.S. Sa Arhiepiscopul Magier 79 voturi, P.S. Sa Arhiepiscopul Tit Simedrea dela Patriarhia din București 70 de voturi, P.S. Sa Arhiepiscopul Vasile Stan 1 vot, Arhimandriții Suciu 1, Scriban 1 și consilierul Scorobăț 2 voturi”.

Numărul total de voturi era de 161, așadar candidatul trebuia să aibă 81 de voturi din cele exprimate. Neîntrunindu-se această exigență urma să fie o nouă alegere între arhiepiscopii Andrei Magieru și Tit Simedrea. Se iscă neînțelegeri pe tema noul scrutin. Unii dintre deputați, printre care și Nicolae Iorga, cer amânarea balotajului. Deputații arădeni cer cu insistență desfășurarea imediată, în cadrul aceleași ședințe, a balotajului. Patriarhul Miron suspendă ședința, urmând ca balotajul să se desfășoare pe data de 17 octombrie⁵. Nemulțumiți de situație deputații din Ardeal se întrunesc separat și redactează o moțiune de protest⁶, hotărând să nu participe la balotajul fixat pe data de 17 octombrie. Luând în considerare moțiunea depusă, Marele Congres Național bisericesc amână alegerile pentru o altă dată. Se pare că însuși Regele Carol al II-lea intervine în aceste alegeri, dorind pe scaunul de la Arad, un episcop din Regat pentru a defini mai bine unirea provinciilor românești⁷. Înțelegând această situație, episcopul Andrei Magieru dă din nou dovadă de maturitate și limpezime. La data de 30 noiembrie 1935, înaintea mitropolitului Nicolae Bălan de la Sibiu, retragerea candidaturii sale de la scaunul de episcop eparhiot al Aradului⁸. Ulterior va reveni asupra acestei decizii.

Prin *Circulara nr. 348*, mitropolitul Nicolae Bălan anunța desfășurarea de noi alegeri pentru scaunul văduvitei Eparhii a Aradului:

„în Dumineca din 8 Decembrie a.c., după sfânta liturghie, în toate bisericile acelei de Dumnezeu păzite Eparhii a Aradului să se facă slujba Chemării Duhului Sfânt, cerând cu osârdie aju-

⁵ „Alegerea de episcop pentru Eparhia Aradului”, în: *Biserica și Școala*, anul LIX (1935), nr. 42, pp. 2-3.

⁶ „Protestul membrilor adunării eparhiale a Aradului”, în: *Biserica și Școala*, anul LIX (1935), nr. 42, p. 3.

⁷ Vezi scrisoarea Regelui Carol II, în: Pavel BERARIU, *Din viața episcopului dr. Andrei Magieru (1936-1960)*, p. 32.

⁸ Vezi: Pavel BERARIU, *Din viața episcopului dr. Andrei Magieru (1936-1960)*, p. 33.

torul de sus, ca lucrarea Colegiului electoral care se va întruni la 10 Decemvrie a.c. în București, să fie spre binele sfintei noastre Biserici și spre preamărirea lui Dumnezeu”⁹.

Și de data aceasta episcopul Andrei Magieru va avea suportul deplin al clerului arădean. Lucrul acesta este vădit din Adunarea Asociației Clerului „Andrei Șaguna”, secția Arad, ținută la data de 24 noiembrie 1935, în Sala festivă a Academiei Teologice din Arad. Adunare întrunea un număr foarte mare de preoți din eparhie, consilierii și funcționarii Centrului Eparhial, profesorii Academiei Teologice, precum și reprezentanții diferitelor societăți din eparhia și județul Arad. După discutarea ordinii de zi, preoțimea se constituie într-o adunare separată pentru a discuta alegerea ca episcop al Aradului a arhierelui vicar Andrei Magieru. Adunarea a fost prezidată de preotul Gheorghe Turic din Otlaca, cel mai în vârstă cleric al eparhiei¹⁰. Redăm în continuare textul moțiunii:

„1. Preoțimea Eparhiei Arad se solidarizează cu reprezentanții Eparhiei la Colegiul electoral în protestul față de acuzațiile de regionalism ce li s-au adus la 15 Octombrie a.c. 2. Preoțimea Eparhiei Arad se solidarizează cu aceiași prezentanți ai Eparhiei în jurul P.S. Arhieriu Dr. Andrei Mager Crișanul pe care dorește să-l aibă episcop. 3. Preoțimea Eparhiei Arad se simte datoră să declare în deplină cunoștință, că solidari să stea în jurul P.S. Arhieriu dr. Andrei Mager Crișanul este ecoul dorinței tuturor credincioșilor din această Eparhie și că trecerea peste această dorință ar putea să aducă inconveniente, cari, mai ales în acest colț de țară nu sunt de dorit. 4. Preoțimea Eparhiei Arad roagă Onoratul Colegiu electoral pentru alegerea de episcop al Aradului să respecte și dorința Eparhiei Arad, așa cum a respectat dorința celorlalte Eparhii la toate alegerile de până aci, ca în chipul acesta să fie ferită Eparhia de turburări. La această moțiune aderă și următoarele organizații: Secția Arad a Ligii Antirevizioniste, Secția Arad a Frăției Ortodoxe Române și Asociația învățătorilor din județul Arad, prin delegații lor autorizați special”¹¹.

⁹ Vezi: *Biserica și Școala*, anul LIX (1935), nr. 48, p. 1.

¹⁰ „Adunarea Asociației Clerului „Andrei Șaguna” secția Arad”, în: *Biserica și Școala*, anul LIX (1935), nr. 48, pp. 4-5.

¹¹ „Adunarea Asociației Clerului „Andrei Șaguna” secția Arad”, p. 5.

Din textul moțiunii reiese clar susținerea necondiționată din partea clerului și a poporului în ceea ce privește venirea la Arad a episcopului Andrei Magieru.

Electiunea din data de 10 decembrie se va solda cu un rezultat clar detașat în favoarea episcopului vicar de la Oradea, Andrei Crișanul. Astfel, din 153 de membri, 129 voturi le-a obținut Andrei Magieru, 11 voturi arhimandritul Iuliu Scriban, 3 voturi arhiereul Tit Simederea, 2 voturi arhiereul Grigore Leu, 1 vot arhimandritul Chezarie Păunescu, 1 vot arhiereul Veniamin Pocitan, 1 vot arhimandritul Filaret Jocu, 1 vot P.S. Vartolomeu al Râmnicului, iar 4 voturi au fost nule¹². După validarea voturilor episcopul nou ales va ține un impresionant discurs în fața Patriarhului Miron Cristea și a întregului Colegiu Național bisericesc. Din discursul său se desprind idei teologice și naționale, care definesc anvergura noului episcop al Aradului, crezul său și exigențele misiunii la care era chemat:

„Două altare se ridică în fața mea, pe care voi avea să țin mereu aprins focul slujbei neadormite: cel al Bisericii și cel al Patriei. După idealul ceresc voi modela viața pământească. Prin Biserică îmi voi sluji mai bine Patria, căci Biserica este instituția prin care neamul nostru trăiește în veșnicie... Voi apăra depe tronul meu arhieresc drepturile sfinte ale fiecărui petec de pământ din trupul țării și precum mărturisesc veșnicia lui Dumnezeu, așa voi propovădui veșnicia țării mele în actualele ei hotare”¹³.

Alegerea sa va produce un val mare de entuziasm în rândul clerului și credincioșilor din eparhia Aradului:

„Mărire Providenței Divine! Lăudați pe Dumnezeu, voi Români din eparhia Aradului, căci dorința voastră a triumfat. Laudă și recunoștință vouă, vrednici deputați ai Adunării eparhiale din Arad, cari prin impunătoarea voastră solidaritate ați dus la izbândă doleanțele celor 400.000 de credincioși, dela frontiera de vest a patriei. În ziua de 10 Decemvrie a.c. Congresul Național Bisericesc dela București, a ridicat pe tronul ilustrat de mulți Prelați vrednici, ai Eparhiei noastre, pe strălucitul fiu

¹² „Alegerea de Episcop pentru eparhia Aradului”, în: *Biserica și Școala*, anul LIX (1935), nr. 50, p. 5.

¹³ „Episcopul Aradului, P.S. Sa Dr. Andrei Magier”, în: *Biserica și Școala*, anul LIX (1935), nr. 50, pp. 1-2.

al eparhiei noastre, P.S. Sa Arhiereul Dr. Andrei Magier, vicarul episcopiei române din Oradea”¹⁴.

Presa centrală din capitală va comenta favorabil aceste alegeri. Reprezentanți a ziarului *Universul* au fost de față la ședința Congresului Național bisericesc notând următoarele impresii:

„Noul ales s-a manifestat dela început, în cuvântarea ce a ținut după alegere, ca om ales al slujirii lui Dumnezeu: arhiereu cu duh adânc cunoscător al rostului bisericii, în vremea noastră, cu o bogată învățătură de carte și pe deasupra patriot cu o puternică dragoste de țară”¹⁵.

Și alte ziare și periodice eparhiale vor anunța alegerea episcopului Andrei Magieru ca titular al scaunului de la Arad¹⁶, evidențiind calitățile noului episcop, dar și zelul misionar deja arătat în păstoria din eparhia Oradei.

3. Instalarea episcopului Andrei Magieru în scaunul eparhial de la Arad

3.1. Pregătirile în vederea instalării noului episcop

Pregătirile pentru instalarea noului episcop au fost pe măsura dorinței clerului și credincioșilor eparhiei de a-l avea ca păstor sufletesc. Episcopul însuși publică în ziarul eparhial câteva rânduri de o sensibilitate duhovnicească deosebită, încredințându-și fiii duhovnicești de dragostea și grija pentru mântuirea sufletelor păstoriților săi:

„În curând voi avea plăcerea de a cunoaște pe iubiții Noștri fii sufletești și la casele lor, în acele cetăți (după proverbul englez) unde se deapănă cea mai mare parte a vieții, de unde fiecare pleacă în lupta zilnică pentru existență și unde se întoarce ostenit pentru a-și îmbroșăta puterile cu nădejdi îndoite. Am dori mult ca întâlnirea Noastră cu iubiții Noștri fii sufletești în casele lor să nu fie numai ocazii de împlinirea unor formalități convenționale deșarte, ci prilejuri de convorbiri duhovnicești despre grijile sufletești. Pentruca acest gând să poată fi împlinit

¹⁴ „Episcopul Aradului, P.S. Sa Dr. Andrei Magier”, p. 1.

¹⁵ „Echou dela alegerea P. S. Sale episcopului Andrei”, *Biserica și Școala*, anul LIX (1935), nr. 50, p. 3.

¹⁶ Vezi: „Noul Episcop al Aradului: Dr. ANDREI MAGER”, în: *Renăscerea*, anul XIII (1935), nr. 50, p. 1 și Prot. Nicolae COLAN, „Alegeri episcopale – doi străjari ai Legii românești”, în: *Revista Teologică*, anul XXVI (1936), nr. 1-2, pp. 1-3.

în toată curățenia lui, ar fi de dorit ca și casele iubiților Noștri fii sufletești să îmbrace într'o măsură oricât de mică aspectul unor bisericuțe, ce îndreaptă gândul și spre cele cerești... Este prima noastră dorință ce o facem iubiților Noștri fii sufletești acum când preoții intră cu aghiasma în casele lor, fiind mânați numai de gândul de a promova prin toate mijloacele pacea și mântuirea sufletelor”¹⁷.

În pastorală de Crăciun, mitropolitul Nicolae Bălan face amintire și de alegerea noului episcop al Aradului numindu-l atât de expresiv „mirele cel dorit de întreg poporul”. În finalul pastoralei sale se adresează fiilor eparhiei Aradului:

„Cu aceste nădejdi mă îndrept și către Voi, iubiții mei fii duhovnicești din eparhia de Dumnezeu păzită a Aradului. Vă îndemn să Vă aduceți aminte, în rugăciunile Voastre, de fostul Vostru părinte suflesc, Prea Sfințitul Episcop Grigorie, care până ce l-a chemat Dumnezeu la sine V-a luminat cu povețele lui și V-a păstorit cu iubirea lui. Îndată după sfintele sărbători se va urca pe scaunul de păstorie al Eparhiei Voastre, mirele cel dorit de întreg poporul, Prea Sfinția Sa Arhiereul Andrei, care se pregătește să vie la Voi, ca trimisul lui Dumnezeu, cu toată dragostea sufletului său”¹⁸.

Tot în vedere întâmpinării evenimentului instalării noului episcop de Arad, Consiliul Eparhial publică programul serbărilor de instalare, care se va desfășura pe două zile, 1 și 2 februarie. La sediul Consiliului Eparhial are loc o conferință de presă pentru a comunica programul stabilit cu prilejul instalării noului episcop. Conferința este condusă de către pr. Mihai Păcățian, vicarul eparhial¹⁹. Prima zi va cuprinde sosirea episcopului Andrei de la Oradea, precum și a invitaților, iar cea de-a doua zi va cuprinde ceremonia instalării propriu-zise²⁰. O știre scurtă regăsim și în ziarul local *Știrea*, care

¹⁷ †ANDREI, Episcop al Aradului, „O dorință arhierească”, în: *Biserica și Școala*, anul LX (1936), nr. 1-2, p. 1. Același articol este publicat și de ziarul arădean *Știrea*, un ziar politic, social și economic, independent, extrem de popular în perioada interbelică, vezi: „O dorință arhierească”, în: *Știrea*, anul VI (1936), nr. 1099, p. 1.

¹⁸ †NICOLAE, Arhiepiscop și Mitropolit, „Pastoral de Crăciun”, în: *Biserica și Școala*, anul LX (1936), nr. 1-2, p. 3.

¹⁹ „Pregătirile pentru instalarea Episcopului Andrei Magieru al Aradului”, în: *Știrea*, anul VI (1936), nr. 1099, p. 1.

²⁰ „Programa serbărilor de instalarea Prea Sfinției Sale Dr. Andrei Mager, Episcopul Aradului”, în: *Biserica și Școala*, anul LX (1936), nr. 3-4, pp. 7-8.

dezmințe unele informații din presa locală cu privire la data instalării noului episcop²¹, urmând ca un alt număr al aceluiași ziar să prezinte în detaliu întreaga ceremonie de instalare²². Cu o zi înainte de ceremonia instalării un alt ziar local publică un scurt anunț prin care informează cititorii despre evenimentul care va avea loc în orașul Arad²³.

Entuziasmul și negrăita bucurie trăite de clerul și credincioșii arădeni la primirea noului lor părinte se văd și din mesaje și gândurile exprimate în paginile periodicului eparhial. Astfel că numărul din data de 2 februarie publică aceste urări și gânduri. Prima pagină a ziarului cuprinde un amplu articol de bun venit, semnat de redactorul periodicului *Biserica și Școala*, pr. Simion Stana, în care se reiterează figurile unor înaintași din scaunul eparhial al Aradului, atmosfera alegerii noului episcop, entuziasmul clerului și poporului la primirea noului lor păstor, dar și problemele cu care se confrunta la acea dată eparhia, cea mai stringentă fiind problema sectarismului. Redăm câteva rânduri din articolul de bun venit:

„Aradul, gloriosul nostru Arad, care în trecutul sbuciumat, a fost reducta unde sub flamura bisericeii, s-a plămădit marea luptă ce s-a dat pentru existența și unitatea noastră națională, între ropote de aplauze, îi strigă noului nostru Episcop: Bine a-Ți venit Prea Sfințite!... Când pășiți Prea Sfințite Domnule Episcop, pentru întâia dată pe strămoșescul pământ al Eparhiei Aradului în calitate de episcop al nostru, încălziți de cea mai sfântă dragoste de fii sufletești, rugăm Pronia cerească să Vă dăruiască ani mulți plini de activitate rodnică. Să fiți aici la porțile scumpei noastre patrii: Păstor vrednic, Santinelă de veghe, Mentor dibaci și înfăptuitor de monumentale așezăminte bisericești și românești. Bine a-Ți venit Prea Sfințite!”²⁴.

Un însuflețit articol îndeamnă a-l întâmpina pe nou episcop precum fecioarele înțelepte din Evanghelie. Episcopul este asemănat cu un mire. Autorul sesizează unanimul entuziasm care stăpânește inimile tuturor, dar în

²¹ „Instalarea P.S. Andrei va fi la 2 Februarie”, în: *Știrea*, anul VI (1936), nr. 1114, p. 1.

²² „Programul serbărilor de instalare a Prea Sfinției Sale Dr. Andrei Magieru Episcopul Aradului”, în: *Știrea*, anul VI (1936), nr. 1116, p. 3.

²³ „Instalarea noului episcop”, în: *Românul*, anul XIX (1936), Duminică 2 Feb., p. 4.

²⁴ Protopop Simon STANA, „Bine a-Ți venit Prea Sfințite!”, în: *Biserica și Școala*, anul LX (1936), nr. 5, pp. 1-2.

special inimile slujitorilor sfintelor altare care primesc pe noul lor Părinte, convingi că demnitatea și interesele lor vor fi apărute.

„Cât ar fi ei de fericiți, să poată ieși cu toții într-o împințare a Lui! Reținuți însă de obligații, sau lipsiți de o haină de sărbătoare, sau chiar de banii de drum necesari cei mai mulți nu pot. În schimb sentimentele lor, se contopesc în același drum spre Ceruri, înălțate în rugăciuni pentru sănătatea Aceluia care urcă la cârma supremă a bisericii lui Hristos, sub cele mai luminoase auspicii”²⁵.

Bine-cunoscutul preot și profesor Petru Deheleanu publică cu această ocazie un articol în care prezintă semnificația teologică a instalării unui episcop, dar și misiunea și jertfa pe care trebuie să și le asume orice episcop:

„Așadar și pe P.S. Sa Andrei, ca pe ori care Episcop cu succesiune apostolică, la întronizare, îl așteaptă flori, dar și spini și necazuri la conducerea turmei cel așteaptă. Căci Mântuitorul a zis răspicat apostolilor: «În lume necazuri veți avea». Și sub categoria acestor vorbe cade și ori care urmaș legitim al apostolilor. Dar în toate necazurile, în fața tuturor spinilor ce sentind cu persistență în drumul Episcopilor, acești conducători ai turmei lor pe drumul dela pământ la ceruri, se cer noul acte de curaj, din forțe mereu reîmprospătate cu harul Celui ce a triumfat peste toate puterile vrăjmașe ale lumii, după cum Însuși a spus apostolilor în continuare: «Dar îndrăzniți! Eu am biruit lumea» (Ioan 16, 33)”²⁶.

Studentimea arădeană își exprimă și ea bucuria prilejuită de instalarea noului episcop. Într-un articol semnat de studentul teolog Ștefan Lucaciu se arată atașamentul studențimii față de exigențele slujirii noului episcop, exigențe formulate în discursul de la alegerea sa ca titular al eparhiei Aradului – Biserica și Patria. Articolul se încheie cu o înflăcărată urare:

„Studentimea universitară română se înșirue cu însuflețire sub flamura drapelului desfășurat la Arad de P.S. Sa Episcopul

²⁵ Tie FLAVIU, „Iată mirele vine ieșiți într-o împințare a Lui”, în: *Biserica și Școala*, anul LX (1936), nr. 5, p. 3.

²⁶ Petru DEHELEANU „Întru mulți ani Stăpâne!”, în: *Biserica și Școala*, anul LX (1936), nr. 5, pp. 3-4.

Dr. Andrei Magieru, cu deviza sfântă: triumful Bisericii și Patriei române”²⁷.

Tot ca o întâmpinare a marelui eveniment este și primul interviu pe care episcopul Andrei îl acordă în calitate sa de episcop al Aradului, ziarului local *Știrea*. Se observă cu ușurință apetența presei locale laice pentru evenimentul instalării, dar, mai ales, pentru persoana episcopului Andrei Magieru. Printr-un titlu incitant, urmat de o frază din interviu, articolul se deschide cu o informație extrem de laudativă la adresa noului episcop: „Aradul va fi păstorit de o personalitate masivă, dublat de un creștin idealist și de un român integru”. Interviul este precedat de o prezentare rezumativă a personalității episcopului și este realizat în reședința de la Oradea, la data de 7 ianuarie 1936. Extrem de important este faptul că în acest interviu episcopul Andrei Magieru își prezintă intențiile sale cu privire la noua misiune. Primul deziderat era să cunoască în amănunt eparhia. Desigur, ca orice interviu conține și provocări. Episcopul este întrebat dacă va face schimbări în rândul colaboratorilor de la Centru Eparhial. Răspunsul este magistral și elocvent în ceea ce privește conduita sa morală și duhovnicească:

„nu am de gând să fac schimbări în personalul Episcopiei. Vin ca un colaborator și ca un dictator”. Un alt punct al interviului se referea la rolul mirenilor în conducerea și viața Bisericii. În această direcție Andrei Magieru vede necesară implicarea intelectualilor în viața Bisericii: „nici nu-mi pot imagina o biserică vie, o biserică națională, în care crema Societății să absenteze...”²⁸.

3.2. Ceremonia de investire a noului episcop de Arad

Ziarul eparhial descrie, într-un amplu articol, investirea episcopului Andrei de către Regele Carol II. Ceremonia investirii a avut loc în Sala Tronului de la palatul Regal din București, sâmbătă 21 decembrie 1935. La ceremonie au fost prezenți: Patriarhul Miron Cristea, Mitropolitul Nicolae Bălan, protoiereii capitalei, Gheorghe Tătărăscu, președintele consiliului de miniștri, președintele senatului, membrii guvernului, prim-președintele consiliului legislativ, primarul general al capitalei, casa civilă și militară a suveranului,

²⁷ Ștefan LUCACIU, „P.S. Sa Episcopul Dr. Andrei Magier și studențimea universitară”, în: *Biserica și Școala*, anul LX (1936), nr. 5, pp. 4-5.

²⁸ Paul MIRCEA, „Episcopul Aradului acordă primul Său interview «Știrea»”, în: *Știrea*, anul VI (1936), nr. 1100, pp. 1 și 3.

mareșalii, președintele Academiei Române, inspectorii generali de armată, rectorii universităților și numeroși senatori și deputați.

Cei doi episcopi care urmau să fie investiți, Andrei Magieru și Tit Sime-drea, au fost aduși în fața suveranului, înveșmântați în mantiile lor arhieresti. Regele primește din mâna patriarhului Miron cârja arhierască și o înmânează noilor episcopi. Episcopul Andrei primind primul cârja din mâna suveranului, rostește o cuvântare în care subliniază fidelitatea față de credință, față de țară și față de rege:

„Crezul meu bisericesc este nedespărțit de cel național. Moștenite amândouă din neam în neam, în ele s-a încheiat tot ce putea fi literă de testament din tată în fiu”²⁹.

La rândul său, Regele Carol rostește un discurs extrem de actual, îndemnând ca Biserica să fie dinamică și să intre în profunzimea problemelor zilnice. Adresându-se episcopului Andrei Magieru, regele face o scurtă istorie a eparhiei Aradului, integrându-l pe noul episcop în șirul iluștrilor săi înaintași, mulți dintre ei, oameni ai locului, precum noul episcop eparhiot. Face apel la formația și slujirea lui de până acum, arătându-se încrezător în viitoarea lui misiune:

„Cuvintele ce Mi le-ai rostit astăzi, îmi dau asigurarea, că vei păși pe drumul cel drept. În această credință sunt întărit și prin trecutul Prea Sfinției Tale. De neam preoțesc, ai făcut studii serioase la liceu și universitate și, fiind chemat de venerabilul episcop român al Oradiei, i-ai devenit un colaborator nedespărțit atât la Academia teologică, cât și ca vicar. Ai dobândit astfel toată experiența, de care vei avea nevoie ca păstor al eparhiei Aradului”³⁰.

3.3. Ceremonia de instalare

3.3.1. Prima zi – plecarea de la Oradea

Ceremonia de instalare a fost unul dintre cele mai impresionante și emoționante momente trăite de românii arădeni ortodocși din perioada interbelică. Șirul ampleror manifestări prilejuite de acest moment solemn începe

²⁹ Vezi: „Investirea P.S. Sale Episcopului nostru Andrei”, în: *Biserica și Școala*, anul LX (1936), nr. 1-2, pp. 3-7 și „Cuvântarea Prea Sfinției Sale Episcopului Andrei Magieru al Aradului, ținută cu ocazia investirei”, în: *Știrea*, anul VI (1936), nr. 1099, pp. 3 și 4.

³⁰ „Investirea P.S. Sale Episcopului nostru Andrei”, p. 6.

prin plecarea episcopului Andrei din Oradea, locul de reședință de până atunci. Astfel că, sâmbătă, 1 februarie, însoțit de delegații eparhiei Aradului pr. dr. Gheorghe Ciuhandu, consilier eparhial și pr. Ioan Georgea, revizor eparhial, episcopul Andrei Magieru se îndreaptă spre noua sa reședință din Arad. La acest moment al despărțirii iau parte toți consilierii eparhiali, la care se adaugă un număr de aproximativ 60 de intelectuali orădeni. Întreaga suită escortează episcopul în gara din Oradea unde îl așteptau reprezentanții autorităților locale și ai diferitelor instituții, precum și un număr mare de credincioși. În toate gările din ținutul Bihorului episcopul a fost salutat de credincioșii adunați pentru acest moment³¹. De fapt, episcopul își ia rămas bun de la păstoriții săi în duminica din 26 ianuarie, printr-o emoționantă cuvântare rostită în Catedrala din Oradea³².

Odată intrat pe teritoriul eparhiei entuziasmul a fost cu totul deosebit. Aproape 10.000 de oameni, în frunte cu prefectul Aradului dr. Ioan Groza, dr. Ioan Suciul fost ministru și protopopul Petru Marșeu, îl întâmpină pe noul episcop în gara din Chișineu-Criș. Protopopul de Chișineu-Criș rostește un cuvânt de bun venit, urmat de cuvântul prefectului. Vădit emoționat, episcopul răspunde cuvintelor de salut și de bun venit. Manifestări de simpatie au avut loc pe parcursul întregului traseu. În gările din Nădab și Șimand a fost salutat de către credincioșii acestor parohii, în frunte cu preoții lor și cu corurile bisericești care au intonat imnul arhieresc. În gara din Sântana este întâmpinat de credincioșii și preoții de acolo la care s-a alăturat protopopul de Șiria, Aurel Adamovici venit cu un numeros grup de credincioși pentru momentul acesta³³.

În gara din Arad i se face o impozantă primire. Gara era împodobită cu drapele naționale, cu ghirlande de flori și verdeață. În fața gării erau două escadroane de cavalerie, cu lănci și steaguri, conduse de patru ofițeri superiori. Pe peronul gării se aflau preoți, ofițeri, avocați, magistrați, cadre didactice ale Academiei Teologice și ale Școlii Normale, reprezentanții tuturor instituțiilor din oraș, un mare număr de dame, reprezentând toate reuniunile și societățile femeiești din Arad și județ, iar în mod deosebit: președintele

³¹ „Instalarea P.S. Sale Episcopului Dr. Andrei Magier”, în: *Biserica și Școala*, anul LX (1936), nr. 6-7, pp. 4-5.

³² Vezi: „Predică de despărțire a Preasf. Episcop Andrei ținută în Biserica catedrală din Oradea”, în: *Biserica și Școala*, anul LX (1936), nr. 9, pp. 1-3.

³³ „Instalarea P.S. Sale Episcopului Dr. Andrei Magier”, p. 5 și „Aradul în mare sărbătoare. P.S.S. a sosit în mijlocul nostru”, în: *Știrea*, anul VI (1936), nr. 1119, p. 1.

Tribunalului Arad, chestorul Județului Arad, secretarul general al Camerei de Comerț, șeful Serviciului Cultural al orașului, directorul Băncii „Victoria”, șeful Gării Arad, președintele Camerei de Muncă, protopopul greco-catolic de Arad, subprefectul, viceprimarul, inspectorul agricol al județului, revizorul școlar general, membrii Consiliului Eparhial³⁴.

La ora 15:48 trenul intră în gara orașului Arad, împodobit cu stegulețe tricolor și cetină de brad. În acordurile imnului arhieresc, interpretat de corul studenților teologi, episcopul coboară din vagonul special pus la dispoziție pentru momentul acesta, urmat de generalii Alessandrescu, Zissu și Șerb, apoi prefectul Ion Groza și primarul Romul Coțoiu. Trece în revistă compania de onoare de sub comanda căpitanului Anghelichi și oprindu-se în fața consilierilor eparhiali, părintele Mihai Păcățian rostește o scurtă cuvântare de bun venit. Cuvântarea vicarului eparhial evidențiază legătura de suflet cu această eparhie a noului episcop, legătură care

„s-a început în anul 1907, deodată cu hirotiesirea regretatului tată al Prea Sf. Voastre, ca protoiereu al protopopiatului Buteni, din Eparhia Aradului, a cărui viață, prin râvna sa apostolească și prin luptele naționale, a congrescut cu viața și interesele Bisericii și a Neamului”³⁵.

Urmează cuvântarea primarului orașului Arad, dr. Romul Coțoiu, care vede în el nu doar un cap al Bisericii ci și un lider spiritual și național al arădenilor. Episcopul răspunde frumoaselor cuvinte adresate de liderii locali:

„După douăzecișidoi de ani de legături sufletești și de luptă din această Eparhie vin din nou ca să continui tradițiile naționale și sufletești pe care le-am moștenit dela tatăl meu care a fost protopop în această Eparhie”³⁶.

Drumul spre catedrală a fost parcurs într-o trăsură ornamentată cu flori și verdeață, trasă de doi cai albi și încadrată de doi ofițeri superiori pe cai urmați de escadronul de cavalerie. Trăsura a fost urmată de un lung convoi de automobile și trăsuri, iar pe bulevardele pe unde a trecut alaiul erau înșirați elevii școlilor primare și secundare, precum și populația orașului. La

³⁴ „Instalarea P.S. Sale Episcopului Dr. Andrei Magier”, p. 5 și „Aradul în mare sărbătoare. P.S.S. a sosit în mijlocul nostru”, p. 5.

³⁵ „Instalarea P.S. Sale Episcopului Dr. Andrei Magier”, p. 5 și „Aradul în mare sărbătoare. P.S.S. a sosit în mijlocul nostru”, p. 1.

³⁶ „Instalarea P.S. Sale Episcopului Dr. Andrei Magier”, p. 6 și „Aradul în mare sărbătoare. P.S.S. a sosit în mijlocul nostru”, p. 5.

toate clădirile s-a putut vedea drapelul național, arborat în cinstea noului episcop.

În fața catedralei Andrei Magieru este întâmpinat de autorități, demnitari și popor, iar preotul Traian Vățian, protopopul Aradului și fostul dascăl al episcopului din vremea studenției, rostește o vibrantă cuvântare de bun venit, evidențiind bucuria și entuziasmul tuturor la primirea noului păstor:

„E vesel azi Sionul eparhiei Aradului, se bucură Biserica Domnului nostru Iisus Hristos, de mirele care i-a venit întru dreptate, și cu râvna de a păzi sfințenia ei și a apăra așezămintele ei. Ne bucurăm de înaltul Păstor care vine să verse credință, iubire și speranță în inimile credincioșilor, care vine să oste-nească pentru a întări ortodoxia, iubirea de lege și de neam”³⁷.

Episcopul intră în catedrală înveșmântat în mantia de episcop și cu cărja în mână și asistă la slujba Vecerniei. De aici, însoțit de prefect, pleacă la reședința episcopală, unde a fost primit de preoții consilierii eparhiali: Dumitru Muscan și Sava Seculin. La orele 6:30 seara, P.S. Sa a asistat la serviciul Deniilor. Tot în seara aceleași zile episcopul dă o cină, la reședința episcopală, în onoarea oaspeților veniți de la Oradea. La ora 9:00 seara are loc în curtea reședinței o serenadă pentru episcopul nou venit, oferită de corul învățătorilor din Arad, condus de părintele Virgil Lugoian³⁸.

3.3.2. A doua zi

Duminică, 2 februarie 1936, în prezența unui impresionant număr de credincioși, autorități centrale și locale, demnitari, profesori și cler, în Catedrala episcopală din Arad are loc ceremonia de instalare a noului episcop, în persoana arhiereului Andrei Magieru. Pentru acest solemn moment au venit țărani din aproape toate satele eparhiei, încât intrarea în catedrală s-a făcut doar pe bază de bilete speciale, slujba fiind transmisă prin stație de amplificare pentru a putea fi auzită de întregul popor.

La ora 9:30 s-a început Sfânta Liturghie oficiată de episcopii Vasile al Caransebeșului și Andrei al Aradului, asistați de arhimandritul dr. Iustin Suciu, consilierii, dr. Gheorghe Ciuhandu, Mihai Păcățian, dr. Ștefan Muntean și I. Evuțian de la Oradea, protopopii, dr. Patriciu Țiucra, dr. Ștefan Cioroianu,

³⁷ „Instalarea P.S. Sale Episcopului Dr. Andrei Magier”, p. 6.

³⁸ „Instalarea P.S. Sale Episcopului Dr. Andrei Magier”, pp. 6-7; „Aradul în mare sărbătoare. P.S.S. a sosit în mijlocul nostru”, p. 5 și „Instalarea P.S. Sale Episcopului Andrei”, în: *Ardealul*, anul III (1936), nr. 4, p. 1.

Petru Marșieu, Traian Vățian, la care s-au adăugat preoții și diaconii catedralei, amintind pe dr. Gheorghe Popovici, Florea Codreanu și Caius Turicu. Răspunsurile liturgice au fost date de corul mixt al catedralei „Armonia”, dirijat de prof. Atanasie Lipovan. Ordinea în catedrală a fost susținută de studenții Academiei Teologice, sub conducerea profesorului Vintilă Popescu.

După încheierea Sfintei Liturghii cei doi episcopi urmați de clerul liturghisitor au ieșit în fața Sfântului Altar, unde Stancu Brădișteanu a citit *Decretul regal*, prin care Regele Carol II a întărit alegerea Episcopului Dr. Andrei Magieru în scaunul episcopal al Aradului. Preotul profesor Nicolae Colan a citit *Gramata Mitropolitană* semnată de mitropolitul Nicolae Bălan pentru investirea episcopului Andrei și tot el a citit actul, prin care mitropolitul încredințează pe episcopul Vasile de Caransebeș, ca

„în calitate de mandatar mitropolitan, să introducă pe P.S. Sa Episcopul Andrei în tronul episcopal din Arad, lucru care se și petrece în aclamațiile mulțimii”.

Tot cu acest prilej Avram Imbroane, secretar general al ministerului cultelor, adresează primul cuvânt noului episcop subliniind misiunea pe care noul prelat o va avea la granița de vest a țării. Urmează cuvântul episcopului Vasile Lăzărescu în care arată foloasele reale aduse Bisericii și neamului românesc de Statutul organic șagunian pe ale cărui principii s-a clădit și noua lege de organizare a Bisericii Ortodoxe din România Mare. În același cuvânt expune activitatea rodnică și plină de vrednicie depusă de episcopul Andrei, pe parcursul celor 25 de ani, atât pe terenul bisericesc cât și național. După discursul lui Vasile Lăzărescu a urmat cuvântul episcopului Andrei Magieru, cu prilejul instalării sale ca episcop al Aradului. Reacția presei de atunci arată imensul impact asupra întregului auditoriu prin acest cuvânt rostit cu mare emoție și vibrație sufletească de către noul episcop eparhial. După cuvântare episcopul este condus pe esplanada catedralei pentru a saluta și binecuvânta mulțimile adunate cu acest prilej. Actul în sine produce o mare emoție încât mulțimile îl ovaționează pe noul episcop. „Întru uralele imensei mulțimi P.S. Sa reintră în catedrală”.

La această ceremonie au luat parte: Avram Imbroane, secretar general al Ministerului Cultelor și reprezentant al guvernului; dr. Ioan Suciu fost ministru; Sever Bocu fost ministru; Stancu Brădișteanu director general la Ministerul Cultelor; generalii Alessandrescu, Zissu, Șerb, precum și un grup de ofițeri superiori; prefecții din Timișoara, Oradea și Arad; primarii din Oradea, Timișoara și Arad; canonicul episcopiei catolice din Timișoara; Ni-

colae Colan, rectorul Academiei Teologice din Sibiu, reprezentând Mitropolia Ardealului; protopopii Muntean și I. Popa, reprezentând episcopia greco-catolică de Lugoj, protopopii Slobodan și Covincici în numele episcopiei sârbești din Timișoara; inspectorii școlari; parlamentarii din Arad și Timișoara; deputații și consilierii eparhiali; reprezentanții tuturor cultelor minoritare din Arad; reprezentantele societăților și reuniunile femeiești din cele două orașe³⁹.

După ceremonia de instalare, la reședința episcopală are loc o recepție la care participă reprezentanții armatei, ai autorităților civile și a diferitelor societăți culturale și filantropice, precum și reprezentanții cultelor și minorităților naționale din orașul Arad. La această recepție iau cuvântul generalul Alessandrescu, care aduce salutul armatei, arătând religiozitatea oștirii românești și dr. Ioan Suci, fost ministru, care ca un reprezentat al generației Marii Unirii își arată entuziasmul față de noul episcop, al cărui tată a fost tovarăș de idealuri și de luptă cu această binecuvântată generație. Tot în acest cuvânt, aduce în atenție principalele momente ale luptei de emancipare națională de pe teritoriul Aradului, contraargumentând acuzațiile de regionalism invocate cu prilejul alegerii episcopului Andrei Magieru și încheie cu un crez și cu o urare pentru întreaga activitate pe care o va desfășura noul episcop:

„Terenul este pregătit, ne trebuia numai un conducător și îndrumător de mari calități, pe care, mulțumită Tatălui Ceres, primindu-l în persoana P.S. Voastre, noi bătrânii din ceata de odinioară a luptelor naționale cu inimă liniștită depunem în mâinile P.S. Voastre comandamentul intereselor bisericești și naționale din această sfântă eparhie. Tot această bucurie și satisfacție sufletească o are și masa mare a poporațiunii românești de toate vârstele”⁴⁰.

După terminarea recepției, în jurul orei 14, invitații sunt poftiți la cafeleaua „Palace”, unde are loc o masă comună în onoarea noului episcop al Aradului. Seria cuvântărilor a fost deschisă de episcopul Vasile al Caransebeșului, care toastează pentru Regele Carol închinând în sănătatea Suvera-

³⁹ Vezi: „Instalarea P.S. Sale Episcopului Dr. Andrei Magier”, pp. 7-8; „Instalarea P.S.S. Episcopului Andrei”, în: *Știrea*, anul VI (1936), nr. 1120, p. 1; „Instalarea P.S. Sale Episcopului Andrei”, pp. 1 și 4 și „Instalarea P.S. episcop Andrei Magier al Aradului”, în: *Foaia Diecezană*, anul LI (1936), nr. 6, pp. 6-7.

⁴⁰ „Instalarea P.S. Sale Episcopului Dr. Andrei Magier”, pp. 9-10.

nului. Generalul Alessandrescu toastează pentru episcopul Andrei, pe care îl asigură de devotamentul oștirii. Sever Bocu, fost ministru, adresează vladicii Andrei un cuvânt arătând că pe frontiera de vest a țării, Aradul este una dintre fortărețele de românism cele mai de seamă. Tot la acest banchet ia cuvântul pr. dr. Gheorghe Ciuhandu, consilier eparhial, rostind un adevărat curs de istorie al eparhiei Aradului⁴¹. Începe cu șirul episcopilor sârbi, evidențiind la fiecare realizările în raport cu viața națională și religioasă a românilor arădeni și continuă cu șirul episcopilor de neam românesc, cu calitățile și realizările lor. Evocarea episcopilor care au păstorit eparhia Aradului nu este întâmplătoare. Iscusitul cuvântător așeză pe noul episcop într-o tradiție bine încheată:

„Evocăm pe acești mai de seamă înaintași ai P.Sf. Voastre în scaun, nu numai dintr-o datornică evlavie, ci și pentru că, în Biserică mai mult decât în oricare alte înfiripări sociale, se cere respectarea tradițiilor, păzirea moștenirilor și ținerea unui drum drept spre limanurile credinței și luminei, de bună rânduială și de progres”.

Este relevantă cuvântarea sa ca istoric și cercetător al trecutului eparhiei, în afirmația următoare:

„Așa am ajuns noi, cei dela Arad, să avem parte de cea mai frumoasă din câte alegeri episcopoești s-au făcut la Arad, o alegere de o pilduitoare esență pentru întreagă Țara, pentru că ați fost ales fără nici o considerație trecătoare și fără nici un fel de angajament pământesc”.

Nu este uitat nici aspectul duhovnicesc, numindu-l pe episcop „dascăl al evlaviei”. Spre finalul cuvântării aflăm crezul la care au aderat cu toții în dorința de a-l avea ca păstor:

„Iată, de ce ne-am grupat, cu atâta dragoste și bună nădejde, în jurul P.Sf. Voastre ca în jurul unui simbol și Vă considerăm ca piatră nouă de temelie, în cumpăna istoriei eparhiei, la noua răscruce în viața istorică a Neamului”⁴².

Urmând cursul istoriei putem afirma că această cuvântare a fost una profetică!

⁴¹ Cuvântarea este redată și în ziarul local *Știrea*, concluzionând de aici relevanța și profesionalismul cuvântării, vezi: „Cuvântarea P.C.S. Ciuhandu...”, în: *Știrea*, anul VI (1936), nr. 1121, p. 3 și nr. 1122, p. 3.

⁴² Vezi întreaga cuvântare: „Instalarea P.S. Sale Episcopului Dr. Andrei Magier”, pp. 10-11.

Seria toasturilor a fost încheiată printr-un cuvânt al episcopului Andrei Magieru, care rezumă credința și idealurile sale, precum și angajamentul la ceea ce va urma:

„Îmi voi da toată truda, tot sufletul pentru o operă măreață și voi rămâne numai atâta timp, cât voi putea să realizez acest ideal și cât timp voi avea concursul Arădanilor. Dacă nu voi putea realiza ceea ce trebuie realizat în Aradul istoric, ca nevrozic acestei opere, am să plec”!

Șirul impresionantelor manifestări dedicate instalării episcopului Andrei Magieru la Arad, se încheie în seara zilei de 2 februarie, la orele 18:00, la Palatul Cultural din oraș, printr-un concert religios extraordinar, susținut de cinci coruri din localitate: Corul Academiei Teologice, dirijor prof. Atanasie Lipovan, Corul „Armonia”, dirijori prof. Atanasie și Ioan Lipovan, Corul „Doina Crișanei”, dirijor Sever Ageu, Corul Școlii Normale de Învățători „Dimitrie Țichindeal”, dirijor prof. Ioan Lipovan și Corul Bisericesc din Arad-Grădiște, dirijor Gheorghe Șerb⁴³.

3.3.3. Cuvântarea de intronizare

Cuvântarea pe care episcopul Andrei Magieru a ținut-o la intronizarea sa ca episcop titular al Eparhiei Aradului a rămas una dintre cele mai profunde și de impact cuvântări ținute cu un asemenea prilej⁴⁴. Extrem de actuală în conținutul ei, cuvântarea face apel la Sfânta Scriptură, dar și la scriitori de factură creștină și teologi dând astfel o robustețe teologică și intelectuală discursului inaugurator al episcopatului său. Viața și libertatea omului sunt două concepte asupra cărora se centrează întregul discurs. Face o adevărată demonstrație teologică și filozofică a ceea ce presupune libertate, cum înțelege omul contemporan libertatea și care este adevăratul ei sens. Libertatea omului se împlinește doar în Dumnezeu:

⁴³ Vezi: „Instalarea P.S. Sale Episcopului Dr. Andrei Magier”, pp. 11-12; „Instalarea P.S.S. Episcopului Andrei”, p. 1, 5 și 6; „Instalarea P.S. Sale Episcopului Andrei”, pp. 1 și 4 și „Instalarea P.S. episcop Andrei Magier al Aradului”, pp. 6-7.

⁴⁴ Cuvântarea este redată în întregime în ziarele locale, vezi: „Cuvântarea P.S. Sale Episcopului Dr. Andrei Magier, rostită în catedrala din Arad, în ziua de 2 Februarie 1936, la instalarea Sa pe tronul episcopesc al Aradului”, în: *Biserica și Școala*, anul LX (1936), nr. 6-7, pp. 2-4; „Cuvântarea P.S.S. Episcopului Andrei”, în: *Știrea*, anul VI (1936), nr. 1120, pp. 1 și 5 și „Cuvântarea P.S. Sale episcopului Dr. Andrei Magieru-Crișanul”, în: *Ardealul*, anul III (1936), nr. 4, pp. 1 și 4.

„Acelaș lucru se petrece și între Dumnezeu și om. Dumnezeu a creat pe om după chipul și asemănarea Sa. Omul însă tre-bue prin voință liberă să-și desăvârșească copia după original. Precum șuvița de apă, oricât de slabă, înconjură munții pentru a se vărsa în mare, așa și inima omului nu-și află pacea decât în unire cu Dumnezeu-Creatorul”⁴⁵.

Putem considera cuvântul episcopului Andrei o adevărată pledoarie teo-logică pentru libertate. Întregul cuvânt dezvăluie latura de intelectual și de teolog a noului episcop de Arad.

Mesajul cuvântului să de instalare se îndreaptă, în mod special, spre in-telectualii:

„Cum în viața sufletească germinează toate acțiunile omului, ce se revarsă dinlăuntru în afară, viața religioasă nu poate fi ceva indiferent nici pentru intelectuali, în special pentru cei cu vre-un rost de conducere în viața obștească”⁴⁶.

El vede în intelectuali marele potențial de a face bine societății, potențial, care dublat de credința autentică în Hristos ar putea redefini fața lumii. De aceea cheamă, prin glasul lui de păstor, intelectualitatea vremii de atunci:

„Fac acest apel intelectualilor: Reaprindeți luminița credin-ței moștenită din casa părintească, unde o pioasă mamă țărancă, un smerit dascăl sau figura venerabilă a unui preot-părinte, v-au aprins-o oarecând în suflet, dar pe care vitregia vremurilor poate c-a stins-o. V-ați lipsit deatunci de mângăerile ce vi le dă credința religioasă. Închizând cerul ați rămas cu deșertăciunea pământescă. Un glas lăuntric vă cheamă pe mulți: Vino acasă, copil rătăcitor, la casa părintească a amintirilor, unde îți vei re-găsi liniștea sufletească”⁴⁷.

Cuvântarea cuprinde și intențiile episcopului referitoare la viitoarele sale acțiuni, la pastorația și misiunea pe care le va desfășura în eparhia Aradului:

„Biserica noastră va trebui să fie dominantă nu numai după numire, ci mai ales după instituțiile de binefacere, din care să transpire cel mai curat spirit creștin, vrednic de trecutul nostru

⁴⁵ „Cuvântarea P.S. Sale Episcopului Dr. Andrei Magier.”, p. 2.

⁴⁶ „Cuvântarea P.S. Sale Episcopului Dr. Andrei Magier.”, p. 3.

⁴⁷ „Cuvântarea P.S. Sale Episcopului Dr. Andrei Magier.”, p. 4.

de mucenie. Iată programul viitoarei mele activități, idealul după care voi căuta să modelez realitatea”⁴⁸.

Cum era și firesc, cuvântarea se încheie cu mulțumirile cuvenite, adresate persoanelor care au modelat viața episcopului Andrei, antecesorilor săi în scaunul eparhial al Aradului, regelui și celor care s-au implicat în realizarea alegerii sale ca episcop de Arad. Cu o rugăciune și cu o binecuvântare își încheie, episcopul Andrei Magieru, minunatul său cuvânt de instalare:

„Revarsă, Doamne, asupra robului Tău, care cu inimă deschisă așteaptă harul Tău, putere cerească pentru slujba ce o așezi pe umerii lui, iar prin el și lucrările lui, aduse în slujba Ta, revarsă asupra turmei păstorite de dânsul: lumină, mângâiere și pace în suflete, ca păstor și turmă neîncetat să Te mărească pe Tine, Dumnezeu cel necuprins de minte și închinat în trei ipostazuri: Tată, Fiu și Sfântul Duh, în veci. Amin”⁴⁹.

Referitor la momentul instalării constatăm o consemnare a acestuia și în presa națională, dar și în revistele de teologie și cultură ale vremii. Revista *Viața ilustrată* redă în câteva cuvinte, sub formă de informație, evenimentul desfășurat la Arad, în ziua de 2 februarie 1936⁵⁰. La fel, revista *Piatră de hotar* face referință la același eveniment, recunoscând în persoana noului episcop calități remarcabile care garantează buna sa păstorie:

„distins cărturar și organizator încercat (întrucât organizarea eparhiei orădene e-n bună măsură fapta Sa), P.S. Sa Andrei aduce la conducerea eparhiei Aradului calități ereditare, cunoștințe alese și virtuți încercate, în cari pe drept cuvânt eparhia Sa și-a pus cu ne mai văzută unanimitate toate nădejile”⁵¹.

Revista Asociației Învățătorilor din județul Arad scrie un articol de bun venit noului episcop, sintetizând ideile principale ale cuvântării sale⁵².

Cu privire la momentul alegerii și instalării noului episcop al Aradului, revista eparhială redă în mai multe numere telegramele și scrisorile de felicitare adresate cu aceste prilejuri⁵³. La o scurtă analiză a conținutului aces-

⁴⁸ „Cuvântarea P.S. Sale Episcopului Dr. Andrei Magier.”, p. 4.

⁴⁹ „Cuvântarea P.S. Sale Episcopului Dr. Andrei Magier.”, p. 4.

⁵⁰ „Înscăunarea Prea Sfințitului Episcop Andreiu al Aradului”, în: *Viața ilustrată*, anul III (1936), nr. 3, p. 22.

⁵¹ „Pe răbojul vremii”, în: *Piatră de hotar*, anul III (1936), nr. 2, p. 93.

⁵² Eugen SPINĂNTIU, „P.S. Sale Episcopului Andrei”, în: *Școala Vremii*, anul VII (1936), nr. 2, pp. 1-2.

⁵³ Vezi: „Telegrame de felicitare P.S. Sale episcopului Andrei”, în: *Biserica și Școala*, anul LIX

tora, precum și a expeditorilor observăm simpatia generală și la toate nivelurile față de persoana și lucrarea episcopului Andrei Magieru. De asemenea, personalitățile și asociațiile care transmit telegrame de felicitare sau chiar scrisori, demonstrează că episcopul Andrei era o personalitate bine cunoscută în întreaga țară. Toți membrii Sfântului Sinod, în frunte cu patriarhul Miron Cristea, transmit felicitări noului episcop. La aceștia se adaugă: Ministrul Cultelor Alexandru Lapedatu, Ministrul Educației Dr. Constantin Angelescu, Președintele Senatului Constantin Dimitriu, General Gheorghe Oprescu, comandantul Diviziei I, Dr. Augustin Pacha, episcopul catolic de Timișoara, Octavian Goga, prof. Ștefan Lupaș, prof. Silviu Dragomir și mulți alții, protopopi, preoți, șefi de instituții, președinți de asociații, profesori, învățători, ziariști, avocați, notari etc.

Entuziasmul legat de alegerea și instalarea episcopului Andrei Magieru se poate ușor observa și din compozițiile poetice publicate în paginile periodice eparhiale, dedicate în mod special persoanei episcopului: *La instalarea P.S. Sale Episcopului Dr. Andrei Magier*, de pr. Lucian Lungu⁵⁴ și *P.S. Sale Episcopului Andrei. La ocuparea tronului episcopesc din Arad*, de pr. Teofan Herbeiu⁵⁵.

4. Concluzii

Afirmația „mirele cel dorit de întregul popor”, rostită de mitropolitul Nicolae Bălan, este cea mai potrivită în a concluziona cercetarea de față referitoare la alegerea și instalarea episcopului Andrei Magieru, ca titular în scaunul eparhial al Aradului. Studiul noastră primește o valoare istorică, cu atât mai mult, cu cât este văzut prin prisma presei de epocă. Cele două evenimente majore care au marcat decisiv viața și evoluția Eparhiei Aradului – alegerea și instalarea episcopului Andrei Magieru – l-au determinat pe istoricul pr. dr. Gheorghe Ciuhandu să afirme că a fost „cea mai frumoasă alegere de episcop din istoria Eparhiei Aradului”. Poate, pentru prima dată în istoria acestei eparhii a primat dorința poporului și a clerului, fără nici un amestec politic sau de altă natură. Doar așa se explică nemaiîntâlnitul entuziasm manifestat cu prilejul alegerii și instalării episcopului Andrei.

(1935), nr. 50, p. 5; „Telegrame și scrisori de felicitare, la instalarea P.Sf. Sale episcopului Dr. Andrei Magieru”, în: *Biserica și Școala*, anul LX (1936), nr. 8, pp. 5-7 și „Scrisoare de felicitare”, în: *Biserica și Școala*, anul LX (1936), nr. 9, p. 7.

⁵⁴ Vezi: *Biserica și Școala*, anul LX (1936), nr. 6-7, pp. 12-13.

⁵⁵ Vezi: *Biserica și Școala*, anul LX (1936), nr. 9, p. 6.

Entuziasmul general a fost determinat și de faptul că Andrei Magieru era fiul locului, lucru subliniat mai în toate cuvântările rostite cu prilejul instalării. Legătura sa cu locul acesta prin tatăl său, fost protopop de Buteni și susținător al cauzei naționale au dat mare greutate simpatiei generale manifestate față de persoana sa.

Prezența autorităților și notabilităților orașului la evenimentul instalării, prezența masivă a celor din Oradea, prezența intelectualității, dar și a țăranilor din cuprinsul întregii eparhii, vin să susțină ideea că episcopul Andrei a fost dorit în unanimitate, că de el s-au legat idealuri și o epocă nouă, că el reprezenta dorințele și năzuințele tuturor.

La fel, pentru prima dată presa laică manifestă un interes major pentru momentul acesta fără a face nici măcar un comentariu negativ la evenimentele petrecute. De fapt, publicarea articolelor și reportajelor care descriu evenimentele arată acest lucru. Vedem o implicare a presei locale bisericești și laice în consemnarea evenimentelor și în transmiterea informațiilor, chiar în detaliu. Presa locală publică cuvântările ținute cu acest prilej și nu doar cea a episcopului ci și a celorlalți vorbitori. Chiar presa națională se arată interesată de acest moment, iar revistele și periodicele teologice și de cultură din localitate și din țară nu fac excepție de la consemnarea evenimentelor și comentarea favorabilă a acestora, toate evidențiind complexa personalitate a episcopului Andrei Magieru și anvergura acestuia pe teren bisericesc.

Telegramele și scrisorile de felicitare arată că episcopul Andrei Magieru era un personalitate bine-cunoscută în lumea românească interbelică, o voce și o autoritate în epoca de atunci, iar discursul său de instalare dezvăluie latura sa de intelectul și de teolog.

Toate acestea creionează portretul unui mare episcop, care înainte de toate s-a impus prin dragostea, jertfelnicia, generozitatea și evlavia sa, ceea ce a determinat ca generații întregi să-i păstreze vie amintirea sa, să ajungă a fi unanim venerat de către cler și popor, chiar un simbol al acestor locuri. Anul acesta, când se împlinesc 60 de ani de la moartea sa, dedicăm studiul de față memoriei acestui mare român și slujitor, Episcopul Andrei Magieru. Reactualizarea personalității sale și a evenimentelor din preajma alegerii și instalării sale ca episcop al Aradului ne arată înălțimea slujirii lui și ne oferă o imagine a societății de atunci. Toate acestea pus în paralel cu zilele noastre ne limpezesc privirea în raportarea noastră la Biserică și la slujirea aproapelui.

Cercetarea de față este completată de o serie de fotografii de epocă, care redau vizual evenimentele alegerii și instalării episcopului Andrei Magieru, precum și atmosfera creată în jurul lor. Ele vin să completeze, în mod fericit, ceea ce a redat presa de epocă sub formă scrisă. Menționăm că toate fotografiile au fost făcute de către reporterii ziarului local *Curierul*, puse într-un album și donate episcopului Andrei, ca formă de respect și prețuire⁵⁶. Albumul a ajuns în arhiva personală a profesorului Pavel Berariu, nepot prin alianță al episcopului și ulterior donat Mănăstirii Hodoș-Bodrog, unde se odihnește trupul binecuvântat și mult ostenit al episcopului Andrei, întru așteptarea trâmbiței arhanghelului.

⁵⁶ „Ziarul *Curierul* Arad, în semn de adâncă iubire închină acest album P.S.S. Dr. Andrei Magieru Crișanul, Episcop al Aradului, Ienopolei și Hălmagiului, cu ocazia instalării P.S.S. la 2 Febr. 936.”, Fototeca Mănăstirii Hodoș-Bodorg.

ARTICOLE

TURNURILE CATEDRALEI VECHI DIN ARAD – SIMBOL, PARCURS ISTORIC ȘI ACTUALITATE

Protos. Lect. Univ. Dr. Nicolae M. TANG

Ampla restaurarea a turnurilor Catedralei Vechi din Arad, derulată sub ochii noștri în aceste ultime luni ale anului în curs, ne pricinuieste un bun prilej de rememorare și actualizare a ceea ce reprezintă pentru comunitatea din Arad Catedrala Veche și turnurile ei, devenite deja emblematice pentru orașul nostru.

I. Trecut

Catedrala a reprezentat din totdeauna o realitate religioasă și mistică legată, în mod deosebit, de oraș, iar în mod special, de episcop. Când ne gândim la catedrală ne gândim la o prezență reală a lui Dumnezeu, la biserica cea mai importantă dintr-un oraș și dintr-o regiune. Catedrala însă, nu se reduce doar la edificiul de cult, ci include un întreg ansamblu de clădiri care descoperă imaginea mistică a ceea ce reprezintă *Civitas Dei*, orașul sfânt, cetatea lui Dumnezeu, îndreptată în întregime spre Dumnezeu. Semnul distinctiv al unui astfel de complex este fără îndoială turnul, cu semnul Sfintei Cruci deasupra. În istoria civilizației lumii turnul este văzut ca o axă care restabilește unirea dintre cer și pământ, iar tradiția creștină vede în turn un simbol al vigilenței și al înălțării spirituale. Medievalii vedeau în turn un sim-

bol al puterii având și un rol defensiv¹. Pentru majoritatea bisericilor turnurile îndeplinesc și rolul de clopotniță.

Și pentru cei ce au ctitorit catedrala din Arad turnurile edificiului au stat în centru atenției încă de la început. Astfel că, în ședința din 24 ianuarie 1860 membrii comunității ortodoxe din Arad prezintă episcopului Procopie Ivașcoviți (1853-1873) primul plan finalizat al viitoarei catedrale, care urma să fie construită în locul celei vechi, aflate pe malul drept al râului Mureș. Dorința tuturor era ca biserica să aibă două turnuri. Lucrul acesta reiese din intervenția lui Ioan Somboti, în ședința de lucru din 1 septembrie 1861. Din lipsa de fonduri, ședința din 30 aprilie 1861 decide ca biserica să fie ridicată cu un singur turn, iar în cazul în care s-ar aduna suficiente fonduri biserica să fie edificată cu două turnuri. La data de 25 mai 1861, „comunitatea bisericească orientală arădeană” încheie un *Contract de zidire* cu arhitectul Antoniu Czigler junior, în valoare de 34.450 fl. austriece, iar la data de 15/27 iunie 1861, membrii comitetului bisericesc se întrunesc în ședință de lucru la care este invitat și arhitectul A. Czigler. Se discută unele ajustări ale planului inițial, la dorința credincioșilor și a episcopului. În mod special, episcopul dorea ca noua catedrală să aibă două turnuri și douăsprezece ferestre, lucru realizat într-un final. Acesta va rămâne planul după care se va construi noua catedrală a românilor arădeni, fiind aprobat de membrii comitetului parohial în ședința din 24 iunie 1862².

Din aceste aspecte istorice al începutului zidirii catedralei arădene transpare înțelegerea profundă a ceea ce reprezenta pentru românii arădeni catedrala și cele două turnuri. Desigur că, modelul arhitectonic era eminamente inspirat din catedralele apusene. De altfel, nici nu se putea concepe un alt plan de construcție, Imperiul Habsburgic impunând stilul baroc tuturor bisericilor, indiferent de confesiune. Cu toate acestea, episcopul și frunțașii comunității ortodoxe românești din Arad identifică în cele două turnuri năzuințele și idealurile lor. Suntem în plină luptă de emancipare națională, unde prezența și identitatea românească trebuiau afirmate. Turnurile catedralei au devenit astfel un simbol al identității românești și ortodoxe,

¹ Vezi: Alain ERLANDE-BRANDENBURG, *Catedrala*, trad. Dinu Moarcăș, Editura Meridiane, 1993, pp. 359-364; Georges DUBY, *Vremea catedralelor*, trad. Marina Rădulescu, Editura Meridiane, 1998, pp. 168-174; Jean CHEVALIER, Alain GHEERBRANT, *Dicționar de simboluri*, trad. Micaela Slăvescu, Laurențiu Zoicaș (coord.), Editura Polirom, Iași, 2009, pp. 968-969.

² Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel IOJA, Protos. Lect. Univ. Dr. Nicolae M. TANG, *Catedrala Ortodoxă Veche – centru spiritual-liturgic și misionar-cultural al Aradului*, Editura Arhiepiscopiei Aradului, Arad, 2018, pp. 29-30.

o prezență reală și viabilă a românilor ortodocși în aceste locuri ale lor. Prin edificiul catedralei era ilustrată, în fond, imaginea românilor ortodocși în fața celorlalte etnii și confesiuni în contextul multinațional și pluriconfesional din părțile Crișanei și ale Banatului.

Construirea edificiului ajunge sub acoperiș în anul 1863, urmând ca în anul 1865 catedrala să fie dată în folosință prin actul de târnosire din data de 17 septembrie. Datorită unor dificultăți apărute pe parcursul lucrărilor, abia în anul 1870 a fost finalizată construirea catedralei românilor din Arad. Astfel, anul 1870 marchează prima etapă în istoria și evoluția arhitectonică a turnurilor. Acestea aveau o formă mai modestă în comparație cu cele de astăzi în ce privește partea de la orologiu în sus, după cum ne arată și imaginile de epocă.

Ca o adăugire a primei etape în construcția și înfrumusețarea turnurilor poate fi considerată și punerea în funcțiune a unui orologiu. După îndelungate discuții începute în anul 1894, în 1903 Nicolae Oncu (1843-1914), președintele comunității parohiale a românilor ortodocși din Arad, încheie un contract cu orologierul Barkoczy Istvan din Bătănia în vederea confecționării și montării unui orologiu în turnul catedralei. Valoarea totală a lucrării se ridica la 1.800 de coroane, sumă plătită de către Dimitrie Dobrău. Orologiul va fi montat în turnul de pe latura de sud a catedralei și va funcționa până în jurul anilor 1960³.

Episcopatul lui Ioan Ignatie Papp (1903-1925) va aduce ample restaurări și finisări la edificiul catedralei episcopale. Primul gând după alegerea sa ca episcop al Aradului a fost „Să împodobim casa Domnului, biserica din Arad, catedrala!”. În vederea materializării acestui gând va institui o comisie de 10 membrii, frunțași ai comunității ortodoxe arădene – clerici și mireni – care să demareze și să supravegheze lucrările de renovare și împodobire a catedralei⁴. Din seria acestor lucrări face parte și restaurarea turnurilor. În anul 1906, datorită șubrezimii turnurilor, acesta sunt refăcute în întregime de la orologiu în sus, mult mai înalte și mai ornamentate, acoperite cu aramă fiind, în aprecierile contemporanilor, „cele mai frumoase turnuri din Arad și am putea zice dintre cele mai frumoase turnuri din țară”⁵. Asistăm, așadar, la o

³ Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel IOJA, Protos. Lect. Univ. Dr. Nicolae M. TANG, *Catedrala Ortodoxă Veche – centru spiritual-liturgic și misionar-cultural al Aradului*, pp. 231 și 234.

⁴ Vezi: „Pentru biserică”, în: *Biserica și Școala*, anul XXVII (1903), nr. 15, p. 118.

⁵ Vezi: *Cronica* preotului Traian VĂȚIAN, consemnată în Evanghelia de la 1898, Muzeul Parohiei Arad-Centru și „Sfințirea catedralei din Arad”, în: *Biserica și Școala*, anul XXXI (1907), nr. 1, pp. 1-2.

remodelare arhitectonică a turnurilor, la o nouă înfățișare a lor din punct de vedere arhitectural. Impresionantele turnuri au fost împodobite cu două cruci aurite, așezate pe două globuri, la fel, aurite și sfințite cu mare fast, în prealabil, la data de 4/17 iunie 1906, în vederea finalizării construirii celor două turnuri, precum și a întregii lucrări de renovare și înfrumusețare. Întreaga lucrare a fost estimată la suma de 54.443 Cor. și 12 fl.⁶.

Anul 1955 aduce o nouă intervenție majoră în ceea ce privește arhitectura turnurilor. Vrednicul episcop Andrei Magieru (1936-1960) va întreprinde, în vara anului 1955, ample lucrări de renovare a catedralei episcopale. Legat de intervențiile la cele două turnuri, s-au efectuat următoarele lucrări: s-au înnoit crucile de pe turnuri, s-a schimbat tabla ruginită de pe ele, iar restul s-a curățat și s-a reparat. Lucrările au fost conduse de către arhitectul Francisc Trithaler, costurile totale ridicându-se la suma de 118.000 lei⁷.

II. Actualitate

Lucrările care se desfășoară în acest răstimp definesc o nouă etapă în evoluția istorică a acestui edificiu și, în special, a turnurilor care vor beneficia de o reînnoire majoră, de la structură până la învelitoare și cruci. Această lucrarea de anvergură se desfășoară cu aprobarea și supravegherea Centru-lui Eparhial și prin directa implicare a părintelui Traian-Ioan Micoroi, Parohul Catedralei Vechi, cu susținerea și dărnicia credincioșilor, care se arată, și de această dată, extrem de sensibili și receptivi la nevoile financiare ale lucrărilor aflate în plină desfășurare.

Raportul de expertiză tehnică arată că în urma avariilor produse de furtuna din luna septembrie 2017, concretizate prin căderea crucii de pe turnul din stânga bisericii, este necesară întreprinderea următoarelor lucrări de construire și reabilitare: reparații și consolidare șarpantă, învelitoare, jgheaburi, burlane și înlocuirea crucii căzute de pe turnul din stânga edificiului. Același raport arată și o degradare avansată a celor două turnuri, precum putrezirea unor grinzi de lemn și, totodată, afectarea a numeroase zone interioare inaccesibile ale turnurilor, ceea ce duce la o nesiguranță majoră a stabilității structurii acestora la acțiunea orizontală a vântului.

Ținând cont de faptul că edificiul catedralei este înscris în lista monumentelor – categoria B, o problemă majoră care a împiedecat începerea lu-

⁶ „Ridicarea crucii”, în: *Biserica și Școala*, anul XXX (1906), nr. 24, p. 1.

⁷ „Renovarea bisericii catedrale din Arad”, în : *Mitropolia Banatului*, anul VI (1956), nr. 4-6, pp. 1956-1957.

crărilor a fost justificarea faptului că tabla de pe corpul principal al bisericii și o bună parte din tabla de pe turnuri, precum și crucile existente nu sunt cele originale, adică cele din anul 1906, când a avut loc schimbarea aspectului arhitectonic al turnurilor. Potrivit documentelor de arhivă, precum și a presei bisericești de epocă, ultima intervenție majoră în structura turnurilor a avut loc în cadrul lucrărilor de restaurare din anul 1955. Așadar, învelitoarea și crucile nu sunt cele originale, ele suferind în timp și alte intervenții. Lucrul acesta este demonstrat în detaliu de către arhitectul proiectului și se regăsește în dosarul întocmit în acest sens.

După o îndelungată perioadă de obținere a tuturor aprobărilor, luna trecută (13 noiembrie 2020) au fost demarate lucrările de restaurare a celor două turnuri. Potrivit cu indicațiile specialiștilor turnurile vor fi coborâte la sol pentru o reconstruire totală a acestora, identică cu modelul inițial. Deja s-a început pentru turnul din stânga reconstruirea la sol a întregii structuri de lemn, cu o rezistență mult mai ridicată. Șarpanta este executată din lemn de rășinoase ecarisat. La fel și astereala sau căptușeala de scândură este realizată din același material. Turnul va fi învelit în tablă de oțel zincat galvanizat la cald, vopsită în aceeași culoare și având aceeași textură cu cea originală. Toate ornamentele vor fi refăcute identic cu cele originale urmând a fi montate pe turn.

Finalizarea turnurilor se va face prin punerea crucilor. Ambele cruci, precum și cele de pe fronton și de pe altar sunt confecționate din tablă de inox sudată și poleite printr-un procedeu de galvanizare, cu aur de 24 karate. Forma globurilor de sub cruci va fi realizată din mai multe fâșii sudate între ele, imagine ce corespunde cu globurile crucilor originale și cu alte cruci din aceeași perioadă, de pildă crucea de pe turnul bisericii din Micălaca Veche.

Sistemul de ancorare a turnului de zidărie se va face prin prevederea la fiecare colț a câte doi tiranți metalici legați de două profile metalice care vor fi ancorate în zidăria existentă. Sunt prevăzuți și popi de lemn suplimentari pentru a mări rezistența întregului turn și a elementelor sale.

Proiectul lucrării a fost realizat de către arhitectul Andrei-Zaharia Grec, arhitect cu drept de semnătură, făcând parte din Ordinul Arhitecților din România, expertiza tehnică de către ing. Czister Kalman Andras, expert tehnic și verifikator de proiecte, proiectul de rezistență de către ing. Mihai Bran, iar dirigenția șantierului este executată de către ing. Mircea Drăgan, inginer autorizat cu supravegherea lucrărilor la monumentele istorice. Lucrarea este executată de către firma „Ornamentika”, loc. Gheorghieni, jug. Harghita, spe-

cializată în tinichigerie ornamentală și dulgherie de epocă. Costul întregii lucrări se ridică la suma de 1572306,95 lei.

Expunerea istorică precum și actualizarea datelor în ceea ce privește evoluția și starea turnurilor Catedralei Vechi ne arată, înainte de toate, grija slujitorilor lui Dumnezeu pentru locașul sfânt și, în aceeași măsură, dragostea credincioșilor pentru „casa lui Dumnezeu”. Ca și odinioară, și astăzi vedem o mobilizare a slujitorilor și credincioșilor, conștienți de importanța unor astfel de lucrări, dar și de importanța simbolică a ceea ce reprezintă o biserică pentru o comunitate, pentru identitatea și devenirea ei spirituală și istorică. Catedrala Veche a fost dintotdeauna un spațiu bisericesc-liturgic, duhovnicesc și național de primă importanță în definirea identității și devenirea comunității ortodoxe arădene. Turnurile edificiului sunt o emblemă a orașului Arad, în aceeași măsură și un simbol al năzuințelor spirituale și naționale. Cei de astăzi, prin atitudinea lor, omagiază trecutul și conferă identitate viitorului.

RECENZII

Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja, Protos. Lect. Univ. Dr. Nicolae M. Tang, *Învățăământul teologic ortodox din Arad. Itinerar. Forme. Perspective/ The Orthodox Theological Education of Arad. Itinerary. Forms. Perspectives*, Ediție bilingvă, Editura Arhiepiscopiei Aradului, Arad, 2019, ISBN: 978-606-9052-07-5, 487 pp.

Începutul anului 2020 a pus la dispoziția specialiștilor și a publicului interesat, prin intermediul Editurii Arhiepiscopiei Aradului, monografia-album în ediție bilingvă *Învățăământul teologic ortodox din Arad. Itinerar. Forme. Perspective/ The Orthodox Theological Education of Arad. Itinerary. Forms. Perspectives* (487 pp.), având ca autori pe Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja și Protos. Lect. Univ. Dr. Nicolae M. Tang. Prezenta ediție este o republicare revizuită, adăugită și actualizată a primei ediții din anul 2016.

Cartea este unică în spațiul istoriografiei ecleziastice românești prin faptul că reunește texte cu o valoare științifică deosebită, la aceasta adăugându-se pozele de epocă, unele inedite, care evocă figuri de dascăli, generații de studenți teologi, locații ale Institutului, Academiei și Facultății de Teologie și evenimente deosebite din parcursul istoric al învățăământului teologic arădean. Mai concis, monografia prezintă, în texte și imagini, memoria tradiției teologice arădene cu rădăcini adânci la începutul secolului al XIX-lea.

Autorii au urmărit să prezinte formele instituționale diverse prin care a trecut această școală teologică în cei aproape 200 de ani, implicarea ierarhilor și dascălilor de teologie în promovarea, păstrarea și valorizarea credinței dreptmăritoare și a românismului într-un spațiu geografic și istoric special.

Lucrarea nu este un simplu album, ci o carte de istorie în care se află prezentate și analizate fapte istorice. De asemenea, este și un frumos *dicționar* al personalităților care au activat în cadrul acestei școli teologice dar și un pios și binemeritat omagiu tuturor celor ce s-au ostenit în școala de teologie arădeană.

Cartea se deschide printr-un *Cuvânt înainte*, care prezintă liniile mari ale lucrării, intențiile autorilor, scopul urmărit în alcătuirea acestei

monografii-album. Capitolul I trasează istoria învățământului teologic din Arad în direcțiile principale în care s-a dezvoltat de la înființare până în prezent. Totodată, capitolul este și o evaluare istorică și fenomenologică a învățământului teologic arădean prezentând pe lângă aceasta și o perspectivă a aceea ce este și se dorește a fi teologia arădeană. Capitolul II descoperă și identifică rădăcinile învățământului teologic din Arad sub forma Școlii Preparandiale deschisă în anul 1812. Materiile studiate în această școală, proiectul cultural, spiritual și național urmărit de dascălii acestei școli, precum și viziunea primului ei director, preotul Dimitrie Țichindeal, demonstrează elocvent că în această școală pedagogică se pregăteau și viitorii preoți. Capitolul III tratează istoria învățământului teologic arădean sub forma instituționalizată de *Institut Teologic*, deschis în anul 1822. Se prezintă contextul social, cultural, politic și religios în care a apărut institutul și, totodată, cele șase etape evolutive ale Institutului Teologic din Arad, până la înființarea academiei (1822-1927).

Capitolul IV prezintă portretele schițate ale tuturor profesorilor, directorilor/rectorilor învățământului teologic din Arad, în cele trei mari forme instituționale, în care s-a dezvoltat în istoria sa (Institut, Academie și Facultate), cu un subcapitol tratând duhovnicii învățământului teologic arădean. Fiecare portret cuprinde date esențiale despre personalitatea în cauză, cum sunt: date legate de familie și naștere, pregătirea intelectuală, activitatea la catedră, activitatea clericală, activitatea național-culturală sau administrativ-bisericască, după caz, încheindu-se cu bibliografie minimală actualizată. Impresionantul șir al dascălilor învățământului teologic din Arad revelează dimensiunile teologice, culturale, naționale și sociale dezvoltate și întreținute de teologia arădeană, de la începuturile ei până în prezent. Amintim și un scurt subcapitol intitulat *Alumni*, care prezintă absolvenții cei mai de seamă ai învățământului teologic arădean, până în anul 1948. Subcapitolul descoperă relevanța teologiei arădene în mediul ecleziastic românesc și în cel cultural-social. Capitolul V tratează istoria învățământului teologic arădean sub forma instituționalizată de *Academie Teologică* (1927-1948), prezentându-se contextul extrem de controversat al înființării academiilor teologice de după Mare Unire, demersurile profesorilor arădeni în acest sens, precum și marile realizări teologice ale acestei perioade prin teologii de marcă care au activat la catedră în acest răstimp.

Capitolul VI prezintă a treia formă instituționalizată a teologiei arădene, anume *Facultatea de Teologie*, de la reînființarea acesteia (1991) până la împlinirea unui sfert de veac de existență (2016). Căderea regimului comunist creează un nou climat propice reînființării și afirmării teologiei arădene, ceea

ce se și petrece, reînnodându-se astfel firul tradiției teologice în orașul Arad. Constituirea corpului profesoral, recuperarea clădirii, realizările academice prin simpozioane și conferințe, publicații, volume și lucrări de marcă ale profesorilor, misiunile facultății, toate acestea creionează imaginea dinamică a Facultății de Teologie din Arad, încadrată în sistemul universitar și deschisă provocărilor postmodernității. Este un capitol de evaluare și perspective a învățământului teologic arădean la 25 de ani de la reînființare, în noul cadru social și cultural. Lucrarea se încheie prin prezentarea surselor fotografice, ceea ce conferă o notă academică distinctă acestei valoroase monografii.

Prezentarea întregului conținut și în limba engleză deschide această impresionantă istorie a învățământului teologic arădean spre lumea occidentală. Prezintă valorile neamului și Bisericii noastre celorlalte Biserici surori și confesiuni, dar și istoricilor și specialiștilor din mediile universitare eclesiastice și laice. Am putea spune că lucrarea reprezintă și un mijloc de prezentare a istoriei învățământului teologic arădean și în alte spații teologice europene, în vederea intensificării relațiilor internaționale ale Facultății de Teologie Ortodoxă.

Avem convingerea că această monografie-album în forma unei ediții bilingve îmbogățește considerabil istoria ecleziastică locală și, totodată, istoriografia de specialitate.

Protos. Lect. Univ. Dr. Iustin POPOVICI

Pr. Prof. Acad. Dr. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, Editura Academiei Române și Editura Univers Enciclopedic, București, 2018, 392 pp.

Academicianul, Preotul și Profesorul Mircea Păcurariu, preocupat constant de studiul sistematic al istoriei bisericii strămoșești dar, în egală măsură și de împărtășirea prin cuvânt, faptă și felul de a fi, a hranei izvorâte din valorile tezaurului național și spiritual românesc este acela care, peste ani, a devenit un veritabil istoric al Bisericii și al neamului din mijlocul căruia provine. În timp învățăturile cucerniciei sale au ajuns să fie făclii călăuzitoare ale generațiilor de tineri care l-au cunoscut ca profesor în Seminarul de la Neamț și în special în Institutul teologic de grad universitar, azi Facultatea

de Teologie „Andrei Șaguna” din Sibiu dar și de către toți aceia care au avut prilejul de a lectura, asculta sau viziona articolele și intervențiile difuzate, și monumentalele lucrări, întocmite sau realizate de ilustrul nostru dascăl.

Străluciții profesori ale căror cursuri Dumnezeu a rânduit să le audieze, la Cluj, Sibiu, și mai apoi la București, dintre care, se cuvine să amintim pe: Constantin Daicoviciu, Nicolae Macrea, Kurt Horedt, Ștefan Pascu, de la Facultatea de Istorie sau pe părinții profesori: Nicolae Neaga, Grigorie T. Marcu, Sofron Vlad, Milan Șesan, Isidor Todoran, Dumitru Belu, Spiridon Cândea, Gheorghe Șoima, Coreliu Sârbu, Gheorghe Ivan, Ștefan Lupșa și Dumitru Călugăr, alături de renumiții profesori Vladimir Prelipcean, Nicolae Nicolaescu, Dumitru Stăniloae, Nicolae Chițescu, Orest Bucevschi, Nicolae Balcă, Petru Rezuș, Liviu Stan, Emilian Vasilescu, Ene Braniște, Gheorghe I. Moisescu, Alexandru Ciurea, dr. Teodor M. Popescu, dr. Alexandru Elian sau preot doctor Ioan G. Coman, au reușit să aprindă candela iubirii față de studiul istoriei bisericii străbune. Astfel, cu perseverența care l-a caracterizat dintru început, a ajuns, după o muncă de cercetare susținută, să întregască la rândul său orizonturile istorice ale tuturor iubitorilor culturii neamului și Bisericii românești.

Ca o încununare a numărului mare de studii publicate în revistele de specialitate sau a lucrărilor fundamentale: *Istoria Bisericii Ortodoxe Române* - pentru Seminariile Teologice, urmată de versiunea în trei volume pentru Facultățile de Teologie, ambele apărute în mai multe ediții și ulterior de o variantă de sinteză adresată publicului larg, sub același titlu, dar într-un singur volum care păstrează temeinicia și acrvia științifică, cărora li s-au alăturat lucrări ca *Începuturile Mitropoliei Transilvaniei*, *Politica statului ungar față de Biserica românească din Transilvania în perioada dualismului 1867-1918*, *Istoria mănăstirii Prislop*, *Două sute de ani de învățământ teologic la Sibiu, 1786-1986*, *Pagini din Istoria Bisericii românești. Considerații în legătură cu uniația din Transilvania*, *Istoria Bisericii Românești din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș până în 1918*, *Istoria Eparhiei Aradului, Basarabia. Aspecte din istoria Bisericii și a neamului românesc, Sfinții daco-romani și români*, *Revoluția românească din Transilvania și Banat în anii 1848-1849. Contribuția bisericii*, *Dicționarul teologilor români*, *Predici la duminici și sărbători, la praznicele împărătești și ale Maicii Domnului, ale sfinților și la sfinți români; predici ocazionale și la sărbători*, *Cărturari si-bieni de altădată*, *Catedrala mitropolitană Sibiu*, *Studii de istorie a Bisericii Ortodoxe Române* – 2 volume, *Cultura teologică românească și Enciclopedia*

ortodoxiei românești, la finele anului 2018, avea să primească „bun de tipar”, lucrarea *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, publicată de editura Academiei Române și editura Univers Enciclopedic având 392 pagini.

Tratatul, având rolul de a-i edifica, pe cei cărora se adresează, asupra vieții creștine, care a pulsat de două milenii pe aceste teritorii, cu toate jertfele în lupta pentru apărarea credinței străbune și a ființei naționale și de a-i statornici pe fiii neamului în credința strămoșilor, este prezentat după cele cinci perioade din *Istoria Bisericii românești*: „Creștinismul daco-roman”; „Creștinismul românesc, respectiv evul mediu timpuriu (sec. VII – XIV)”; „Biserica românească în evul mediu (sec. XIV –XVIII)”; „Biserica românească în epoca modernă (1821-1918)” și „Biserica românească în perioada contemporană (1918-2018)”. Precedat de un „Studiu introductiv”, menit să îți contureze o imagine asupra acelora care s-au aplecat asupra trecutului bisericii noastre, tratatul este finalizat cu „Câteva date statistice de la începutul anului 2015” și „Câteva constatări”. Caracterul enciclopedic este dat de fireasca „Bibliografie selectivă”, „Tabelul cronologic” și „Ierarhii Bisericii Ortodoxe Române”, „Lista ilustrațiilor” și cunoscutul „Indice. Nume de persoane, locuri și locașuri de cult”, menite a contura imaginea de ansamblu creată asupra personalităților teologice apărute din rândul propriului neam și a acelora care au trăit și activat între români.

Acrivia și acuratețea de care a dat dovadă la întocmirea acestuia arată scopul urmărit de părintele academician Mircea Păcurariu, acela de a crea cititorului o imagine cât mai completă asupra rolului îndeplinit de Biserica Ortodoxă în viața spirituală a poporului român și asupra rolului acesteia în viața culturală și socială a românilor dar și a altor popoare din răsăritul ortodox.

Marele artizan al *Istoriei Bisericii strămoșești* își exprimă prin această lucrare, avizat și cu fermitate, punctul de vedere, în legătură cu problemele contemporane ale lumii în care ne aflăm. Cei care au șansa să parcurgă paginile acestei lucrări, ajung să se împărtășească din frumusețile trăirii adevărilor istoriei și deopotrivă a trăirii duhovnicești a toate câte le-a consemnat în cartea Bisericii și a neamului și deopotrivă să înțeleagă datoria de continua misiunea tuturor celor din trecut și din prezent.

Pr. Lect. Univ. Dr. Gabriel Valeriu BASA

Ion Alexandru Mizgan, *Cruciada a patra (1202-1204). Urmări în lumea Bizanțului și în lumea românească (secolul al XIII-lea)*, Cuvânt înainte de Sever Dumitrașcu, Editura Lumea Credenței, București, 2019, ISBN: 978-606-8756-61-5, 406 pp.

Editura Lumea Credenței din București a publicat în anul 2019 lucrarea părintelui Ion Alexandru Mizgan, slujitor al Altarului și, o vreme, și al catedrei academice. Autorul a scris mai multe cărți în domeniul Istoriei bisericești universale și românești, apărute în decursul anilor, iar cartea de față este teza sa de doctorat în istorie, la care a adus importante completări și precizări.

În străinătate, subiectul cruciadelor, în general și al celei de-a patra cruciade, în particular, a fost tratat de numeroși cercetători, dovadă stând și extinsa bibliografie de specialitate așezată la sfârșitul cărții de pr. Mizgan. Însă în țară, deși deosebit de incitant, acest segment istoric nu a atras atenția decât câtorva autori, majoritatea laici. Dintre aceștia, istoricul Șerban Marin este cel care s-a aplecat îndeosebi asupra celei de-a patra cruciade, însă, după cum însuși afirmă, a abordat-o ca simplu obiect de studiu pentru specialiști.

Părintele Mizgan, deși realizează în primul rând un demers istoric, pune de fapt degetul pe rană și intră în delicata problematică a relațiilor dintre lumea ortodoxă și cea catolică, vădind Cruciada a patra a fi lovitura de grație dată unității creștine, deja greu încercată prin momentul 1054. Acest eveniment din secolul al XIII-lea a avut urmări în evoluția ulterioară a istoriei spațiului european, atât pe plan politic, cât și religios ori etnic, ale căror reverberații sunt resimțite până în prezent. Autorul prezintă momentul 1204 cu impactul său devastator asupra Imperiului bizantin, dar și încercarea românilor balcanici de a-și impune statul în fața puterilor europene și Papalității, prin afirmarea originii romane. Totodată, nu este lăsată deoparte, tot ca o urmare a consolidării puterii papale după cucerirea Constantinopolului de către cruciați, ofensiva Bisericii catolice din Regatul ungar împotriva românilor ortodocși „schismatici” din Transilvania.

Pe parcursul a șase capitole, autorul tratează cu acrivie toate aspectele temei. O bună parte din paginile cărții sunt dedicate urmărilor imediate

și ulterioare ale cruciadei asupra relațiilor Răsărit-Apus, dar și impactului pe care pătrunderea cu forța armelor a latinilor în Cetatea cetăților l-a avut asupra conștiinței poporului grec. Ceea ce până atunci erau doar diferențe regionale, după 1204 au devenit, uneori chiar voit, diferențe de netrecut în relațiile dintre cele două părți ale Europei și dintre cele două biserici.

Părintele Mizgan, ca om al Bisericii, se apleacă, în paginile lucrării, asupra problematicei jefuirii comorilor Ortodoxiei de către latini. Iar aceasta o face cu durere, înșirând nume de sfinți mari, viața lor și locul în care au ajuns să fie așezate moaștele de către venețieni după devastarea Constantinopolului, unele păstrate până în zilele noastre, altele pierdute între timp.

Un alt aspect prezentat în amănunt este politica bisericească a Romei față de bizantini, firesc a fi abordat de un teolog ortodox. Părintele Mizgan accentuează rezistența ierarhiei de la Constantinopol față de presiunile latinilor de a realiza unirea, de fapt supunerea față de Roma, în ultimă instanță apelându-se la singura autoritate în măsură să hotărască un asemenea pas: sinodul.

Ca istoric român, autorul dedică ultimul capitol urmărilor pe care Cruciada a patra le-a avut asupra lumii românești. În primul rând este vorba despre românii din Balcani, cei care, deși inițial răsculați împotriva puterii bizantine arogante față de ei, vor fi căutați de aceasta după 1204, pentru a se alia în lupta împotriva cruciaților, mai ales după incursiunile devastatoare pe care aceștia le-au făcut pe arii extinse în Balcani. Oameni ca Ioniță Caloian sau Ioan Asan al II-lea sunt prezentați obiectiv, dar precizându-se clar rolul pe care l-au avut în istoria acelei perioade. Dacă față de ceilalți răsăriteni, papa Inocențiu al III-lea s-a purtat necruțător, printr-o ofensivă de latinizare forțată, autorul subliniază politica religioasă rezervată față de românii balcanici.

Nu același lucru s-a întâmplat cu românii de la nord de Dunăre. Părintele Mizgan prezintă obiectiv eforturile papalității, prin Regatul Ungar, de latinizare a românilor ortodocși, dar punctează realist și, am spune, cu durere, încercările de asimilare confesională, care au amenințat „însăși existența structurilor arhaice românești” și care au constituit tiparul după care se va relua ofensiva catolicizantă în secolele XVII-XVIII, asupra mai multor neamuri ortodoxe.

În considerațiile finale, pr. Mizgan punctează, concluzionând, poziția pe care evenimentele de la 1204 le-au avut în istorie, influențând puternic atât relațiile dintre puterile laice ale Europei, cât mai ales definitivând ruptura întâmplată la 1054 între Biserica Ortodoxă și cea Catolică. De fapt, marea ruptură s-a săvârșit în 1204, iar șocul și rana pe care le-a lăsat în conștiințele oamenilor vor rămâne nevindecate până în prezent.

La sfârșitul cărții, pe lângă bibliografia extrem de bogată și, în același timp îndrumătoare ori, poate, deschizătoare de noi arii de cercetare în viitor, autorul a inserat o serie de anexe, ce reproduc documente ale vremii și o parte dintre odoarele de care Constantinopolul a fost jefuit la anul 1204 și care, acum, sunt păstrate cu mândrie în basilicile venețiene.

Ca atare, lucrarea de față este o realizare extrem de necesară în peisajul istoric, teologic și istoriografic românesc, punctând sau descoperind noi înțelesuri vizavi de complexa problematică a celei de-a patra cruciade.

Pr. Lect. Univ. Dr. Ștefan NEGREANU

ANEXĂ FOTOGRAFICĂ

PREOTUL TEODOR MORNĂILĂ DIN ȘIMAND

Pozele au fost preluate din albumul fotografic *Șimandul de altădată*, Cornel Telecan (2018)

Absolvent al Gimnaziului
Superior Greco-Catolic
din Beiuș (1914)

Absolvent al Institutului
Teologic-Pedagogic din
Arad (1917)

Preot slujitor al Parohiei Șimand

Întâlnirea de 50 de ani de la absolvirea Institutului (1967)
Primul din rândul de jos, de la stânga la dreapta

Vizita episcopului Teoctist Arăpașu la Șimand (1968)
Sub baldachin, episcopul Teoctist Arăpașu al Aradului
În primul rând, în partea stângă, preotul Teodor Mornăilă

ALEGEREA ȘI INSTALAREA EPISCOPULUI ANDREI MAGIERU AL ARADULUI

Fotografiile de epocă au fost preluate din fototeca
Mănăstirii Hodoș-Bodrog

Episcopul Andrei, rostind cuvântarea, după alegere

Episcopul Andrei, în mijlocul alegătorilor

Plecarea din Oradea. Episcopul Andrei în mijlocul intelighenției orădene

Episcopul Andrei sărutând
Sf. Evanghelie, la plecarea
din gara Oradea

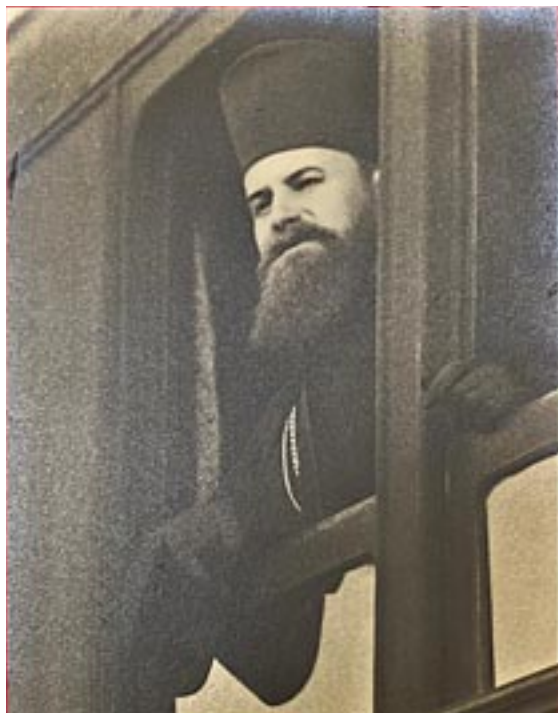

În gara Chișineu-Criș, în așteptarea trenului care duce pe episcopul Andrei

Autoritățile în gara Chișineu-Criș

De la stânga la dreapta: Pr. Aurel Pap; Pr. Petru Marșieu, protopop de Chișineu-Criș; Dr. Ioan Suciu, fost ministru; Dr. Ioan Groza, prefectul județului

În gara Șimand, bine-
cuvântând credincio-
șii veniți să-l salute

Primirea în gara din Arad
Pr. Mihai Păcățian, vicarul eparhial, ține cuvântarea de bun venit

Oficialitățile civile și militare, în ziua instalării, așteptând sosirea episcopului

Episcopul Andrei, înconjurat de soborul preoților slujitori, binecuvintează
poporul de pe esplanada din fața catedralei

Noul păstor adresează un cuvânt poporului adunat în fața catedralei

Oficialitățile și invitații, în fața catedralei, ascultând cuvântul episcopului
De la stânga la dreapta: Dr. Ioan Groza, prefectul județului; Pr. Dr. M. Munteanu, vicarul greco-catolic din Timișoara; Generalul Gheorghe Alesandrescu; Dr. Romulus Coțoiu, primarul orașului Arad

Episcopul Andrei în mijlocul oficialităților, așteptând defilarea trupei

În fața Catedralei din Arad, după ceremonia de instalare
De la stânga la dreapta: Dr. Ioan Groza, prefectul județului Arad; Dr. Romu-
lui Coțoiu, primarul orașului Arad; Dr. Avram Imbroane, secretar general
la Ministerul Cultelor; Stancu Brănișteanu, director general la Ministerul
Cultelor; Dr. Andrei Magieru, Episcopul Aradului; Dr. Vasile Lăzărescu,
Episcopul Caransebeșului; Dr. Romulus Beian, chestorul poliției Arad

Preoți, intelectuali și țărani, în fața reședinței episcopale pentru
a felicita pe noul episcop

TURNURILE CATEDRALEI VECHI DIN ARAD

Turnurile inițiale ale
catedralei (1865)

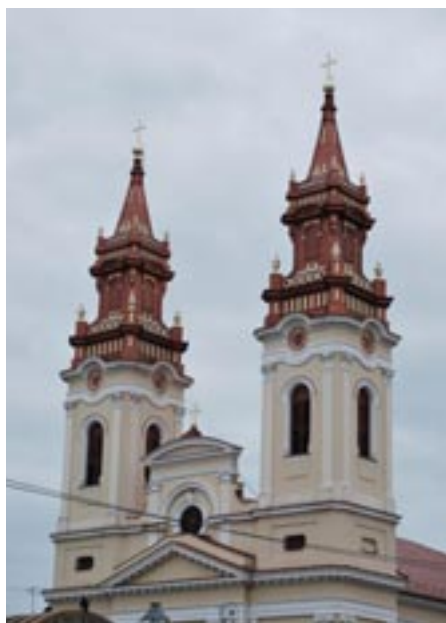

Turnurile catedralei remodelate
arhitectonic (1906)

Restaurarea turnurilor catedralei
din anul 1955

Turnurile catedralei în zilele
noastre

Restaurarea turnurilor catedralei
începută în anul 2020

